

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**MİLLİ EDEBİYAT DÖNEMİ
ROMANLARINDA ÇOCUKLAR**

Hazırlayan:

Hüsrev AKIN

Danışman:

Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI

Doktora Tezi

Samsun, 2009

KABUL VE ONAY

_____ tarafından hazırlanan “ _____

_____” başlıklı bu çalışma, ____ / ____ / _____ tarihinde yapılan savunma sınavı
sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından _____
olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mustafa ÖZBALCI _____

Üye : Doç. Dr. Şaban SAĞLIK _____

Üye : Doç. Dr. Şahin KÖKTÜRK _____

Üye : Yrd. Doç. Dr. Fikret USLUCAN _____

Üye : Yrd. Doç. Dr. İlknur KARAGÖZ _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23.11.2009

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım doktora tezinin proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

23.11.2009

Hüsrev AKIN

ÖN SÖZ

“Çocuk mücerret zaman mefhumu içinde müşahhas bir istikbal demektir. Yalnız sevilmeğe değil, aynı zamanda tetkike ve ihtimama onun kadar muhtaç ve lââyık başka hiçbir mevzu tasavvur edilemez.”

İbrahim Alâeddin (GÖVSA)

Aile saadettinin başlıca kaynaklarından biri olan çocuk, aynı zamanda toplumların ve insan neslinin devam etmesini de sağlar. Her yetişkin, çocukluk dönemini geçirir ve bu dönemde yaşadıklarının/yaşayamadıklarının etkisini ömrü boyunca üzerinde hisseder. İnsanın yetişmesinde ve kişiliğini kazanmasında çocukluk döneminde içinde bulunduğu ortamın tesiri çok fazladır. Toplumun sağlıklı ve sağlam temellere dayanmasının yolu bireylerin sağlıklı yetişmesinden geçmektedir. Bireylerin sağlıklı olması da onların çocukluk döneminden itibaren itina ile yetiştirilmesine dayanmaktadır.

Toplumların sağlam temeller üzerinde yükselmesinin yolunun bireylerin çocukluğundan geçtiğini fark eden batılılar, özellikle yirminci yüzyıldan itibaren çocuğun korunması ve gelişimiyle ilgili kanunlar çıkarmışlar; bu kanunların gereklerini titizlikle yerine getirmeye çalışmışlardır. “Çocukluk anlayışı” her ne kadar toplumlara ve zamanlara göre değişiklik gösterse de varlığı inkâr edilmeyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Her toplum, kendi zaman ve şartlarına göre çocuklara önem vermiş, onları elinden geldiğince korumaya ve yetiştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar yirminci yüzyıldan itibaren daha düzenli ve bütün toplumları kapsayacak şekilde yapılmaya başlanmıştır.

Sanatın, özellikle de edebiyatın hayata tutulan bir ayna olduğu kabul edilirse, sanat eserinde gerçeğin ve hayatın yansıması ve izlerinin olacağı da muhakkaktır. Tanzimat’la birlikte romanın edebiyatımıza girmeye başlamasıyla “insan” da bütün yönleriyle eserlerimizde yerini almaya başlamıştır. Sanatçılarımızın ortaya koydukları eserlerin

mükemmellik çizgisine yaklaşması ölçüsünde romanlarımızdaki kişiler daha “canlı” daha “insanî” özelliklere kavuşmuşlardır. Çocuğun edebî eserlerde “insan” olarak yerini almaya başlaması Tanzimat’tan sonra gerçekleşmiş, varlığını ise tam olarak Servet-i Fünûn ve Millî Edebiyat döneminde hissettirmiştir.

Bizi böyle bir çalışmaya yönlendiren başlıca düşünce; daha önce romanlarımızdaki çocuklar üzerinde detaylı bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bizim çalıştığımız konunun benzeri bir çalışmayı Alev Sınar 1872-1950 yılları arasındaki romanlarımız ve hikâyelerimiz üzerinde yapmıştır. Alev Sınar’ın hem çok geniş bir zaman dilimini, hem de roman ve hikâyeyi birlikte incelemesi, konunun çoğu zaman yüzeysel ele alınmasına sebep olduğu gibi çocukların belli bir dönemin eserlerinde nasıl yer aldığının tespitini de zorlaştırmıştır. Bu sebeple biz hem zamanı, hem de malzemeyi sınırlandırarak ayrıntılı bir çalışma yapmaya karar verdik. Çalışmamızın içeriğini şekillendirirken çocukluk dönemini 0-18 yaş arası kabul ettik ve Alev Sınar’ın yaptığı çalışmadaki başlıkların çoğunu aldık, orada eksik olduğunu düşündüğümüz bazı maddeleri de çalışmamıza ekledik.

Tezimizin ana malzemesini 1912-1923 yılları arasında yayımlanmış romanlar oluşturmaktadır. Çeşitli kaynakları tarayarak bu dönemde elli altı roman yayımlandığını tespit ettik. Yayımlanan bu romanları temin ederek incelediğimizde bunlardan yedisinin hikâye olduğu halde kaynaklara roman olarak geçtiğini gördük ve dört romana da ulaşamadık. Ulaşamadığımız bu dört roman bize üzüntü verse de onlardan çıkacak malzemenin sonucu değiştirmeyeceğini düşünmek bizi biraz olsun teselli etti. Çalışmamıza başlayarak romanları incelediğimizde dokuz romanda tezimize kaynaklık edebilecek herhangi bir malzeme çıkmadığını gördük. Bu sebeple bu dokuz romanı da listeden çıkardık. Böylece elimizde kalan otuz altı roman üzerinde detaylı bir inceleme yaparak kapsamlı bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Tezimizi giriş bölümünden sonra iki bölüm halinde düzenleyerek giriş bölümünde kuramsal çerçeveyi hazırladık. Birinci bölümde “çocukluk” kavramı etrafında çocuğun gelişimini, aile ve okul çevresini, eğitimi, çocuğun Millî Edebiyat devri öncesi edebiyatımızdaki işleniş biçimini araştırdık. İkinci bölümde ise romanlardan hareketle sırasıyla çocuğun aile içindeki yerini ve özelliğini; sosyal çevre içinde var oluşunu; eğitim şartlarını ve şekillerini ele aldık. Bu iki bölümden elde ettiğimiz bulguları da sonuç kısmında belirttik.

Çalışmamızı hazırlarken alıntı yaptığımız metinlerin üç satırdan az olanlarını normal paragraf düzeni içinde tırnak içerisine alarak, üç satırdan fazla olanlarını ise özel paragraf düzeni içinde ayrıca gösterdik. Alıntı yaptığımız metinlerde yazarın kendi imlâ ve noktalamasına sadık kalırken, bize ait kısımlarda TDK’nin yazım kılavuzuna riayet ettik. Çalışmamızda eser adlarını italik harflerle yazdık.

Tezimizin ana malzemesi olarak incelediğimiz romanlardan alıntı yaptığımız yerlerde romanın adını ve sayfa numarasını verdik, bu romanların künyelerini bibliyografya kısmında yazdığımız için metin içinde tekrar yazmaya gerek görmedik.

Tek bir dönemin romanlarındaki çocukları bütün yönleriyle ele alıp inceleyen bu çalışma, bu yönüyle bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple eksik ve kusurlarının olması mümkündür. Bu çalışmanın her türlü eksik ve kusurları bize, bütün başarı ve güzellikleri ise bizi bugünlere getiren hocalarımıza aittir.

Bu çalışmanın hazırlanışı sırasında bana her türlü desteği sağlayan çok kıymetli arkadaşım Dr. Selçuk Çıkla’ya; her aşamasında fikirleriyle destek vermekle kalmayıp özel kütüphanesini istifademe sunarak büyük kolaylık sağlayan, üstelik gece gündüz demeden her türlü soruma cevap veren değerli ağabeyim Dr. Fikret Uslucan’a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, lisans döneminden itibaren bana güvenerek büyük destek olan, hem yüksek lisans hem doktora tezimin danışmanlığını üstlenen, en zor zamanlarımda daima arkamda olduğunu hissettiren sayın hocam Prof. Dr. Mustafa Özbalcı'nın hakkını ödemem mümkün değildir. Hocama bir ömür boyu müteşekkireceğimi söylemek benim için bir zevktir.

Hüsrev AKIN

Ekim, 2009

ÖZ

AKIN, Hüsrev. Milli Edebiyat Dönemi Romanlarında Çocuklar, Doktora Tezi, Samsun, 2009.

İnsan hayatı anne karnında yaratılmasıyla başlar ve ölümle sona erer. İnsan hayatının her evresi, insanın hayata, dünyaya ve nesnelere bakışı, bunları algılayışı, en eski zamanlardan beri sanat eserlerine konu olmuştur. İnsan hayatının önemli bir devresi de çocukluk yıllarıdır. Çocukluk yılları, sanatın her dalında, özellikle de edebiyatta önemli konulardan biridir. Romanlar ve hikâyeler; insanı her yönüyle, her bakımdan ele alan eserlerdir. Bu çalışmada, Türk edebiyatının önemli bir devresi olan Millî Edebiyat Dönemi yıllarında yayımlanan romanlarda çocuğun durumu incelendi, çocuğun aile içindeki ve sosyal çevre içindeki konumu tespit edildi, çocuk eğitiminin romanlara yansıyan yönleri ortaya çıkarıldı. Yazarların çocuğa bakışı, çocuğu eserlerinde nasıl yansıttıkları ele alındı. Dönem romanlarının bu konudaki yaklaşımları tespit edildi.

Anahtar Sözcükler:

Milli Edebiyat, roman, çocuk, aile, sosyal çevre.

ABSTRACT

AKIN, Hüsrev. Children in the National Literature Period, Doctoral Dissertation, Samsun, 2009.

Human life begins with creation in mother's womb, and ends with death. Each stage of human life, human's viewpoint towards life, the world and objects around, and their perception of these have been topic for works of art for a long time. Another important stage of human life is childhood. Childhood is one of the important topics in every branch of art, especially in literature. Novels and short stories are such works that deal with human with every aspect. In this study, the situation of children in the novels published in the years of National Literature Period, which is an important period in Turkish literature, is examined, and the position of a child in a family and in society is determined, and the aspect of child education reflected to the novels is also found out. Besides, the authors' views about children and the way they reflect children in their works are dealt with. Finally, the approaches of the novels in that period about the topic are determined.

Key Words:

National Literature, novel, children, family, social environment.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
ÖZ.....	VIII
ABSTRACT	IX
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
KURAMSAL ÇERÇEVE	1
1. Tez Konusunun Önemi ve Tezin Amacı	1
1.1 Konunun Kuramsal Önemi	2
1.2 Konunun Pratik Önemi	3
1.3 Konunun Güncelliği	4
2. Konunun Kuramsal ve Yöntemsel Yapılandırılması	4
2.1 İlgili Araştırmalar	4
2.2 Araştırmanın Sınırları, Alt Problemler ve Denenceler	7
2.2.1 Problem ve Alt Problemler.....	7
2.2.2 Araştırmanın Sınırları.....	8
2.3 Örneklem Seçimi, Veri Toplama, Çözümleme Tekniklerinin Belirlenmesi	8
1. BÖLÜM.....	12
1. ÇOCUK NEDİR?	12
1.1 Aile ve Çocuk	13
1.2 Okul ve Çocuk.....	17
1.3 Çocuk Eğitimi	20
2. MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİ ÖNCESİ EDEBİYATIMIZDA ÇOCUK... 25	
2. BÖLÜM.....	31
2.1 AİLE VE ÇOCUK.....	31
2.1.1 Çocuk Özlemi.....	33
2.1.2 Çocuk İstememe.....	38
2.1.3 Doğum.....	45
2.1.4 Çocuklara Ad Verme	49
2.1.4.1 Tarihten, Geçmişten Ad Verme.....	50
2.1.4.2 Aile Büyüklerinin / Sevilen Bir İnsanın Adını Verme	52
2.1.4.3 Başka Sebeplerle Ad Verme.....	53
2.1.5 Çocuk Sevgisi	55

2.1.6 Çocuklarla Eğlence, Vakit Geçirme.....	69
2.1.7 Çocukların Anne Baba Sevgisi	72
2.1.8 Öksüz / Yetim / Kimsesiz Çocukların Anne Baba Özlemi.....	79
2.1.9 Çocukların Ailede Bağlayıcı Görevi	84
2.1.10 Anne Baba Sevgisinden Yoksun Çocuklar	86
2.2 SOSYAL ÇEVRE VE ÇOCUK.....	92
2.2.1 Öksüz / Yetim / Kimsesiz Çocuklar	92
2.2.2 Hasta Çocuklar	114
2.2.3 Evlilik Dışı Doğan Çocuklar	116
2.2.4 Evlatlık Edinilen Çocuklar	123
2.2.5 Esir / Halayık / Hizmetçi / Besleme Çocuklar	129
2.2.6 Okul ve Çocuk.....	134
2.2.7 Öğretmen ve Çocuk İlişkisi.....	141
2.2.8 Çocukların Arkadaş Çevresi	148
2.2.9 Çalışan Çocuklar	155
2.2.10 Kardeş Çocuklar	157
2.2.11 Akraba Çocuklar.....	160
2.2.12 Çocuk ve Oyun	164
2.2.13 Çocuk ve Şiddet.....	168
2.2.14 Çocuk ve Suç.....	173
2.2.15 Çocuğun Cinsel İstismarı	176
2.3 ÇOCUK EĞİTİMİ	180
2.3.1 Çocukların Eğitimi	182
2.3.1.1 Türk Okullarında Eğitim.....	184
2.3.1.2 Yabancı Okullarda Eğitim.....	187
2.3.1.3 Evde Özel Hocalar Eşliğinde Eğitim.....	192
2.3.1.4 Yurt Dışında Eğitim.....	195
2.3.2 Çocuk Kitapları	196
2.3.3 Çocuk ve Aile İçi Eğitim	198
2.3.4 Bakıcılar / Dadılar Elinde Yetişen Çocuklar	207
2.3.5 Yabancı Bakıcıların Çocuklar Üzerinde Etkisi	211
2.3.6 Çocuklara Uygulanan Okul Müfredatı	215
SONUÇ.....	218

KAYNAKÇA	223
1. İncelenen Romanlar	223
2. Kullanılan Diğer Kaynaklar	225
2.1. Tezler	225
2.2. Kitaplar	226
2.3. Makaleler.....	232

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

s.: sayfa

S.: Sayı

vb.: ve benzeri

vs.: vesaire

Yay.: Yayınları

GİRİŞ

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Tez Konusunun Önemi ve Tezin Amacı

Millî Edebiyat Dönemi 1912 ve 1923 yılları arasını kapsar. Bu dönemde verilen eserlerde Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti dönemlerindeki eserlere nispeten daha sade bir dil kullanılmış, işlenen fikirler arasında Türk milliyetçiliği önemli bir yer tutmuştur. 20. Yüzyıl edebiyatında en yaygın ve adından en çok bahsedilen akım olmakla birlikte, bir edebî beyannameşi olmadığı, sanatçıları da tek bir dergi veya grup altında toplanmadıkları için “Millî Edebiyat”ın ne olduğu veya olmadığı üzerinde münakaşalar daha kendi döneminde başlamış, Cumhuriyet’ten sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu yüzden Millî Edebiyat akımının zaman olarak sınırlarını, şahsiyetlerini, eserlerini net bir şekilde belirtmek kolay değildir. Millî edebiyat kavramının tarifi de, bu akımın gelişme süreci içinde az-çok değişikliklere uğramıştır (Okay 2005: 155).”

Biz bu tezimizde yaygın kanaate göre 1912-1923 yıllarını içine alan Millî Edebiyat Dönemi’nde yazılmış olan romanlara çocuklara ilişkin meselelerin nasıl yansıdığını, çocuk karakterlerin toplum içindeki yerinin romanlarda nasıl ele alındığını, onların o dönem sanatçıları tarafından nasıl görüldüğünü, çocukların yetiştirilmesi, eğitilmesi ve topluma kazandırılması noktasında romancıların ne gibi düşünceleri olduğunu ve bu düşüncelerini eserlerine nasıl yansıttıklarını ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Millî Edebiyat Dönemi’nde yazılmış romanlarda çocuk kavramının nasıl işlendiğini, onların toplumdaki yerlerinin ne olduğunu, nasıl bir eğitim aldıklarını araştırarak ortaya koyan bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Bu sebeple tezimiz, dönemin romanlarını ayrıntılı bir şekilde işleyerek çocukların durumlarını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

1.1 Konunun Kuramsal Önemi

Roman ve hikâyede her roman ve hikâye kişisi, her şahıs bir rol üstlenir ve romancının kendine verdiği görevi yerine getirir. Romanlar, bir bakıma, topluma tutulan aynadır.¹ Sanatçı toplumda gördüklerini veya görmek istediklerini roman aracılığıyla okuyucularına aktarır. Böylece romancı bilerek ya da bilmeyerek toplumu yönlendirir. Ayrıca romanlar her ne kadar kurmaca birer eser olsa da mutlaka yazarından izler taşır ve bu izler yazarın duygu ve düşünce dünyasının ipuçlarını verir.

Yazar, kendi fildişi kulesine çekilmiş bir insan bile olsa, içinden çıktığı toplumun bir ferdidir ve o, toplumundan ayrı düşünülemez. Bir yazar, öncelikli olarak sosyal bir amaç gütmeyi söylese de, sadece estetik kaygılarla eserini kaleme almayı amaçlasa da kendi toplumunu az ya da çok, eserinde yansıtır (Uslucan 2006: 101-102).

Ülkemizde sanatçıların, özellikle de romancıların, çocukları nasıl değerlendirdiklerine, onlar hakkında ne gibi düşüncelere sahip olduklarına, çocukların yetiştirilmesinde nasıl davrandıklarına ilişkin geniş çaplı bir araştırma henüz yapılmış değildir. Hâlbuki böyle bir çalışma, hem eğitimcilere, hem de anne ve babalara çocuk yetiştirmede yararlı bilgiler verecektir. Bu amaçla, başka ülkelerde, romanların sosyal hayatı ne derece yansıttıkları, gerçekte ne kadar ilgili oldukları hakkında araştırmalar yapılmış, bu araştırmaların sonuçları değerlendirilerek gerek eğitim sahasında, gerekse diğer sahalarda bu sonuçlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Bu çalışma ile biz, Millî Edebiyat Dönemi romancılarının “çocuk”la ilgili olarak sundukları koydukları

¹ Realizmin önemli temsilcilerinden Stendhal *Kırmızı ve Siyah* romanında, romanın topluma tutulan ayna olduğunu şöyle izah eder: “Roman dediğin, bir uzun yol üzerinde dolaştırılan bir aynadır. Bir bakarsın göklerin maviliğini, bir bakarsın, yolun irili ufaklı çukurlarında birikmiş çamuru görürsün. Sonra da kalkıp heybesinde bu aynayı taşıyanı ahlaksızlıkla mı suçlayacaksınız? Aynası çamuru gösteriyor diye aynaya kabahat bulmak olur mu? Böyle çamurlu çukuru bulunan yola, daha doğrusu suyun akmasını, kokmasını, çamur çukurları meydana getirmesini önlemeyen temizlik müfettişine çatın (Özdemir 1981: 105).”

malzemeyi ele alacak ve ortaya çıkan sonuçları sistemli bir şekilde değerlendirmeye çalışacağız.

1.2 Konunun Pratik Önemi

Çocuklar bir toplumun geleceğinin şekillenmesinde rol oynayan öğelerin en önemlisidir. Çünkü yarının nesillerini bugünün çocukları oluşturur. Onun için çocukların yetiştirilmesi, onların topluma ahlaklı, dürüst, vatanını ve milletini seven insanlar olarak kazandırılması çok önemlidir. Sanatçının görevlerinden biri de topluma yön vermektir. Sanatçı bu yön verme görevini istese de istemese de yerine getirir.²

Yaptığımız bu çalışma ile ilerleyen yaşlarında toplumda bir söz sahibi olma konumuna gelecek olan çocuklarımız hakkında romancılarımızın/sanatçılarımızın ne düşündüklerini öğrenme fırsatını elde edeceğiz. Tabii bu fikirlerin o zamanın sosyal, kültürel ve iktisadi şartları ile sınırlı olduğunu da gözden uzak tutmayacağız. Bütün incelemenin sonucunda o günün sosyal şartları altında çocuklara nasıl davranıldığını, onlara hangi gözle bakıldığını, eğitimlerinin nasıl sağlandığını, çocukların toplum içerisinde hangi konumda bulunduğunu öğrenme imkânını bulacağız. Böylelikle günümüzle de bir kıyaslama yapabilme şansını yakalayarak o zamandan günümüze çocukların aile, sosyal çevre ve eğitimlerinde ne gibi değişimlerin meydana geldiğini tespit edebileceğiz.

² Servet-i Fünun yazarları, kısa sürede elde ettikleri başarılarla özgüven kazanmışlar, sanatçıların toplum için birer yol gösterici olduğu fikrine kendilerini iyice kaptırmışlardır (Akyüz 1995: 112). Nitekim bununla ilgili olarak Tefik Fikret, Servet-i Fünun dergisinde yayımlanan bir yazısında, romanların sosyal hayattaki etkileri üzerine konuşurlarken Halid Ziya'nın "Oooo... Şüphesiz hayatı romanlar yapıyor." dediğini anlatır (Tefik Fikret 1900'den aktaran Kavcar 1980: 399).

1.3 Konunun Güncelliği

Çocuklar, toplumun en önemli yapı taşlarıdır. Çocukların yetiştirilerek hayata hazırlanması milletlerin geleceğinde önemli rol oynar. Bu sebeple çocuk psikolojisini ve eğitimi iyi bilmek, bu konuda gerekli çalışmaları yaparak çocukları bu bilgiler ışığında yetiştirmek gerekmektedir.

Çocukların yetiştirilmesi kadar, çocukları yetiştirecek anne babaların bilinçli olması da önemlidir. Anne babaların çocuklara nasıl davranması gerektiği, çocuk eğitimi üzerine yazılmış kitaplardan öğrenilebileceği gibi sanat eserlerinden de çocuk ve çocuk psikolojisi ile ilgili bilgiler edinilebilir. Roman kahramanları çoğunlukla birer insan olduğu için³ romanda aktarılan hayatın da gerçek hayatla az veya çok ilgisi vardır. Romanla hayat arasındaki bu bağlantıyı koparmak hemen hemen imkânsızdır. Sanat eserleri, özellikle de edebî eserler okuyuculara, ait oldukları toplumların yaşayışı, gelenek görenekleri, bireyler arası ilişkileri hakkında ipuçlarını sunar. Bu sebeple romanlar belirli bir plân dâhilinde incelenmiş, onlarda faydalı olabilecek ne varsa bulunup gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yaptığımız çalışmanın, geçmişi günümüzle kıyaslama imkânı sunarak eğitimcilere ve anne babalara yararlı olacağı kanaatindeyiz.

2. Konunun Kuramsal ve Yöntemsel Yapılandırılması

2.1 İlgili Araştırmalar

³ Nitekim Herman Melville'in yazdığı **Moby Dick**, George Orwell'in yazdığı **Hayvanlar Çiftliği** gibi kişileri insan olmayan veya insanlarla hayvanların roman kişisi olduğu romanlar da vardır.

Ülkemizde edebî değeri olan roman ve hikâyelerimizde çocuklar ve çocukların çeşitli sorunlarının nasıl ele alındığı konusunda bazı araştırmalar yapılmıştır. Sayıları az olmakla birlikte bunlarda dikkate alınan noktalardan araştırmanın sonraki bölümlerinde faydalanılacaktır. Roman ve hikâyelerimizde çocuk konusunu işleyen çalışmalardan ulaşabildiklerimiz şunlardır:

1. SINAR, Alev, 1997. **Hikaye ve Romanımızda Çocuk (1872-1952)**, İstanbul: Alfa Yayınları.
2. ESEN, Nüket, 1990. **Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
3. OĞUZKAN, A. Ferhan, 1977. **Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı**, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
4. TİLKİ, Bahriye, 1991. **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Çocuk**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
5. SARI, Binnaz, 2000. **Halide Edib Adıvar'ın Talim ve Terbiye Kitabında ve Çocukluk Dönemini Anlatan Kitaplarında Din Motifleri ve Din Eğitimi (Mor Salkımlı Ev)**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
6. GÜNEŞ, Zeliha, 1997. **Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
7. AKPINAR, Soner, 2002. **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarının Yapı ve Muhteva Bakımından İncelenmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
8. ARIK, Şahmurat, 2001. **Cumhuriyete Kadarki Türk Romanında Değerler Çatışması**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

9. ENSAR, Yılmaz, 1996. **Yakup Kadri'nin Romanlarında Toplumsal Değişme**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
10. ÖZÇELİK, Nalan, 2002. **Güzide Sabri'nin Romanlarında Kadın ve Aile**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
11. ÖZHER, Sema, 2001. **Hikâye ve Romanlarıyla Güzide Sabri**, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
12. POLAT, Müge Sucu, 2000. **Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Şiirlerinde Çocuk Teması**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
13. USLUCAN, Fikret, 2003. **Orhan Kemal'in Romanlarında Aile Olgusu**, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
14. ERDAL, Kelime, 2005. **Halide Edib Adivar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim**, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
15. GÜNEŞ, Zeliha, 1997. **Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
16. HAYBER, Abdulkadir, 1993. **Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları**, İstanbul: MEB Yayınları.

Bu çalışmayla Türk romanında şimdiye kadar ciddi bir şekilde incelenmemiş olan “çocuk” konusunu ele alacak, Millî Edebiyat Dönemi romancılarının çocuğa bakış açısını değerlendirecek, çocuklarla ilgili olarak ortaya koyduklarını gün ışığına çıkaracağız. Böylelikle, bir dönem romancılarının bakış açısıyla, o dönem çocuklarının sosyokültürel ve sosyoekonomik şartlarını belirlemiş olacağız.

2.2 Araştırmanın Sınırları, Alt Problemler ve Denenceler

2.2.1 Problem ve Alt Problemler

Bu çalışma ile Millî Edebiyat Dönemi romancılarının çocuklara bakış açısını, onlara nasıl bir dünya çizdiklerini, romanlardaki sosyal hayat içinde çocukların konumunu anlamak ve anlatmak istiyoruz. Çalışmada bize yol gösterecek olan problem budur.

Çalışmamızın problemi ve bu probleme bağlı olarak ortaya çıkan alt problemler ise şunlardır:

Millî Edebiyat Dönemi romanlarından hareketle;

- a. O dönem içerisinde çocukların ailede nasıl yeri olduğunu ve ne şekilde bir rol aldıklarını anlamak.
- b. Yine o dönem içerisinde çocuklara hangi şartlar altında ve nasıl bir eğitim verildiğini ortaya koymak.
- c. Ailede ve okulda çocuklara verilmeye çalışılan eğitimin yeterli olup olmadığını anlamak.
- d. Çocukların toplum içindeki sosyal görevlerini romanlardan anlamak, bunların toplumdaki etkisini açıklamak.
- e. Çocukların gelişim sürecini göz önünde bulundurarak, çocukluk döneminde üstlenmiş oldukları sosyal sorumluluklar ile yetişkin oldukları dönemdeki sosyal sorumluluklarının farkını ortaya koymak.

2.2.2 Araştırmanın Sınırları

Bu araştırma,

- a. Yukarıda ifade edilen problemler ve alt problemler etrafında Türkiye'de, özellikle bir geçiş sürecinin yaşandığı 1912-1923 yılları arasında romancılarımızın “çocuk” a bakış açısı, “çocuk sorunsalı”na getirdikleri (varsa) çözüm önerileri,
- b. Çocukların yetiştirilmesi, eğitilmesi, topluma kazandırılması konusunda sosyal hayatın sanatçıların düşünce evrenine ne derece girdiği, dolayısıyla romanları ne kadar etkilediği ile sınırlıdır.

2.3 Örneklem Seçimi, Veri Toplama, Çözümleme Tekniklerinin Belirlenmesi

Bu araştırmanın sahası Türk edebiyatı içinde Türk romanı ve Türk romancılarıdır. Fakat çalışmamıza Türk romancılarının yazmış oldukları bütün romanları dâhil etmemiz mümkün değildir. Bu nedenle üzerinde çalışacağımız romanları seçerken öncelikle modern Türk edebiyatının gelişim süreci içinde bir dönem belirleme yoluna gittik. Dönemi belirledikten sonra o dönemde yazılmış romanları tespit ettik.

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle birlikte sanatçıların istibdat yönetiminden kurtulması edebiyat alanındaki eserlerde önemli bir artışa zemin hazırlamıştır. Osman Gündüz Meşrutiyet romanını incelediği çalışmasında 1908 ile 1918 yılları arasında 228 roman ve uzun hikâye/kısa roman tespit etmiş, bunların 27’si polisiye olmak üzere 112’sinin roman, 111’inin uzun hikâye/kısa roman, 5’inin de tamamlanmamış tefrika roman olduğunu belirlemiştir (Gündüz 1997: 15). Alim Kahraman ise yaptığı bir araştırmada 1908 ile 1923 yılları arasında 120 civarında roman yayımlandığını ifade etmektedir

(Kahraman 2002: 53). İsmail Çetişli ise 1909-1923 yıllarındaki romanların listesini vermiş, sayısını 65 olarak göstermiştir (Çetişli ve diğerkleri 2007: 211-212).

İncelememize sınır olarak belirlediğimiz, Millî Edebiyat Dönemi'ni kapsayan 1912-1923 yılları arasında yayımlanmış olan romanların sayısı kırk dokuzdur.⁴ Bu romanların çoğı, bir defa basılmış, rağbet görmeyince tekrar piyasaya sürülmemiştir. Dolayısıyla çoğunun baskıları eski harflerle kalmış, henüz bugün kullandığımız alfabeye aktarılmamıştir. Bu romanlar, o dönem romanını temsil gücüne sahip eserler olmamalarına rağmen dönem sanatçılarının çocuğa bakış açısını tam olarak ortaya çıkarabilmek için bunların hepsini incelememize dâhil ettik. Çeşitli kütüphaneleri araştırmamıza rağmen ulaşamadığımız dört romanla⁵ birlikte, okumalarımız sırasında içinde tezimizle ilgili malzeme olmadığını gördüğümüz dokuz romanı⁶ listeden çıkararak geriye kalan otuz altı romanı ayrıntılı olarak inceledik. Tezimizde incelediğimiz romanlar şunlardır:

⁴ Dönemin romanlarının sayısını tespit etmek için farklı kaynakları araştırdığımızda farklı sayılarla karşılaştik. O kaynaklarda roman olarak gösterilen eserleri temin ettiğimizde de bunlardan bazılarının roman olmadıklarını gördük. Bu durum, o dönemde yazılan romanların sayısının kesin olarak ortaya konmasının ancak bütün kütüphanelerimizdeki eserlerin tek tek incelenmesiyle mümkün olabileceğini göstermektedir. Böyle bir çalışma ise bildiğimiz kadarıyla henüz yapılmış değildir (Işık, 1998; E. Aydın, 2002; Bakırcıoğlu, 2001; Tekin, 1995)

Edebiyatımızda geçmişten günümüze yazılmış romanların kronolojik listesini farklı kaynaklardan incelediğimizde 1912-1923 yılları arasında yayımlanmış 56 roman olduğunu gördük. Bunlardan ulaşamadığımız dört roman haricindeki eserlerin tamamını incelediğimizde, hikâye olduğu halde kaynaklara roman olarak geçmiş yedi eserin olduğunu tespit ettik. Aslında birer hikâye kitabı oldukları halde farklı kaynaklarda roman olarak gösterilen eserler şunlardır: Ali Kemal, **Bir Safha-i Şebab**; Abdurrahman Ali, **Güzide'nin Hayatı**; İzzet Melih, **Tezad**; Selami İzzet Sedes, **Geceye Aşık**; Suat Derviş Baraner, **Ahmed Ferdi**; Suat Derviş Baraner, **Behire'nin Talipleri**, Ethem İzzet Benice, **Kudurtan Geceler**.

⁵ Ulaşamadığımız dört eser şunlardır: Mahmud Sâdık, **Rüşvet**; Mahmud Sâdık, **Sevda**, Mahmud Sâdık, **Kalb-i Şeyda**, M. Turhan Tan, **Âli Maceralar**.

⁶ İncelememize dâhil ettiğimiz halde tezimizle ilgili bir malzeme çıkmadığı için daha sonradan listeden çıkardığımız romanlar şunlardır: Ali Süha Delilbaşı, **İkinci Gençlik**; Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Gulyabani**; Aptullah Ziya Kozanoğlu, **Kızıl Tuğ**; Mahmud Sadık, **Tekâmül**; Mehmed Âsaf, **Benli Leyla**; Selahattin Enis, **Zaniyeler**; Suat Derviş Baraner, **Kara Kitap**; Suat Derviş Baraner, **Ne Bir Ses Ne Bir Nefes**; M. Turhan Tan, **Kadın Avcısı**.

ADIVAR, Halide Edib, (Tarihsiz). **Yeni Turan**, İstanbul: Atlas Yayınevi, 6. Baskı.

_____, 1984. **Handan**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1988. **Son Eseri**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1992. **Ateşten Gömlek**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1968. **Mev'ut Hüküm**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

Ali Zeki, 1921. **Alev**, İstanbul: Hilal Matbaası.

ATABEYOĞLU, Selahattin Enis, 1339. **Sara**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.

AYGÜN, Güzide Sabri, (Tarihsiz). **Nedret**, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

_____, (Tarihsiz). **Yaban Gülü**, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

BARANER, Suat Derviş, 2004. **Hiçbiri**, İstanbul: Doğan Kitap.

DEVRİM, İzzet Melih, 1918. **Sermed**, İstanbul: Sabah Matbaası.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, 1997. **Çalılıkuşu**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, 1972. **Son Arzu**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1973. **Hakka Sığındık**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1971. **Cadı**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1940. **Hayattan Sahifeler**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

_____, 1969. **Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, (Tarihsiz). **Sevda Peşinde**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1967. **Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1948. **Toraman**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 1970. **Kiralık Konak**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____, 1987. **Nur Baba**, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____, 2001. **Bir Sürgün**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- KARAY, Refik Halit. 2005. **İstanbul'un Bir Yüzü**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____, (Tarihsiz). **Çete**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, Üçüncü Baskı.
- Mehmet Rauf. 1329. **Ferdâ-yı Garâm**, İstanbul: Muhtar Halit Kütüphanesi.
- SAFA, Peyami. 1997. **Şimşek**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____, 2000. **Sözde Kızlar**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Saffeti Ziya. 2004. **Salon Köşelerinde**, İstanbul: Klas Yayınları.
- TALU, Ercüment Ekrem. 1922. **Kopuk**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- _____, 1927. **Asrîler**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- _____, 1939. **Gün Batarken**, İstanbul: Gayret Kitabevi.
- _____, 1922. **Sabir Efendi'nin Gelini**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- TEK, Müfide Ferid. 1918. **Aydemir**, İstanbul: Halk Kütüphanesi Neşriyatı.
- ZORLUTUNA, Halide Nusret. 1921. **Küller**, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- _____, 1943. **Sisli Geceler**, İstanbul: İkbâl Kitabevi.

1. BÖLÜM

1. ÇOCUK NEDİR?

Çocuk, genel bir tanımla “gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış, ‘reşit’ sayılmayan küçük yurttaktır (Yörükoğlu 2000: 13). Çocukluk, bakış açısına göre değişebilen bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ceza yasalarına göre on iki yaşın altındaki çocuklar işledikleri suçlardan sorumlu değildirler. Hukuk alanında on sekiz yaşın altındaki kişiler çocuk olarak kabul edilmektedir. Çocukluğun sınırı olarak eğitim yaşları düşünülürse bu dönemin yirmi beş, hattâ otuz yaşlarına kadar götürülebileceği görülür. Yasalarımıza göre insanın çocukluktan çıkıp erişkinliğe ulaştığı yaş on sekizdir ki bu yaştan önce evlenmek kanunen yasaktır. Fakat ülkemizde on sekiz yaşın altında evlenenlerin sayıca azımsanamayacak kadar çok olduğu görülmektedir. Bu durumda evlilik, kanunlara göre olmasa da sorumluluklar açısından çocukluğu sona erdiren bir dönemdir.

Bedensel gelişme göz önüne alındığında ise bunun da bir sınırı olmadığı görülmektedir. Kızların, erkeklere göre en az bir, bir buçuk yıl kadar önce erişkinliğe ulaştıkları düşünüldüğünde bedensel gelişmenin de çocukluk dönemini sınırlandırmada ölçü olamayacağı anlaşılr. Büyüme ve olgunlaşmanın ortalama yaşları on bir ile on beş arasındadır. Bu açıdan, bedensel gelişmenin üst sınırı olan on beş yaş çocukluğun da üst sınırı olarak kabul edilmekte, “batı ülkelerinde bu yaş hem ceza sorumluluğu hem de çalışmaya en erken başlama yaşı olarak (Yörükoğlu 2000: s. 13-14)” kabul edilmektedir.

Çocukluk tarihi konusundaki araştırmalar dikkate alındığında “çocukluk” kavramının toplumlara göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Hatta aynı zaman diliminde ve aynı toplumda bile farklı çocukluk anlayışlarının yer alabildiği görülmektedir. Çocukluk kavramı, çocuğun kız veya erkek, zengin veya yoksul, köylü veya kentli olmasına göre değişebilmektedir. Değişik toplumsal kurumların çocuk anlayışlarında da farklılıklar

olabilmektedir. Mesela, sosyal güvenlik ve hukuk kurumlarına göre çocuk anlayışı ile okul ve aile kurumuna göre çocuk anlayışının birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir (TAN 2007: s. 20-21).

1.1 Aile ve Çocuk

Aile kavramının tanımı çeşitli kaynaklarda bazı küçük ayrıntılarla birlikte benzer şekillerde yapılmıştır.⁷ Ailenin en geniş tanımlarından birisini ise Özer Ozankaya yapmıştır:

Aile, içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli biçimde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı bir toplumsal kurumdur (1975: 203).

Bu tanımdan yola çıkılarak aileye görevleri yönünden üç açıdan bakılabilir:

- a. Aile, her şeyden önce eşlerin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını karşılayan yasal bir birlikteliktir.
- b. Aile, ortak amaçları, çıkarları, inançları, kuralları olan bir insan kümesidir.
- c. Aile, çocukların dünyaya getirildiği, beslenip bakıldığı ve eğitildiği ortamdır.

Yetişkin bireylerin duygusal ve cinsel ihtiyaçları, aile dışında da bir ölçüde karşılanabilirse de ailenin sonuncu görevi, çocukların yetiştirilmesi, tartışmasız olarak en iyi biçimde aile ortamında gerçekleşir. Bu bakımdan, aile en etkili eğitim kurumu

⁷ “Aile” kavramı hakkında detaylı bilgi için bakınız: Sayın, 1994: 185; Güngör, 1997: 206; Topçu, 2001: 108; Dönmezer, 1990: 214.

olarak ön plana çıkar. Çocuğun kişiliği aile ortamında gelişir; onun toplumun değer yargılarına ve niteliklerine uygun bir birey olarak yetişmesi, önce aile çevresinde sağlanır. Başka bir ifadeyle, bir toplumun kültürünün nesilden nesile aktarılması, ailede başlar, okulda ve çevrede sürer gider (Yörükoğlu 1989: 125-126).

Çocukta gelişmenin ilk belirtileri, onun kendine özgü duygu, düşünce ve davranışlara sahip olduğunu anlamasıdır. Başka bir ifadeyle çocuğun “ben” olduğunu fark etmeye başlaması gelişmesinin işaretidir. Çocuk, aile içinde “ben” duygusunu anlayarak işlemeye başlar (Nirun 1994: 157).

Annelik duygusunun temelini, çocuğa karşılık beklemeden gösterilen sevgi, şefkat, himaye duygusu; babalık duygusunun temelini ise “güven” duyurmak ve “sabır” göstermek oluşturur. Çocuğun her zaman en fazla hissetmek istediği duygu, güven duygusudur. Aile yuvası şahsiyetin şekillendiği ortam olduğu için ilk davranış kalıplarını çocuk kendi ailesinden alır. Çocuğu sabırla dinlemek, çocuk için mantıklı sistemler kurmak, akla yakın, doğru açıklamalar yapmak ve “Çocuk her zaman sorar, bu doğaldır.” zihniyeti ile ona yaklaşmak babalığın gereklerindendir. Çocuğun zekâ gelişimine bu yollarla yardımcı olmak, ona sosyal hayatın yolunu açmak analık ve babalık duygularının uygulanması ile olacaktır. Çocuk anne babası tarafından korunduğunu, kendisine şefkat ile yaklaşıldığını hissettikçe ailesine güveni artar. Disiplin uygulamak maksadıyla çocuk üzerinde baskı kurmak onun şahsiyet gelişimini engeller.

Çocuk için anne, yaşanılan kültürün öğretmeni; baba ise yaşanılan toplumun öğretmenidir. Birincisi çocukta ruha, ikincisi bedene ve sosyal davranışa seslenir. 0–6 yaşlar gelişimin en önemli dönemidir. Bu dönem, çocuğun şahsiyetini biçimlendirir. Sonraki dönemler şahsiyet ve karakter dönemleridir. Genç insan, bağımsız davranışlarını sergilerken, karakter ve şahsiyetini belirlemiş olur. Çocuk, kendine özgü

bir varlık olduğundan ailenin ona yapacağı en büyük hizmet onda var olan “benlik” duygusunu yaşatmak, güçlendirmek ve ona kendi dünyasına sahip çıkmasını öğretmektir. Çocuğun kendi yeteneklerini keşfetmesine yardımcı olmak ailenin ilk görevidir. Çocuk yeteneklerini keşfedebilmek için ailesinin yardımına muhtaçtır. Ailenin çocuğa karşı görevlerinden biri de onu kendisine veya topluma zarar verebilecek davranışlardan korumasıdır (Nirun 1994: 157-158).

Aile, başka kurumlarla karşılaştırıldığında, toplumun kültürel değerlerini kuşaktan kuşağa aktarması, çocuğun hayatında toplumsallaşmayı sağlayan ilk kurum olmasıyla ön plana çıkar. Aile içindeki bireylerin ilişkileri, çocuğun aile içindeki konumunu belirlemede önemli rol oynar. İnsanın kendinden başka bireylerle ilk karşılaştığı yer ailedir. Buna göre, aile içi ilişkilerin olumlu olduğu bir yerde yaşayan çocuğun kişiliği sağlıklı gelişir.

Çocuk toplumsal bir birey olarak kendine model arar ve bunu ilk olarak aile içinde bulur. İlk modeller anne babalardır. Anne babalar zamanla öğretmenler, liderler, sanatçılar, ünlü kişilerle yer değiştirir. Kişiliğin gelişiminde önemli yeri olan özdeşleştirme aile içinde anne, baba, amca, dayı, teyze, ağabey, abla gibi bireylerle olur. Yapılan araştırmalara göre suçlu çocukların ailelerinde böyle modeller olduğu görülmüştür (Kırkincioğlu 1995: 26).

Çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde ailenin etkisi önemlidir. Çocuğa birey olarak değer veren, onu karşılıksız seven, aile içi ilişkilerini saygı çerçevesinde şekillendiren ailelerde yetişen çocukların; toplumda uyumlu, girişken, kendinden emin bir kişilik geliştirdikleri görülmüştür. Bazı kişiler, ekonomik durumu yüksek olan ailelerin çocuklarının, ekonomik durumu düşük düzeydeki ailelerin çocuklarından daha girişken, kendinden emin ve başarılı olduklarını düşünseler de bu durum aile içi ilişkilerin uyumlu, saygı ve sevgi dolu olmasıyla daha çok ilişkilidir. Kısacası, çocuğun ruhsal

gelişiminin sağlıklı bir şekilde sağlanması maddî durumdan ziyade bireyler arasındaki ilişkiye bağlıdır (Kırkinciöğlü 1995: 26).

Aile çocukların hayatındaki ilk ve en önemli sosyalleşme yeri olduğu için René König, aileyi kişinin ikinci doğumu, sosyal-kültürel doğumu yaptığı yer olarak gösterir. Sosyalleşmede ailenin rolü o kadar önemlidir ki, birçok araştırmacı bireyin sosyalleşmesini, ailede ve aile dışında olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayrım, birincil ve ikincil sosyalleşme olarak da adlandırılır. Birincil sosyalleşme, küçük çocukların aile içindeki sosyalleşmesi; ikincil sosyalleşme ise büyük çocukluk ve gençlik döneminde arkadaş grupları içinde, okulda, meslekte, kitle iletişim araçlarının etkisindeki sosyalleşmedir (Ergün 2009a: 36).

Toplumumuzda çocuk ailenin kontrolü altında olduğu kadar, akrabaların, mahalle ve cemaatin de kontrolü altındadır. Bu kontrol, çocuğu eğitmek için bir tür içtimaî destek mekânizmasıdır, bir dayanışmadır. Toplumun kontrolünde başarı durumunda sevgi göstermek, kurallara uymayan davranış sergilendiğinde ise kınama; yani iyiyi ödüllendirme ve övme, kötüyü ise yerme ve men etme fiili birlikte yürütülür. Doğan çocuğu aile kadar herkes kutlar, edepsizlik eden çocuğu herkes kınar; toplum kurallarına uymayanı aile üyeleri kadar, herkes cezalandırır (Türkdoğan, 2002).

Osmanlı toplumunda, çocuk korunması gereken birey olarak kabul edilirdi. Çocuk herhangi bir sebeple öksüz veya yetim kaldığında, büyükbaba ve büyükannesi, onlar da olmazsa amcaları o çocuğun geçimini sağlamakla mükellefti. Bu konuda bütün Osmanlı toplumunun hemfikir olduğu, himaye edilmeye muhtaç çocukların hiç kimseye yük edilmeden geniş aile çevresinde büyüklerinden sevgi ve şefkat görerek koruma altına alındıkları görülmekle birlikte, herkesin buna gücü yetmeyebiliyordu. Böyle durumlarda dinî zümre, vakıflar, tekke ve dergâhların bu alanda çok etkin hizmetler verdikleri görülüyor.

Osmanlı Devleti'nde korunmaya muhtaç çocuklara sadece yakınları veya dinî çevreler sahip çıkmakla kalmamış, devlet de üzerine düşeni yapmıştır. Devletin zor durumda olan aileye yardım ettiği görülmektedir. Osmanlı arşivlerinde, kocası olmayan çocuklu kadınlara, ikiz veya üçüz doğum yapan yoksul kadın ve aileye din ve milliyet ayrımı yapılmaksızın maaş bağlandığını; kimsesiz ve terk edilmiş çocukların bir ailenin yanına verilerek o kişiye çocuğa bakması karşılığında maaş bağlandığını gösteren sayısız kayıt vardır. İlber Ortaylı'nın tespitine göre Osmanlı Devleti'nde evlilik dışı çocuk ve bunların terk edilmesi hiç de seyrek rastlanan olaylardan değildir. Devlet bu durumdaki çocuklara sahip çıkarak onları başka ailelere teslim etmektedir (Ortaylı 2001: 114-115).

1.2 Okul ve Çocuk

“Sosyalleşme sosyolojik, psikolojik ve daha ziyade sosyal psikolojik bir olgudur. Sosyalleşmenin içinde cereyan ettiği en önemli kurumlar ise aile, okul ve yaş gruplarıdır (Ergün 2009a: 68).” Bu üç kurum, çocukta hem toplumun devamlılığını sağlayacak, hem de toplumsal değişmeyi gerçekleştirecek bir bilinç ve ilgi sistemi geliştirmektedir. Aile çocuğa sosyal hayatta yükselmeyi sağlayacak güçlü bir motivasyon kazandırır. Okul ise çocuğu ilerleyen yaşlarında hayatta alacağı rollere göre nitelikli bir insan olarak yetiştirir. Ahlâkî ve sosyal yönlendirme özellikle ailede, zihnî yetiştirme ise okulda gerçekleşmektedir (Ergün 2009a: 68).

Çocuk okulda, kendine saygı duymayı, güvenmeyi, başarmayı öğrenir ve okul sayesinde çocuk bir topluluğa ait olma duygusunu yaşar. Okula giden çocuk; kabul görme, beğenilme, bir şeyler başarma duygusunu tatma ve takdir edilmeyi ister. Çocuk psikolojisinden anlayan bir öğretmen çocuğun bu ihtiyaçlarını giderir. Yetersiz bir öğretmen ise çocuğun ruh sağlığını bozar. Eğitimde çok yapılan hatalardan biri, bazı

bilgi ve becerilerin çocukların beyin, sinir ve organlarının henüz onu kavrayacak olgunluğa ulaşmadan verilmesidir. Böyle durumlarda çocuklarda sinirlilik, dengesizlik ve hırçınlık görülür. Çünkü öğrenmek istediği halde öğrenememek engelleyicidir. Öğretmenin ve ana babaların beğenisini kazanamamak çocukta bir gerilim yaratır. Çocukta olan sürekli bir gerginlik çocuğun benliğini zedeler. Çocuğun sınıfta yaşadığı gerilim okul dışında kavgalara da sebep olur. Çocuğun okuldaki başarısızlıklarına çoğunlukla duygusal bozuklukların sebep olduğu görülür (Kırkıncıoğlu 1995: 42).

Okul çocuk için yepyeni bir sosyal çevredir. Okulda uyulması zorunlu olan kurallar, tanınmayan diğer çocuklarla ve öğretmenlerle karşılaşmak, üstesinden gelinmesi gereken ödevler çocuğun bu yeni çevreye uyum sağlamasında güçlüklerle karşılaşmasına sebep olur. Çocuk okula başlayınca ailesinden ayrı bir dünyanın farkına varır. Onun bu dünyada iyi ilişkiler kurabilmesinin başlangıç yılları aile içinde geçer. Okul öncesi dönemde aile çevresi dışına çıkmamış, sosyal ilişkilerden yoksun kalmış çocuklar okuldaki sosyal çevreye uyum sağlamakta güçlük çekmektedirler.

Okul, toplumun bir parçası olduğu gibi kendi başına da bir toplumdur; çocuğun sosyalleşmesinde önemli görevleri vardır. Okul çağı öğrencilerin gruplaşma çağıdır. Çocuk bu dönemde kendinden başka bireylerin de olduğunu farkına varmakla kalmaz, aynı zamanda onların onayını ve güvenini kazanması gerektiğini de öğrenir (Akdemir, 1966, s. 114-115).

Okul, sosyalleştirme görevini, çocuğa sadece müfredattaki bilgileri aktarmak, oradaki hedeflenen beceri, alışkanlık ve davranış kalıplarını kazandırmakla yerine getirmiş olmaz. Çocuk, öncelikli olarak bilgi ve beceri kazanmak için okula gelirse de, o zamana kadar içinde yaşadığı aileden farklı bir yapıya sahip olan okul toplumu içinde yaşamayı da öğrenir. Okul, bir anlamda, “aile ortamı ile büyük sosyal kurumlar arasında bir geçiş toplumdur; belki aile kadar sıcak ve hoşgörülü değildir, ama içinde yaşadığımız

toplumun diğer bazı kurum ve gruplarındaki kadar acımasız da değildir.” Çocuk, okulda ailesinin dışında kişiler tanımaya başladıkça onlarda farklı davranış şekilleri, farklı alışkanlıklar, geleneklerle karşılaşır; bunlara alıştıkça da daha sonra katılacakları yetişkinler toplumunda kendine yer edinme imkânı doğar (Ergün 2009a: 50-51).

Mustafa Ergün okulun toplumsal görevlerini şöyle sıralamaktadır:

1. Okul, toplumun bilgi ve kültür değerlerinin devamlılığını sağlayan bir kurumdur. Toplumda geçerli olan dil, yazı ve bazı meslekler okul aracılığıyla yeni yetişen bireylere kazandırılmaktadır. Toplumda, yeni yetişen bireylere aktarılan bilgiler çoğu zaman sistemsiz olmakla birlikte, okul sayesinde her türlü bilgi sistemli, düzenli ve özel programlarla verilmektedir.

2. Okullar, içinde bulundukları toplumun sosyal yapısının devam ettirilmesini sağlayan kurumlardır. Okullar, sosyal değerlerin devamlılığını sağlarken aynı zamanda onların yenilenmesine de katkıda bulunur. “Sosyal yapı, bir toplumdaki sosyal statülerin dağılımıdır ve bu da genellikle meslekî hayat içinde kendisini göstermektedir.” Okul sayesinde sosyal statülerin nesilden nesile aktarılması sağlanır, aynı zamanda da bu statülerde çalışacak bireyler yetişir. “Okullar, modern toplumlarda hayat şanslarının ana dağıtım mekânizmaları olmalıdır. Ancak bu dağıtımı yaparken yapılan seçme ve eleme işlemlerinde öğrencilerin sosyal menşeleri önemli bir rol oynamamalıdır.”

3. Okul, çocukların toplumsal bütünleşmesini ve farklı değer yargılarına sahip ortamlarda yetişmiş çocukların bir araya gelerek kaynaşmalarını sağlayan bir kurumdur. “Öğrencilere toplumsal kurallar, değerler ve sosyal rollerin örnek yorumlamaları sistemli olarak burada öğretilir. Gerçi bu görev mevcut iktidar ilişkilerini pekiştirmeye ve sürdürmeye yönelik olduğu için bazıları tarafından eleştirilmektedir; okulların bu görevlerinin içinde onların politik fonksiyonlarının da yattığı doğrudur, ama toplumsal

normların, değerlerin ve yorum örneklerinin insan şahsiyetinin gelişmesinde ne kadar önemli olduğu hiç bir zaman gözden kaçırılmamalıdır (Ergün 2009a: 77-78).”

1.3 Çocuk Eğitimi

Eğitim, genel anlamda bireyin yaşadığı toplum içinde kişiliğini, kabiliyetlerini, tutumlarını ve olumlu davranış biçimlerini kazandığı ve geliştirdiği süreçtir. Başka bir ifadeyle “gayri resmi olarak evde ve genel kültür olarak çevrede, resmi olarak da toplumun karmaşık eğitimsel düzenlemelerinde gerçekleştirilen sistemli bir sosyalizasyon sürecidir (Joseph 1990: 115’ten aktaran Aydın 1997: 183).” Eğitim, bireyin topluma kazandırılması, dolayısıyla da toplumun devamlılığını sağlaması işlevlerini yerine getirdiği için her toplumda varlığını devam ettiren bir kurumdur. Eğitimin uygulanması toplumlara göre farklılık gösterse de varlığı değişiklik göstermemektedir.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun yaptığı tanıma göre eğitim anne baba, hoca veya ustaların, çocukları sosyal hayata hazırlamak için yaptıkları, sosyal içerikli planlı-bilinçli faaliyetlerdir (1939: 354). Baltacıoğlu’nun bu tanımından eğitimde “eğiten” ve “eğitilen”in farklı bireyler olduğu, eğitimin planlı ve bilinçli yapıldığı, son olarak da toplumsal bir kavram olduğu anlaşılmaktadır (Aydın 1997: 184-185).

Eğitimin kendine özgü ilk ve genel işlevi, yeniden kurmaktan çok, toplu halde yaşayan insanları birbirine benzetmek, sosyalizasyon sürecini düzenlemektir. Bir başka deyişle sosyal kurumları ferdin ruhunda devam ettirmek ferdi kurumsallaştırmak, başlangıçta tekil bir varlık olan insanı, “sosyal kişi” haline getirmektir (Baltacıoğlu 1939: 270).

Eğitimin bu özelliği dikkate alındığında, en önemli işlevlerinden birisinin kültür nakli olduğu anlaşılır. Kültür, evrensel özellik göstermediği, toplumdan topluma farklı olduğu için bunun aktarılması toplumla birlikte okulla da sağlanmaktadır. Kültür nakli ise sırf bilgi aktarımından farklıdır. Çünkü kültür (bilgisel yönünün yanında) bir şeyin nerede ve nasıl kullanılacağını da gösterir (Erkal 1995: 110).

Eğitimin bir başka amacı da “öğrenmeyi öğretmek”tir. Nesnelerin varlığı, görünümü ve mahiyeti değiştikçe buna bağlı olarak bilgi de değişmektedir. Böyle olunca da geçmiş yüzyılların “tamamlanmış ilmi”ni eksiksiz öğrenmeye çalışmak yerine “öğrenmeyi öğrenmek”, bilgiyi ihtiyaca göre edinmek önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında eğitimin işlevinin de değişim geçirmiş olduğu ortaya çıkmaktadır (Drucker 1996: 241).

Hilmi Ziya Ülken, eskiden çocuğun eğitiminin okul yaşında başladığı kabul edilmesine rağmen, bu görüşün Rousseau’dan itibaren değiştiğini belirtmektedir. Ona göre “Rousseau, Emile’i doğuşundan itibaren ele alıyor ve tabiat içinde yetiştirerek cemiyete vereceği kötü tesirlerden onu kurtarmaya çalışıyordu.” Bu fikrin ortaya atılmasından sonra çocuk eğitiminin doğumla birlikte başladığı fikri kabul edilmiştir. Ülken’e göre, çocuk eğitimi özelliklerine göre dönemlere ayırmamız mümkündür.⁸

1) İlk yaş: Bu dönem, doğumdan iki – iki buçuk yaşına kadar olan devreyi içine alan dönemdir. Bu dönemde çocuk placentaya çevresinden hava çevresine geçer ki buna doğum denir. “İnsan için bu an kültür çevresine girişin ikinci safhasıdır. O zamana kadar uyur durumdaki çocuk yeni şartlara intibak için çok farklı bir faaliyete geçer.” Çocuğun ilk hareketleri reflekslerden ibaret iken zamanla esneme, yakalama, emme refleksleri gelişir. Uyku ilk ayda zamanın %88’ini, bir yaşına gelince %55’ini alır. Çocukta sinir sisteminin gelişmesiyle hızlı bir gelişme görülür, intizamsız hareketler düzene girer,

⁸ Eğitimin dönemleri, Hilmi Ziya Ülken’in **Eğitim Felsefesi** adlı kitabından özetlenerek aktarılmıştır (Ülken, 1967: 157-242).

etrafını tanımaya başlar. Emekleme, yürüme ve konuşmaya başlama çocuğun topluma katılmasının esaslı adımlarıdır. “Başını omuzları üzerinde dik tutan, yalnız dokunma duyusu ve ağzı ile değil, kulağı ve gözüyle âleme açılan çocuk artık tam insan olmuştur.”

Gelişmenin ilerlemesiyle konuşmaya da başlayınca insan tamamen ayrı bir varlık olur. “Onun içtimailiği, maneviliği, düşünen varlık oluşu buradan gelir.” Çocuğun karakterinin tohumları bu yaşta atılır ve ikinci çocukluk yaşında gelişmeye başlar. Bu bakımdan onda öğretimden önce eğitimin, bilgi şeklindeki sınırlı tesirden önce değerler halindeki geniş tesirin uyandığını söylemek doğru olur (Ülken 1967: 159).

2) İkinci yaş: İkinci çocukluk dönemi olan bu zaman dilimi iki buçuk yaşından başlayarak 6 yaşına kadar sürer. Bu dönemde çocuk yürür, konuşur, algıları ve tasavvurları ile kültür çevresinin tesirlerini almaya başlar. “Bu okul öncesi devre çocuğun eğitiminde mühim bir yer alır. Burada evin yanında arkadaş çevresi, sokak, akraba zümresi, komşular, bazen yuva veya anaokulu rol oynar. Bu devrede çocuğun karakterinin kuruluşunda heyecanlar ilk âmillerdir.” Ana kucağından kurtulan çocuk evin dışında yeni çevreler bulmaya başlar. Bunlar yakın akraba çevresi, kardeşler ve arkadaşlar çevresi ile sokaktır. Bu farklı çevreler çocuk üzerinde toplumun etkisini karmaşıktırır. “Bir yandan evin verdiklerini daha geniş zümreler bozar veya değiştirirken bir yandan da bu çeşitli tesirler birbirine katılarak çocuk henüz bir senteze ulaşmamış olan yan yana tesir unsurları içinde gelişir.” Sokak farklı seviyelerdeki çocukları bir araya getirdiği için çocuk orada evde duymadığı argo’ları öğrenir. Bunların öğrenilmesi çocukta olumsuzluklar ortaya çıkarır. Fakat sokakta akranlarıyla yarışma ve çekişme içinde olan çocuk evde kapalı kalan çocuğa göre daha becerikli ve girişken olur.

Çocuklarının küfre alışmamasını, “edepsiz” çocuklarla düşüp kalkmamasını isteyen, fakat onu gönderecek bir yuva bulamayan ana-baba bu çocukların erken sinirlenmelerinden (bazı ruhi anomalilerin başlamasından) ve hiç değilse çocuğun pısrık ve daima himayeye muhtaç teşebbüs ve cür’et kabiliyetlerinden yoksun bir halde büyümesinden sorumludurlar. Öyle ise çocuk herhalde –iyi ve kötü tesirleri ile beraber– evin dışındaki birçok zümrelerle temasa gelecektir ve gelmelidir. Yalnız bir yandan eğitimcilerin, bir yandan ana-babanın temel hedefi bu zümrelerin tesirlerini kontrol etmek olmalıdır (Ülken 1967: 166).

İkinci yaş döneminde çocuğun hayatında önemli bir yer tutmaya başlayan oyun, bütün eğitim dönemlerinde hatta erişkinlikte devam eden en esaslı faaliyetlerden birisidir. Çocuğun algı, hayal gücü, düzenli hareket, karakter, disipline bağlılık gibi birçok kabiliyetleri oyun sırasında gelişir. Her oyunun bir disiplini vardır. Oyuna katılan çocuk bu disipline uymak zorundadır. Oyunun kurallarına uymayan çocuk diğerleri tarafından “mızıkçı” ilan edilir ve dışlanır. Arkadaşları tarafından dışlanmak ve yalnız bırakılmak istemeyen çocuk kurallara uygun hareket eder. “Böylece oyun bir karakter eğitimi halini alır. Çocuğun ahlakî kişiliğinin kuruluşunda rol oynar. Bir düzene bağlanmayı, mertebeli hayatı, kumanda etme ve itaat etmeyi öğretir.” Oyun sayesinde çocukta dayanışma duyguları gelişir. Çocuk oyunda “ben” ve “başkası”nı hem mücadele etmek hem de işbirliği yapmak için ayırmayı öğrenir.

3) İlkokul yaşı: Eğitimle birlikte öğretimin de çocuğun hayatında yer aldığı dönemdir. Çocuğun eğitim ve öğretimi, yeni bir düzen ve yeni bir çevre olan okula girmek suretiyle sistemli hale gelir. Yedi yaşında başlayan bu devrede çocuk tamamen yeni bir hayata girer. Disiplin artar, çalışma çoğalır, yakınlarından uzaklaşma, yabancılarla bir arada bulunma çocukta farklılıklar meydana getirir. Yeni bir çevreye girmenin ortaya çıkaracağı olumsuzlukları en aza indirebilmek için anne ve babalar öğretmenle birlikte hareket ederek çocuğun çevresine ayak uydurmasını sağlayacak çarelere başvurmalıdır.

İlkokul çocuğunda kişilikler oturmaya başlar. Ortaokul ve lisede gelişerek hayat boyunca çocuğun kaderini çizer. Bu karakterleri doğuştan gelen vasıflar üzerinde meydana çıkmış değişmez tipler sanmamalıdır. Onlar hayat boyunca yeni şartlar içerisinde az çok değişikliğe uğrarlar. Fakat kuruluşlarında en mühim faktör çocuğun içinde bulunduğu kültür çevresidir. Organik bünye ile kültürün karşılıklı tesirleri sabit şekil alıncaya kadar birtakım safhalardan geçerek çocuğun kişiliğinin temelini meydana getiren karakteri kurarlar (Ülken 1967: 174-175).

4) Ortaöğretim yaşı: Eğitim ve öğretimin en ağır kısmını içeren dönem ortaöğretim dönemidir. Bu dönemde çocuğun “bütün ruhî yetileri gelişir. Çocuk bilgisinin temellerini orada alır. Karakteri orada belirir. Ahlâk eğitimi asıl orada alması gerekir ve öğretimin en ağır kısmı orta tahsildedir.” Çocuk, okulun orta kısmıyla (şimdi ilköğretimin ikinci kademesi) birlikte lise yıllarında hayat boyu gerekli olan kültür birikimini kazanır. Böylesine yoğun bir öğretim programıyla karşı karşıya kalan çocuk, ergenlik çağına da girince eğitim ve öğretimin güçlük derecesi de artar.

Ortaöğrenim yaşını 12-16 arasındaki ergenlik (puberté) yaşı ile 16-20 arasındaki ergenlik veya delikanlılık (adolescence) yaşı olmak üzere iki devreye ayırdığımız zaman bunlardan birincisinde cinsî hayatın uyanması, sesin kalınlaşması, iç guddede faaliyetinin artması gibi fizyolojik değişmelerle birlikte ruhî bir değişme görülür. Duygusal hayatın bütün ruh üzerinde tesiri artar. Birçok ilgiler arasında düşünce ufku hızla genişler; o zamana kadar fiillere ve hareketlere yayılmış olan zihnî hayatta az çok bariz bir içleşme (içe katlanma) görülür. Sosyal çevrelere ve cinsiyetlere göre değişmek üzere davranışı gittikçe daha ferdileşir. Sosyolojik bakımdan da çocuk birçok ağır ve yorucu eğitimlerden geçmek üzere erişkin çevresine hazırlanır (Ülken 1967: 210).

Ortaöğretim yaşında çocuk, kendi içine kapanmaya, kendisini âlemin merkezi gibi görmeye başlar. Bu devrede çocuğun “bütün ilgileri narcissiste bir karakter

taşımaktadır.” Bu dönemdeki çocuğu gayrete getirmenin en iyi yolu, onun gururunu okşamaktır. Ortaöğrenimdeki en iyi eğitim yöntemi gururu okşayan yöntemdir denilebilir. Erginlik yaşındaki çocuğa fikrî eğitim verilirken soyut düşüncenin uyanmasına çalışılırken aynı zamanda çocuğu kabiliyetine göre yönlendirerek ona uygun tahsil görmesini sağlamak amaçlanmaktadır.

2. MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİ ÖNCESİ EDEBİYATIMIZDA ÇOCUK

Edebiyatımızın en eski ürünlerinden olan destanlarda, destan kahramanlarının çocukluklarıyla ilgili bazı bilgilere rastlanmaktadır. Destanlardaki çocuklar doğar, hemen büyür. Önemli görevler üstlenmiş olan bu çocukların çocukluklarını yaşamaya vakitleri olmadığı görülmektedir. *Oğuz Kağan Destanı*’nda Oğuz Kağan’ın doğumu ve çocukluğuna, çok kısa cümlelerle ancak bir paragraf kadar değinilir:

Yine günlerden bir gün Ay Kağan’ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.

Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeğe başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı (Ercilasun 1985: 49).

Bu destanda Oğuz Kağan’ın altı tane oğlu dünyaya gelir, onların doğumları birer cümleyle aktarılır: “Kız gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu.”

Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocukların ayrı bir yeri vardır, çocuğu olanlar olmayanlardan daha değerli görülür. Mesela, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda Hanlar Hanı Bayındır Han yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir eder. Bayındır Han misafirlerini ağırlamak için bir yere ak çadır, bir yere kırmızı çadır, bir

yere de kara çadır kurdurur ve “Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Taâlâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin (Ergin 1995: 21).” diye emir verir.⁹

Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocuk büyütme ve gençlik terbiyesiyle ilgili cümleler de yer almaktadır. Bu hikâyelerde annelerin, han kızı ve han karısı da olsalar, çocuklarına kendilerinin baktıkları anlatılır, onların “dolap dolap ak sütlerini emzirdikleri” söylenir; annelerin çocuklarını “dolama beşiklerde beledikleri” bezleyip kundakladıkları ifade edilir. Annelerin, çocuklarına daha iyi bakabilmek için biricik evlâtlarını dadılara verip muhafaza ettirdikleri görülür. Bu çocuklar biraz daha büyüyünce, onlara yay çekmek, ok atmak, ata binmek, avlanmak ve savaşta kılıç çalmak gibi dersler verilir. Çocukların, çocukluktan çıkıp yetişkin olduklarında dahi babalarının analarının hatta ağabeylerinin ellerini öpmeleri ve onların öğütlerini, emirlerini dinlemeleri aldıkları terbiyenin sonucudur: “O zamanda oğul, baba sözünü iki eylemezdi, iki eylese o oğlanı kabul eylemezlerdi (Ergin 1995: 97).” “gibi daha birçok çizgiler cemiyette köklü bir terbiyenin varlığını gösterir. Dede Korkut gençlerinin çok müşkil anlarda, bütün inanışlarıyla Allah’a sığınıp muzaffer olmaları da gençlik terbiyesinde imanın ehemmiyetini belirtir (Banarlı 1997: 410).”

Bu hikâyelerde çocukların sevilmesine ve onlara değer verilmesine rağmen, onların çocukluklarını nasıl yaşadıklarına dair bilgi verilmemektedir. İslamiyet öncesi Türk destanlarında olduğu gibi burada da çocukların hemen büyüdüğü görülmektedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda çocuğu olmayan Dirse Han büyük bir ziyafet verir, açları doyurur, çıplakları giydirir, borçluları borcundan kurtarır, sonra da kendisine bir çocuk vermesi için Allah’a dua eder. Bu duadan sonra Allah ona bir çocuk verir, çocuk

⁹ Dede Korkut Hikâyeleri’nin diğer epizodları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Sakaoğlu, 1998).

doğduktan hemen sonra büyür: “Hatunu hamile oldu. Bir nice müddetten sonra bir oğlan doğurdu. Oğlancığını dadılara verdi, baktırdı. At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Her kemikli gelişir, kaburgalı büyür. Oğlan on beş yaşına girdi (Ergin 1995: 24).”

İslamî dönem destanlarında da destan kahramanlarının çocuklukları üzerinde durulduğu, onların yetişme tarzlarıyla ilgili bazı bilgiler verildiği görülmektedir. *Müseyyeb-nâme*, *Battal Gazi Destanı*, *Ebâ Müslim-nâme*, *Saltık Gazi Destanı*, *Şah-Mârân Hikâyesi* gibi destanların kahramanlarının doğumlarından, çocukluklarından kısaca bahsedilmektedir. Bu destanların kahramanlarının çoğu öksüzdür. Bunların çocuklukları normal bir çocuktan farklıdır, çocukluklarında olağanüstü haller görülebilmektedir. Destanlardaki çocukların gelişimleri üzerinde çok durulmaz, İslamiyet öncesi destan kahramanlarında olduğu gibi buradaki çocukların da çok hızlı büyüdükleri görülür.¹⁰

Halk kültüründe ayrı bir yeri olan masallarda çocuk kahramanlara rastlanmaktadır. Masallarımızda çocuklar hak ve adaleti sağlayabilmek için mücadele eder, cinlerle savaşır, devlerle güreşir, cadıların elinden kurtulur, Kaf Dağı’nı aşarlar. Masallarda buna benzer daha nice kahramanlıklar gösteren çocukların çocukluklarından hiç bahsedilmez. Bu masallarda onlar birer yetişkin gibi davranırlar ve her zaman kötülüğün üstesinden gelirler.¹¹

17. Yüzyıl şairlerinden Nâbî’nin mesnevi tarzında yazdığı *Hayriyye*, hem şairine büyük bir şöret sağlamış, hem de fikrî-didaktik mesnevilerin başlıca eserlerinden olmuştur.

¹⁰ Bu destanların metinleri ve incelemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: ERDEM, Mehmet Dursun. 2007. **Müseyyeb-nâme**. Ankara: Hece Yayınları; DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun. 2006. **Battal Gazi Destanı**. Ankara: Hece Yayınları; DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun. 2007. **Hazret-i Ali Cenklere**. Ankara: Destan Yayınları; DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun. 2007. **Saltık Gazi Destanı**. Ankara: Destan Yayınları; DEMİR, Necati, v.d., 2007. **Ebâ Müslim-nâme**. Ankara: Destan Yayınları, ÜST, Sibel, v.d., 2009. **Şah-Mârân Hikâyesi**. İstanbul: Akademik Kitaplar.

¹¹ Masallarımız ve masal kahramanı çocuklar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: GÜNEY, Eflatun Cem. 1997. **Masallar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; TEZEL, Naki. 1997. **Türk Masalları I-II**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Nâbî bu mesnevisinde oğlu Ebü'l-Hayr Mehmed Çelebi'ye hitap eden bir üslupla ona hayatta başarılı olmanın yollarını ve İslam ahlakını öğretmek ister (Banarlı 1997: 676).

Sünbülzade Vehbi'nin yazdığı *Lutfiyye-i Vehbi*, Nâbî'nin *Hayriyye*'sinden taklit edilerek yazılmış 1181 beyitlik bir mesnevidir. Oğlu Lutfullah doğduğunda elli yaş civarında olan Vehbi, oğlunun eğitimine titizlik gösterir. Bu mesneviyi de Lutfullah'a bir nasihat kitabı olarak kaleme alır. Vehbî bu eserinde oğlu Lutfullah'ı, gönlünün neşesi, ömrünün varı olarak görür ve yaşlılıkta kavuştuğu bu mutluluğa ne kadar şükretse az olduğunu söyler (Beyzadeoğlu 1996: 23).¹²

Çocuğun edebi eserlerde birey olarak görünmeye başlaması Tanzimat'la birlikte olur. Tanzimat döneminde öncelikle çeviri eserlerle edebiyatımıza girmeye başlayan roman ve hikâye türü ile birlikte çocuk da birey olarak edebiyattaki yerini almaya başlamıştır.

Tanzimat'tan başlayarak Millî Edebiyat dönemine kadar olan zamanda Şemseddin Sami'nin *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat*; Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*; Nabizade Nazım'ın *Zavallı Kız*; Ahmet Mithat'ın *Çengi*, *Ana Kız*, *Firkat*, *Felatun Bey'le Râkım Efendi*, *Taaffüf*, *Süleyman Musli*; Fatma Aliye'nin *Muhadarat*; Mizancı Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*; Ahmet Rasim'in *Sevda-yı Sermedi*; Halit Ziya'nın *Kırık Hayatlar*, *Nemide* gibi romanlarında çocukları sosyal hayatın içerisinde çeşitli yönleriyle görmemiz mümkündür.¹³

Bunlardan başka Halit Ziya'nın *Halka*, *Küçük Kambur*; Mehmet Rauf'un *Baba Kalbi*; Sami Paşazade Sezai'nin *Bedia Hanım*, *Yarın*, *Anneciğim*, *Mihriban*, *İclâl* gibi

¹² Bu iki eserde çocuk yer almamakla birlikte çocuklar için yazılmış olduğu için edebiyatımızda ayrı bir yere sahiptir.

¹³ Tanzimat dönemindeki bazı hikâye ve romanlarda çocukların kandırılmak veya kaçırılmak suretiyle İstanbul'a getirildiği, burada zengin ailelere köle veya cariye olarak satıldığı görülmektedir (Parlatır, 1987).

hikâyelerinde de yine çocuklar yer almakta, çocuğun toplum içindeki yeri hakkında bilgilere ulaşılmaktadır.¹⁴

Tanzimat'la birlikte çocuk sadece roman ve hikâyelerimizde değil, şiirimizde de görülmeye başlamıştır. Çocukların şiirin esas konusu olarak ele alındığı başlıca şiirler olarak Tevfik Fikret'in *Balıkçılar*, *Verin Zavallılara*, *Haluk'un Bayramı*; Mehmet Akif'in *Küfe*, *Hasta Çocuk*, *Bayram* gibi şiirlerini örnek verebiliriz. Bu ve buna benzer şiirlerle birlikte çocuk, bütün edebî türlerde yerini almıştır.¹⁵

Tanzimat'la birlikte edebiyatımızda çocuklara yönelik yayınlar da görülmeye başlanır. Kayserili Doktor Rüştü'nün *Nuhbetü'l-Etfal* (1859) adıyla yayımladığı alfabe kitabı, içinde fabller ve hikâyecikler bulunması sebebiyle önemli sayılabilir.

Tanzimat yazarlarından Şinasi, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat ve Muallim Naci'nin gerek Fransıca'dan çevirdikleri, gerekse kendi yazdıkları fabl türündeki şiirler çocukların zevkle okudukları edebî eserler arasında yer almıştır.

Dünya çocuk klasiklerinin dilimize çevrilmesi de bu dönemde başlamıştır. Çocuklara yönelik ilk çevirilerden biri Yusuf Kâmil Paşa'nın *Terceme-i Telemak* (1862) adlı eseridir. Bundan sonraki çeviriler arasında *Terceme-i Hikâye-i Robinson* (1864), *Gulliver'in Seyahatnamesi* (1872), *Merkez-i Arza Seyahat* (1883), *Beş Haftada Balonla Seyahat* (1887) ilk eserler olma özelliğini taşımaktadır. Bu eserler çocuklar için çevrilmiş olmakla birlikte dil ve anlatım bakımından çocukların anlayabileceği seviyede

¹⁴ Tanzimat'tan başlayarak 1950 yılına kadar geçen zamanda roman ve hikâyemizde çocuğun nasıl ele alındığını, toplumda birey olarak yaşayan çocuğun edebî eserlerde hangi yönüyle öne çıktığını Alev Sınar bir doktora tezi olarak incelemiştir. Burada isimlerini verdiğimiz roman ve hikâyelerde geçen çocukların hangi açıdan ele alındıklarını ve ne şekilde yansıtıldıklarını görmek için bu çalışmaya bakılmalıdır (Sınar 1997).

¹⁵ Tevfik Fikret, çocuklar için şiirler de yazmış, bu şiirleri *Şermin* adlı bir kitapta toplamıştır.

oldukları ve çocuklar tarafından kolayca okundukları söylenemez. Ahmet İhsan'ın Jules Verne'den çevirdiği *Seksen Günde Devr-i Âlem* ve *Gizli Ada* (1880) adlı kitaplarda çocukların anlayabileceği bir dilin kullanıldığı görülmektedir.

Çocuk edebiyatının gelişmesinde çocuk dergilerinin yayımlanması da etkili olmuştur. Çoğu kısa ömürlü olan çocuk dergilerinde çocuklara değer verilmekte, onlar büyük insan yerine konarak kendilerine “Bey”, “Beyefendi”, “Efendi” gibi hitaplarla seslenilmektedir. Çocukların toplum içinde hak ettikleri yeri alabilmeleri için onların eğitilmeleri gerektiği üzerinde duran bu dergilerde memleket meselelerinden, haktan, adaletten, çocuk haklarından sıkça bahsedilir; özellikle kız çocuklarının iyi bir eğitim almalarının gerekliliğinden bahsedilir. Tanzimat'tan sonra yayımlanan eski harfli çocuk dergileri şunlardır: *Çocuklar İçin Mümeyyiz* (1869-70), *Sadakat* (1875), *Etfâl* (1875), *Arkadaş* (1876), *Bahçe* (1880), *Çocuklara Kıraat* (1881-82) *Çocuklara Arkadaş* (1882), *Vasıta-i Terakki* (1883), *Çocuklara Talim* (1887-88), *Çocuklara Mahsus Gazete* (1896-1903), *Haftalık Çocuklara Rehber* (Selanik, 1896), *Çocuklara Rehber* (1897-1901), *Çocuk Bahçesi* (Selanik, 1904), *Musavver Küçük Osmanlı* (1909), *Arkadaş* (1909), *Talebe* (İzmir, 1911-12), *Çocuk Dünyası* (1913), *Çocuk Yurdu* (1913), *Mektebli* (1913), *Çocuk Duygusu* (1913), *Türk Yavrusu* (1913), *Çocuk Bahçesi* (1913), *Talebe Defteri* (1913-19), *Çocuk Dostu* (1914), *Hür Çocuk* (1918), *Bizim Mecmua* (1922), *Çocuk Postası* (1923), *Yeni Yol* (1923), *Talebe Mecmuası* (1923), *Haftalık Resimli Gazetemiz* (1924), *Sevimli Mecmua* (1925), *Çocuk Dünyası* (1926), *Çocuk Yıldızı* (İzmir, 1927) (Kür 1991; Oğuzkan 1977; Oğuzkan 1979: s. 277-279).¹⁶

¹⁶ A. Ferhan Oğuzkan “Dünyada ve Bizde Çocuk Yazınının Gelişmesine Toplu Bir Bakış” başlıklı makalesinde İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya, Rusya, İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya)’nde çocuk edebiyatının gelişimi ve bugünkü durumu incelenmiş, yazının son bölümünde de ülkemizdeki çocuk edebiyatının gelişimini tarihsel olarak özetlemiştir (Oğuzkan 1979: 261-283).

2. BÖLÜM

2.1 AİLE VE ÇOCUK

Aile, toplumların temel kurumlarından birisidir ve toplumu ayakta tutan en önemli öğelerin başında gelir. Ailenin ortaya çıkışında insan neslini çoğaltmak, devamlılığını sağlamak amacı etkili olmuştur. Üretim ve tüketim faaliyetlerine katılmak, çocuğun dünyaya getirilmesi, korunması ve topluma kazandırılması gibi işlevleriyle aile, bütün toplumlarda görülen bir kurumdur (Tezcan 2000: 13). Bu özelliklerini göz önüne alarak aileyi şöyle tanımlayabiliriz:

Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Sayın 1989: 2).

Aile, toplumun varlığını ve devamını sağlayan en önemli kurumdur ve çocuk bu kurumun doğuştan bir üyesidir. Bireyin sosyalleşmesinin burada başlaması aileyi temel bir kurum haline getirmektedir. Çocuk ilk toplumsal davranışları, aile üyeleri ile iletişim kurarak ve onları taklit ederek öğrenir ve hayat boyu kendisine lazım olacak bilgi donanımını aile içinde kazanmaya başlar.

Yeni yetişen kuşaklara toplum içinde kabul gören davranış biçimlerini öğretmek, bütün toplumların öncelikleri arasında yer almaktadır. Toplum, bireyleri aile aracılığıyla yetiştirir, ilk eğitimini ailede verir ve bireyin kazanması gereken davranışları ona aile sayesinde öğretir. Dolayısıyla toplumsallaşma, aile içinde başlar. Bireyin toplumsallaşmasını belirleyen en önemli unsurların başında aile ve okul gelir. Çocuğun on sekiz yaşına kadarki hayatı düşünüldüğünde, ailede geçirilen zaman ile okulda geçirilen zaman arasında çok büyük bir fark olduğu görülür. Özellikle okul öncesi

dönemde çocuğun bütün zamanı aile içinde geçer¹⁷ ve bu zamanlar çocuğun gelişimi açısından son derece önemli bir devreyi oluşturur.

Aile, bireyin sosyalleşmesini sağlayan bir kurum olduğu gibi aynı zamanda bireye ilk eğitimini de veren bir kurumdur. Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren ailesinden, hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı çeşitli bilgileri kazanmaya başlar. Çocuğa aktarılan bilgilerin başında anadili öğretimi ve konuşma yeteneği gelir. Daha sonra ailenin sosyal durumuna göre güzel sanatlar, okuma yazma, insan ilişkilerinde doğru hareket tarzları vs. çocuğa aktarılan bilgilerdir. Bu yaşlardaki çocukların bu tür bilgileri edinmesinde en önemli rolü, çocukla daha çok vakit geçirdiği için önce anne, sonra baba oynamaktadır. Ataerkil toplum yapısında babanın daha çok ev dışında vakit geçirmesi ister istemez anneyi ön plana çıkarmaktadır.

Çocuğun aileden elde ettiği bilgiler ve davranışlar her zaman doğru olmayabilir. Anne ve babanın eğitim seviyeleri, sosyal ve kültürel birikimleri çocuğun doğru bir eğitim almasında birebir etkilidir. Pek çok toplumda çoğu aile çocuklarına doğru bir eğitimi vermekte yetersiz kalmaktadır. Bazen de anne ve babalar çocuklara olumsuz örnek olmakta, ailesinden olumsuz davranışlar kazanan çocuk ise ilerleyen yaşlarında başarısız, toplum içinde kendini yeterince ifade edemeyen, içine kapanık, çoğu zaman ruhen bazen de fiziksel olarak bozuk bir birey haline gelmekte, dolayısıyla mutsuz bir hayat sürmektedir.

Tezimize konu olan Millî Edebiyat dönemindeki Türk toplumunda ise aile yapısı bugünkünden daha farklı bir görünüm arz etmektedir. O dönemin aile yapısı daha geniş bir çerçeve (geleneksel geniş aile) oluşturur. Aileye anne, baba ve çocuklardan başka büyükanne, büyükbaba, ailenin maddi imkânlarıyla orantılı olarak da dadı, hizmetçi ve

¹⁷ Günümüzde kadınların da çalışma hayatına girmesi en önemli gelişim dönemini yaşayan çocuğun aileden ziyade kreşlerde, bakıcıların kontrolü altında yetişmesine sebep olmakta; bu da olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

mürebbiyeler de dâhil olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun aile içindeki konumu ve aileden almış olduğu eğitim, olması gerekenden farklı bir şekilde şekillenebilmektedir. Bu farklılıklar, o dönemde yazılmış romanlara da yansımış, çocukların aile içinde karşı karşıya kaldıkları değişik durumlar romanlarda yer almıştır. Mustafa Özbalcı'nın tespitine göre "Tanzimat'la başlayan yeni Türk edebiyatının edebî mahsullerinde en çok işlenen konulardan birisi de, çocuk konusudur. Bu dönemden sonra yetişen hemen bütün yazarlar ve şairler, eserlerinde çocuk ve çocuk eğitimi ile ilgili meselelere geniş ölçüde yer vermişler, çocuk sevgisi onların en önemli ilham kaynaklarından birisi olmuştur (Özbalcı 2000: 182)." Biz de çocukların, dönemin romanlarına yansıyan yönlerini ve aile içindeki ortamlarını aşağıda farklı başlıklar ve bölümler halinde ele alacağız.

2.1.1 Çocuk Özlemi

Çocuk, evlilik yoluyla bir yuva kurmuş olan anne ve babanın "aile" olduklarını hissetmelerini sağlayan, kurulmuş olan yuvanın geleceğini temin eden önemli bir unsurdur. Aile içinde özellikle annenin çocuklara karşı düşkünlüğü, bağlılığı ön plana çıkmaktadır. Anne; babanın aksine evde daha çok vakit geçirdiği için çocuğa daha fazla bağlanmakta, eğer çocuğu yoksa çocuk istemektedir. Annenin çocuk istemesi, sadece vaktini geçirebileceği bir meşguliyet olmaktan ziyade, duygusal olarak onu tatmin eden, hayata daha fazla bağlanmasını sağlayan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan çocuk, erkeğin (kocanın) evdeki yerini de pekiştirmektedir.

Halide Edib'in *Son Eseri* romanında eserin başkişilerinden olan Feridun Hikmet ve Kâmuran, Madam Angelz birlikte akşam yemeği yerken sohbet ederler. Sohbet sırasında Kâmuran etraflarındaki insanları incelemeye, onlar hakkında yorumlar yaparak onların "bütün yıl seyahat eden, bütün gece dans eden, eğleneni süslü kalabalık"

olarak nitelendirir ve bu kişilerin başıboş insanlar olduklarını söyler. Feridun, Kâmuran'a kendisinin de öyle olup olmadığını sorduğunda ise Kâmuran, gelecekte yaşamak istediği yerden ve hayattan bahseder. Kâmuran'ın hayalini Çamlıca'da gözlerden uzakta bir köşk ve çocuklar, bu köşkün bahçesinde yetiştireceği çiçek ve sebzeler, besleyeceği tavuklar, evin işleriyle uğraşmak süslemektedir. Ona göre bütün bu uğraşların en mutluluk vereni çocuklar olacaktır. O, altı tane çocuğunun olduğunu, bütün gün onlarla uğraştıktan, geceleri de çoraplarını yamamak, düğmelerini dikmekle vaktini geçirdikten sonra en küçük çocuğunu koynuna alarak yatmayı hayal etmektedir (s. 162-163).

Halide Edib'in bir başka romanı *Handan*'da, Handan Neriman'ın teyzesinin kızıdır ve altı yaşından beri birlikte büyümüşlerdir. Handan, kendisine âşık olan Nazım'ın evlilik teklifini kabul etmeyerek Hüsnü Paşa ile evlenince Nazım intihar eder. Nazım'ı gizliden gizliye seven Handan Nazım'ın intihar etmesiyle bunalıma girer, Hüsnü Paşa da onu alarak Paris'e götürür.

Hüsnü Paşa ile Handan'ın Paris'e gitmesinden bir süre sonra Neriman ile evlenen Refik Cemal, Nazım'ın intiharına sebep olan Handan'ı çok merak etmektedir. Refik Cemal fikirleri sebebiyle İstanbul'da dikkat çekince Londra'ya tayinini çıkartarak Avrupa'ya gider. Paris'te Refik Cemal ve Neriman ile sık sık bir araya gelen Handan, Hüsnü Paşa kendisini aldattığı, kendisini avutabilecek bir çocuğu olmadığı için mutsuzdur. Handan, Neriman'ın bebeğini sever, kendisinin de bir bebeğinin olmasını arzular. Handan, bir kadının sadece kendisine ait olabilecek tek varlığın bir çocuk olduğunu, dünya üzerindeki başka hiçbir şeyin bir kadına "ait olma" duygusunu yaşatamayacağını düşünür:

Handan Hanım'ın çocuğu olmaması onda büyük bir eksiklik yaratıyor sanıyorum. Dün akşam Nazım'ı kucagında sallarken galiba süt zamanıydı. Neriman istedi. Birdenbire göğsünün üstünde pek sıkı ve mutlu tuttuğu şeyi uzatırken gözlerinden bir esef uçuğunu gördüm.

Benim kendisine baktığımı görünce önce sıkıldı. Sonra birdenbire kalbindeki isteğin yükünü boşaltmak istiyormuş gibi:

– Refik Bey, insanın yalnız kendisinin olacak şeyi ancak bir çocuk olabilir. Ne diyorum? İnsan değil, kadının demeli. Çünkü her erkeğin benim dediği ve yalnız onun olan bir anası, kız kardeşi, sevgilisi, bir kadını vardır. Kadının öyle değildir. Hiçbir kadının benim diyebileceği bir erkek yoktur, yalnız çocuğu müstesna. Ve çocuğu özellikle bir kişilik almadan onundur. Sonra çocuğunun çocuğu, hep çocuklar (s. 90-91)!

Yine bu romanda, Refik Cemal evliliğinden kısa bir süre sonra Londra'ya gitmek zorunda kaldığı için oğlu Nazım'ın doğumu esnasında Neriman'ın yanında bulunamaz, bundan dolayı da hayli üzüntü duyar. Refik Cemal, Server'e yazdığı mektupta oğlu Nazım'ı kendisinden önce görüp sevenleri kıskandığını, hele Hüsnü Paşa'nın görmesine hiç katlanamadığını anlatır. Refik Cemal, iki gün sonra Neriman ve oğlu Nazım geleceği için çok sevinçlidir, hatta karısını ve oğlunu o kadar özlemiştir ki bu iki gece çok zor geçecektir (s. 88).

Ercüment Ekrem'in *Sabir Efendi'nin Gelini* romanında babası Paris büyükelçiliğinde görevli iken eğitimini Paris'te almış olan Belkıs, İstanbul'un tanınmış tüccarlarından Sabir Efendi'nin büyük oğlu Tahir Bey'le evlenerek Sabir Efendi'nin konağına gelin gider. Sabir Efendi'nin diğer gelini Huriye, Belkıs'ı kendisinden daha güzel ve eğitilmiş olduğu için kıskanır ve onu çeşitli dedikodularla huzursuz eder. Huriye, Belkıs'ın kocasını aldattığını, herkesle muşaka ettiğini, konağın içinde serbest hareketleriyle erkekleri baştan çıkarmaya çalıştığını filan söyleyerek kocasından boşatmaya çalışır. Huriye'nin, hakkında çıkardığı dedikodular Belkıs'ı zor durumda bırakır ve Belkıs konakta herkesten uzak bir şekilde hayatını devam ettirmek zorunda kalır. Belkıs, kendisini bu durumdan kurtaracak, sıkıntısını giderecek şeyin bir bebek olduğunu düşünür:

Hep bunları düşünürken müteessir olan Belkıs'ın gözleri önünde güzel, müessir bir manzara tecessüm etti.

Beyaz lakeden, pembe cibinlikli, dantelâlı, kurdeleli bir beşik; bunun içerisinde de, yumuk, pembe, güler yüzlü, sarı saçlı, güleç bir yavru!

Ve zavallı kadının amâk-ı kalbini sızlatan bu efsunkâr hülya, bu emel, iri gözlerinden yağmur gibi yaşlar akıttı.

– Ah! Bir çocuğu olsaydı (s. 73)!

Ercüment Ekrem’in kaleme aldığı *Asrîler* romanında Süveyda ve Süheyla Abdülcabbar Paşa adında bir Osmanlı valisinin iki kızıdır. Babaları olan Cabbar Paşa işleri nedeniyle, anneleri Ruhniyaz Hanım ise fazla şefkatinden dolayı kızlarıyla fazla ilgilenemezler ve bu iki kızı çok nazlı bir şekilde yetiştirirler. Cabbar Paşa Kastamonu valiliğinden emekli olarak ayrılınca İstanbul’a yerleşince kızlarına daha iyi bir imkân sağlayabilmek için mürebbiye tutarlar, fakat buldukları mürebbiye ahlakî zaafı nedeniyle daha önceki işinden kovulmuş olan Madam Kleopatra’dır. Bununla birlikte bir de adab-ı muaşeret ve Türkçe dersleri almaları için Melahat Hanım adında birisini bulurlar ki bu kadın da düşmüş ve ahlaksız bir kadındır. Bu arada Cabbar Paşa’nın kardeşinin oğlu Fadıl Bey de konağa gelip gitmeye başlar. Fadıl, hayatında birçok kadını metres edinmiş, canı sıkılınca da onları bir kenara atmış ahlaksız ve alafranga bir züppedir. Fadıl’ın hayattan beklentisi, zevk ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ona göre “bir erkeğin hep aynı kadına, bir kadının hep aynı erkeğe bağlı kalması kadar ‘idiyo’ saçması bir şey olamaz.” Fadıl’a göre “bir aile kurmak ve çocuk yetiştirmek istikbalde yani ihtiyarlıkta bakılmak için elzendir” ve evlilik sadece bunun için gereklidir (s. 112). Konağa gelen iki mürebbiye ve Fadıl’ın etkisiyle kızlar kendi yaşantılarını beğenmezler ve babaları öldükten sonra İstanbul’un sefih gece hayatının müdavimleri olurlar.

Fadıl, eğlence partilerine götürdüğü ve Beyoğlu’ndaki gece hayatına alıştırdığı Süveyda’ya eğlencelerden birinde sahip olur, ardından da Viyana’ya kaçır. Bu olaydan bir süre sonra Cabbar Paşa ölür. Müslüman-Türk muhiti olan Aksaray’ı beğenmeyen Süveyda ve Süheyla anneleri Ruhniyaz Hanım’ı kandırarak konağı sattırırlar ve Şişli’de bir apartman dairesine yerleşirler. Cabbar Paşa’nın kızları, beğenmedikleri Aksaray’dan da kurtulunca evlerinde hemen her gece eğlenceler düzenlemeye, kendilerine göre

“asrî” bir hayat sürmektedirler. Bu arada Viyana’dan dönen Fadıl, Süveyda’nın yanı sıra Süheyla ile de ilişkiye girer. Bir süre sonra hem Süveyda’dan bıkan, hem de iki kardeşle birlikte olmanın tehlikeli olabileceğini düşünen Fadıl, Nurettin adındaki saf bir arkadaşını oyuna getirerek Süveyda ile evlenmeye mecbur bırakır.

Süveyda, Nurettin ile evlendikten sonra hamile kalır. Nurettin, Süveyda’nın hamile olduğunu öğrenince, çocuğu olacağı için çok sevinir, fakat Süveyda çocuğu istememektedir. Nurettin karısının bu çocuğu istemediğini öğrenince önce hayli şaşırır, sonra da onu bu fikrinden vazgeçirmek için çok çaba gösterir ve Süveyda’yı bu çocuğu doğurmak için ikna etmeye çalışır.

– Hayır karıcığım! diyordu; yanılıyorsun, tabiat hassa-i tevlidi kadınlara bir felaket olsun için değil, vesile-i saadet olarak bahş ve ihzar etmiştir. Çocuk bir aile için elzemdir. Çocuksuz insanlar bedbahttırlar. Aramızdaki rabıtayı bu suretle takdis buyurduğundan dolayı Cenab-ı hakka şükür edelim. Güzelliğin vücudunun tenasübü neden bozulsun? Bilakis, sen kucağında yavrunla o kadar güzel olacaksın ki seni görenler gıpta edecek.

Süveyda ısrar ediyordu:

– İstemiyorum, zorla değil a? Ben daha gencim, eğlence çağındayım. Kendimi çoluk çocukla işgal edip de ömrümü heder edemem.

– Fakat, Süveydacığım! Düşün ki bu senin yapmak istediğin cinayettir. Kanunen bile cezası pek büyüktür.

– Çocuğunu düşüren kadınlar sanki çok az da...

– Onlar bir takım biçarelerdir. Bu suretle hareket ederek ya başka bir cinayet örtmek isterler yahut hastadırlar. Maşallah, sen hal-i sıhhattesin. Hem bilir misin ki bu doğacak çocuk, yavrumuz beni ne kadar mesrur edecek (s. 140-142).

Kısaca özetlemek gerekirse romanlardaki karakterler genel olarak çocukları sevmekte, gerek kendi çocuğu olsun, gerekse başkasının çocuğu olsun onlara şefkat göstermektedir. Çocuğu olmayan bazı karakterler ise bundan dolayı kendilerinde bir eksiklik hissetmekte, çocuklarının olmasını istemekte, çocuğun mutluluklarını tamamlayacak bir unsur olarak görmektedirler.

2.1.2 Çocuk İstememe

Çocuk, bir ailenin şekillenmesinde önemli rol oynayan bir faktördür. Anne babalar, çoğu zaman kendi istekleri doğrultusunda, bazen de toplumun baskısı sonucu çocuk sahibi olmak isterler. Çocuğun, annenin duygusal olarak tatmin olmasında önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat bazen, anne ve babalar çeşitli nedenlerle çocuk sahibi olmaktan çekinirler veya çocuk sahibi olmak istemezler.

Anne babaların çocuk sahibi olmaktan çekinmelerindeki sebeplerden birisi, çocuğun aileye bir sorumluluk yüklemesidir. Çocuğun dünyaya gelmesi, aileye maddi olduğu kadar manevi bir yük de getirmektedir. Çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanacağını, onunla yeteri kadar ilgilenemeyeceğini, çocuğun geleceğini güzel bir şekilde hazırlamakta başarılı olamayacağını düşünen anne ve babalar bir çocuk sahibi olmayı istiyor olsalar bile erteleme yolunu tercih edebilmektedirler.

Gerçek hayatta karşılaştığımız bu gibi durumlar bir bakıma hayatın yeniden kurgulanışı olan romanlarda da görülebilmektedir. Hüseyin Rahmi'nin¹⁸ *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* adlı romanında İrfan, içinde bulunduğu şartlarda evliliğin ve evlendikten sonra doğacak çocukların sorumluluklarını taşıyamayacağını düşünür. Bu sebeple İrfan, evlenmek istemez; evlenmiş olsa bile bir çocuğun olmasını gereksiz bulur. İrfan'a göre, doğacak çocuklara iyi bir ortam hazırlayamadan onları dünyaya getirmek onların iyiliğini istemek anlamına gelmeyecektir.

Hem böyle bir memlekette evlenmekten maksat ne olacaktı? Bu yosunlu damların altındaki kasvetli hayat içinde yaşatmak, bu kirli

¹⁸ Berna Moran, Hüseyin Rahmi'nin romanlarını inceleyerek onlarla vermek istediği toplumsal mesajları ortaya çıkarmıştır (1990: 87-116).

sokakların bozuk kaldırımları üzerinde sürünmek veya evlat yetiştirmek için mi?

Doğacak evladı yaşamanın nimetlerine ulaştırmak için zamanın ilerlemesine uygun bir okul hazırlamayı bile düşünmeyen bir milletin kahr içindeki, sefalet içindeki nüfusunu artırmaya yardım etmek insanlığın iyiliğini istemek midir (s. 28).

Çocuk istememenin bir başka sebebi de doğacak çocuğun anne ve babanın özgürlüğünü kısıtlayacak olmasıdır. Rahat, her zaman istediği şekilde hareket eden, daha öncesinde üzerine hiçbir sorumluluk almamış olan kişiler, evlendikleri zaman da daha önceki rahatlarının devam etmesini isterler. Bu rahatın devam etmesinde çocuk önemli bir engel oluşturmaktadır. Çünkü çocuk, anne babanın özgürlüğünü kısıtlamakta, onların hareket alanını daraltmakta ve yüklerini, sorumluluklarını artırmaktadır.

İncelediğimiz romanlarda böyle karakterlere de rastlamak mümkündür. Mesela, Ercüment Ekrem'in *Asrîler* romanında Süveyda "asrî" yaşamak isteyen, hiçbir kayıt altına girmeden her istediğini yapmak isteyen bir kızdır. Süveyda, günlerini partilerde, eğlencelerde geçirirken amcasının oğlu Fadıl'ın tuzağına düşer ve onun metresi olur. Fadıl Süveyda'dan bıkarak kardeşi Süheyla ile birlikte olmaya başlayınca Süveyda'yı başından atmanın çarelerini aramaya başlar. Bir gece eğlence esnasında arkadaşı Nurettin'i Süveyda ile baş başa bırakır ve ikisinin yakınlaşmasına ortam hazırlar, bu olaydan sonra da Nurettin'i Süveyda ile evlenmeye mecbur bırakır. Nurettin'le evlendikten sonra hamile kaldığını fark eden Süveyda'nın hayli canı sıkılır ve çocuğu dünyaya getirmek istemez. Çünkü çocuk Süveyda'nın istediği gibi hareket etmesini engellemekle kalmayacağı gibi onun güzelliğini de bozacaktır. Süveyda'ya göre asrî bir kadına çocuk yakışmamaktadır, çocuk doğurmak Anadolu kadınlarının işidir. Diğer taraftan Nurettin bu çocuğun doğmasını istemektedir. Nurettin, karısının çocuğu doğurmak istemediğini öğrenince çok şaşırır ve karısını ikna etmeye çalışır, ama Süveyda ikna olmaz:

– Başımda bir de bu piç eksikti. Vücudumu sakatlayacağından sarf-ı nazar, bu genç yaşımda ben çocuk esiri olamam. Doğuran kadınları hep görüyoruz. Ne güzellikleri kalıyor ne de biçimleri! Doğururken ölmek tehlikesi de caba (s. 141)!

Süveyda'nın bu sözleri karşısında Nurettin çok şaşırır, çocuk doğurmanın kadınlara felaket olsun diye değil, mutluluk vesilesi olarak verildiğini; çocuğun bir aile için gerekli olduğunu; çocuksuz insanların mutsuz olduklarını anlatmaya çalışır. Nurettin'e göre çocuk vasıtasıyla aralarında bir bağ oluşturduğu için Allah'a şükretmeleri gerekmektedir. Ayrıca Nurettin çocuk doğurmakla güzelliğin bozulmayacağını, tam tersine kucığında yavrusu ile Süveyda'nın daha da güzel olacağını da söyler. Fakat Nurettin'in bütün söyledikleri karşısında Süveyda ısrarla, daha genç ve eğlence çağında olduğunu, kendisini çoluk çocukla meşgul ederek ömrünü boşa geçiremeyeceğini ifade eder. Bunun üzerine Nurettin, çocuk aldırmanın cinayet olduğunu, kanunen de yasaklandığını söyleyince Süveyda'nın cevabı çok basit olur: “– Çocuğunu düşüren kadınlar sanki çok az da...” Bu sözler karşısında Nurettin neredeyse verecek bir cevap bulamaz:

– Onlar bir takım biçarelerdir. Bu suretle hareket ederek ya başka bir cinayet örtmek isterler, yahut hastadırlar. Maşallah, sen hal-i sıhhattesin. Hem bilir misin ki bu doğacak çocuk, yavrumuz beni ne kadar mesrur edecek.

– Öyle ya? Ben mahvolayım, bey efendi sevinsin. O kadar çok çocuk istiyorsanız gidip de Anadolu'da evlenseydiniz. Benim gibi İstanbullu, asrî bir karı size yakışmıyor (s. 142).

Nurettin'in çok istemesine rağmen Süveyda kocasından habersiz çocuğu aldırır. Bu durumu öğrenen Nurettin de karısını boşar.

Suat Derviş'in *Hiçbiri* romanında ise çocuk istememenin farklı bir yönüne rastlamaktayız. Ali ile Şefika evlendikten sonra bir kızları dünyaya gelir. Şefika, Ali'yle evlenmeden önce bir gence âşık olmuş, onun izini kaybedince de aşkını kalbine

gömerek Ali'yle evlenmiştir. Fakat evlendikten sonra Şefika daha önceden âşık olduğu adamla görüşmeye başlar, sonunda kocasını ve henüz beş yaşında olan kızı Cavide'yi, âşık olduğu adam uğruna terk eder. Bundan sonra Ali için kızı Cavide'ye bakmak, onunla ilgilenmek zor gelmeye, hatta küçük Cavide Ali'ye 'tahammül edilemez bir yük' olmaya başlar. Ali bu yaştaki bir kız çocuğuna tek başına bakamayacağını düşünerek Cavide'yi kız kardeşine teslim eder ve kendisi Avrupa'ya gider.

Başında kalan beş yaşındaki kızına nasıl bakacağını bilemiyordu. O zaman, annesiz bir çocuğun, ne tahammül edilmez bir yük olduğunu anladı. Ve üvey annelerin, ellerinde kalan küçük çocukları – çünkü kendisi annesizdi ve babası Edhem Paşa'nın birçok odalığı elinde kalmıştı – hırpalamakta haklı olduklarını teslim etti (s. 43).

Bir çocuğun istenmemesindeki sebeplerden birisi de çocuğun gayri meşru olarak dünyaya gelmiş olmasıdır. Gayri meşru yolla dünyaya gelmiş olan çocuğun çoğu zaman baba tarafından, bazen de hem anne hem baba tarafından istenmediği görülmektedir.

Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanında, Cehdi Paşa'nın konağında hizmetçilik yaparken paşanın oğlu Feridun Bey'den hamile kalınca konaktan kovulan Gülsüm'ün babasız olarak dünyaya getirdiği oğlu Ahmet'in başından geçen olaylar anlatılır.

Ahmet'in annesi Gülsüm, emekli vali Cehdi Paşa'nın konağında hizmetçilik yaparken, paşanın oğlu Feridun'un kendisini kandırmasıyla hamile kalır. Olayın duyulması üzerine Gülsüm konaktan kovulur. Böylece Gülsüm'ün hayatında çileli bir dönem başlar. Gülsüm, babasız olarak Ahmet'i dünyaya getirir ve çok sıkıntılarla Ahmet'i 12-13 yaşlarına kadar büyütür. Zaten babasız büyümüş olan Ahmet, 12-13 yaşlarına geldiğinde annesini de kaybeder. Annesi ölüm döşeginde iken Ahmet'e babasının kim olduğundan bahsederek Ahmet'in ne şekilde dünyaya geldiğini anlatır.

Ahmet, annesi öldükten sonra yalnız başına kalınca küfecilik yaparak çalışmaya başlar. Ahmet küfecilik yaptığı bir gün tesadüf sonucu konağı bulunca, bu konaktan bir fayda görebileceğini, belki de kendisini evlat olarak kabul edebileceklerini, böylece fakirlik içinde geçen hayatının değişebileceğini umarak konağa gider. Konakta zorla da olsa dedesi Cehdi Paşa ile karşılaşma imkânı bulur, fakat Cehdi Paşa'nın Ahmet'e yaklaşımı hiç de beklediği gibi olmaz:

Nitekim işte görmüştü. Kendisini kemal-i tazim ile dinleyen kahya efendiye bazı evamir tebliğ ettikten sonra, aheste, şahane revîşîyle merdivenden inip çocuğa doğru yürüdü ve sordu:

– Ne istiyorsun çocuk?

Daha bu suali beklemeden, ceddinin kucağına atılmayı tasmin eden Ahmet, fart-ı tehyîkten yerinde mihlanmış kalmıştı. Gayri ihtiyari boğazına tıklan hıçkırıklara galebe etmeye çalışarak kesik kesik cevap verdi:

– Ben... Gülsüm... Hanım'ın o... o... oğluyum...

Paşa anlamamış yahut anlamak istememişti. Tekrar ağalardan tarafa dönüp nazarlarıyla istîzah-ı keyfiyet etti. Deminden Ahmet'e muhatap olan uşak, velinimetinin mizacına göre lakırdı etti:

– Efendim, dedi. Hani ya o Gülsüm karı yok muydu, haşa huzurunuzdan onun piçi imiş...

Bu piç sıfatı Ahmet'in izzet-i nefsinin fena halde kamçılardı. Kan başına çıktı, sefaletten sararmış zavallı çehresini bir pembelik bürüdü; gözlerinin yaşları fışkırdı. Ancak o, bu sıfatı redde kâdir olamadan, paşa hazretleri, karibü'l-vuku bir rezaletin önünü almak için, derhal elini cebine attı, cüzdanından iki lira çıkarıp Ahmet'e fırlattı ve ağaya hitaben de:

– Bir daha anlamadan dinlemeden böyle rast gele dilencileri yanıma sokmayın! dedi ve sokak kapısına doğru yürümeye başladı (s. 15-16).

Ahmet'in annesi Gülsüm'ü kandırarak hamile kalmasına neden olan Feridun Bey, yıllar sonra Ahmet'in sevdiği Makbule'yi de benzer şekilde kandırır, evlenme vaadiyle Makbule ile ilişkiye girer. Bu ilişkiden Makbule'nin hamile kaldığını öğrenince de önce Makbule'ye kızar, sonra da bu çocuğu istemediğini söyleyerek çocuğunu düşürmesi için baskı yapar. Makbule çocuğunu düşürmeyi kabul etmeyince de, daha önce Ahmet'in

annesine yaptığı gibi, bir miktar para vererek onu da konaktan kovar. Feridun Bey, daha önceki gayrimeşru ilişkilerinden frengi hastalığını kapıldığından Makbule'nin gayrimeşru bebeği hastalıklı olarak doğar ve hemen sonra da ölür (s. 142-143).

Hüseyin Rahmi, *Hayattan Sahifeler* adlı romanında İstanbul'un kenar semtlerinde yaşayan Çingenelerin hayatlarını konu edinir. Romanda Hacer, çocuklarına ve kocasına dilencilik yaptırarak geçimini sağlayan bir karakterdir. Hacer'in 15-16 yaşlarındaki kızı Hürmüz, mahalledeki gençlerin çoğuyla gayrimeşru ilişkiye girer. Hürmüz'ün bu ilişkilerinden Hacer'in haberi olmaz, fakat bir zaman sonra Hürmüz hamile kalarak karnı büyümeye başlayınca annesi olanların farkına varır. Hacer, kızının çocuğunu düşürmek isterse de Hürmüz'ün hamileliği ilerlemiş olduğundan bu düşüncesinden vazgeçer. Mahalle halkının Hürmüz'ün hamile olduğunu öğrenmemeleri için Hürmüz'ü doğum yapıncaya kadar evden dışarı çıkarmaz, doğum zamanı gelince de komşuları Sabire'nin yardımıyla Hürmüz'e evde doğum yaptırır. Doğumdan sonra da bebeği boğarak öldürür, yakınlarındaki mezarlığa gömer (s. 108-112).

Hüseyin Rahmi'nin başka bir romanı olan *Toraman*'da baba ile oğulun aynı fahişeye gönülleri kaptırarak yaşadıkları ilginç olaylar anlatılır. Şuayb Efendi komisyonculuk yapan, altmış yaşlarında birisidir. Evlidir ve iki çocuğu vardır. Kızı evlenmiş, kocasıyla anlaşamayıp boşanmış, babasının evinde yaşamaktadır. Oğlu Aziz yirmi iki yaşındadır. Şuayb Efendi ticaretle meşgul olmaktadır ve son zamanlarda iyi para kazanmaya başlar, fakat bu durumu karısına ve çocuklarına hissettirmez.

Şuayb Efendi'nin parası olduğunu anlayan Servinaz Şuayb Efendi'ye yakınlaşır ve onu kandırmaya çalışır. Servinaz, İstanbul'da meşhur olmuş bir fahişedir. Fakat yaşı geçmiş olduğu için Şuayb Efendi'yi tuzağına düşüremeyince kızı Binnaz'ı işin içine sokar. Binnaz, Servinaz'dan gayrimeşru şekilde dünyaya gelmiştir. Servinaz, hamile kaldığını anlayınca, doğacak olan çocuğun kendisine engel teşkil edeceğini, çocuk doğarsa zevk

ve sefa içinde geçen hayatına devam edemeyeceğini düşünerek çocuğu düşürmek ister. Bu amacını gerçekleştirmek için her şeyi yapsa da başarılı olamaz ve Binnaz dünyaya gelir. Servinaz, Binnaz'ı doğumundan hemen sonra yaşlı bir sütanneye verir, böylece Binnaz'dan kurtularak hayatına devam eder (s. 52). Binnaz beş yaşına geldiğinde sütannesi ölünce Servinaz kızını yanına alır ve eğlence âlemlerinde kendisi gibi bir fahişe olarak yetiştirir.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da zengin tabakanın yaşadığı zevk ve eğlence dolu hayatın iç yüzü anlatılır. Yunanların Batı Anadolu'yu işgali üzerine babasından ayrı kalarak onun izini kaybeden Mebrure İstanbul'a gelerek, uzaktan akrabaları Nafi Bey'lerde kalmaya başlar. Mebrure'nin İstanbul'a geliş sebebi işgalcilerin zulmünden kaçıp bu ailenin yanına sığınmaktan ziyade, Anadolu'da iken kaybettiği babasından haber almaktır. Ancak Mebrure İstanbul'da hiç de beklemediği olaylarla karşı karşıya kalır. Nafi Bey'in ölümünden sonra Nazmiye Hanım'ın idaresine giren köşk sosyetenin zevk ve eğlence yeri olmuştur. Burada sık sık danslı, içkili eğlenceler ve kabuller düzenlenmektedir.

Mebrure bir anda kendini içinde bulduğu bu eğlencelerden elinden geldiğince uzak durmaya çalışır ve fırsat buldukça Muharic'in idaresine uğrayarak babasını sorar. Mebrure için bir diğer mesele de Nazmiye Hanım'ın oğlu Behiç'tir. Yakışıklı, zevkli ve fırsatçı bir delikanlı olan Behiç, köşke gelen diğer kızlar gibi Mebrure'yi de tuzağına düşürmek istemektedir. Behiç bu isteğini gerçekleştirmek için Mebrure'ye bir takım vaatlerde bulunmuştur. Behiç'in vaatlerine bir ara kanan, hatta onun evlenme teklifi karşısında tereddüde düşen Mebrure, Belma'nın araya girmesiyle aldatılmaktan kurtulur. Belma ona Behiç'le ilişkisinin iç yüzünü anlatır. Belma, uzun süre Behiç'in metresi olur ve hamile kalır. Behiç Belma'ya bebeği düşürmesini, evli olmadıkları için çocuğun doğmasını istemediğini söylerse de Belma kabul etmez. Belma, bebeği herkesten gizler, arkadaşlarından uzakta bir ev tutarak hamilelik dönemini orada geçirir. Bebek dünyaya geldiğinde ise bebeğin ve Belma'nın frengi hastası olduğu ortaya çıkar.

Hastalıklı bir halde dünyaya gelen bebeği bir gece Behiç, Belma'nın itiraz etmesine rağmen, kazdığı mezara canlı bir halde gömer (s. 161-172). Belma, yaşadığı bu olayları anlatan bir mektubu zabıtaya vermesi için Mebrure'ye verdikten sonra intihar eder. Belma'dan Behiç'in nasıl birisi olduğunu öğrenen Mebrure, babasından Amasya'da olduğunu bildiren bir mektup alınca arkadaşı Fahri ile İstanbul'dan ayrılarak Amasya'ya yola çıkar.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse romanlarda çocukların istenmemesi çok sık görülen bir durum değildir. İncelenen romanlarda çocukların istenmemesinin başlıca sebebi gayrimeşru bir ilişki sonucu doğmuş olmasıdır. Böyle ilişkiler sonucu doğan çocukları erkeklerin istemediği, kadınların ise her türlü olumsuzluğa rağmen çocuklarına sahip çıkma duygusuyla hareket ettikleri görülmektedir.

2.1.3 Doğum

Romanlarda çocukların doğumuyla ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnız birkaç romanda çocukların doğumundan bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Hüseyin Rahmi'nin *Hayattan Sahifeler* romanıdır. Romanda, Hacer'in kızı Hürmüz gayrimeşru ilişkiden hamile kalır. Hacer, kızının hamileliğini kızını evden dışarı çıkarmayarak herkesten gizler. Sonunda doğum zamanı gelir ve Hürmüz'ün sancıları başlar. Hacer, komşusu Sabire'yi de yardıma çağırarak Hürmüz'ün çocuğunu doğurmasına yardım eder. Hacer, kızının hamileliğini ve çocuğun doğumunu kocasından bile gizler. Doğum anında Hürmüz'ün çığlıkları artınca alt katta yatmakta olan babası, kızının başına bir şey geldiğini anlayarak seslerin sebebini anlamak ister. Bu sırada kızına doğum yaptırmakla uğraşan Hacer, Sabire'den bir yalan uydurarak kocasını dışarıya göndermesini söyler. Sabire de yaşlı adama kızının dışının ağrıdığını, dışıye verecek para olmadığı için kendileri “çivi kelpeteni” ile dış çektiklerini söyler ve ihtiyarı

başından savar. Hürmüz'ün çığlıklarının sebebini merak eden birkaç komşuya da aynı yalanı söyleyerek kapının önünden gönderirler.

Hürmüz'ün ağrısı biraz durdu. İhtiyar döşeğine girdi. Komşular uyudu. Fakat bir müddet sonra yine vec'alar sıklaştı. Son bir feryat koptu. Çocuk doğdu. Anasının sesi kesildi. Bu defa insan evladının ilk feryatları başladı. Alt katta ihtiyar herif iki kat olmuş kanbur vücudile döşeği içinde güç hal ile davrandı. Etrafı dinliyordu. Artık Hürmüz'ün sesi yoktu. Dışın çıkmış olduğuna hükmetti. Fakat kıkır kıkır peyda olan yeni seda ne idi? Bunun ne olduğunu gidip sormakta bu defa bir şemet hissetti. Tekrar döşeğine kıvrıldı yattı.

Hacer bir ebe maharetile kızını doğurtmuş. Zamanını bekleyip sonunu da almış, kordonu kesmiş. Hepsini yapıp bitirmişti (s. 108-110).

Hacer, “bir ebe maharetiyle” kızına doğum yaptırır, zamanını bekleyerek sonunu da alır, kordonu keser ve doğumun bütün işlemini tamamlar. Hürmüz, annesinin yardımıyla bir erkek çocuk doğurur. Hacer, bu yeni doğmuş çocuğu, vakit geçirmeden ağzına bir mendil tıkayarak boğar, öldürür. Hürmüz, annesine çocuğunu bir defa olsun görebilmek için yalvarmasına rağmen annesi çocuğu göstermez. Öldürdükleri çocuğun cesedini alarak yakınlarındaki mezarlığa götürür ve gömerler (s. 110-114).

Sözde Kızlar romanında Behiç'le aşk yaşayan, onun metresi olan Belma Cerrahpaşa'da dünyaya gelmiş bir hocanın kızıdır. Asıl adı Hatice olan Belma, okuldaki arkadaşları arasında anlatılan hikâyelerden, okuduğu romanlardan, seyrettiği piyeslerden tuhafiyeler mağazalarının camlarında, mecmualarda, kartpostallarda gördüğü tuvalet eşyalarından ve resimlerden etkilenecek yaşadığı çevreyi beğenmemeye başlamakla kalmaz; mahallesinden, evinden, evlerinin köşesindeki mescitten, babasından, annesinden iğrenir (s. 157). Belma, bu duyguları yaşamaya başlarken artist olmak hevesine kapılır, Hatice olan adını Belma ile değiştirir ve Cerrahpaşa kızı olmaktan vazgeçip Beyoğlu kadını olur. Belma'nın bu tür heveslerini fark eden Behiç Belma'yı “Viyana'ya gideriz, seni evvela küçük bir kumpanyaya takdim ederim, yavaş yavaş başlar, sonra büyür, şöhret de, para da kazanırsın.” diye kandırarak kendine metres edinir.

Yaklaşık bir yıl boyunca Behiç’le “kaçıklar gibi” yaşayan Belma’nın bütün masraflarını Behiç karşılar, onun bir dediğini iki etmez. Fakat bir sene geçince Behiç Melike adında başka bir kızla gönül ilişkisine girer ve Belma’yı ihmal etmeye başlar. Bu sırada hamile olduğunu fark eden Belma bu durumu ilk önce Behiç’e haber verir, fakat Behiç hiç ehemmiyet vermediği gibi biraz da alaya alarak elini Belma’nın karnında gezdirir ve “Burada mı çocuk? Sıkıvereyim, gitsin.” diyerek alaylı bir cevap verir. Behiç çocuk konusu üzerinde fazla durmaz ve “Biraz daha büyüsün, dünyasını görmeden onu çinko leğene düşürmenin yolu var.” diyerek Belma’yı rahatlatmaya çalışır.

Belma “bol elbise çarşaf” yaptırarak karnının şişkinliğini etrafındakilerden saklamaya muvaffak olur, fakat zaman ilerledikçe Belma’nın korkusu artmaktadır. Bir gün Behiç Belma’ya bir kutu toz vererek içmesini, böylece çocuktan kurtulacaklarını söylerse de Belma böyle bir cinayeti işlemeye cesaret edemez:

Bana küçük bir kutu toz verdi: “Bunu iç, korkma!” dedi. İtiraz ettim, hatta birinci defa olarak bağırdım, bu cinayeti kendi elimle yapamıyacağımı söyledim, dinlemedi. Eve gelince, yine bu odada, düşündüm, düşündüm. Çocuk üç aylık vardı, kımıldıyordu. Onu öldürmekle bir insan öldürmek arasında ne fark var? Bir insan, hiç olmazsa kendini müdafaa edebilir, ya çocuk? Hem de kanını kendi içime akıtarak, vücudunu kendi vücudumda boğarak... Kâbil değildi, hiç, hiç... Hâlbuki doğarsa, yaşarsa, babası bu çocuğu kurtarmağa, benimle evlenmeğe de mecbur olacak, vaatlerini tutacaktı (s. 159).

Belma, ilacı içmez ve gebeliğini herkesten gizleyebilmek için Vaniköy’de bir oda kiralar ve orada kalmaya başlar. Belma’nın çocuğu düşürmediğini gören Behiç ara ara ona baskı yaparak ilacı içmesini, çocuğu düşürmesini isterse de Belma, “İçtim, tesiri yok ne yapayım?” cevabını vererek olayı geçiştirmeye çalışır. Behiç’le Belma’nın arasında zaman zaman tartışmalar olur ve bir gün Behiç aşırı bir hiddetle Belma’ya bağırarak: “Ben piç istemem. Düşün, taşın, ne yaparsan yap.” der ve bir karar vermesini ister. Behiç’in bu tepkisi karşısında Belma zor bir karar verir:

Düşündüm, taşındım, ah, Mebrure, bende çok kalp zaafı vardır, inanmazsın, bir sinek bile öldüremem, değil bir çocuk, bir çocuk... Onu doğurmağa ve yaşatmağa karar verdim. Ne olursa olsun, babası çocuğunu tanımazsa, dilenecektim, sürünecektim, fakat onu yaşatacaktım (s. 160).

Çocuğunu ne pahasına olursa olsun doğurma ve yaşatmaya karar veren Belma çok zor günler geçirir, birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalır. Nihayet bir gün sancıları başlayınca telefonla Behiç'i çağırır, Behiç de bir doktor arkadaşını alarak gelir. İki gün Belma'yı müşahade altında tutan doktor üçüncü gün bir ebe bularak Belma'ya evinde herkesten gizli doğum yaptırır:

Üçüncü gece, sabaha karşı Behiç'in ağzımı kapıyan sert parmakları arasında haykırmak istiyor, muvaffak olamıyor, çırpınıyordum. Gözlerimin arkasında, beynimin içinde, şimşek gibi uzun ve parlak çizgiler tutuşuyordu. Acı, ağrı, sızı, dehşet, dehşet! Vücudumun sade bir tarafında değil, belimden göğsüme, arkama, enseme, başıma kadar her yerimde müthiş zonklamalar, burkulmalar, kırılır gibi kemik ağrıları... Ne uzun, ne uzun sürdü! Huu. O geceyi anlatamam ki... Behiç ellerimi tutuyor, ağzımı kapamağa, sesimi işittirmemeğe çalışıyordu. Ebe, doktor terlemişler, ikisinin de yüzleri kıpkırmızı, gözleri keskin ve korkunçtu; çok, çok uğraştılar. Ben bayıldım (s. 160-161).

Böyle çok ağrılar ve sancılarla çocuğunu doğurduktan sonra kendinden geçen Belma'nın uyanınca ilk işi bebeğini sormak olur. Çocuğun sağ olduğunu öğrenince rahatlar ve onu görmek ister. Doktorla Behiç Belma'nın anlamaması için aralarında Fransızca bir şeyler konuşurlar, bu arada da ebe, Belma'yı teselli etmeye çalışmaktadır. Behiç doktorla konuşmasını tamamlayınca çocuğu Belma'ya gösterirler fakat çocuk frengi hastasıdır, Behiç'ten hastalık kapmıştır:

Çocuk sağdı, bana gösterdiler. O saniyeyi sana anlatamam. Öyle bir bağırış bağırışım ki yanımdakler korkarak kaçtılar. Çocuğumun eti yoktu. Bütün kemikleri, ince bir deri altında birer birer sayılıyordu.

Kafası kocamandı, başından ayaklarına kadar her tarafta sapsarı derisinin üstünde, nasıl söyleyeyim, tesbih böceklerine benziyen kabarcıklar, benek benek sivilceler, lekeler vardı. Doktorun Behiç'e söylediği Fransızca kelimelerden bir tanesinin mânâsını da anlıyarak bu zavallı çocuğun hastalığını öğrendim (s. 161).

Belma'nın, gayrimeşru ilişki sonucu dünyaya getirdiği bebek bir de hastalıklı olunca Behiç bu duruma tahammül edemez. Bir ay kadar bir zaman Belma bebeğine bakar, onu yaşatmaya çalışırsa da Behiç bu çocuğun bir gün kendisine sıkıntı vereceğini düşünerek bir gece Belma'nın elinden zorla alır ve yakındaki koruda gündüzden hazırlamış olduğu çukura canlı bir şekilde gömerek çocuğu öldürür (s. 163-167).

İncelediğimiz romanların ikisinde ayrıntılarıyla işlenen doğum hadisesi, yazarların çok fazla üzerinde durmadıkları bir konu olmuştur. Yazarlar eserlerin kurgusuna çocuğun doğumundan çok hayatını dâhil etmişlerdir. Doğumun görüldüğü iki romanda da dünyaya gelen çocukların gayrimeşru ilişkiden doğdukları görülmektedir.

2.1.4 Çocuklara Ad Verme

Toplumumuzda kişilere verilen ad sadece bireysel kişiliği simgelemekle kalmaz aynı zamanda sahibinin “büyüsel ve gizemsel gücünü de” simgeler. Bu sebeple halkımız, “ad çevresinde birçok inanış, uygulama, tasarım, töre ve tören” geliştirmiştir (Örnek 1979: 8).

Çocuklara ad verme motifinin geçmişinin *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne kadar uzandığı görülür. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde, daha önceki hayatı kayda değer bulunmayan gence bir ad verme veya eski adın yanına yeni bir ad ekleme yoluyla kişilere ad verilmektedir. Dede Korkut kitabında, “O zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad koymazlardı (Ergin 1995: 59).” denmekte, bir gence adının verilmesi için

kahramanlık göstermesi beklendiği anlatılmaktadır. Bunun örneği olarak da boğayı yenen gence Boğaç (Ergin 1995: 26), düşmanla savaşıarak yiğitlik gösteren gencin adına ek olarak Beyrek adının verilerek Bamsı Beyrek denildiği görülmektedir (Ergin 1995: 62).

Bu hikâyelerde çocuklara ad koyma belirli bir törenle yapılır ve bu tören de erişkin hale gelen delikanlıyı kutsama anlamını taşır. Bu törenlerde Dede Korkut gelir, ad koyar, Kalın Oğuz beyleri el götürüp dua kırlarlar, bu ad yiğide kutlu olsun derler. Dede Korkut'un ad verirken söylediği “Adını ben verdim, yaşını Allah versin.” sözleri de bir dua özelliği göstermektedir (Duymaz 2000: 118).

2.1.4.1 Tarihten, Geçmişten Ad Verme

Refik Halit'in *Çete* romanında, Kurtuluş Savaşı sırasında, Adana ve Hatay civarında küçük bir çete kurarak düşmana karşı mücadele eden Kıran Bey'in başından geçen olaylar konu edilmektedir. Kıran Bey, emrindeki 15 kişiyle bir müddet Amanos Dağları civarında düşmana birçok zayıat verdirirler. Bir gün düşmanla girdikleri çatışmada düşmanı mağlup ederler fakat kendileri de üç kişi kalırlar. Bunun üzerine geri çekilip ortadan kaybolmaya, bir süre dinlenerek çeteye yeniden adam toplamaya karar verirler. Bu düşünceyle Amanos Dağlarında eskiden yapılmış, fakat sonradan terk edilmiş bir kale olan Şalan Kale'ye sığınırılar.

Bir gün Kıran Bey'in adamları şehre inerler, sahil kenarında iki teknenin çatışmasına ve bir kişinin bu tekneden kıyıya doğru kaçmasına şahit olurlar. Teknedeki kişiler denizde kaçmaya çalışan bu kişiyi vurmak için ateş edince onlar da ateşe karşılık verir ve bu kişiyi kurtarırlar. Bu eski Rus prensesi Nina'dır. Kıran Bey'in adamları bu kadını

burada bırakmazlar ve alıp Şalan Kale'ye Kıran Bey'in yanına götürürler. Kalede geçirdikleri zaman içinde Kıran Bey ile Nina birbirlerine âşık olurlar. Kıran Bey, Nina'yı Fransızların olduğu yere gitmesi için serbest bıraksa da Nina gitmez ve Kıran Bey'in çetesine katılır. Bundan sonra Kıran Bey ile Nina, Şalan Kale'de birlikte olarak baş başa mutlu bir kış geçirirler. Kalede baş başa kaldıkları bir gün ne kadar mutlu olduklarından bahsettikten sonra bu mutluluğun bir çocukla tamamlanacağını düşünürler:

- Onlar ermiş muradına..
- Ve bir kızımız doğuyor.
- Adını ne koyuyoruz?
- Onu sana bırakıyorum.

Kıran ciddiyetle düşünmeye koyuldu. Şalan ismini güzel bulmuyordu, fakat muhakkak bu yerlerden bir ad seçmeliydi. Sancağın bildiği, dolaştığı, çarpıştığı bütün yer, yurt isimlerini zihninden geçiriyor, yüksek sesle söylüyor, heceliyor, vazgeçiyordu. Nihayet:

- Hah, dedi, buldum, acaba olur mu, yakışır mı?
- Nedir?
- Gülcihan!

Nina anlamını yarı sezdi ve Gül-cihan diye ayırarak, kesik kesik, hece hece tekrarladı. Beğendi, sonra dedi ki:

- Fakat onu sadece Gül diye çağıracağım.
- Ben daima Gülcihan diyeceğim. Bizde Perihan, İlhan gibi sonu han ile biten kadın isimleri vardır. Sonra senin ataların da han idiler, hoş bir benzeyiş görüyorum, söylemesinde yakınlık, anlamda ayrılık (s. 140)...

Romanın son kısmında, Nina ile Kıran Bey'in evlenmiş oldukları, bu evlilikten bir kızlarının olduğu, kızlarına daha önce kararlaştırdıkları gibi Gülcihan adını verdikleri görülür (s. 158-161).

Güzide Sabri'nin yerli müziğin idealize edilerek alafranga ve züppe tiplerin yerildiği (Karaca 2004: 14) *Yaban Gülü* romanında Rahmi Bey'in evlatlığı Leyla'nın annesi doğum yaparken ölünce babası kızını komşusu Nefise Nine'ye verir ve ondan kızına

bakmasını ister. Henüz bir isim dahi konmadan kendisine verilen bu kıza Nefise Nine Leyla ismini verir. Nefise Nine, o güne kadar, hiçbir kadının Kays'ın sevgilisi Leyla kadar güzel olamayacağını düşünmüş, küçük kızın güzelliğini görünce Leyla ismini bu kıza yakıştırmıştır (s. 4).

2.1.4.2 Aile Büyüklerinin / Sevilen Bir İnsanın Adını Verme

Yeni doğmuş çocuğa, tarihten esinlenerek isim verildiği gibi, aile büyüklerinin, bazen de yakından tanınan bir kişinin isminin verildiği de görülmektedir. Mesela Halide Nusret'in, "Sevmiş olan bir kadın, ihaneti belki affedebilir fakat gönül yarasının unutulması asla mümkün değildir (Gürel 1988: 49)." anafikrini işlediği *Sisli Geceler* romanında, mesleği doktorluk olan Fikret, hastanede tanıştığı hemşire Zehra ile evlenir. Evliliklerinden kısa bir süre sonra da görevli olarak Anadolu'ya gönderilir. Fikret Anadolu'da görevini yaparken annesi Münire Hanım'ın ölüm haberini alır ve son anında annesinin yanında olamadığı için çok üzülür. Münire Hanımın ölümünden bir ay kadar bir zaman geçtikten sonra Zehra doğum yapar ve kız çocukları dünyaya gelir. Fikret ve Zehra da bir ay önce ölmüş olan Münire Hanım'ın ismini yeni doğan kızlarına vererek çocuklarının adını Münire Gaye koyarlar (s. 76).

Handan adlı romanında Refik Cemal ile Neriman'ın bir erkek çocukları olur. Çocuğun doğumu sırasında Refik Cemal Avrupa'dadır. Handan, Refik Cemal'den yeni doğan çocuğuna isim olarak Nazım'ın adının verilmesini ister. Nazım, Handan'ı küçük yaşlardan beri tanıyan aile dostu bir paşanın oğludur. Avrupa'dan dönüşünde Handan'a özel dersler vermeye başlar. Aralarında zamanla gizli bir aşk doğarsa da ne Handan ne de Nazım bu aşkı dile getirir. Nazım, aşkını ikinci plana atarak Handan'a "ideallerine ulaşma yolunda iyi bir yardımcı olur" düşüncesiyle evlilik teklif edince Handan Nazım'ın teklifini kabul etmez. Bundan kısa bir süre sonra Handan, Hüsnü Paşa'nın

evlilik teklifini kabul ederek evlenince Nazım bu duruma katlanamaz ve intihar eder. Nazım'ın intiharı Handan'ı derinden etkilediği için Handan doğan çocuğa Nazım adının verilmesini ister. Neriman'la Refik Cemal de Handan'ı kırmayarak çocuklarına Nazım adını verirler (s. 86).

Refik Cemal ile Neriman'ın Londra'da iken bir de kızları dünyaya gelir. Neriman, kızına da o sıralarda hasta olan, kurtulma ümidi çok az bulunan, küçüklükten beri beraber oldukları, birlikte büyüdükleri teyzesinin kızı Handan'ın adını verir (s. 160).

Orhan Seyfi (Orhon)'nin “Hayatın tahlil ve tasvirinden ziyade Ali Zeki Bey'in kalbinden ve hayatından doğan bir eserdir (Uslucan 2007: 692).” diyerek bahsettiği, Ali Zeki'nin yazmış olduğu *Alev* adlı romanda Neyyire Sedat'a âşık olur, fakat Sedat'ın ona ihanet ederek bir Fransız kızı olan Kristine ile birlikte olması üzerine Sedat'la alâkasını keser. Neyyire, Sedat'tan ayrıldıktan sonra babasının hatırını kıramayarak Rıfat Bey'le evlenir ve mutlu bir hayata kavuşur. Neyyire'nin Rıfat Bey'le evliliğinden bir erkek çocuğu olur ve çocuğuna kendi babasının adı olan Seyda ismini verir (s. 203).

2.1.4.3 Başka Sebeplerle Ad Verme

Ercüment Ekrem'in *Asrîler* romanının başkişilerinden Süveyda Nurettin ile evlenir. Süveyda, evliliğinden bir süre sonra hamile kalır fakat çocuğunu doğurmak istemez. Nurettin ile Süveyda çocuk yüzünden tartışır, tartışma esnasında Süveyda karnında taşıdığı ve babası belli olan çocuğu için “– Başımda bir de bu piç eksikti (s. 141).” İfadesini kullanır. Nurettin, yuvalarına mutluluk getirecek bir çocuğu çok istediğini Süveyda'ya söylese de Süveyda bildiğini yapar ve çocuğu aldırır.

Nurettin ile Süveyda arasında yaşanan bu olay ikisinin boşanmasıyla sonuçlanır. Nurettin'den boşanan Süveyda vazgeçemediği gece davetlerine ve eğlencelere devam eder. Son olarak, aradığı mutluluğun Avrupa'da olduğunu düşünerek kardeşi Süheyla ile Paris'e gider. Orada parasız kalınca fahişelik yapmaya başlar. Kardeşi Süheyla hastalanarak ölünce Süveyda da konsolosluk vasıtasıyla İstanbul'a gönderilir.

İstanbul'a dönen Süveyda ilk iş olarak Nurettin'in yaşadığı yeri bulur ve evine gider. Nurettin Süveyda'dan boşandıktan sonra evlenmiş ve bir de kızı dünyaya gelmiştir. Süveyda, Nurettin'den geçmişte ona yaşattıkları için özür dilediğini söyleyince Nurettin, özre gerek kalmadığını, ikisinin arasındaki bağı tamamen koptuğunu, kendisini bir daha görmek istemediğini belirtir. Nurettin Süveyda'ya, artık başka birisiyle evli olduğunu, mutlu bir şekilde hayatını sürdürdüğünü belirterek şu sözleri söyler:

Niçin ağlıyorsunuz! Ağlayacak idiyse niçin, niçin saadetinizi başka taraflarda aradınız. Bakınız, şu gördüğünüz bahtiyarlık sizin için de mümkündür. Siz, o doğmadan öldürdüğünüz çocuğunuza 'bela' demiştiniz. Ben benimkinin adını 'Emel' koydum. İşte aramızdaki bütün fark burada. Benim âmâlîm sizin indinizde birer baş belasıdır. Değil mi Süveyda Hanım (s. 183)?

Nurettin'in bu sözlerinden, mutlu yaşamak emelinden dolayı kızına Emel adını verdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, romanlarda "ad verme" motifinin fazla işlenmediği görülmektedir. Karşımıza çıkan birkaç örnekte de çocuklara genellikle aile büyüklerinden birinin veya sevilen kişilerin isimlerinin verildiği, iki romanda tarihi kişilerden, kahramanlardan esinlenerek ad konulduğu görülmektedir. Bir yerde de bunlardan farklı olarak çocuğa anne babanın duygularından hareketle isim verilmesine rastlanmaktadır. Bu durum,

yazarlarımızın çocuklara verilen isimler üzerinde çok fazla durmadıklarına işaret etmektedir.

2.1.5 Çocuk Sevgisi

Çocuğun hayat boyu kendisine lazım olacak bilgileri edindiği ilk ortam ailesidir. Bir çocuğun ailesinden gördüğü terbiye, sevgi, şefkat, güler yüz, ilgi onun sosyalleşmesinin ilk adımıdır. Aile içinde sevgiden yoksun büyüyen çocuklar ilerleyen yaşlarda sorunlu, toplum içinde kendisini ifade edemeyen, özgüveni gelişmemiş bireyler olarak göze çarpmaktadır. Çocuğun kişiliği, anne ve babanın çocuğa gösterdiği ilgiyle doğru orantılı bir gelişme göstermektedir.

İncelediğimiz romanlarda çocukların anne babalarından veya diğer büyüklerden sevgi ve şefkat gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bu romanlardan birisi Yakup Kadri'nin, Tanzimat'ın doğurduğu insan tiplerini, değer kargaşasını ve kuşaklar arasındaki kopukluğu göstermek için insanları üç kuşak halinde Naim Efendi konağında bir arada yaşattığı (Moran 1990: 151) *Kiralık Konak* romanıdır. Bu romanda, geçmişine her yönüyle bağlı bir Osmanlı Beyefendisi olan Naim Efendi; tembel ve iradesiz bir kadın olan Sekine Hanım ve alafranga hayata düşkün, Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eden kocası Servet Bey; Servet Bey'in oğlu Cemil ile kızı Seniha aynı konakta yaşamaktadırlar. Naim Efendi; eğlence hayatına düşkün, günü gün etmekten başka bir şey düşünmeyen Cemil'e özellikle de Seniha'ya çok düşkündür. Anlatıcı, Naim Efendi'nin torunlarına özellikle de Seniha'ya gösterdiği zaaf derecesine varan düşkünlüğünü şöyle anlatır:

Denilebilir ki, hiçbir dede torunlarını bu kadar derin bir şefkatle sevemezdi. Naim Efendi, Cemil ve Seniha için yalnız bir büyük baba

değil, bir nine, bir birader ve bir hemşireydi. Hele Seniha'yı adeta coşkunlukla, adeta aşkla seviyordu.

Onun sesi ve onun tebessümü son senelerinin yegâne saadeti idi. Seniha doğup büyüünceye kadar, konakta, Naim Efendi'nin kahkaha ile güldüğünü hiç kimse işitmemişti. Yalnız bu yeşil gözlü, beyaz çocuk, tombul bacakları üstünde odadan odaya koşmaya başladığı günden beridir ki sabık Evkaf Nazırının günde hiç olmazsa birkaç kere kıs kıs güldüğü duyulurdu. Seniha, onun nazarında daima bu güldüren küçücük çocuktu (s. 30).

Güzide Sabri'nin yerli kültürü idealize ederek köy hayatını yücelttiği (Karaca 2004: 29) *Nedret* adlı romanında, romanın esas karakterlerinden olan Nedret bir buçuk iki yaşlarındayken annesini, dört yaşına geldiğinde de babasını kaybetmiş bir genç kızdır. Nedret'in bebekliğinde annesi onu öyle sever ki, her gece kucağında gezdiren ninni söyleyerek uyutur, sonra yavaşça götürür, karyolasına yatırır. Evdeki hizmetçi ve dadılar Nedret'in bakımını yapabilecekleri halde hiçbir zaman dadiya veya hizmetçiye yaptırmaz, çok hasta olduğu gecelerde bile bebeğini kollarının arasından bırakmaz (s. 18).

Müfide Ferid'in tezli bir roman olarak yazdığı, konusu 1908-1917 yılları arasında geçen *Aydemir*, "İstanbul'da başlar ve bütün Türk dünyasını içine alacak kadar genişleyerek Türkistan'a (Ürgenç, Taşkent, Hive, Buhara, Semerkant) uzanır (Enginün 2006: 444)." Bu romanın başkişilerinden olan Hazin ile Nevin, Sultan Abdülhamid'in sarayında önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamı olan Nedim Paşa'nın kızlarıdır. İki kız da anneleri küçük yaşta öldüğü için yetim büyümüşlerdir. Hazin, Nedim Paşa'nın önceki hanımından, Nevin de sonraki hanımından olmuştur. Vatanın kurtuluşunu Türk milletinin uyandırılmasına bağlayan, Türklüğü bağlayıcı bir öge olarak gören Demir Bey Hazin'i küçüklüğünden beri tanır, devamlı onunla ilgilenir. Hazin büyüyüp de genç kız olunca aralarında gizli bir aşk doğar. Hazin, Demir'e duyduğu aşkını itiraf eder ve evlenmek istediğini söylerse de Demir, ülküsünü aşkının önünde tutarak evlilik teklifini kabul etmez ve Türkleri bilinçlendirerek birleşmelerini sağlamak üzere Hazin'i bırakıp

Türkistan seyahatine çıkar. Demir'in İstanbul'dan ayrılmasından sonra da Hazin, kendisi istemediği halde padişahın emriyle Neyyir Bey'le evlenir.

Demir Türkistan'a gidince yalnız kalan Hazin, hayatındaki boşluğu doldurabilmek ve Demir'in de ideali olan Türklüğe hizmet etmek amacını gerçekleştirmek için köşkünü bir okula çevirir. Okul gibi hizmet verilen köşte çocukların oynamaları, eğitim görmeleri Hazin'i çok mutlu eder.

Sahilden Hazin, bahçede oynayan çocukların seslerini duyuyordu. Bütün manevi sükûnetini onlara medyun olduğunu düşündü. Demir gittikten sonra hayatında açılan elim boşluğu onlardan başka hiçbir şey dolduramamıştı (s. 60).

Aydemir (Demir) Türk halkını bilinçlendirebilmek amacıyla gittiği Türkistan'da herkese sevgi ve şefkatle yaklaştığı gibi çocuklara da şefkatle yaklaşır. Örneğin, bir gün onu ziyarete demircide çıraklık yapan bir çocuk gelir. Demir, çocuğa sevgi ve şefkatle yaklaşır, onu yanına oturtur ve ona kitap okur. Aydemir'in çocuğa karşı böylesine sevgiyle yaklaşması çocuğun hoşuna gider ve ertesi gün bunu sevinçle arkadaşına anlatır (s. 92).

Handan romanında Refik Cemal Neriman'la evlendikten sonra çocuklarının doğumuna bir ay kala Neriman'ı bırakıp Avrupa'ya gitmek zorunda kalır. Dolayısıyla çocuğunun doğumu esnasında karısı Neriman'ın yanında bulunamaz, aradan biraz zaman geçince Neriman Londra'ya Refik Cemal'in yanına gider. Refik Cemal çocuğunu ilk defa orada kucağına alır ve oğlu Nazım'a olan sevgisini, onun kendilerine verdiği huzuru Server'e hitaben yazdığı mektupta şöyle anlatır:

Sevgili, güzel Neriman'ın kucağında sarışın pembe bir küçük şeyle, benim uzayıp gidecek, yaşayacak bir parçamla karşı karşıya gelmek, bu ne saadet! Şimdi bütün dünyada mavi gözlü, sarı saçlı küçük bir

Nazım, bir de sevgili Neriman var. Artık ben rolümü buldum, Server. Küçük Nazım'a dadılık, esirlik etmek; onu yıkamak, onunla oynamak, benimle Neriman'ın ruhlarımız, kişiliklerimiz birleşerek ortaya çıkardığımız bu küçük ve yumuşak şeyin kollarımın arasına gömüldüğünü duymak! Ne kadar mutluyum, Server. Handan Hanım'a kinimi bile unuttum. O, suskun, kibar ve şefkatli bir kadın: Benim kadar o da Neriman'ı ve Nazım'ı seviyor. Hele Nazım'a beraber bakıyoruz. Neriman yolculuktan azıcık yorgun. Nazım Handan Hanım'la benim elimde, artık başka bir işimiz yok ve hiç olmayacak gibi.

Akşamları Neriman beyaz fanila robdöşambriyla koltukta otururken Handan iyi biçilmiş koyu renk elbisesiyle, üzerinde parlayan zengin başıyla, solgun yüzüyle, yumuşak ve güçlü elleriyle Nazım'a dadılık ediyor. Artık bütün konuşmamız, 'Nazım güldü, Nazım elini uzattı, Nazım ayağını kaldırdı.'dan ibaret. İtiraf ederim ki, bu biraz budalaca bir şey. Yabancıların hoşlanacağı bir şey değil. Fakat mutluyuz (s. 90-91).

Halide Edib'in *Son Eseri* adlı romanının başkişilerinden, tanınmış bir yazar olan Feridun Hikmet, Mediha ile evlidir ve biri kız biri oğlan iki çocukları vardır. Anlatıcı, Feridun Hikmet'i çocuklarını seven, onlarla vakit geçirmekten hoşlanan bir baba olarak göstermektedir:

Çocuklara giyinirken ben yardım ettim. Şevket çok iyi oğlan. Kendisiyle ilgilenirsem gözleri sevinçle doluyor, Nerime kendisiyle ilgilenmemi tabii bulur. Beni adeta esir gibi kullanır. Yorulunca omzuma çıkar, çiçek koparmak isterse beni çağırır. Buna karşılık eğer canı istemezse kendini öptürmez bile. ... Sabahı çocuklarla geçirdik ve yemeğe yorgun döndük (s. 60).

Aynı romanın ilerleyen sayfalarında Feridun Hikmet, çalıştığı gazetenin görevlendirmesiyle karısı ve çocuklarını İstanbul'da bırakarak Almanya'ya gider. Feridun Hikmet Almanya'da iken kızı Nerime'nin öldüğüne dair telgraf alır. Bu haber onu üzer ve hayalinde Nerime ile ilgili türlü hatıralar canlanır. Feridun Hikmet, kızının ölümü nedeniyle hastalanarak kendini bilmez bir hale gelir. İstanbul'a dönecek olan Feridun Hikmet'in eşyalarını Kâmuran toplar, Feridun'u gara götürür, biletini alır ve trene bindirerek İstanbul'a yolcu eder (s. 166).

Halide Nusret'in *Sisli Geceler* romanında Doktor Fikret ile onun doktorluk yaptığı hastanede hemşire olarak çalışan Zehra evlenirler, düğünlerinden kısa bir süre sonra Fikret'in görevi Anadolu'ya çıkar ve bir buçuk yıla yakın orada kalırlar. Fikret ile Zehra'nın bir kızları olur ve kızlarına Fikret'in annesi Münire Hanım'ın adına Gaye'yi ekleyerek Münire Gaye ismini verirler. Fikret ile Zehra kızlarına son derece düşkündürler. Bir akşam Fikret Zehra'ya bahçede dolaşmayı teklif ettiğinde Zehra hava çok sıcak olmasına rağmen, kızının hastalanmasından endişelenerek bu teklifi reddetmek ister. Fikret de çocuğu dadısına bırakabileceklerini söyleyince Zehra Fikret'e, kızını çok sevmediğini söyleyerek sitem eder. Bu sitem karşısında Fikret'in cevabı ise: “–Bilakis, bütün ömrümde bu pembe et parçasını sevdiğim kadar bir şeyi sevmedim.” olur. Fikret'ten böyle samimi bir cevabı almak Zehra'yı memnun eder, Zehra “berrak bir sevinçle” güler. Fikret de karısını kolundan sıkı sıkı tutarak, bahçeye kadar bu vaziyette indirir. Sonra da bahçede küçük çocuklar gibi el ele vererek yürümeye başlarlar (s. 87).

Roman karakterlerinden Mine, teyzesinin isteği üzerine Nüzhet'le evlenmiş olmasına rağmen Fikret'i sevmekte, fakat bunu kimse bilmemektedir. Fikret'in Zehra ile evlenmesi Mine'nin Zehra'yı kendine rakip, hatta düşman kabul etmesine sebep olmuştur. Bu yüzden Mine Zehra'ya çoğu zaman soğuk davranır, yeri geldikçe rahatsız eder. Fikret'le Zehra'nın çocukları olduktan sonra Mine'nin Zehra'ya karşı tavırlarında değişiklik meydana gelir. Mine, Fikret'in kızı Münire Gaye'ye ilgi gösterir, onu sever, onun ihtiyaçlarını karşılar, böylece Fikret'e olmasa da onun kızına yakın olmakla kendini teselli eder:

Zehra ile hiç uğraşmıyordu. Artık ona karşı zalim, sert, müstehzi değildi. Hatta onunla mümkün olduğu kadar fazla konuşmak istiyor, hele Gaye'ye aid işlerde hemen her zaman Zehra'ya yardım ediyordu. Gaye, tıpkı inci gibi, güzel bir kızdı ve siyah, parlak, babasınıninkiler kadar siyah ve parlak gözleri vardı. Mine onu kucağına aldığı zaman bazen saatlerce bırakmaz, türlü maskara oyunlarla çocuğu oyalamak çaresini bulurdu (s. 93).

Bir gün Fikret işlerini halletmek için İstanbul'a gider, o gittikten sonra da Münire Gaye aniden hastalanır. Zehra, Fikret'in gelmesini beklerse de vakit çok geç olduğu halde Fikret bir türlü gelmez. Zehra çaresiz, odasına çekilince Mine yanına giderek Zehra'ya, çok yorulduğu için biraz dinlenmesi gerektiğini, bebeğe bakabileceğini söyler. Zehra, bebeğe bakmaya alışkın olmadığı için Mine'nin zorlanacağını, yorulacağını anlatmaya çalışırsa da Mine “-Zıyanı yok, yorulsam sana söylerim.” diyerek bebeği kucağına alır:

Çocuğu yavaşça kucağına aldı; tıpkı Zehra gibi, sallayarak gezdirmeye başladı. Kalbinin üstünde bu küçük mahlûkun sıcaklığını duymak Mine'ye bir garip rüya hazzı veriyor, onu muhal, tehlikeli, fakat cazip hayallerle sarıyordu. Bir an geldi ki zavallı kadın, bu mini mahlûkun kendinden bir parça olduğuna adeta inandı ve onu biraz daha göğsüne bastı (s. 95).

Mine, bundan sonra Münire Gaye'ye bakabileceğini söyleyerek Zehra'yı uyumaya ikna eder, kendisi de hasta çocuğun başında bekler.

Selahattin Enis'in *Sara* romanında zengin bir ailenin oğlu olan Halet, sadece güzelliğinden etkilenerken âşık olduğu Sara ile evlenir. Sara çok güzel bir kadındır ve evliliklerinin ilk altı ayı çok mutlu geçer. Fakat sonradan evlerine Sara'nın teyzesinin oğlu Remzi gelip gitmeye başlar. Halet Remzi ile Sara'nın ilişkisi olduğundan şüphelenir. Sara'ya bir daha Remzi ile görüşmesini, Remzi'nin evlerine gelmesini istemediğini söyler. Halet bir gece, öğrenci olduğu askeri okuldan kaçır ve eve gelir. Evde Remzi de vardır ve Remzi'yi uğurlarken Sara ile Remzi'nin öpüşüklerini görür. Sara'ya bir tokat vurur ve ertesi gün gönüllü olarak cepheye gitmek istediğini komutanlarına bildirir. Kars'a gönderilir. Orada çatışmaya katılır. Bir gün babasından Sara'nın öldüğünü bildiren bir mektup alır. Kısa bir zaman sonra yaralanır ve geri hizmete verilir. İstanbul'dan ayrıldıktan dört yıl sonra tekrar İstanbul'a döner ve eve

geldiğinde annesi bir oğlu olduğundan bahsederek çocuğunu getirir. Halet bu çocuğun kendi oğlu olduğundan şüphelense de onu reddetmez, kucağına alarak sever (s. 38).

Romanlarda anlatılan çocuklar sevilen, hoşça vakit geçirilen kişiler olmanın yanında bazen anne ve babanın derdini anlattığı, sıkıntılı zamanlarda içini döktüğü karakterler olarak da görünmektedir. Mesela, Suat Derviş'in *Hiçbiri* adlı romanın başkişilerinden Cavide'nin annesi Şefika, Danyal'ı uzaktan uzağa görerek âşık olur. Bu aşkını dile getirmeye fırsat bulamadan Danyal'ın izini kaybedince Ali ile evlenir. Evliliğini mutlu bir şekilde sürdürürken bir gün evlerine Danyal çıkagelir. Ali'nin uzaktan akrabası olan Danyal'ı hiç beklemediği bir anda karşısında gören Şefika'nın aşkı tekrar canlanır. Şefika, evli olduğu halde başka bir erkeğe ilgi duymayı kendisine kabul ettiremez, içinde bulunduğu durumdan hayli rahatsız olur. Artık köşkte kimseyle konuşmamakta, etrafında derdini anlatacak kimseyi bulamamaktadır. Bazı zamanlar çok sıkılır, içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmek için kocası Ali'den yardım istemek ihtiyacını hissederse de bunu söylemeye cesaret edemez. Bu durumda Şefika'nın dert ortağı, sıkıntısını paylaştığı kimse üç dört yaşlarındaki kızı Cavide olmaktadır:

Bazı kereler, derdini dökmek ihtiyacını yenemeyen Şefika, kızını kolları arasına alarak; bahçenin en sık ağaçlı, en kuytu yerine çekilir, çocuğunu göğsünde sıkarak, en nihayet onun anlayacağından emin, hazin bir sesle yavrucağına çektiklerini anlatırdı.

Küçük kız birkaç dakika anneciğinin bir türlü anlayamadığı sözlerini dinlemek için sabreder, birden Şefika'nın esmer başını küçük kollarının bütün kuvvetiyle sıkarak solgun yanaklarını öper öper ya çiçeklerin üstüne konmuş bir kelebek, fakat ekseriya yeni bir karınca yuvası keşfederek, kendini sıkı tutan bu ipek kollardan sıyrılır:

– Anne! Bak ne güzel!.. feryadıyla, küçük ayakları üstünde koşarak ya gördüğü keleşini takip eder, yahut çömelip çenesini iki küçük avucu içine alarak, kaşlarını daha ziyade kaldıran bir dikkatle karıncaların hamaratlığını seyre dalar ve annesini dinlemeyi unutturdu. O zaman Şefika dünyadaki mevcutlar içinde en yakınının henüz kendini anlamak kabiliyetinden pek uzak olduğunu görerek yavrusuna karşı – mantıksız olduğunu bile bile– kalben kırılırdı (s. 25-26).

Yine bu romanda Şefika'nın doktoru Süleyman Paşa, Cavide'yi kendi çocuğuymuş gibi sever, onunla neredeyse baba şefkatiyle ilgilenmeye çalışır. Özellikle annesi Şefika Cavide'yi ve kocasını terk ederek Danyal'a kaçtıktan sonra Cavide'ye olan sevgisini daha açık bir şekilde göstermeye başlar. Doktor Süleyman Paşa, konağa gelerek Cavide'yi sık sık görür, onunla oyunlar oynar. Cavide babasının Avrupa'ya gitmesinden sonra halası Suzan'ın köşkünde kalmaya başlayınca da Süleyman Paşa ziyaretleri bırakmaz, en azından haftada bir “cepleri ve elleri oyuncak ve şekerlemelerle dolu olarak” Cavide'yi görmeye gider. Süleyman Paşa, Cavide'yle yalnız kaldığı zaman onu “dizlerine alır, dağınık, kıvrırcık saçlarını okşayarak” onun ince yüzünü kendine çevirir, “soluk gözlerinin içine uzun uzun bakarak, dudakları arasından bir şeyler mırıldanır” bir vaziyette Cavide'yi sever. Bazı zamanlar Süleyman Paşa Cavide'nin haline acıyarak gizliden gizliye ağlamaya başlar. Doktorun niçin ağladığını anlayamayan Cavide, “küçük ayaklarıyla, doktorun dizlerine basarak, mini mini elleriyle bıyıklarından çekerek, tıraşlı, yumuşak yanaklarından öper” ve:

– Ağlama cicim, derdi. Bir daha şekerlemeleri sensiz yemem! Öbür defa beraber yeriz. Ve her defa bu vaadini unuttuğu için doktorun gözlerini yaşlı gördüğü zaman, mini mini vicdanında azap hissederdi. Süleyman Paşa, Cavide'yi muntazaman görebilmek için her sıkıntıya katlanıyordu. Katlandığı sıkıntıların en büyüğü, Suzan'ın mevcudiyeti, ikincisi de yine Suzan'ın Şefika aleyhine söylediği sözler karşısı, genç kadını darıltmak korkusuyla, sükûtu muhafaza etmesiydi. Cavide'yi görmekten men eder korkusuyla, Suzan'ın yüzüne o kadar gülmeye, o kadar çekinmeye, ondan o kadar korkmaya başlamıştı ki evlerine geldikçe, kendini Suzan'ın hoşuna gitmeyecek sözler söylemekten ve hareketleri yapmaktan, kadir olabildiği kadar men ederdi (s. 45-46).

Çocuk sevgisi, bazı romanlarda farklı şekillerde görülmektedir. Refik Halit'in işgal altındaki İstanbul'da bazı kişilerin karşılarına çıkan fırsatları değerlendirip karaborsacılık yaparak nasıl zengin olduklarını, zenginlikleriyle zevk ve eğlence içinde yaşadıklarını kurgulayarak anlattığı *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında Kâni, harp sırasında karşısına çıkan ticari fırsatları tanıdığı üst düzey kişileri devreye koyarak

zengin olan birisidir. Kâni'nin bir kızı vardır ve Kâni kızını çok sevmektedir. Kâni, kızına olan sevgisini yeri geldiğinde bir gösteriş vasıtası yapmaktan çekinmez.

Kâni, çocukluktan tanıdığı İsmet'le yıllar sonra vapurda karşılaşınca onu randevu evi olarak kullandığı apartman dairesine davet eder, yıllardır birbirini görmemiş olan Kâni ile İsmet tutkuyla sevişirler. Daha sonra Kâni İsmet'e ne işler yaptığını, nasıl zengin olduğunu, ne şekilde para kazandığını anlatır. Kâni, bir kızının olduğunu ve onu çok sevdiğini “Geçende boğazından bir hastalandı, ölüyor sandım, zengin adamlarda evlat muhabbeti daha fazla mı oluyor ne, yahut başka derdin olmuyor da ona mı merak salıyorsun, her ne ise aklımı oynatacaktım (s. 28).” cümleleriyle anlatır. Kâni, kızını tedavi ettirebilmek için İstanbul'dan boğaz, dâhiliye, hariciye, cildiye ve çocuk uzmanlarının en meşhurlarını çağırarak özel bir tekne ile adadaki evine nasıl getirttiğini anlattıktan sonra gururla: “Görsen bizim aşağıdaki salon hekimler meclisine döndü, kendimi kongredeyim sandım.” sözlerini sarf eder (s. 28). Kâni, kızının tedavi edilmesini istediğini ve bunun için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını şu sözlerle anlatır:

– Efendiler, dedim, çocuğum hasta; onu iyi etmek için siz tıbbın, ben de paranın icap ettiği fedakârlığı yapacağız!..

Neme lazım, bir sultanın yanına girer gibi, hepsi derin bir sükût içinde, hürmetle yavrumun yatağına yaklaştılar. ‘Küçük hanım efendimiz!’siz konuşmuyorlar, ürkmesin, üzülmesin diye hatta tuhafıklar, şaklabanlıklar yapıyorlardı. Nihayet uzun bir istişare, mükemmel bir ziyafet, konsultasyon böylece bitti. Tedaviye memur olan doktora üçüncü günü iki yüz elli lira gönderdim. ‘Her gün teşrif etsinler!’ dedim.

Bir üç gün daha sonra iki yüz elli lira daha... Bir üç gün daha geçti: İkinci iki yüz elli lira...

Nihayet çocuk iyileşti. ‘Hesabın pürüzünü de temizleyelim doktor!’ dedim, iki yüz elli lira daha verdim. Oldu bin... Kendi kendime: ‘Ulan Kâni, şu adamcağıza bir iyilik daha yap!’ dedim; kapıdan çıkıyordu, geri çağırdım:

– Size, dedim, tam bin lira takdim ettim değil mi, bana bu parayı geri veriniz!

Şaşkın şaşkın yüzüme bakıyordu. Anlamıyordu... İzah ettim: Ticarethanemde on gün dursun, işte kullanacağım.

Doktor talihli imiş, o sırada bir un işi yaptık, hissesine bin iki yüz lira düştü, iki bin yüz liralık bir çek kesip gönderdim (s. 28-29).

Halide Nusret'in *Küller* romanında Namık ve Suzan birbirlerine âşık karı kocadır. Sekiz yıl süren evliliklerinden bir oğlan ve bir kızları olmuştur. Çok kıskanç birisi olan Namık, Beyrut'a iş için gelen Suzan'ın halasının oğlundan karısı Suzan'ı kıskanmaktadır. Namık, karısını o kadar sever ve kıskanır ki kendisini aldatılabileceği vehmiyle zehirler. Zehirlendiğini ve öleceğini anlayan Suzan ile Namık arasında veda mahiyetinde bir konuşma geçer. Bu konuşma esnasında Suzan, Namık'tan özellikle çocuklarına iyi bakmasını ister. Bir anne olarak Suzan'ın son isteği, Namık'ın çocukları iyi bir şekilde yetiştirmesidir:

Biliyorsun, konuşacak pek az vaktimiz var. Sana evvela çocuklarımı söyleyeceğim, çocuklarım... Ben onları ne kadar çok severdim! Fakat senin kadar değildi, Namık! Benim aşkımdan nasıl şüphelendin? Dur, ağlama! Çocuklarımı söyleyeceğim... Çocuklarımız ne olacak Namık? Tarık, Seciye ne olacak? Bari sen yaşasan... Sen yaşa, Namık. Çocuklarımızı çok, çok iyi büyüt, istikballerini temin et, sonra gel... Ben seni beklerim Namık... Sus! Dediklerimi anlıyor musun (s. 59-60)?

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanının başkişilerinden olan Kasım Şinasi'nin amcası Rıfat Bey ile Behire'nin çocukları olan Hayri ansızın rahatsızlanır ve bir hafta içinde ölür. Rıfat Bey, Hayri'nin ne hastalığı zamanında ne de ölümünden sonra hem Hayri ile hem de Behire ile fazla ilgilenmez. Kasım Şinasi hem doktor olduğu, hem de Hayri'yi çok sevdiği için elinden gelen bütün gayreti gösterir. Kasım Şinasi Hayri'yi muayene eder ve kızıl başlangıcı olabileceğini düşünür. Kızıl dikkate alınması gereken bir hastalık olduğu için yapılacak işlerde yardımcı olması amacıyla çağırdığı amcasının kalkmakta nazlanması, karısı "Behire'nin bencilliğinden, çirkinliğinin yeğenlerinin yanında bile meydana çıkışından ötürü sızlanması" Kasım Şinasi'yi rahatsız etse de o "kesin ve sessiz davranışlarla herkesi" yatıştırmaya çalışır (s. 24).

Kasım Şinasi, bir hafta boyunca Hayri'yi iyileştirmek için uğraşırsa da çocuk hastalıktan kurtulamayarak ölür. Hayri'nin ölümü, babasından çok annesini ve Kasım Şinasi'yi üzer:

Cenaze hazırlıkları Kasım'ın gücü ile gürültüsüz geçiyordu. Sakin gezintiler, dikkatle açılıp kapanan kapılar, yavaş fısıltılar bittikten sonra, kasım ayaklarının ucuna basarak Behire'nin yanına geldi. Masanın yeşil örtülü lambasından dökülen ışık, sararmış, yorulmuş kadının yüzünde aslında olmayan büyük ve derin gölgeler yaparken, Kasım da orada örtünün üzerinde bir şey yakalamak için yok yere bir didişmeden sonra düşüvermiş gibi sarkan büyük, güzel ele bakarak düşünüyordu. Şimdi Behire'nin acı çeken, çatık alnında dökük saçları altındaki göz kapaklarında, acılı anlamlı dudaklarında bir Atife'lik vardı. Şüphesiz bu kadın hayatının ilk derin kederini yaşıyordu. Bu acıyı paylaşması gereken adam, aşağıda elinden bir şey gelmez, bencil ve yakınan, bir yanda kıvrılmış uyumuştı (s. 26).

Yine aynı romanda Behire'nin kardeşi Sara bir ara psikolojik bir hastalığa yakalanır ve hastalığı sırasında kızına fazla ilgi gösteremez, neredeyse Atife kendi kızı değilmiş gibi davranır. Annesinin bu tutumunun Atife'yi üzdüğünü gören Kasım, Atife'ye yakınlık gösterir, ona bir baba gibi davranır, Atife'yi teselli etmeye çalışarak annesinin bu durumunun geçici olduğunu, hastalığı nedeniyle kendisine soğuk davrandığını, iyileştikten sonra yine Atife'yi seveceğini söyler. Fakat annesi iyileşince Atife'ye sevgisini göstermez, ondan iyice uzaklaşır. Bu durumdan hayli etkilenen Atife babası yerine koyduğu Kasım'a gelerek onun kucağında ağlar (s. 70-71).

Romanın ilerleyen bölümlerinde Kasım Şinasi ile Sara evlenirler. Kasım, Sara ile evlenmeden önce de kendi kızı gibi ilgilendiği, sevdiği Atife'ye olan sevgisini devam ettirir. Kasım doktor olarak orduya katılır, cepheye gitmeden önce de vasiyetini yazar ve vasiyetinde üvey kızı olan Atife'ye, geleceğini garanti altına almaya yetecek miktarda bir para bırakır (s. 146).

Hüseyin Rahmi'nin *Sevda Peşinde* romanında Nezihi ile evli olduğu halde başka birisine âşık olan ve onunla sevişen Aynınur, başlangıçta yaşadıklarından dolayı kendini suçlu hisseder, farklı duygular yaşar. Aynınur, âşığı İlhami ile buluştuğu bir gün eve döndüğünde oğlu koşarak annesinin kucağına atılır, fakat Aynınur işlediği kabahat dolayısıyla oğluna karşı suçluluk hisseder:

Evime geldim. Dadısı çocuğu karşıma çıkardı. Yavrucak mini mini kollarını oynatarak bana atılıyordu. Ben âşık kucağından kaçmış bir ana... Masumun o saldırılarına, o muhabbetine lâayık değildim. Gerçeğı bilse, anlasa... Kimbilir benden ne kadar iğrenirdi? Dünyada annelerinin kötü şöhretiyle lekelenmiş az masum evlat mı vardır? Çocuğun büyüdüğü zaman bu acı gerçeğı öğrenince bana karşı alacağı küçültücü tavrı ve beni nasıl lanetleyeceğini düşünerek utanıp kaçtım (s. 143-144).

Aynınur'un bu suçluluk duygusu çok uzun sürmez, zaman geçtikçe İlhami ile görüşmeleri sıklaşır ve sevişmeye başlarlar. İkisinin yaşadıkları başkaları tarafından öğrenilip açığa çıkınca Aynınur yapacak başka bir şey olmadığını düşünerek intihar eder.

Reşat Nuri'nin yazdığı *Çalikuşu*¹⁹ romanında Feride, öğretmen olarak gittiği Zeyniler köyünde diğer çocuklara nazaran Munise'yi daha çok sever. Bir gün çocukların Munise'yi okulun bahçesinde ağlattıklarını, ona eziyet ettiklerini görür, hemen bahçeye koşarak çocuklara müdahale eder. Daha sonra Munise'yi kucağına alarak odasına çıkarır. Feride, Munise'yi kucağına aldığı anda çok farklı duygular hisseder:

¹⁹ Tanpınar'ın ifadesiyle *Çalikuşu*'nun mihverinde çocuk, bilhassa kimsesiz çocuk, evlat edinme, nesil ve terbiye anlaşmazlığı, mektep ve onunla kurtuluş vardır. Bu şeyler sadece *Çalikuşu*'nda değil, Reşat Nuri'nin diğer eserlerinde de yer almaktadır (Tanpınar 1998: 442)

Çalikuşu romanının detaylı incelemesi ve eleştirisi için bakınız: NACİ, Fethi, **Reşat Nuri'nin Romancılığı**, Oğlak Yayınları, İstanbul 1995, ss. 41-76; EMİL, Birol, **Reşat Nuri Güntekin**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Bu güzel, küçük kıızı kollarımda sıkarken duyduğum şeyleri söylemek mümkün değil. Kalbimin derinliklerinde gizli bir pınar kaynıyor gibi, göğsüme sıcak bir şeyler iniyor, bütün vücudumu, gözlerimi ısılatan, nefesimi kesen, ılık, baygın bir lezzet sarıyordu. (s. 182-183).

Bu olaydan bir süre sonra, bir gece Munise işlediği kabahat yüzünden babasından dayak yemekten korkarak evden kaçır ve ertesi güne kadar tüm aramalara rağmen bulunmaz. Akşam olduğunda Munise bitkin bir şekilde, soğuktan donmak üzere bir vaziyette Feride'nin kapısını çalar, Feride onu evine alır. Munise gün boyu samanlıkta saklanmış, karnı çok acıkınca da öğretmeninin ona yardım edebileceğini düşünerek Feride'nin yanına gelmiştir. Feride bu küçük kızın haline çok üzölür ve onu evlatlık olarak almak ister. Eğer Munise'yi Feride'ye verirlerse Feride çok mutlu olacaktır:

Bu çocuğu, bana bırakırlarsa ne kadar mesut olacağım yarabbi! O vakit ne geceden, ne fırtınadan, ne sefaletten, hiçbir şeyden korkum kalmayacak. Onu, kendi elimle büyüteceğim, mesut edeceğim. Ben, bunu bir zamanlar başka küçükler için ümit etmek çılgınlığına kapılmışım, fakat onlar, bir akşamüstü, kalbimde kucak kucağa öldüler (s. 193).

Ertesi gün, Hatice Hanım'la birlikte muhtara giderek durumu anlatırlar, muhtar da Munise'nin babasıyla konuşarak Munise'yi evlatlık vermeye razı eder. Feride ve Munise bu durumdan hayli mutlu olurlar, Feride'nin öğretmenlik yaptığı mektepte o güne kadar görölmeven bir bayram ve şenlik havası yaşanır. Feride kullanmadığı elbiselerinden birisini hemen Munise'ye göre daraltır ve güzel bir kostüm haline getirir; Munise yeni elbisesiyle daha güzel, "bir içim su, ağza alınınca eriyen fondan şekerleri gibi" bir kız haline gelir (s. 195).

Feride ile Munise, akşamüzeri bahçeye çıkarak gezer, koşar, birbirlerini kovalar ve mezar taşları arasında kartopu oynarlar. Onların böyle neşeli halleri okulun eski

öğretmeni Hatice Hanım'ın “çatık yüzünü bile” güldürür. O gün hava kararınca kadar, sevinçten üşüdüklerini dahi hissetmeden karların içinde eğlenirler (s. 195-196).

Feride ile Munise, Zeyniler köyünden ayrılınca kadar çok mutlu günler geçirirler. Feride, okuldan arta kalan zamanlarında Munise ile ilgilenir, ona Fransızca, resim, hatta dans dâhil bildiği bütün şeyleri öğretmek için uğraşır (s. 196).

Ali Zeki'nin *Alev* romanında Neyyire dokuz yaşında annesini kaybedince babası onu yatılı bir okula verir. Babası Büyükada'ya taşındığı için Neyyire'nin hafta sonlarında babasının yanına gitmesi mümkün olmaz. Bu sebeple Neyyire okul dışına çıktığı zamanlarda teyzesinin yanına gider, vaktinin çoğunu orada geçirir. Teyzesi de kocası uzun zaman önce öldüğü, herhangi bir çocuğu da olmadığı için Neyyire'yi kendi çocuğu gibi sever, “Neyyire için hakiki bir valide” olur (s. 37).

Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* romanında, doğumu sırasında annesini, iki yıl sonra da babasını kaybederek hem öksüz hem yetim kalmış olan Leyla'yı evlatlık edinen Rahmi Bey, daha önce çocuğu olmadığı için evlat sevgisini tatmamış olmasının verdiği duyguyla onu öz kızı yerine koyar ve öyle sever. Rahmi Bey, hiçbir zaman Leyla'ya evlatlık olduğunu hissettirmez, onu konağında kendi kızı olarak büyütür, onun iyi bir eğitim almasını sağlar.

Sonuç olarak romanlarda ortaya konan çocuk kişiler, büyüklerinin özellikle de anne babalarının sevgisine ve şefkatine muhtaç olduklarını hissettirmektedirler. Çocuklar kendilerine gösterilen sevgiyi karşılıksız bırakmamakta, kendilerine gösterilen sevgi nispetinde anne babasını veya büyüklerini sevmektedirler. Çocuk sevgisinin romanlardaki yetişkin karakterlerin de mutlu olmalarını sağladığı görülmektedir.

2.1.6 Çocuklarla Eğlence, Vakit Geçirme

Çocuğa duyulan sevginin önemli bir göstergesi de çocukla geçirilen vakittir. Çocuklara zaman ayırıp onlarla değişik faaliyetlerde bulunmak çocuğun duygusal gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında, anne babanın çocuk için ayırdığı, onunla birlikte geçirdiği zaman, çocuğa anne ve babasının kendisini sevdiği ve ona değer verdiği mesajını aktarmakta, böylelikle çocuk daha mutlu bir birey haline gelmektedir.

İncelediğimiz romanlarda da çocuk sevgisinin bir göstergesi olarak anne veya babaların çocuklarıyla eğlendiklerini, onlarla vakit geçirdiklerini görmekteyiz. Mesela Halide Edib'in *Son Eseri* romanında Feridun Hikmet çocuklarını çok seven, bu sevgisini de onlarla oyunlar oynayarak, çocuklarına zaman ayırarak gösteren, böylelikle çocuklarını da mutlu eden bir baba olarak karşımıza çıkar:

En çok vaktimi çocuklarla geçiriyorum. Nerime'nin omzumdan indiği yok, Şevket belimden ip geçiriyor. Beni at yapıp koşturuyor. Nerime bunu tabii buluyor, belki aslında onunla her zaman daha meşgul olduğum için, fakat Şevket uzun uzun yüzüme bakıyor. Oğlumla bu evde birbirimizi yeni tanıyor gibiyiz. (s. 27-28)

Feridun Hikmet, çok sıradan bir şekilde süren hayatlarında bir değişiklik yapmak için karısı Mediha'yı da ikna ederek Çamlıca'da bir köşk kiralar ve yazı orada geçirmeye karar verirler. Feridun Hikmet ve Mediha'nın çocuklarıyla birlikte Çamlıca'daki vakitleri hayli neşeli ve eğlenceli geçer. Karı koca, her gün çocukları Nerime ve Şevket'i alarak kırlara gezintiye çıkarlar, en çok gittikleri yer de Suphi Paşa korusu olur (s. 33).

Feridun Hikmet, çocuklarıyla sadece gezintilerde değil, başka zamanlarda da ilgilenir ve onların oyunlarına katılarak eğlencelerine ortak olur. Mesela, bir gün öğle uykusundan uyanınca yanı başında Nerime'yi bebekleriyle oyun oynarken görür, ona Şevket'in nerede olduğunu sorar. Nerime de ağabeyinin bahçede olduğunu söyleyince Feridun Hikmet de bahçeye iner, trapezde dönerek jimnastik yapan Şevket'e katılarak o da dönmeye başlar. Biraz sonra Nerime de bahçeye çıkınca çocuklara çamurdan bir kışla yaparak Şevket'in teneke askerlerini önüne dizer ve çocuklara oyunlar oynatır (s. 45).

Yine aynı romanda, Feridun Hikmet'in kardeşi İbrahim, ağabeyinin evine geldiği zaman yeğenleriyle oyunlar oynar, onlarla ilgilenir. İbrahim bir gün Feridun Hikmet'in evine resmi kıyafetiyle, binbaşı rütbeleriyle gelir. Amcasını askeri üniforma ile görünce Şevket çok sevinir ve amcasıyla oyun oynamak ister. Şevket, amcasından kendisini çavuş yapmasını ister. İbrahim de Şevket'e askerde çavuş olabilmek için önce er olmak gerektiğini anlatarak Şevket'in eline tüfek niyetine bir baston verir ve onu bir asker yerine koyarak Şevket'le oyunlar oynar (s. 116-117).

Halide Edib'in bir başka romanı olan *Mev'ut Hüküm* adlı eserde Kasım Şinasi'nin yengesinin kız kardeşi Sara'nın çocuğu olan Atife, anne babasından yeteri kadar sevgi ve şefkat görmeyen bir çocuktur. Annesi hasta olduğu, babası da alkol bağımlısı olduğu için Atife ile ilgilenmezler. Kasım Şinasi, Atife'ye ilgi gösterir, onunla vakit geçirir. Bu da Atife'nin çok hoşuna gider. Atife teyzesi Behire'nin yanında kaldığı birkaç günden sonra evine döneceği zaman, Kasım Şinasi Atife'yi yalnız göndermek istemez ve birlikte çarşıya çıkarlar. Atife vapura binmeden önce çarşıda geçirdikleri vakit Atife'yi çok memnun eder:

O gün kasım Şinasi'nin de Atife'nin de hayatında unutulmaz bir gün oldu. Kasım Şinasi onu şekerlemeciden oyuncakçıya, oyuncakçıdan şekerlemeciye dolaştırırken küçüğün somurtkanlığı, yaşlı, minnetli bir sevince geçiyordu. Köprüde onu arabadan ineceği zaman, boynunda kalan iki küçük çocuk kolundaki kasılmış kucaklayışa, o da sarı

saçlarından öperek karşılık verdi ve vapurun üstünde küçük beyaz mendilini sallayarak kaybolduktan sonra tuhaf bir sinirlilik duydu (s. 16).

Çalikuşu romanında Feride küçük bir çocukken annesiz kalınca Fatma adında bir Arap kadın onun bakıcılığını yapar. Fatma onu hurmalıklara götürür, oralarda gezdirir, oyunlar oynatır. Fatma'dan sonra Feride'nin bakıcılığını Hüseyin adında bir asker üstlenir. Hüseyin onunla tehlikeli sayılabilecek çeşitli oyunlar oynar. Küçük kız olan Feride'yi "lastik top gibi havaya fırlatıp tutar, yahut kalpağının üstüne oturtup ayaklarından tutarak sıçratır, fırl fırl çevirir." Feride, tehlikeli de olsa bu oyunlardan hoşlanır (s. 9-10).

Romanın ilerleyen kısımlarında Zeyniler köyünde, Feride üvey annesinden şiddet gören Munise'yi evlatlık olarak aldığı gün hem Feride hem de Munise çok mutlu olurlar ve akşama kadar birlikte gezerek, kovalamaca, kartopu gibi çeşitli oyunlar oynayarak çok eğlenceli vakit geçirirler (s. 196).

Feride Zeyniler köyündeki okulun kapanması sebebiyle önce B... ilinde Fransızca öğretmenliği yapmaya başlar, kısa bir zaman sonra da önce İzmir'e, oradan da İzmir'in Kuşadası kasabasına giderek oraya yerleşirler. Burada Feride, Zeyniler köyünde tanışmış olduğu Yüzbaşı Hayrullah Bey'e rast gelir. Hayrullah Bey Kuşadası'nda Feride ile Munise'ye sahip çıkar. Bir gün Hayrullah Bey, Feride ile Munise'yi evine davet eder. Feride, Hayrullah Bey'in kitaplarıyla meşgul olurken, Hayrullah Bey de Munise ile saatlerce çocuk gibi çeşitli oyunlar oynar (s. 334).

Sonuç olarak, romanlarda büyüklerin, özellikle de anne babaların çocuklarıyla oynamaları, onlarla vakit geçirmeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Çocuklar, büyükler için birer mutluluk vasıtası olarak işlenmektedir. Çocuklar da kendileriyle ilgilenildikçe, oyunlar oynanarak hoş vakitler geçirildikçe sevinmektedirler. Etrafindaki kişilerden ilgi

görmeyen, kendi haline bırakılan çocukların daha çok içine kapandıkları, etraflarıyla olan bağlantılarını kestikleri ve mutsuz oldukları dikkati çekmektedir.

2.1.7 Çocukların Anne Baba Sevgisi

Çocuk, daha dünyaya gelmeden anne babanın hayatında önemli bir yer işgal etmeye başlar. Anne babalar, ömürlerinin her anında çocuklarına özel bir yer ayırırlar. Çocuğun duygusal ve zekâ yönünden gelişmesinde anne babanın yaklaşımları önemli rol oynar. Çocuk, dünyaya gelirken sevgisini de beraberinde getirir. Anne babanın çocuğuna gösterdiği sevgi, şefkat ve ilgi ne kadar fazla olursa çocuğun anne babasına duyacağı sevgi ve bağlılık da o kadar fazla olacaktır. Bunun yanında anne ve babasından hiç sevgi, ilgi görmeyen çocuklar hem psikolojik rahatsızlıklarla karşı karşıya kalmakta, hem de toplumda uyumsuz, sorunlu kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hâlbuki çocuğun ihtiyaçları, karşılanması çok zor şeyler değildir: “Korunmak, yeterli beslenmek, analı babalı bir evde sevgi ve anlayışla bakılmak. İyi bir eğitim olanağı da bulunca çocuğun gelişmesi, kişilik kazanması, bir meslek edinmesi, toplumun yararlı bir üyesi durumuna gelmesi hiç de zor değildir. Ne yazık ki çocuğun aradığı uygun koşullar her zaman bir araya gelmiyor. Çocuklar sevgi buldukları zaman ekmek, ekmek buldukları zaman sevgi bulamıyorlar (Yörükoğlu 2000: 17).” Böyle olunca da, çocuk anne ve babasından görmediği sevgi ve şefkati ne onlara ne de bir başkasına gösterir. İncelediğimiz romanlarda anne ve babasının yanında, sevgiyle yetişmiş çocukların ebeveynini daha fazla sevdiği; herhangi bir nedenle anne ya da babasından ayrı büyümüş veya sevgi görmemiş çocukların ise onları sevmediği görülmektedir.

Halide Edib’in *Mev’ut Hüküm* adlı romanında Atıfe, annesinin hastalığı nedeniyle kendisiyle çok fazla ilgilenmemesine rağmen annesine olan sevgisini hiç eksiltmez. Fakat kendisiyle annesinden daha fazla ilgilenen üvey babası Kasım Şinasi’ye olan

sevgisi ve bağılılığı annesine duyduğu sevgiden fazladır, romanın farklı yerlerinde bu durum görülmektedir. Çünkü annesi hasta olduğu zamanlarda Kasım Şinasi Atife ile ilgilenmeyi hiç aksatmamış, annesinin bir gün mutlaka iyileşeceğini, iyileştiği zaman da kendisini yine eskisi gibi seveceğini her defasında vurgulamıştır. Kasım Şinasi'den böylesine ilgi gören Atife de yatılı olarak kaldığı okulda mektuplarını annesine değil babasına yazar, isteklerini ona bildirir, sıkıntılarını onunla paylaşır, mektubunu da samimi bir şekilde “babacığım” ifadesiyle tamamlar. Bu da Atife'nin üvey babasını en az annesi kadar, belki de annesinden daha fazla sevdiğini gösterir (s. 137-138).

Aynı yazarın bir başka romanı olan *Son Eseri*'nde Kâmuran'ın babası elçi olarak yurt dışında görev yapmaktadır. Babası, Kâmuran'ı götürmediği için Kâmuran babasını hiç bilmez hattâ babasını ilk defa ağabeyinin düğününde görür. Babasından böylesine uzak büyüdüğü için ona karşı hiçbir sevgi hissetmez, babasının ölümüne bile çok fazla üzülmaz. Onun bu ölümden hiç de acı hissetmediği şu cümlesinden anlaşılıyor: “O aralık babamın Roma'da öldüğünü haber aldık. Benim acım resmi idi diyebilirim; çünkü onu sevecek kadar tanımadım (s. 96).”

Yine aynı romanda, Feridun Hikmet Almanya'ya giderken kızı Nerime'yi götürmeyince Nerime çok üzülür, hattâ babasına darılır. Babasından ayrıldığı için günden güne süzülür, her geçen gün hırçınlığı artar. Özellikle herhangi bir yere seyahat etme konuşmaları geçtiğinde yerli yersiz bahanelerle ağlamaya başlar. Çevresindeki herkese darılır, küser, yanına gidenlerle konuşmaz (s. 119).

Müfide Ferid'in *Aydemir* romanında romanın başkahramanı Demir, on iki yaşında iken annesini kaybeder. Demir, annesinin ölümünden yıllar sonra bile annesiyle ilgili hatıraları unutamaz. Çocukluğunda her gün okuldan eve koşarak geldiği, annesinin yanına sokulduğu, başını onun göğsüne yaslayarak ondan çeşitli ninniler ve hikâyeler dinlediği anlar hep hatırladadır. Demir yine bir gün okuldan koşarak eve gelir ve

annesine sarılmak ister, fakat annesi ölmüş olduğu için onu yanına yaklaştırmazlar. Demir annesinin ölümünü senelerce unutamaz, teselli bulmak için annesinin hatıralarıyla yaşamaya çalışır (s. 50-51).

Suat Derviş'in *Hiçbiri* romanının başkişisi Cavide dört beş yaşlarındayken önce annesi tarafından terk edilir, daha sonra da babası onu halasının yanına bırakır ve ayrılır gider. Bu ayrılıklar küçük yaştaki Cavide'nin hayatında önemli bir iz bırakır. Romanda, Cavide'nin annesinden ayrılması, babası tarafından bırakılıp gitmesi ve bu arada yaşadıkları ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bir çocuğun annesini ve babasını ne kadar sevebileceği, onlardan ayrı kalması halinde neler hissedebileceği ve ne şekilde davranışlar sergileyebileceği okuyucuya gösterilmektedir.

Cavide'nin annesi Şefika, başka bir adama âşık olduğu için evini terk ederken kızından güçlükle ayrılır:

O gün, sabahleyin çarşafıyla gelip, Cavide'yi kucağında sıkarak annesi, ne kadar uzun uzun ağlamıştı. Cavide'nin en büyük zevki annesinin ipekleri arasında sıkılmak, annesinin menekşe kokan göğsüne başını dayamaktı. Annesi, onu kolları arasından bıraktığı zaman; neden olduğunu bilmediği halde:

– Beni de götürmez misiniz, anneciğim?.. demek istemiş de sonra caymıştı (s. 47).

Şefika'nın Cavide'yi bırakıp gitmesinden sonra Cavide günlerce annesinin gelmesini bekler, fakat beklentisi bir türlü gerçekleşmez. Evdeki diğer kişiler annesinin gittiğini, tekrar gelmeyeceğini bildikleri halde Cavide'ye bir şey söylemezler. Cavide, yaklaşık on beş gün boyunca her an annesinin geleceği umuduyla yaşar, her fırsatta dadısına, yanındakilere annesinin ne zaman geleceğini sorar; fakat hiçbir zaman kendisini sevindirecek bir cevap alamaz.

Şefika'nın, kızı Cavide'yi terk etmesinin üstünden on beş gün kadar geçtikten sonra babası Cavide'yi alır ve kız kardeşi Suzan'ın (Cavide'nin halası) yanına götürür. Cavide bundan sonra babasından da ayrılacağını anlayınca daha da üzülür:

On beş günün sonunda, bir gün dadısıyla Cavide hazırlanmaya başladılar. O gün babası, onu Suzan'ın evine götürüyordu. Bunu ufak bir gezinti zanneden Cavide, ilk önce memnun olmuştu. Fakat akşam olup da babası Cavide'yi kucağına alıp öptükten sonra, bırakıp gidince, ağlamamak için çok cebr-i nefis etmişti. İçinde bir ses ona:

– O gece anne seni bıraktı. Şimdi de baban gidiyor Cavide!.. diyordu. Cavide annesini de babasını da pek çok... pek çok severdi. O akşam yemekten sonra, Neriman, annesi ile babasının kolları arasında okşanırken, kaç kere yerlere yatarak tepinmek, ağlamak:

– Ben de annemi isterim! Ben de babamı isterim!.. diye bağırarak istemiş, fakat kendini tutmuştu. O gece, dadısıyla odalarına girdikleri zaman rahat durup soyunmuş; uzun beyaz geceliğini giydikten sonra, sobanın önünde minderine oturmuş olan dadısının kucağına çıkmıştı. Başını onun koluna yerleştirdikten sonra:

– Niçin, buraya geldik, dadı?.. diye sormuştu.

– Oturmak için...

– Ne!.. Her zaman burada mı kalacağız?

– Annen dönünceye kadar...

– Annem dönmeyecek ki!.. Acı ve sabırlı bir gülüşle gülmüştü.

– Cavide!..

– Bizi buraya babam bıraktı değil mi?

– Evet.

– Ah! Şu babam... Gözlerini kapamıştı. Dadısı, Cavide'nin uykusunda bile, sabaha kadar hıçkırdığını duymuştu (s. 47-52).

Cavide, annesinden sonra babasının da onu terk etmesiyle tamamen yıkılır, kendini seilmeyen bir çocuk olarak görmeye başlar. Onun olduğu yerde anne ve babasından konuşulmasını istemez, konuşanların yanında da durmaz.

Kendisi de sebebini bilmediği halde, onlara karşı kalben çok kırgın, çok küskündü. Kendini ihmal edişlerini, aramayışlarını bir türlü

affedemiyor, küçücük muhakemesiyle buna bir mana veremiyordu. Sadece beni sevmiyorlar diye düşünüyordu. Bunu düşündükçe kalbindeki bütün iyi hislerin öldüğünü duyuyordu. Onlara karşı, elinden geldiği kadar lakayt kalmak, onları bütün bütün unutmak istiyordu (s. 54-55).

Cavide, annesi ve babasının kendini bırakıp gitmelerinden sonra hayatta en büyük desteği olan dadısının evlenmek üzere ayrılmasından sonra bir ay süre ile annesinin yanına gider, fakat annesinden beklediği ilgiyi göremeyince hayal kırıklığına uğrar. Annesini yanında kaldığı bir ay içinde anlar ki, annesi Danyal'ı ve Danyal'dan dünyaya gelen çocuklarını Cavide'den daha çok sevmekte, diğer çocuklarına gösterdiği ilgiyi Cavide'ye göstermemektedir. Bu durum Cavide'yi "daha çok lakayt, hodbin, neşeli ve fütursuz" bir insan haline getirir (s. 57).

Reşat Nuri'nin *Çalılıkuşu* romanında Feride annesini çok küçük yaşta kaybetmiş olduğundan onu ancak hayal meyal hatırlar, annesi onda hüznün veya sevgi uyandırmaz; fakat Gülmisal Kalfa, Feride'yi annesi Güzide'ye benzeterek ağlamaya başlayınca o da duygulanır ve ağlar:

Annemi ben, hayal meyal hatırlarım. Bazı terk edilmiş odalarda, toza, toprağa bulanmış, çizgileri ve boyaları silinmiş eski resimler şeklinde belli belirsiz bir hayal. Bu hayal, bugüne kadar bende ne bir hüznün, ne bir fazla sevgi uyandırmıştı.

Fakat Gülmisal Kalfa, zavallı ihtiyar kafasından benimle onu ayırt edemeyerek 'Güzide'm' diye çıkırıırken, içimde anlaşılma bir şey oldu. Annem, gözümün önünde, ölümünün ateşi yüreğimde, ben de 'Anne, anneciğim!' diye katıla katıla ağlamaya başladım (s. 116).

Feride küçük yaşta annesini kaybettikten sonra babası asker olduğu için babasının yanında da çok duramaz, çocukluğu babasından da uzaklarda, dokuz yaşına kadar büyükannesinin yanında, dokuz yaşından sonra da yatılı okulda geçer. Babasından uzak büyümesi Feride'nin babasına duyduğu sevgiyi çok azaltır. Feride, Sörler Mektebi'nde okurken bir gün okul müdüründen, babasının öldüğü haberini alır. Fakat küçüklüğünden

beri babasından ayrı yaşayan Feride, babasının ölümünden çok fazla üzüntü hissetmez. Babasının öldüğünü haber veren müdüre cevabı kısaca “– Anladım Ma Sör, üzülmeiniz... Ne yapalım? Hepimiz öleceğiz...” şeklinde olur. Teyzeleri, okuldan izin alarak Feride’yi eve götürmek isterlerse de o, imtihanlarının çok yakın olduğunu bahane ederek eve gitmeyi reddeder (s. 24).²⁰

Yine aynı romanda Feride’nin öğretmenlik yaptığı Zeyniler köyünde Munise; annesini, başka birisi uğruna evini terk etmiş sonradan da kötü yola düşmüş olmasına rağmen sevmektedir. Köylülerin annesi hakkında iyi şeyler düşünmediklerini bildiklerinden Munise ve annesi gizlice görüşmektedirler. Feride ile Munise okulun kapanması nedeniyle köyden ayrılacakları günün öncesinde Feride yol hazırlığı yaparken Munise bir ara ortadan kaybolur. Feride onu bulduğunda gözlerinin kızarmış olduğunu ve ağladığını fark eder. Nedenini öğrenmek için Munise’yi sıkıştırdığında Munise, annesinin kendisini görmeye geldiğini söyler. Feride, Munise’nin annesini çağırır ve onunla kısa bir görüşme yapar. Aralarında geçen konuşmada Feride, Munise’ye iyi bakacağını, onu merak etmemesini söyler. Annesi de bundan dolayı Feride’ye teşekkür eder. Daha sonra Feride, Munise ile annesini rahatça görüşmeleri ve vedalaşmaları için baş başa bırakır (s. 211-216).

Mehmet Rauf’un *Ferdâ-yı Garâm* romanında Mâcit’in anne ve babası memuriyet sebebiyle İstanbul’dan ayrılırken eğitimi yarım kalmaması için Mâcit’i amcasının yanına bırakmaya karar verirler. Mâcit’in annesine olan sevgisi ve bağlılığı fazla olduğu için onu annesinden ayırmak çok güç olur. Mâcit, annesinden ayrılmak istemeyerek, onlarla birlikte gitmek için yalvardıkça annesine de çocuğundan ayrılmak zor gelmeye başlar. Bunun üzerine babası, çocuğun yalnız kalmayacağını, Sermet’le ikisinin birlikte

²⁰ Babasının ölümüne üzüldüğünü çok fazla belli etmeyerek, teyzelerinin eve götürmek istemelerini kabul etmemesinde Feride’nin hoppa, hareketli, sevincini ve üzüntüsünü içine atan karakterinin de etkisi vardır (Bu yorum bize aittir.).

kalacaklarını, bu sayede canının da sıkılmayacağını belirtir ve Mâcit anne babasından ayrılmak zorunda kalır.

Mâcit, bundan sonra Sermet'i annesinden ayrılmasının sorumlusu olarak görür. Bu yüzden de her fırsatta Sermet'le kavga eder, onu üzme, ağlatmak için elinden geleni yapar:

Hiçbir gün olmazdı ki çocuklar güzel geçinsinler; Mâcit'te küçük amcazadesi için sanki bir garaz vardı. Ona o olmasa validesinden ayrılmayacaktı gibi geliyordu. Haftalarca validesi için ağladıkça bu matemler arasından onu da ağlatmak, rencide etmek ister, hiç bir şey yapamazsa oyuncaklarını, bebeklerini kırar. Nihayet onun huzur-ı bükâsında mahzuz ve mesrur, susardı (s. 15).

Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* romanında Rahmi Bey, annesi ve babası ölmüş olan Leyla'yı evlat edinir, başka çocuğu olmadığı için onu öz kızı gibi sever ve öyle büyütür. Leyla Rahmi Bey'in konağında mutlu bir hayat sürerken, on dört on beş yaşlarına geldiğinde evlatlık olduğunu, Rahmi Bey'in gerçek babası olmadığını öğrendiğinde çok şaşırır ve üzülür. Gerçeği öğrenmek için dadısı Mahınur Kalfa'yı sıkıştıran Leyla, ondan her şeyi öğrenmeye çalışır, Rahmi Bey'in gerçek babası olmadığını kesin olarak anladığında ise ona daha fazla muhabbetle bağlanır:

Kadın önüne bakıyor, aynı zamanda titriyordu. Bu kız er geç bu acı hakikati öğrenmeğe mahkûmdu. Başını kaldırarak ona baktı, pek müthiş bir sır söyleyecekmiş gibi korkuyordu:

- Peki... dedi, böyle olduğunu bilsen ne yapacaksın?
- Hiçbir şey... Yalnız mevkiimi bileceğim.
- Bilirsen ne olacaktı?
- Ona göre hattı hareketimi tayin edeceğim.
- Nasıl?

- Mesela bugün yeni gelen evin hanımına başka türlü itaat, baba dediğim Rahmi Bey’e daha derin bir muhabbet göstereceğim. Onu her zamandan daha ziyade seveceğim.
- Niçin?
- Şimdiye kadar gösterdiği şefkat, muhabbet, yaptığı fedakârlık, kendisine olan şiddetli muhabbetime bir de şükran hissi ilâve edeceği için...
- Demek yine kendisini evvelki kadar seveceksin?
- Hiç şüphesiz... Çünkü dünyada ondan ve senden başka kimseyi bilmiyorum ki (s. 13)...

Sonuç olarak, romanlardaki çocuk karakterlerin anne babalarına karşılıksız bir sevgiyle bağlandıkları anlaşılmaktadır. Anne babaların sevgilerini çocuklarına ne kadar fazla gösterirlerse çocukların da ebeveynlerine olan sevgilerini o derece açığa vurdukları da dikkati çekmektedir. Annenin veya babanın çocuğuna olan sevgisini yeteri kadar göstermediği durumlarda çocukların bencil, vurdumduymaz, içine kapanık birer kişilik sergiledikleri romanlarda görülmektedir. Romanlardaki çocuk karakterlerin ortaya koydukları tablo, “Çocuk sevgiyle büyür.” yargısını doğrular bir özelliktir.

2.1.8 Öksüz / Yetim / Kimsesiz Çocukların Anne Baba Özlemi

Anne ve babaların hayatında çocuklar önemli bir yer işgal eder. Çocuk dünyaya geldiği zaman ortalığı sevinç kaplar, anne doğuma kadar çektiği bütün sıkıntıları unuttur. Çocuk, dünyaya gelirken sevgisini de yanında getirir. Bu sevgi o derecedir ki yerine göre anne baba çocukları için canlarını bile ortaya koymaktan çekinmez. Bu karşılıksız sevgi, çocukların da anne ve babalarına karşı sevgi duymasını sağlar, çocuğun hayatta mutlu, başarılı olmasının temellerini oluşturur.

Çocukların bir sevgi ortamında büyümesi her zaman için mümkün olamamaktadır. Hayatta karşılaşılan çeşitli engeller, çocukların çok az sevgi görmesine ya da hiçbir zaman anne ve baba sevgisi görmeden büyümesine neden olur. Bu engellerin başında şüphesiz anne veya babanın yokluğu gelmektedir. Annesi babası ölmüş ya da herhangi bir nedenle onlardan ayrı büyümüş çocuklar bu eksikliği ömür boyu hissederler. Bu çocukların en büyük özlemleri her zaman için anneleri ve babaları olmaktadır.

Güzide Sabri'nin *Nedret* romanında annesini bebekken kaybeden Nedret, annesini o kadar özler ki onu neredeyse “her gece sabaha kadar rüyasında” görür. Nedret, büyüdükten ve aradan yıllar geçtikten sonra anne ve babasının yaşadığı çiftliğe geldiği zaman, kâhyanın karısına annesiyle ilgili sorular sorar, annesi hakkında bilgi edinmeye, böylece annesine olan hasretini biraz olsun dindirmeye çalışır:

– Bacım, diyordu, kim bilir annem buralarda ne çok gezinmiştir, değil mi?

Kadın, yavaşça içini çekerek cevap verdi:

– Evet... Ekseriya, sabahları burada piyano çalar, rahmetli beyefendi de şu köşeye konulmuş olan kanepeye oturur, gazetesini okurdu. Şimdi ikisi de gözümün önüne geldi...

...

– Annem beni sever miydi?

– Sevmek ne demek?... Zavallı kadının içi titrerdi. Her gece seni gezdire gezdire ninni söyleyerek uyutur ve sonra, yavaşça götürür, karyolana yatırır. Bu vazifeyi hiçbir vakit dadına vermezdi. Çok hasta olduğu geceler bile yine seni kollarının arasından bırakmazdı.

Nedret'in gözleri yaşla dolmuştu. İçini çekerek:

– Ah! Anneciğim ah... Şurada sana kavuşmak mümkün olsaydı!... dedi (s. 19).

Nedret, çiftliğe varınca öncelikle kâhyanın karısı Fatma bacı ile annesinin mezarını ziyaret eder, sonra da annesinin çiftlikteki odasına girer. Senelerden beri boş duran,

kapısı hiç açılmamış olan odaya girince odada şöyle bir dolaşır ve annesini ne kadar sevdiğini ve özlediğini gösteren şu sözler ağzından dökülür:

– Anneciğim!.. Şu dakika kadar seni özlediğimi hiç bilmiyorum. Her taraf, sanki matemli bir dille, bana, senin yokluğundan bahsediyor, her şey, her yer, hatta rüzgâr bile bana, senin için ağlıyor gibi geliyor... bu ebedi hasretinin ateşiyle bu kadar yandığımı hissettiğim dakikalarda acaba yanımda mısın?.. Sözlerimi işitiyor musun?.. Anneciğim (s. 21)!..

Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanında on iki yaşlarında bir çocuk olan Ahmet'in bir baba sevgisine ne kadar da özlem duyduğu görülmektedir. Ahmet, gayrimeşru bir ilişki sonucu dünyaya gelir, babasının da annesine sahip çıkmaması üzerine babasız olarak büyür. Annesi ölmeden önce Ahmet'e, babasının kim olduğunu, başından geçen olayları anlatır. Annesinin ölümünden sonra Ahmet, karnını doyurabilmek amacıyla çalışmaya karar verir ve bir küfe temin ederek küfecilik yapmaya başlar. Küfecilik yaptığı bir gün, pazardaki bir kişi Ahmet'e yükünü taşır. Ahmet de gittiği konağın kimin konağı olduğunu oradaki hizmetçiye sorduğunda, annesinin hizmetçilik yaptığı Cehdi Paşa'nın konağı olduğunu öğrenince çok farklı duygular hisseder. Hâkim anlatıcı onun duygularını şu şekilde aktarır:

Bu tesadüf, zavallı garibin, gece uykusunu kaçırarak kadar fikrini işgal ediyordu. O, bu yangın yerinde, akrepler, çıyanlar, örümceklerle beraber, yataksız yorgansız ve çok defa ekmeksiz yatıp kalktığı halde, orada, mükellef, koca bir konak içerisinde, bütün debdebe ve ihtişamıyla, hayata lezzet veren her türlü esbab ve vesaitle malik bir büyük pederi mevcut olduğunu düşündükçe, bazen soğuğun şiddetinden gözlerinin yaşları yanaklarında donarak, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Sonra bu elem fırtınasının sarsıntısıyla yorgun düşüp uykuya daldığı zaman, rüyasında, müşfik bir baba elinin, başı ucunda, kendisini okşamakta olduğunu görüyor, sayıklıyordu:

– Baba!.. Babacığım (s. 11-12)!

Ahmet, aradan geçen birkaç gün içinde hayli düşündükten sonra, konağa gitmeye ve Cehdi Paşa'ya kendini tanıtmaya karar verir. Yolda yürürken de konakta kendisini yaldızlarla süslü bir oda içinde, şefkatli bir babanın karşısında hayal eder. Ahmet, babasına annesinin hüznü bir sayfayla kapanan hayatını anlattığını, o anlatırken hem babasının hem kendisinin bir yandan ağladığını, babasının kendisini yıllardır özlemine çektiği sıcacık baba şefkatiyle okşadığını düşünür. Bundan sonra kendisi için yoksulluğun sona ereceğini, kuru toprakta yatmaktan ağrıyan vücudunun pamuk döşeklerde dinleneceğini, yoldan geçerken tatlıcı dükkânlarının camekânlarında gördüğü tatlılarda bol bol yiyebileceğini, büyük ayakkabılar içinde yaralanan ayaklarının yün çoraplarla rahat edeceğini de hayal eden Ahmet, konağa varır ve Cabbar Paşa'nın karşısına çıkar. Fakat Cabbar Paşa oradaki hizmetçilerden onun evinden kovduğu Gülsüm'ün çocuğu olduğunu öğrendiğinde cüzdanından iki meci diye çıkararak Ahmet'in önüne atar ve hizmetçilerine bir daha böyle dilencileri içeri almamalarını tembihleyerek arabasına biner ve gider. Böylece Ahmet'in bütün hayalleri yıkılır, Ahmet bu olaydan sonra zengin kimselere daha fazla kin beslemeye başlar (s. 12-13).

Çalılıkı romanında Feride annesini çok küçük yaşta kaybettiği için çok hatırlamaz. Annesi ile ilgili hatıraları “bazı terk edilmiş odalarda, toza, toprağa bulanmış, çizgileri ve boyaları silinmiş eski resimler şeklinde belli belirsiz bir hayal”den ibarettir. Bu hayal ise Feride’de “ne bir hüznü, ne bir fazla sevgi” uyandırır (s. 116).

Feride, Kâmuran'la evlenecekleri günün öncesinde evden kaçınca İstanbul'da birkaç günlüğüne annesinin dadısı Gülmisal Kalfa'nın evinde kalır. Gülmisal Kalfa, hiç beklemediği bir zamanda Feride'yi karşısında görünce onu annesi Güzide'ye benzetip “–Güzide, Güzide'm gelmiş. Ah, evladım!” feryadını kopararak ağlamaya başlar. Gülmisal Kalfa'nın bu şekilde ağlamaya başlaması Feride'ye annesini hatırlatır ve duygulandırır. Ben anlatıcı bunu şöyle ifade eder:

Gülmisal Kalfa, zavallı ihtiyar kafasından benimle onu ayırt edemeyerek “Güzide’m” diye hıçkırırken, içimde anlaşılmaz bir şey oldu. Annem, gözümün önünde, ölümünün ateşi yüreğimde, ben de “Anne, anneciğim!” diye katıla katıla ağlamaya başladım. Zavallı kalfa, kendini unutmuş, benimle uğraşmaya başlamıştı.

Gözyaşlarımın içinde ona sordum:

– Kalfa, annem bana çok mu benziyordu?

– Çok, kızım, seni görünce aklım karıştı, onu görüyorum sandım. Allah toprağı kadar ömür versin sana (s. 116).

Ali Zeki’nin *Alev* romanının başkişilerinden olan Neyyire, erkeklerin laubaliliğinden hiç hoşlanmaz, bu yüzden de hiçbir erkeğı beğenmez. Arkadaşı Mediha, ona her erkekte bir kusur bulmaktan vazgeçmesini, aksi takdirde evlenemeyeceğini söylediğinde Neyyire, “– Çok üzüldüm sanki, bilmem evlenip de ne anlayacağım. Evlenenlerin çoğunu görmüyor muyum?” diye cevap verir. Mediha ona, “Peki, sevmek için de kalbinde hiçbir his yok mu?” diye sorduğunda Neyyire, sevgi hislerini ancak annesinin mezarında hatırladığını söyler: “– Kardeşim, söylemesi belki ayıptır, ama yemin ederim ki bende de bir kalp bulunduğunu ancak annemin mezarı başında iken, bir de odamda defterimin ve piyanomun karşısında otururken anlıyorum. Ve bunu da ıstırabını dinlediğim için anlıyorum. Bundan gayrı hiçbir yerde böyle bir şeyin vücudundan bile haberdar değilim (s. 40-41)...” Bu cümlelerden, Neyyire’nin sevgi duyduğu tek kişinin çocuk yaşlarda kaybettiğı annesi olduğu anlaşılmaktadır.

Özetle söylemek gerekirse anne baba sevgisi romanlardaki çocukların duygu dünyalarında yer alan en büyük sevgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir nedenle annesinden babasından ayrı kalmış ya da annesini babasını kaybetmiş çocuklardaki ebeveyn sevgisi “özlem” olarak ifade edilmektedir. Gerçek anne baba sevgisini tatmamış roman kahramanlarında anne baba özlemi ve sevgisi daha fazla görülmektedir.

2.1.9 Çocukların Ailede Bağlayıcı Görevi

Çocuklar, çoğu durumda ailenin devamlılığını sağlayan en önemli öğelerin başında gelmektedir. Çünkü çocuk kişinin “kendi canından bir parça, kendi varlığının bir uzantısıdır. Aile adını, sanını yaşatacak, soyunu sürdürecektir. Ailenin mutluluk kaynağı, tüm ilgilerin ve kaygıların da odağıdır. Kısacası aile ateşini tütüren ateştir. Çocuklar en çıkarıcı, en bencil kişilere bile özverili olmayı öğreten varlıklardır. Ana babanın yaşam savaşının itici gücüdürler (Yörükoğlu 2000: 14).”

Günümüzde boşanmaların yarısından fazlası şehirlerde yaşayan ailelerde, genellikle de evliliğin ilk dört yılında gerçekleşmektedir. Boşanan çiftlere bakıldığında, bunların yarısının çocuksuz aileler olduğu görülür. İstatistikler, boşanmaların çoğunluğunun az çocuklu ailelerde olduğunu göstermektedir. Çok çocuklu bir ailenin dağılması eşlere daha büyük güçlükler çıkardığı için, evlilik gerçekten çok bozulmamışsa aileler boşanmayı son çare olarak görmektedir (Yörükoğlu 2000: 103).

Çocuğun aileyi bir arada tutan bağlayıcı bir unsur olarak gösterilmesi romanlarda da karşımıza çıkan bir olgudur. Mesela, Halide Edib’in *Son Eseri* romanında Feridun Hikmet karısı Mediha’yı büyük bir aşkla sevmemesine rağmen ona garip bir duygu ile de bağlıdır. Feridun Hikmet, çocuklarını karısı Mediha’ya bağlılık duyguları hissetmesinin sebebi olarak görmektedir:

Mediha karım... Dört çocuğumun anası. İki küçük öldü. Demek beni bu kadına bağlayan zincirlerin ikisi iki küçük mezar. Yaşayan çocukların büyüğü Nerime. Sarışın, hisli bir kız. İkincisi Şevket (s. 22).

Ercüment Ekrem'in yazdığı *Asriler* romanında Süveyda Nurettin ile evliliğinden hamile kalır, fakat çocuğu doğurmak istemez. Süveyda'ya göre çocuk hem onun istediği gibi hareket etmesini engelleyecek, hem de güzelliğini bozacaktır. Nurettin bu çocuğun doğmasını çok istemesine, Süveyda'yı çocuğunu dünyaya getirmek için ikna etmeye çalışmasına rağmen Süveyda, kocasından habersiz olarak bir doktor bulur ve çocuğunu düşürür. Bunun üzerine Nurettin karısından tamamen soğur, “ara yerde ciddi bir rabita, melekçehre bir yavru da olmadıktan sonra, böyle bir şefkatten, aile muhabbetinden mahrum bir kadınla idame-i hayat etmekten hiçbir mana olmadığını” düşünmeye başlar. Süveyda'nın çocuğunu düşürmesinden kısa bir zaman sonra da aralarında bir kavga olur ve Nurettin karısını boşar (s. 138-139).

Refik Halit'in *Çete* romanında çocuk, aile mutluluğunu tamamlayan bir öge olarak görülür. Kıran Bey ile Nina birbirlerine âşık olarak tek başlarına mutluluk içerisinde Şalan Kale'de geçirdikleri üç günün son gecesi birlikte güzel hayaller kurarlar. Hayallerinin sonunda mutluluklarını tamamlayacak bir kız çocuğundan bahsederler, adının da Gülcihan olmasını isterler. Romanın sonunda da bu hayallerinin gerçekleştiği, evliliklerinden bir kız çocuklarının olduğu görülür. Kızlarının adını da hayalini kurdukları gibi Gülcihan koymuşlardır (s. 139-140).

İncelediğimiz romanlarda çoğu zaman, çocuklar aileyi bağlayıcı bir rol oynamasına rağmen, Suat Derviş'in *Hiçbiri* adlı romanında Şefika, Danyal'a âşık olup kocasını ve çocuğunu bırakıp giderken kızı Cavide yuvanın yıkılmasına engel olamaz. Bu durum, çocuğun bağlayıcı özelliğinin olmayışından değil, Şefika'nın bir başka erkeğe duyduğu hislerinin, çocuğun bağlayıcı özelliğinden daha kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır.

Çocuğun bağlayıcılık özelliğinin ikinci planda kaldığı bir başka roman, Hüseyin Rahmi'nin yazdığı *Sevda Peşinde* adlı romandır. Bu eserde Aynınur, annesinin isteği ve

karar vermesiyle Nezihi ile evlenir. Aynınur iyi bir eğitim almış, son derece güzel bir kız olmakla birlikte kocası Nezihi tam bir eğitim ve öğretim görmemiş, kaba bir adamdır. Aynınur'un Nezihi ile evliliğinden bir oğlu olur. Aynınur, evlendikten beş yıl kadar sonra, okula gittiği yıllarda tanıdığı ve âşık olduğu İlhami'ye rast gelir ve ikisi buluşup görüşmeye başlarlar. Aynınur'un kocası Nezihi'ye ihanet ederek İlhami ile sevişmesine, evliliği, hatta çocuğunun olması engel olamaz. Aynınur'un başka birisiyle ilişkisi olduğunun ortaya çıkması üzerine Aynınur intihar eder. Aynınur, intihara karar verdikten sonra bu kararını yerine getirmek üzere evden çıkarken oğlunun nereye gideceğini sorması üzerine, işi olduğunu ve hemen döneceğini söyleyerek evden ayrılır. Aynınur, kocasını sevmediği gibi oğluna da fazla bir bağlılık hissetmez.

Çocukların ailenin dağılmasını, annenin evini terk etmesini engelleyemediği romanlardan birisi de Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı romanıdır. Bu romanda Nigâr Hanım evli ve iki çocuk sahibidir. Nigâr Hanım irşad olmak niyetiyle gittiği Bektaşî dergâhının şeyhine zamanla âşık olunca aşkı uğruna eşini ve çocuklarını terk ederek dergâha yerleşir ve orada yaşamaya başlar.

Özetle ifade etmek gerekirse romanlarda çocukların ailenin mutluluğunu tamamlayıcı bir unsur olarak kurgulandığı görülmektedir. Fakat bunun her roman için geçerli olduğunu söylemek de doğru değildir. Az da olsa romanlarda aşkın, eğlencenin, kendi istediği gibi hareket edebilme isteğinin çocuk sevgisinin önüne geçtiği; böyle durumlarda çocuğun yuvanın yıkılmasına engel olamadığı görülmektedir.

2.1.10 Anne Baba Sevgisinden Yoksun Çocuklar

Ailenin değer verilen bir kurum olmasının en önemli nedenlerinden birisi o ortamdaki sevginin doğal olmasıdır. Sevmek, sevilme ve şefkat görmek çocuğun ihtiyaçlarının

başında yer alır. Bu sevgi ve şefkat bir karşılık beklemeden fitrî olarak gösterilir. Çocuk, kendisine sevgi gösterildiği oranda sağlıklı bir kişilik geliştirir.

Sevgi görmemiş bir çocuk başkalarına sevgi gösteremez. Aile içinde sevgi ortamında büyüyen çocuklar sıcak ve uyumlu bir arkadaşlık geliştirirken sevgisiz bir ortamda büyüyen kişilerin ilişkilerinde düşmanlık yolunu tuttuğu gözlenmektedir. “Özellikle kimsesiz çocuklar, yetiştirme yurtlarındaki çocuklar ve anaokullarındaki çocukların şikâyetleri, bulundukları yerlerde sevgi yoksunluğu içinde oluşları etrafında toplanmaktadır. Nitekim anne ve baba sevgisinden yoksun oluş, buralarda kalan çocuklarda psikolojik bunalımlara ve sorunlara yol açmaktadır. Bu çocuklar yaşama uyum” sağlamakta zorlanmaktadırlar (Tezcan 1979: 128).

Sevgi görmeyen çocukların çevreleriyle uyumsuz kişilik sergilediklerine, sorunlu bireyler olduklarına romanlarda da rastlamak mümkündür. Mesela Suat Derviş’in *Hiçbiri* adlı romanında, Şefika, beş yaşındaki kızı Cavide’yi ve kocası Ali’yi aşkı uğruna terk edince Ali, Şefika’ya olan öfkesinin de etkisiyle kızını sevmez ve onu halasına emanet ederek terk eder. Ali’nin bu davranışını hâkim anlatıcı şu şekilde verir:

Ali kızıyla meşgul olmuyor; adeta onun bulunduğu yerlerden kaçıyor. Ona karşı – Şefika’yla beraber geçirdikleri hayatı hatırlattığı için – biraz hiddet bile duyuyordu. Annesi gözünün önüne geldiği için Cavide’yi sevemiyor, öpemiyor, okşayamıyordu. Annesinin bile düşünmediği bu çocuğu, annesinden fazla düşünmeye hiçbir mecburiyet hissetmiyordu (s. 44).

Annesinin evi terk etmesinden sonra babasının da Cavide’yi halasının yanına bırakarak Avrupa’ya gitmesi nedeniyle Cavide anne ve baba sevgisinden ve şefkatinden mahrum olarak büyümüştür. Anne ve baba sevgisinden uzak büyümüş olması Cavide’yi bencil, kendini beğenen, kimseyi düşünmeyen birisi haline getirir. Bütün bu olanlardan sonra Cavide de anne ve babasına sevgi duymamaktadır. Annesi Cavide’ye ara sıra mektup

yazarsa da Cavide annesinden aldığı mektupların samimiyetinden çok da emin olamaz. Her şeyi bilen hâkim anlatıcı Cavide'nin düşüncelerini okuyucuya şöyle bildirir:

Onu küçücükken, düşünmeden ellere bırakıp giden annesi, nasıl olur da hâlâ sıkılmadan, yavrusuna özlediğini yazardı. O anne ki bundan beş sene evvel, zavallı Cavide'yi şefkat akan yazılarla kandırıp, yeni ailesinin içinde bir ay yaşatmış, bir ay ona yeni evlatlarını, yeni saadet ve zevklerini gösterip artık kendinin ona ait olmadığını ihsas etmiştir. Cavide ondan kaçmış, sevmeyen, sevmesini bilmeyen annesine bir daha avdet etmemek üzere kaçmıştı. Sevmediği kardeşlerini, babasının yerini alan o adamın –büyüdüğü evde çağrıldığı gibi– Danyal'ın evini bir daha görmeyecekti. Cavide düşünüyordu. Karısının müthiş kabahatinden beri Avrupa'ya kaçmış, o zamandan beri çocuğunu ihmal etmiş olan babasından ayrı, annesinin şefkatinden mahrum yaşadığı muhitte sevilmediği halde, bedbaht değildi (s. 11-12).

Cavide, annesi ve babası kendisini bırakıp gittikten sonra, halasının kızı Neriman'ı annesinin ve babasının kucağında oynadığını görünce çok kıskanır, “yerlere yatarak tepinmek, ağlamak, ‘Ben de annemi isterim! Ben de babamı isterim!’ diye” bağırmamak için kendisini zor tutar (s. 52).

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanında, Atife anne ve babasından fazla ilgi görmeyen bir çocuktur. Sara ile kocasının aralarındaki soğukluk ve huzursuzluk, Sara'nın Atife'ye olan ilgisinin azalmasına neden olur. Atife, annesi daha önceleri kendisiyle oyunlar oynadığı, kendisine masallar anlattığı halde şimdi ilgilenmediği için annesinin yanına gitmek istemez; daha güzel vakit geçirebildiği, Hayri ile oyunlar oynayabildiği teyzesi Behire'nin yanında kalır. Hâkim anlatıcı, okuyucuya bunu şöyle verir:

Atife, köşede bir kameriye altında en sonunda derdini döktü. Anası ve babası Erenköyü'nde büyük bahçeli bir evde oturuyorlardı. Annesi önceleri onunla çok oynardı, fakat şimdi hep sıkıntılı ve yalnız oturuyordu. Babası her akşam gelmiyordu, geldiği vakitlerde annesi artık gülmüyor, oynamıyordu. Onun için Hayri ile oynayabildiği bu evi seviyordu (s. 14).

Ercüment Ekrem'in *Asrîler* adlı romanında Cabbar Paşa'nın, kızları Süveyda ve Süheyla'ya âdâb-ı muaşeret ve Türkçe dersleri vermesi için tuttuğu Melahat, anne ve babasından ayrı yetişmiştir. Melahat'ın babası İsmail Bey, karısından boşandıktan sonra Melahat'ı önce bir Rum kadının yanına vermiş, Melahat on yaşına girdiğinde Rum kadın Melahat'a daha fazla bakmak istemeyince de onu yatılı okula yerleştirmiştir. Annesinden tamamen ayrıldıktan sonra babasını da ancak ayda bir defa gören Melahat, tatillerini de akrabalarının evlerinde geçirir. Böylece, anne baba sevgi ve şefkatinden yoksun kalarak büyüyen Melahat, "sokaklarda avare sürten, serseri hayat yaşayan" biri olup çıkmıştır (s. 31).

Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu* romanında Feride, annesini iki buçuk yaşında kaybeder, bundan sonra dört yaşına kadar Fatma adında bir dadının bakıcılığında, sonra babasının emir eri Hüseyin'in himayesi altında, daha sonra da büyükannesinin konağında büyür. Dolayısıyla ne annesinden ne de babasından hiçbir sevgi göremez. Fakat büyükannesinin konağında öksüz olduğu gerekçesiyle hem sevgi görür, hem de bütün yaramazlıklarına göz yumulur.

Aynı romanın ilerleyen sayfalarında Munise'nin annesi, kocasını bırakıp bir zabitle kaçır. Munise o zamanlar henüz küçüktür. Bu olaydan sonra babası da başka bir kadınla evlenir. Fakat Munise'nin 'aba' dediği üvey annesi Munise'ye sevgi göstermediği gibi evin çoğu işini, küçük çocukların bakımını Munise'ye yaptırır. Hatta çoğu günler iş yaptırmak bahanesiyle Munise'yi okula dahi göndermez. Feride, Munise'ye okula niçin gelmediğini sorduğunda ise "Abam göndermedi hocanım, işimiz vardı, abam çamaşır yıkattı, abam tahta sildirdi, abama odun toplayıverdim dağdan..." gibi cevaplar alır (s. 182).

Munise, evde çeşitli işleri yaptığı gibi çoğu zaman üvey annesinin şiddetine de maruz kalır. Munise'nin üvey annesinden gördüğü şiddet karşısında babasının da hiçbir şey yapmadığı görülmektedir.

Evet, üç küçük kardeşinin kahrını hep o çekermiş. Böyle olduğu halde, abasını bir türlü memnun edemez her gün birkaç kere dayak yermiş.

Bir hafta evvel bahçeye, komşunun ineği girmiş. Munise onu kovmaya çalışırken en küçük kardeşi salıncaktan düşmüş. Abası onu bir temiz dövdükten sonra ahıra kapamış. İki gün kuru ekmek kırıntılarında başka bir şey vermemiş.

Munise, bana, fildişi gibi beyaz teninde mor lekeler, çürükler gösteriyordu. Bunlar hep o dayağın izleriymiş.

Dayanamadım:

– Peki Munise dedim, baban sana acımıyor mu?

Cahilliğime acır gibi, derin derin yüzüme bakıp gülümseyerek:

– O bana acıyor, ben de ona acıyorum, dedi. İkimizin de elimizde bir şey yok ki (s. 180-184)...

Munise'nin üvey annesinden ve babasından sevgi görmemesi, köylülere göre gayet normaldir, çünkü Munise'nin annesi kötü yola düşmüş bir kadındır. Onlar, annesi kötü olduğu için Munise'nin bütün haksızlıkları ve cezaları hak ettiğini düşünürler.

– Anlatışına göre, ailesinin hali vakti pek fena değil, niçin çocuğa bakmıyorlar?

İhtiyar kadın, kaşlarını çatı:

– O kadar baktıklarına şükür, başkası olsa sokağa atardı.

– Niçin?

– Bu kızın annesi fena kadın, kızım, aklımda kalmadı, beş yıl evvel mi ne, bir jandarma mülazimiyle kaçtı. Bu kızcağız daha pek küçüktü. Ondan sonra, zabıt de onu bırakıp başka memleketlere gitmişti. Kadın, dilenince delikanlılar dağa kaldırmışlar, hasılı kötü oldu gitti.

– Olabilir, Hatice Hanım, amma bu çocuğun ne kabahati var?

– Daha ne yapsınlar? Öyle kadının çocuğuna diba kumaşları giydirecek halleri yok ya, dedi (s. 181-182).

Munise, karlı bir kış gecesi, işlediği kabahat yüzünden babasından dayak yememek için pencereden atlayarak evden kaçır. Babası, Munise'nin bir müddet sonra geri döneceğini, karlı ve karanlık havada dışarıda fazla kalamayacağını düşünür; fakat Munise eve dönmez. Sonradan Munise'yi aramaya çıkarlar, bulamayınca da karlı havada bir kuytuda donup kaldığını ya da kurtlar tarafından parçalandığını düşünürler. Munise, evden kaçtıktan bir gece sonra, gecenin karanlığında Feride'nin evine gelir. Feride, soğuktan donmak üzere olan Munise'yi evine alır, karnını doyurur, onu donmaktan kurtarır. Ertesi gün de köyün muhtarına giderek Munise'yi evlatlık edinmek istediğini söyler. Muhtar da Munise'nin babasıyla görüşerek Munise'yi Feride'ye evlatlık olarak verilmesini sağlar (s. 190-195).

Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanında Ahmet, gayri meşru ilişki sonucu dünyaya geldiği için baba şefkatini hiç görmemiştir. Ahmet'in yangın yerindeki viranelikte komşularından birinin kızı Makbule'nin de annesi konuşamayacak kadar ağır hastadır. Makbule'nin üvey babası ise her fırsatta onu dövmektedir. Annesi hastalığı sebebiyle ölünce üvey babası zaten kimseden sevgi ve şefkat görmeden büyümüş olan Makbule'yi bir konağa hizmetçi olarak verir ve başından savar (s. 5, 39).

Gerçek hayatta rastladığımız anne baba sevgisinden yoksun kalan çocuklara, kurmaca esasına dayanan romanlarda da rastlamaktayız. Romanlardaki çocuk karakterlerin bazıları annesinin veya babasının, bazen de her ikisinin sevgisinden yoksundur. Çocukların anne baba sevgisinden mahrum kalmalarının başlıca sebebi çocuğun annesinden veya babasından uzakta büyümesidir. Anne babasından ayrı büyüyen çocuklar her ne kadar akrabaları ve yakınları tarafından korunup kollanılsalar da bunun anne sevgisinin, baba şefkatinin yerini tutamadığı görülmektedir. Sevgisiz kalan çocukların sorunlu birer roman kahramanı oldukları da gözlerden kaçmamaktadır.

2.2 SOSYAL ÇEVRE VE ÇOCUK

Sosyalleşme, bireyin bir sosyal gruba katılmasıdır. Birey toplumda var olan herhangi bir gruba dâhil olurken o grupta geçerli olan sosyal normları, gruba girince alacağı rolleri, grup içinde ulaşacağı sosyal statüleri, bu statülerin kendisinden beklediği davranış, beceri ve yetenekleri, grubun kültürünü oluşturan değerleri, inançları öğrenmek ve benimsemek zorundadır. “Kişi eğer içinde yaşadığı sosyal-kültürel kural ve değerleri iyice benimser, kendi şahsiyet yapısını onun üzerine kurar, kendi iç-kontrol mekânizmaları ile toplumsal kontrol mekânizmalarını aynileştirirse buna içleştirme, özleştirme (“Internalisation”, “Verinnerlichung”) denir (Ergün 2009a: 33).

Sosyalleşme olgusu doğumdan hemen sonra başlar; bireyin toplumda geçerli olan değerleri, inançları, vaziyet alışlarını, davranış kalıplarını öğrenip özümsemesi, çocukluk ve gençlik döneminde girdiği gruplarda geçerli değer, tavır ve rol beklentilerine göre “sosyal ben”ini veya “sosyal-kültürel şahsiyet”ini kazanması ile devam eder (ERGÜN 2009a: 33).

Bireyin sosyal gelişmesi, tıpkı zihnî ve fizikî gelişmesinde olduğu gibi belirli aşamalardan geçerek ilerler. Çocuk önce kendi yaşında olan çocuklardan bazılarıyla geçinmeyi öğrenir. Okul çevresine katılınca çevresi genişler ve daha geniş bir grubun parçası olur. Ergenlik döneminde kızlarla erkekler beraber bulunmak istedikleri için gruplar öncekilerden farklı bir hal alır. Sosyalleşmenin tam olarak gerçekleşebilmesi için çocukların her yaşta kendi yaş seviyelerinin gerektirdiği şekilde hareket etmeleri ve bu seviyelerin icaplarına uymayı öğrenmeleri gerekir (Cole-Morgan 1968: 194).

2.2.1 Öksüz / Yetim / Kimsesiz Çocuklar

Kimsesiz çocuklar, herhangi bir nedenle öz anne ve babasıyla birlikte yaşama gibi en doğal hakkından mahrum kalan çocuklardır. Bunlar, sevgi ve merhamet görmeyen,

normal şartlarda bir çocuğun sahip olduğu hakların hiçbirisinden yararlanamayan çocuklardır. Bu çocukların bir kısmı akrabalarının himayesi altında, bir kısmı devletin koruması altında, tamamen şanssız olan bir kısmı da sokaklarda yaşamlarını devam ettirmeye çalışırlar (Yörükoğlu 2000: 191).

Bu çocukların içlerinde en mutlu olabilenleri akrabalarının himayesi altında bir aile sıcaklığını yaşayabilenlerdir. Her ne kadar anne baba sevgisinden uzak kalsalar da, teyze, dayı, amca ya da büyükanne ve büyükbabanın sevgisini bile yaşamış olmaları onlar açısından büyük bir şanstır. Çünkü devletin yetiştirme yurtlarında büyüyenler, sokaklarda yaşamlarını devam ettirmek zorunda kalanlar bu sevgiden de yoksun kalmaktadırlar.

Devletin koruması altında bir yurtta yetişen çocuklar hiçbir zaman bir aile sıcaklığını yaşayamamaktadırlar.

Bu çocuklar kışlaya benzer yatılı kurumlarda en az bakımla ve en önemlisi sevgi yoksunluğu çekerek büyürler. Ne beden gelişmeleri, ne zihin gelişmeleri, ne de ruh sağlıkları yolunda gider. Boyu atmaları, ağırlıkları hep yaşlarının gerisinde kalır. Sık hastalanır, hastalıkları ağır geçirirler. Ülkemizde kurumlarda bakılan çocuklar arasında ölüm oranı, ülke ortalamasının üstündedir. Oysa bu kurumlarda bakıcılar, hemşireler, görevli doktorlar vardır. Gerçekten bu bebekleri ölüme sürükleyen sevgisizliktir. Anne ya da onun yerini tutan sevecen bir bakıcının yokluğudur (Yörükoğlu 2000: 192).

Kimsesiz çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan çalışmaların Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da var olduğu görülmektedir. O dönemlerde kurulmuş olan vakıflar, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi öksüz ve kimsesiz çocuklara da sahip çıkıyorlardı.

Örneğin Gazan Mahmut Han (1271-1304) 1304 yılına dek hükümdarlık yapmış, Tebriz yakınlarında büyük vakıflar kurdurmuştu. Camiler, darüşşifa, iki medrese, ıslahhane, bir kitaplık, Beytülkanun (Devlet arşivi) ve hamamlar yanında bir de öksüz ve kimsesiz çocuklar için yüz kişilik bir kurum vardı. Ayrıca dul kadınlara, yoksullara, yolculara, kimsesizlerin cenazelerini kaldırmaya yardım eden bir örgüt kurulmuştu. Ne ilginçtir ki aileler yanına verilen çocukları kırdıkları çanak çömleğin parasının ödenmesi bile düşünülmüştü. Çocuklar azarlanmasın, kötü muamele görmesinler diye, aileye bakım parasına ek olarak belli bir akçe ödenirdi (Yörükoğlu 2000: 196).

Yine Selçuklular tarafından 13. yüzyılda Musul'da yetim ve dullara yönelik vakıflar kurulduğu, bu vakıflarda sokaklardan toplanan kimsesiz çocukların, ihtiyaçlarını karşılama imkânı olmayan dulların bakımları ücretsiz olarak yapıldığı görülmektedir. “Sokaklara terk edilen yeni doğmuş çocuklar bu yurtlarda, sütanalar tarafından emzirilirdi. Gökbörü, bu kurumlarda kalanların masraflarını karşıladıktan başka, nafaka da verirdi (Yıldırım 1996: 3’ten aktaran Karatay 2007: 98).”

Osmanlılar döneminde ise hemen tüm padişahlar yeni vakıflar kurmuşlar, var olanları daha iyi şartlara getirebilmek için gayret etmişlerdir. Bu vakıfların yanında Avarız Vakfı denen vakıflar da doğal afet zamanlarında öksüz, yetim veya kimsesiz çocuklara sahip çıkıyordu.²¹ Fatih Sultan Mehmet’in kurmuş olduğu vakıflarda kimsesiz çocuklar okutulur, onlara maddi yardımlarda bulunulurdu. Medreselerde okumak isteyen kimsesiz çocuklara öncelik tanınırdı (Yörükoğlu 2000: 196).

Avrupa’da 18. Yüzyılda gerçekleşen sanayi inkılâbıyla birlikte kent nüfuslarının artması birtakım sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti ise sanayileşme sürecini tamamlamamış olduğu için 19. Yüzyıla gelindiğinde bile Avrupalı devletlerin karşılaştığı sosyal sorunlarla henüz tanışmamıştır. Fakat Osmanlı Devleti’nin de karşı karşıya kaldığı başka sıkıntılar görülmektedir. Bu dönemde artan yoksulluk, savaşlar ve

²¹ Osmanlı Devleti’nin sadece öksüz veya yetim çocuklara sahip çıkmakla kalmayıp, ikiz ya da üçüz doğum yapan kadınlara ve onların çocuklarına ömür boyu maaş bağladığı da görülmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: SAKİN, Orhan. 2008. “Osmanlı Devleti’nde Çocuklara Yönelik Bilinmeyen Bir Uygulama”, **Kültür (Osmanlı’da Çocuk Özel Sayısı)**. Sonbahar, S. 12, ss. 66-69.

göç gibi nedenlerle yetim kalan çocukların korunması için bazı müesseselerin kurularak tedbirler alındığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı toplumunda korunmaya muhtaç çocuklar, başka geleneksel toplumlarda olduğu gibi öncelikle aile içinde korunur; özel olarak korunmaya muhtaç olanların korunmasında da öncelik geniş aile çevresine verilirdi. Aile çevresinin çocuğu koruma imkânının olmadığı durumlarda devletin aileye yardım yaparak veya çocukların bakım masraflarını karşılamak koşuluyla başka ailelerin yanına yerleştirerek çocuğu koruma altına aldığına dair çok sayıda örnek bilinmektedir. Osmanlı toplumunda çocukların korunmasında esas yöntem, devletten bir yardım beklenmeden çocukların besleme, evlatlık, ahretlik gibi adlar altında başka aileler tarafından koruma altına alınmasıdır. Çocukların tamamen terk edildiği, hiçbir ailenin onlara sahip çıkmadığı durumlarda devletin sorumluluk aldığı görülmektedir. Tanzimat döneminde modernleşme sürecinin başlamasıyla devletin korunmaya muhtaç çocuklar için koruyucu önlemler almaya başladığı görülmektedir (Karatay 2007: 101).

Devletin, kimsesiz çocuklara sahip çıkmak amacıyla oluşturduğu kurumların başında, Tuna Valisi Midhat Paşa tarafından Niş'te, çocuklara yönelik ilk rehabilitasyon merkezi olma özelliğini taşıyan Niş Islahhaneleri²² gösterilebilir.

4-15 yaşları arasında Müslüman-Hıristiyan ayrımı yapılmaksızın 201 öğrenciye hizmet veren Islahhanede okuma-yazma öğretiminin yanında sanat eğitimi de verilmiştir. 1863 yılı başlarında kurulan Niş Islahhanesi açılışından iki buçuk senelik bir süre geçtiğinde burada kalan çocuklar okuma-yazma yanında terzilik öğrenmiş 'potur ve setreden' ibaret olan jandarma askeri kıyafetleriyle her çeşit 'kundura, çizme ve potin' dikmeyi öğrenmişlerdir. Günümüzdeki endüstri meslek liselerine benzer bir eğitim veren

²² Niş'ta açılmış olan bu ıslahhane hakkında bilgi için bakınız: YAZICI, Nesimi. 2008. "Niş Islahhanesinden Haber Var!", **Kültür**. Sonbahar, S. 12, ss. 26-31.

ıslahhane, yetim çocukların koruma ve bakımlarının sağlanması bakımından da yetiştirme yurtlarına benzetilebilir. Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik ilk sistemli kurumsal girişim olan Islahhaneler daha sonra Rusçuk ve Sofya’da da açılmıştır (Karataş 2009).

Yaşları 10-12 arasında olan, anne veya babasından en az birisi olmayan çocukların okutulduğu, ihtiyaçlarının karşılandığı bir başka kurum ise Darüşşafaka’dır. Öncelikle Kapalıçarşı esnafının ıracıklarını eğitmek amacıyla kurulmuş olan bir okul olan Darüşşafaka’da 8 yıl boyunca eğitim alan çocukların, okuldan mezun olduktan sonra devlet dairelerine ve orduda görev alabilmelerine de imkân tanınmıştır (Karatay 2007: 104-108).

Osmanlı Devleti’nde eskiden beri devam eden bir gelenek olan “Eytam Keseleri”²³, 1851 yılında çıkarılan bir yasayla kurulan Emval-i Eytam Nezareti’ne devredilmiştir. Eytam Keseleri, yetimlerin mallarının zayi olmaması amacıyla uygulanan bir sistemdi. Bu sistemde yetim çocukların mal varlıkları bir yere yazılır, bir keseye konur, çocuk büyüdükten sonra da büyüklerin huzurunda açılarak kendisine teslim edilirdi. Emval-i Eytam Nezareti’nin kurulmasıyla bu işler resmi hale getirilmiş, kimsesiz çocukların mal varlıklarının korunması devletin güvencesine bırakılmıştır (Karataş 2009).

I. Meşrutiyet yıllarında, özellikle Osmanlı-Rus Harbi’nden sonra artan göçlerle İstanbul’da kimsesiz kişilerin, özellikle de çocukların artması devleti tedbirler almaya zorlamıştır. Bu amaçla Darülaceze kurulmuş, kimsesi olmayan bakıma muhtaç kişilerin her türlü bakımları ve ihtiyaçları bu kurum tarafından karşılanmaya başlanmıştır. Yine bu amaçla II. Abdülhamit tarafından Darülhayr-i Âli kurulmuş, burada sadece kimsesiz çocukların ihtiyaçları karşılanmıştır.

²³ Osmanlı Devletinde “eytam keseleri” ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: ÇİFTÇİ, Cafer. 2008. “Osmanlı Devleti’nde Yetim Keseleri”, *Kültür (Osmanlı’da Çocuk Özel Sayısı)*. Sonbahar, S. 12, ss.46-51.

Son olarak, II. Meşrutiyet döneminde, 1914 yılında, Darüleytam'lar devreye girmiştir. Darüleytam'lara devletin koruması altında öğrenci olarak kabul edilebilmek için öncelikle şehit çocuğu olmak, ya da en azından anneden veya babadan mahrum olmak şartı aranıyordu. Annesi vefat etmiş, babası da askere alındığı için koruması altına girecek kimsesi olmayan çocuklar; anne-babasından birisi olmayıp diğerinin de çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar ihtiyar, hasta, kötürüm, deli olduğu çocuklar veya harp sebebiyle çok fakir düşerek geçimleri devlet tarafından sağlanan ailelerin çocukları bu kurumlara kabul ediliyordu (Aytekin 2006: 69).

Buraya girecek olan çocuklar için önce Darüleytam idarelerince düzenlenen 'tahkik-i hüviyet' evrakı usulüne uygun doldurularak ilgili birimler tarafından onaylanır ve okul idaresine teslim edilirdi. Bundan sonra kurum doktoru tarafından çocuğun muayenesi yapıp sağlıklı olduğu tespit edilerek çocuk Darüleytam'a kabul edilirdi. Burada okuyan çocuklar ilgi alanlarına göre yönlendirilerek kabiliyetli oldukları alanlarda eğitim almaları sağlanırdı (Aytekin 2006: 70). Savaş sebebiyle öksüz ve yetim çocukların sayısındaki olağanüstü artıştan dolayı 1916 yılında Dârülaceze'nin Dârüleytam'a dönüştüğünden bahsedilmektedir. Dârüleytam'lar, masrafları güçlüklerle karşılanmaya başlayınca 1920 yılında ilga edilmiştir (Şafak 2008: 147).

Kimsesiz çocuklara sahip çıkılması sadece devlet eliyle veya vakıflar aracılığıyla olmamış, geleneklerimize göre, kimsesiz kalan çocuklar ya yakın akrabaların evlerinde ya da iyiliksever komşular ve aileler tarafından da korunmuşlardır. Özellikle kimsesi olmayan kız çocukları zengin ailelerin yanına "besleme" olarak verilirler, bu aileler bu çocuklara çoğu zaman kendi çocukları gibi bakar, büyüdükleri zaman ise çeyizlerini hazırlayarak evlendirirlerdi (Yörükoğlu 2000: 197).

Osmanlı döneminde var olduğu gibi az da olsa günümüze kadar devam etmiş olan bu gelenekte kimsesiz çocuklar her ne kadar iyi bakılıp evdeki çocuklardan ayırt edilmeden büyütölseler de; hizmetçi muamlesi gören, karın tokluğuna çalıştırılan, okula gönderilmeyen, horlanan, itilip kakılanların olduğu da muhakkaktır. Toplumdaki sosyal dayanışmanın bir örneğı olan bu geleneğın izlerini incelemiş olduğumuz romanlarda da görmekteyiz. Bu romanlarda, kimsesiz çocukların orta halli veya zengin kişilerin evlerinde hizmetçi olarak iş gördükleri, bütün ihtiyaçlarının ev sahibi tarafından karşılandığı görölmektedir.

Refik Halit'in *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında Şâyan, sokakta kimsesiz bir halde bulunmuş bir kız çocuğudur. Zaptiyeler Şâyan'ı viraneler arasında bulduklarında, Türkçeyi dahi konuşamamaktadır, dolayısıyla nereden geldiğı ve kimin nesi olduğu anlaşılamaz. Resmi makamlar kızı değişik kurumlara havale ederlerse de onun kalabileceğı uygun yer bulunamaz. Kızın bu durumundan bir sohbet esnasında haberdar olan Fikri Paşa kıza iyilikte bulunur ve himayesi altına alır. Şâyan, bundan sonra Fikri Paşa'nın konağında büyür. Orada her ihtiyacı görülür, bunun karşılığında da konağa hizmetçilik yapar (s. 14).

“Şarkı söyleyen bir kadına âşık olan delikanlının Neyyire ile tanışıp sevişmesinin ve ayrılmasının (Enginün 2006: 411)” hikâyesinin anlatıldığı İzzet Melih'in *Sermet* romanında Neyyire, sekiz yaşında iken bir esirci tarafından İstanbul'a getirilerek bir paşaya satılmıştır. Neyyire önceleri bu duruma çok üzölse de zamanla alışır. Konağın sahipleri de Neyyire'ye esir veya halayık muamelesi yapmadıkları gibi çok da iyi davranırlar. Hal böyle olunca Neyyire talihinin pek de kötü olmadığını anlar.

Konağın sahibi Hüseyin Paşa Neyyire'yi diğer hizmetçilerden ayrı tutar, onu okula gönderir, iyi bir eğitim alması için uğraşır. Neyyire, Türkçe ve Fransızca dersleri alır, ud talimi yapar. Sekiz yaşında bir çocukken konağa gelen Neyyire, yaşı ilerledikçe serpilir

ve güzelleşir. Neyyire'nin güzelliğinden faydalanmak isteyen paşanın oğlu, Neyyire'yi taciz etmeye başlar. Önceleri masumane dokunmalar, okşamalarla başlar, sonra da olay farklı boyutlara ulaşır, paşanın oğlu Neyyire'yi kandırarak onunla gayrimeşru ilişkiye girmeye başlar. Konaktaki diğer hizmetçiler bu durumun farkına varsalar bile hiçbir şey yapamazlar. Hüseyin Paşa'nın oğlu, Avrupa'ya öğrenim görmeye gidinceye kadar bu durum devam eder (s. 26-31).

Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* romanında annesi ve babası ölünce küçük yaşta evlatlık verilen Leyla'nın hikâyesi anlatılır. Leyla, “Bursa'nın ufak, şairane manzaralı bir köyünde çamur sıvalı, toprak damlı bir kulübenin basık çatısı altında” dünyaya gelir, fakat doğumu esnasında annesini kaybeder. Karısını defnedip gelen Ahmet Çavuş evine gelip de “acı gözyaşlarıyla kızaran gözlerini bu karanlık kulübenin içine çevirdiği zaman, bezlere sarılı mini mini öksüzün komşulardan bir kadının kucağında, okşanmadan, perişan bir halde mışıl mışıl uyuduğunu” görünce yüreği sızlar. Bu küçük çocuğa tek başına bakamayarak açlıktan ve sefaletten ölebileceğini düşünerek o sırada “kendisine acıyan bir nazarla bakan komşu kadına hitaben: –Nefise Nine, Çimenli Fatma'nın öksüz bıraktığı bu kızı sana emanet ediyorum. Buna sen bak!...” diyerek kızını komşu kadına uzatır (s. 4).

Nefise Nine önce kızı almaya nazlanırsa da Ahmet Çavuş'un para vermesi üzerine memnuniyet gösterir, “Sen hiç merak etme Ahmet Çavuş, elimden geldiği kadar kızına bakarım...” diye söz verir (s. 4).

Bundan sonra Ahmet Çavuş, dağdan kestiği odunların parasını düzenli olarak Nefise Nine'ye verir, akşamları gelerek kızını kucağına alır, “altın gibi sarı saçlarını, pembe yanaklarını kokladıktan sonra Nefise ninenin kolları arasına bırakarak kulübesinin karanlık damı altına çekilir, orada akıttığı gözyaşlarıyla kederini gidermeye” çalışır.

Birgün Ahmet Çavuş dağa odun kesmeye gider, fakat bir daha geri dönmez. Bundan sonra Leyla hem öksüz hem yetim olarak tamamen Nefise Nine'nin himayesine kalır. Nefise Nine, babası da ölünce Leyla'yı angarya olarak başına kalmış büyük bir felaket olarak görmeye başlar. Leyla “pek sakın, pek uslu ise de” Nefise Nine onunla fazla ilgilenmez ve “Leyla'nın ekseri günleri komşu evlerinde, sokak ortalarında, kapı önlerinde” geçer (s. 5).

Nefise Nine, ara sıra tarhana, yoğurt gibi şeyler satmak için şehre indiği zamanlar, “akşama köye döndüğü zaman Leyla'yı kapının önünde bir taş üstünde kendisini bekler” olarak bulur. “Çocuk beş altı saatlik bir ayrılığın verdiği sokulganlıkla ona kollarını uzatarak kucağına sokulmak arzusunu gösterirken, onun soğuk ve aksi bakışıyla karşılaşır; mahzun bir tavırla boynunu bükerek sanki ondan ufak bir iltifat, hafif bir tebessüm bekler gibi karşısında durur; bilmeyerek, anlamayarak pek derin bir muhabbetle sevmeye muhtaç olduğunu anlatmaya çalışır.” Fakat “analık şefkatinden mahrum olan” Nefise Nine henüz iki yaşında olan bu küçük kızıdan “tatlı bir bakışı bile” esirgeyerek önüne çamur gibi bir parça ekmeği atarak bir tarafa çekilince Leyla, “o bir lokma ekmeği yedikten sonra ‘anne’ bile demeye cesaret edemediği bu kadının gösterdiği yere gider, başını katı bir yastığa koyarak uyuyakalır (s. 5).”

Nefise Nine, en ufak sevgisinden mahrum ettiği Leyla'yı bir gün şehre götürür, onu Rahmi Bey'e evlatlık olarak verir. Rahmi Bey, kırk beş elli yaşlarında zengin birisidir. Karısı aniden ölünce kendisini boşluktan hisseden Rahmi Bey için Leyla “karanlık hayatın yeni bir ışığı” olur. Ölmüş karısından çocuğu olmadığı için Rahmi Bey, Leyla karşısında “ilk defa hissettiği bir baba sevgisi ile o kadar mesut” olur ki, dünyanın bütün zevklerini “bu küçük yavrunun vücudundan teşekkür etmiş” zanneder (s. 6).

Rahmi Bey, evladı yerine koyduğu Leyla'ya daha güzel bir isim bulmak isterse de Leyla'dan başka bir ismi ona yakıştıramaz ve kendisi de Leyla demeye karar verir.

Rahmi Bey, Leyla'nın yetiştirilmesi için Mahınur Kalfa'yı görevlendirir, yüksek ruhlu bir kadın olan Mahınur Kalfa Leyla için bir nevi annelik görevini yerine getirir.

Leyla altı yaşına geldiğinde Rahmi Bey, “okuyup yazmak ve her şeyi öğrenmek” hevesiyle dolu olan Leyla için “Berut’un en muktedir muallimlerini konağına” toplar ve manevi evladının iyi bir eğitim alması için gayret gösterir. Leyla, evlatlık olarak geldiği Rahmi Bey’in konağında, evlendiği güne kadar hiçbir zaman evlatlık muamelesi görmeden, huzurlu bir yaşam sürer.

Nedret adlı romanında, Nedret henüz bebek denilecek bir yaşta iken annesini, çok zaman geçmeden de babasını kaybetmiştir. Babası çiftliğin kâhyası ile bir kış günü ava gider ve avda kaza geçirerek çok dik bir yokuştan yuvarlanır, ölmeden önce de kızı Nedret’i kâhyasına “Kızım sana emanet. Sen mert ve namuslu bir adamsın, onu her şeye karşı muhafaza et.” diyerek emanet eder. Babasının da ölmesiyle tamamen kimsesiz kalan Nedret’i kâhya teyzesine teslim eder. Nedret, sekiz yaşına kadar teyzesinin yanında kalır. Sekiz yaşına geldiğinde ise Nedret’in teyzesi Suat da hastalanarak ölür. Suzan Hanım ölürken kâhya Veysel Efendi’ye Nedret’i teslim eder. Bundan sonra Nedret artık tamamen Veysel Efendi’nin himayesinde hayatını devam ettirir (s. 5-7).

*Yeni Turan*²⁴ romanında Oğuz, babası olmadığı için küçük yaştan itibaren evini geçindirmek, annesine bakmak zorunda kalmıştır. Bu durum onun okulda düzenli bir öğrenim görmesini de engellemiştir. Annesi de romatizma hastası olduğu için ekmek parası kazanmak Oğuz’a düşer ve evin geçimini sağlayabilmek için arabacılık yapmaya başlar. Oğuz’un annesine sahip çıkması o derecededir ki annesinin bütün direnmelerine

²⁴ Halide Edib bu romanında, Ziya Gökalp’in formüle ettiği “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” prensiplerini ve Prens Sabahattin’in “adem-i merkezîyet, teşebbüs-i şahsî” görüşlerini Yeni Türkiye’yi kuracak olan Yeni Turan partisinin mensuplarına uygulatır. Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: ENGİNÜN, İnci. 1989. **Halide Edib Adivar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 55. Ayrıca, Ziya Gökalp’in okulun sosyal işlevlerine ilişkin görüşlerini bu romanda uygulamaya çalışmıştır. Ziya Gökalp’in okula bakışıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: CELKAN, Hikmet Yıldırım. 1990. **Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi**. İstanbul: MEB Yayınları, ss. 91-95.

karşılık annesine fanila, entari ve don hazırlayabilmek için kendisine bayramlık bile almaz. Bir gün evine arabasıyla taş taşıdığı bir paşa, Oğuz'un hayat hikâyesini öğrendiğinde onlara yardım edebilmek için onları yanına almayı, annesine iş vermeyi ve kendisini de okula göndermeyi teklif ettiğinde, Oğuz buna şiddetle karşı çıkar. Oğuz'un verdiği cevap: "Bunun ihtimali yok. Ben sağken artık annem hep ev hanımı olacak. İsterse dikiş dikecek, o kadar!" olmuştur (s. 110-111).

Kimsesiz çocukların belki de en şanslı olanları, geleneksel aile anlayışıyla, akrabaları tarafından himaye edilen çocuklardır. Bu çocuklar anne-baba sevgisini yaşayamamaları da genellikle sevgisiz de kalmadıkları görülmektedir. Mesela Halide Edib'in *Handan* romanında Refik Cemal'in karısı Neriman küçük yaşta öksüz kalmış, altı yaşına kadar büyükannesinin yanında büyümüş daha sonra teyzesinin yanına verilerek orada hayatını devam ettirmiştir. Neriman'ın eniştesi altı yaşında bir kız çocuğu olarak yanlarına gelen Neriman'ı kendi kızlarından ayrı tutmamış, büyük kızı Handan'a "Handan, gel bak, senin ve benim bir yeni çocuğumuz var. Gel gel, bak ne güzel altın saçları var." diyerek sevgiyle tanıtmıştır. Neriman'ın eniştesi sadece sevgisiyle değil, kendi kızlarının eğitimine gösterdiği titizliği aynı şekilde Neriman'a da göstererek onu kendi çocuklarından ayrı tutmaz (s. 42).

Çalikuşu romanında Feride altı yaşındayken annesini kaybedince babası onu İstanbul'a büyükannesinin ve teyzesinin yanına gönderir. Feride öksüz bir kız olduğundan büyükannesi ve teyzesi tarafından biraz nazlı büyütülür, ne kadar yaramazlık yaparsa yapsın hiçbir zaman diğer çocuklar gibi dayak yemez, "ailede öksüzlere el sürmek günah" sayıldığı için affedilir, iyice çekilmez hale geldiği zaman kolundan tutularak bir odaya kilitlemek suretiyle cezalandırılır (s. 13-17).

Feride'nin yaramazlıklarıyla köşkteki herkesi usandırmasına, hatta büyükannesine bile türlü eziyetler etmesine rağmen büyükannesinin onu yine de çok sevdiği görülür. Eserin “ben anlatıcı”sı bu durumu şöyle anlatır:

Biçare büyükannemde hiç uyku bırakmamıştım. Kadıncağız, beni iyiden iyiye sevgisiyle sarmıştı. Bazı sabahlar, bir gün evvelki yorgunluğunu dinlendirmeden benim gürültümle uyandıkça yatağında doğruluyor, beni kollarımdan tutup sarsarak ‘Ne vardı ölüp de bu yaşında bu canavarı benim başıma musallat edecek?’ diye anneme çıkışlıyordu.

Fakat şurası da muhakkaktı ki, bu dakikalarda annem karşısına çıkıp: ‘Bu canavarı mı, yoksa beni mi?’ diyebilseydi, büyükannem hiç şüphesiz beni alır, onu geldiği yere gönderirdi.

...

Hasılı, verdiğim zahmetlere rağmen eminim ki, büyükannem benimle çok avundu ve mesut oldu (s. 18-19).

Aynı romanda annesi ve babası hayatta olan Munise, kimsesiz çocuklardan farksızdır. Feride'nin evlatlığı olan Munise'nin kimsesizliğine daha önce değindiğimiz için burada tekrara gerek görmüyoruz.

Son Arzu romanında, Nuriyezdan, üç yaşındayken öksüz kalmış, büyükbabası ve annesi tarafından büyütülmüştür (s. 23). Nuriyezdan'ın büyükbabası torununun her ihtiyacını karşılamış, ondan sevgisini eksik etmemiştir. Nuriyezdan büyüüp okul çağına girdiğinde onu okula göndermiş, iyi bir eğitim almasına dikkat etmiştir.

Aydemir'de Hazin ve Nevin, üvey kardeşler. Hazin'in doğumu sırasında annesi ölünce Nedim Paşa üç yıl kadar sonra tekrar evlenir ve bu evlilikten Nevin dünyaya gelir. Nevin'in doğumundan bir yıl sonra da Nevin'in annesi ölünce Nedim Paşa tekrar evlenmez, bütün hayatını kızlarını yetiştirmeye adanır. Nedim Paşa büyük bir özveriyle kızlarını okutmak, memlekete faydalı birer insan olarak yetiştirmek ister. Nedim Paşa Hazin'in tıp okuyarak doktor olmasını ister, fakat Hazin hassas ve sanatkâr tabiatlı

olduğu için tıp yerine musiki tahsil etmek isteyince babası “her sanat, her tahsil, her kemal memlekete bir hizmet”tir düşüncesiyle kızının bu isteğine razı olur. Bu sefer Nedim Paşa Nevin’in tıp okumasını ister. Nedim Paşa kızlarını padişahın özel izin alarak Paris’e gönderir, fakat padişahın ikinci bir emri ile iki kardeş eğitimlerini tamamlayamadan Paris’ten dönmek zorunda kalırlar (s. 16-17).

Son Eseri romanında, eserin başkişisi Feridun Hikmet on altı yaşındayken annesini kaybeder ve o sırada kardeşi İbrahim henüz küçük bir çocuktur. Annesi, babaları da olmadığı için ölmeden önce İbrahim’i Feridun Hikmet’e emanet eder. Bu olaydan sonra İbrahim’i koruyup kollayan Feridun Hikmet olmuştur. Ben anlatıcı annesinin ölüm anını şöyle anlatır:

Beynimde ateşle yazılmış gibi duran bir manzara: Yanakları çökük, gözleri yavaş yavaş sönen anam ölüm döşeğinde, İbrahim büyük gözlerini açmış şaşkın şaşkın bakınıyor. Balmumu gibi bir el yorganın altından çıktı, sarışın çocuk başını çekti, sonra benim elimi aradı, tuttu, bu başın üstüne koydu. On altı yaşındaydım. Anamın, yağı bitmiş bir kandil gibi yavaş yavaş söndüğünü görüyorum, fakat bir türlü öleceğini düşünemiyor, özellikle bu manzaranın bir ayrılış olduğunu aklım almıyordu. İbrahim birdenbire bağıra bağıra ağlamağa başlamıştı. Ben, annem üzülmesin diye onu almış sokağa çıkarmıştım. Döndüğümüz zaman annem yoktu. Bir daha onu görmedik. Fakat o zaman o zavallı balmumu elin İbrahim’in başına elimi koymasının ne demek olduğunu anladım... On iki sene var ki, bu eh, bu olayı hatırlayınca kendimden geçiyorum (s. 62-63).

Yine aynı romanın kişilerinden Kâmuran anasız büyümüş, babası da yurt dışında görevde bulunduğu için halasının yanında yetişmiştir. Halası, Kâmuran öksüz olduğu için onun her dediğini yapmış ve ona çok yüz vermiştir (s. 91).

Ali Zeki’nin yazdığı *Alev* romanında Sedat Büyükkada’da bir yazlık kiralayan halasının ziyaretine gittiğinde komşu konakta yaşayan Neyyire ile tanışır. “Neyyire daha dokuz yaşında iken –merhum Sadrazam Mustafa Münir Paşa’nın hafidesi olan– annesinden

318’de yetim kalmış”tır. Babası annesinin ölümünden sonra Neyyire’nin özel öğretmeni olan Matmazel Otlet’in işine son verir, kızını da yatılı olarak Saint Esprit Fransız Okulu’na verir. Seyda Bey, Neyyire’yi okula yerleştirirken kızıyla şu konuşmayı yapar:

– Sen artık burada kalırsın. Ben müsait vakit buldukça hafta arası da olsa, gelip seni görürüm. Şimdilik Büyükada’ya nakletmek niyetindeyim. Pazar günleri senin oraya gelmek biraz müşkül olacak. Bahusus şimdi kış. Vapurlar gayrı muntazam. Onun için cumartesi günleri mektepten çıktıkça teyzene gidersin. Evi şuracıktadır (s. 36-37).

Babasının bu konuşmayı yaparak Neyyire’yi okula bırakmasından sonra Neyyire, okul dışında “anne olarak teyzesini görmüş ve o hisle” sevmiştir. Neyyire’nin teyzesine sevgisi, okuldan “çıkınca adaya, babasıyla annesinin yanına gideceğine teyzesiyle beraber” kalacak kadar fazladır. Teyzesi de uzun zaman önce kocası öldükten sonra “dul ve evlatsız” kaldığı için sevgisini Neyyire’ye göstermiş, böylece “teyzesi, Neyyire için hakiki bir valide” olmuştur (s. 37).

Sisli Geceler romanında sekiz yaşındayken annesini, on iki yaşındayken de babasını kaybeden Mine, teyzesi Münire Hanım ve teyzesinin kızı Sacide tarafından büyütülür. Mine’nin ağabeyi Kenan’ın Sacide ile evlenmesinden sonra Münire Hanım ve Sacide, özellikle de Kenan, Mine’yi kendilerine verilmiş bir emanet olarak kabul etmiş, annesi ve babası olmadığı için onu hiç üzmeden büyötmeye çalışmışlardır. Onlar için, “on sene evvel sevdiği anneciğinin, altı yıl evvel de zavallı babasının kendisine bırakıp gittikleri bu kıymetli emaneti, sonuna kadar incitmeden, hırpalamadan taşımak onun için hem bir kalb, hem de bir vicdan meselesi” olmuştur (s. 3-4).

Hiçbiri romanında Cavide’nin anne ve babasından ayrı yetiştiği görölmektedir. Cavide çok küçük yaşlardayken, annesi Şefika başka bir adamı sevdiği için kocasını ve kızını terk eder. Bu olaydan sonra Cavide’nin babası da kızını terk eder, onu halasının yanına

bırakarak Avrupa'ya gider. Bu gelişmelerden sonra Cavide anne ve baba sevgisinden tamamen mahrum kaldığı gibi, evlerinde kaldığı halasından ve eniştesinden de hiçbir sevgi ve şefkat görmez. Bu durum Cavide'nin kişiliği üzerinde etkiler bırakır; Cavide, bencil, lâkayt, kendini beğenmiş, başkasını düşünmeyen bir kız olur çıkar. Hâkim anlatıcı, Cavide'nin sevgi görmediği için takındığı tavırları şöyle anlatır:

Cavide, geldiğinden beri, bu evde hiç kimse tarafından sevilmediğini anlamıştı. Suzan halası, bir kere bile küçük kızı kucağına alıp sevmemiş; bir kere bile eniştesi ona hitap etmemişti. Neriman da her dakika onunla kavga ediyor ve kavgada Cavide'nin sözlerine yetişemeyince ağlamaya başlıyordu. Bunun için, Cavide:

- Ayol! Çocuğu ağlatma!.. diye herkesten azar işitiyordu. Cavide, bütün bunlara karşı kendini müdafaa ve muhafaza edecek bir silah bulmuştu: fütursuzluk!.. lâkaydî!.. Azar işittiği vakit ağlamaz, bilakis gülerdi. Onu sevmiyorlardı... Cavide bunu çok iyi anlıyordu... onun da Neriman gibi her şeyi vardı... onun gibi elbiseleri... onun gibi dadıları... onun gibi odası... her şeyi... her şeyi vardı. Fakat neye yarardı!.. Etrafında bütün bu olan şeylere rağmen, bir boşluk doldurulmaz, zehirli, ışıksız, sevgisiz, desteksiz bir boşluk vardı. Suzan Hala, her haliyle, o kadının kızına karşı bundan fazla muhabbetli olamayacağını gösteriyordu (s. 54).

Gerçek hayatta, akraba dahi olsa kimsesiz çocuklara sahip çıkanların her zaman iyi niyetli olmadıkları görülebilmektedir. İncelediğimiz romanlarda bu türden örneklerle de rastlamaktayız.

Romanlarda karşımıza çıkan çocukların hepsi birilerinin koruması altına girebilecek kadar şanslı değildir. İncelemiş olduğumuz eserlerde kimse kendilerine sahip çıkmadığı için sokaklarda dilencilik yapmak zorunda kalan, hırsızlık yapan, fuhuş bataklığına sürüklenen çocukların da olduğu görülmektedir.

Romanlarından bazılarını incelediğimiz “Hüseyin Rahmi, birçok romanlarını bilhassa bâtil inanç konusunu ele alan eserlerini ‘esrar romanları’ şeklinde yazmıştır. Bunlarda

    lmesi lazım gelen bir sır vardır. Bu sır menfaat veya başka sebepler dolayısıyla safdil insanların b  t  l inançlarından faydalanmak isteyenlerin oynadıkları oyundan ibarettir. Roman bu sırrın ke  f  i üzerine kurulur (Kaplan 1992: 460-461).’’²⁵ Yazarın bu şekilde bir konuyu ele alarak yazdığı romanlardan birisi *Hakka Sığındık* adlı eserdir. Romanda N  zh  t Ulvi, yazarlıkla ge  cimini temin etmeye çalışan birisidir. Bir gün çarşıda bir aile dostunun kızı Huriye’ye rast gelir. Huriye ve ablası Nuriye perişan ve tanınması g     bir haldedirler. N  zh  t Ulvi, durumlarını sorunca çocuklar anne ve babaları   ld  ğ  i için çaresiz kaldıklarını, sokakta yatıp kalkarak dilencilik yaptıklarını anlatırlar. N  zh  t Ulvi, çocukları evine alarak onlara yardımcı olmaya karar verir, fakat maddi durumu yetersiz olduğ  u için bazı oyunlar oynayarak mahallenin zenginlerinden para temin etmeye çalışır. Hazırladığı oyunlarla zengin kişilerden bir miktar parayı alan N  zh  t Ulvi, sonunda yaptığ  ı i  ten pi  şman olarak polise teslim olur.

N  zh  t Ulvi’nin d  zenlediğ  i “esrar”lı oyunların ayrıntılarıyla anlatıldığı bu romanda Huriye, Nuriye ve Mustafa adlı      kardeşin gümrükte memur olarak çalışan babalarının ölümünden kısa bir süre sonra anneleri de hastalanır. Annelerinin hastal  ğ  ı sırasında İstanbul’da çıkan bir yangın sonucu evleri içindeki eşyalarıyla birlikte yanar. Çocuklar, anneleriyle birlikte yangından kurtardıkları bir iki yastık ve keçe parçasıyla çaresiz kalakalırlar. Evin yanmasından sonra dışarıda geçirdikleri birkaç gün içinde anneleri iyice hastalanır, çocuklarını ayrı ayrı çağırır, ağlayarak   p  p koklar. Daha sonra çocuklara kom  şulardan birisini   ağırma  larını söyler. Çocuklar kom    larından bir kadın çağırınca anneleri kom     kadından çocuklarına bakmasını rica ederse de kadın “–Ah hanımcığım, elden ne gelir? Benim başımda da var dört tane...” diyerek bu isteğ  ini yerine getiremeyeceğ  ini belirtir (s. 109).

²⁵ Hüseyin Rahmi G  r  ınar’ın romanları ve romancılığ  ı hakkında detaylı bilgi için bakınız: LEVEND, Ag  h Sırrı. 1964. **Hüseyin Rahmi G  r  ınar**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; GÖÇGÜN,   nder. 1990. **Hüseyin Rahmi G  r  ınar**. Ankara: Kültür Bakanlığ  ı Yayınları; YÜCEBAŞ, Hilmi. 1964. **Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi**. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Annelerinin ölümünden sonra birkaç gün komşular çocuklara sıra ile bakarlar, sonunda “–Bizim kendi çocuklarımıza bakmaya gücümüz kalmadı. Bunları belediyeye teslim edelim.” diyerek çocukları resmi makamlara bildirme kararı alırlar. Fakat çocuklar belediyenin nasıl bir yer olduğunu bilmedikleri için başlarına kötü şeyler geleceğinden korkarak kaçarlar ve bir camiye sığınır. Caminin bir köşesinde açlıktan ağlaşırlarken yanlarına Emine adında, üstü başı lime lime olmuş, kendisi de leş gibi kokan bir dilenci kızı gelir ve onlara neden ağladıklarını sorar. Çocuklar, ana ve babalarının öldüğünü, evleri yandığı için sokakta kaldıklarını, karınlarının aç olduğunu fakat yiyecek almak için paralarının olmadığını söyleyince Emine, “Üstünüz başınız tertemiz, hem de yeni... Onları satın. Kaç gün karnınızı doyurur.” diyerek çocuklara yol gösterir. Çocuklar, elbiselerini satarak çıplak kalmak istemediklerini söylediklerinde ise Emine, yeni elbiseleri satarak eski olanlardan alabileceklerini, böylece hem giyinip hem de para kazanabileceklerini söyler. Kazandıkları parayla da birkaç gün karınlarını doyurabileceklerdir (s. 110).

Çocuklar başlangıçta elbiselerini satmak istemezler, fakat vakit akşama yaklaştığında açlıktan bayılma derecesine gelirler, küçük kardeşleri Mustafa da durmadan ağlamaya başlar. Bu sırada Emine tekrar karşısına çıkar, hâlâ aç olup olmadıklarını sorar. Çocuklar da aç olduklarını söyleyince Emine: “Açlıktan öldükten sonra bu güzel esvaplarınız neye yarayacak... Burada her gün açlıktan kaç kişi ölüyor. Geliniz, bakınız, işte bir tanesi orada...” diyerek onlara on altı, on yedi yaşlarında, yüzü gözü morarmış, yerde debelenen bir dilenci gösterir:

Dedi, gittik baktık. On altı, on yedi yaşında delikanlı bir dilenci yere yatmış; yüzü gözleri annem gibi olmuş, debeleniyordu. Halk başına birikmiş... Ekmek, para veriyorlardı. Fakat o almıyor, yemiyordu. Biz de öyle olacağız, diye korktuk. Kıza sordum:

– Senin adın ne?

– Emine... Benim de anam babam öldü. Sokakta kaldım. Bir iki defa evlere evlatlığa aldılar. Hem doyuncaya kadar yiyecek vermiyorlar, hem de dövüyorlar. Kaçtım.

- Bugün esvaplarımızı satalım... O para bittikten sonra ne yaparız?
- Dilenirsiniz... Böyle güzel yeni esvapla dilenirseniz para vermezler... Hem sen güzel kızsın. Delikanlı zenginler sana çok para verirler. Hiç aç kalmazsın... Öteki kardeşlerini de beslersin... Çirkin fukaraya acımıyorlar kardeş (s. 110-111)...

Bu konuşmalardan sonra çocuklar elbiselerini satarlar, o parayla birkaç gün karınlarını doyururlar. Paraları bitince Emine onlara dilencilik yapmayı öğretir. Çocukların en büyükleri Nuriye dilencilik yaparken bir kadın onu beğenir ve yanına evlatlık almak ister. Nuriye de iki kardeşinin daha olduğunu, onları da kabul ederse gelebileceğini söyleyince kadın: “– Ya kardeş, dilenci bir olsa şekerle beslersin...” diyerek Nuriye’nin eline biraz para verir ve uzaklaşır (s. 112).

Çocuklar artık tam bir dilenci halini almış, cami köşelerinde, avlu içlerinde, viranelerde yatıp kalkmaya, pazarlardan soğan, havuç, yemiş gibi şeyler çalmaya başlarlar. Kendileri gibi evsiz barksız başka çocuklarla birlikte kırık testilerden, kırık çanaklardan paslı teneke tepsilerden yemek yer, su içerler; eski hasır ve keçe parçalarından şiltelerin üzerinde oğlan kız karmakarışık yatarlar. Hepsi anasız babasız bu çocuklar birbirlerini tanıdıkça ahlâksız, arsız, hayâsız olurlar, “bir lokma ekmek için her utanç verici şeyi kabul” etmeye başlarlar (s. 112-113)

Bakımsızlık, yeteri kadar beslenememe ve soğuk ortamlarda yatıp kalkma gibi nedenlerle çocuklar sık sık hastalanır, çoğu da ölür. Bu ölenlerden birisi de Nuriye ve Huriye’nin kardeşi Mustafa’dır. Mustafa hastalanınca dilencilik yapan Sıdika Nene’ye götürürler. Sıdika Nene, Mustafa’nın “boğmaca öksürüğü”ne yakalanmış olduğunu söyleyerek Mustafa’yı iyileştirebilmek için “kapalı bir ev, sıcak bir oda” gerektiğini söyler. Ardından da “Var mı kızım yirmi, otuz kuruşun? Bu çocuğa ilaç yapalım.” der. Yiyecek alacak parası dahi olmayan Nuriye, devamlı peşinde dolaşan Bekir adında bir dilencinin “– Ben sana otuz kuruş bulurum, ama bir şartla...” demesi üzerine Bekir’in şartını kabul eder ve Bekir’den otuz kuruş alarak namusunu satar (s. 113).

Nuriye, Bekir'den aldığı otuz kuruşla biraz ilaç alır, Mustafa'yı bir manavın bodrumunda tedavi etmeye çalışırsa da Mustafa açlık, soğuk ve hastalık nedeniyle ölür. Çocuklara yardım etmeye çalışan Sıdika Nene belediyeye haber verir, belediye görevlileri gelerek Mustafa'nın cansız bedenini içinde kirece bulanmış iki çocuk cesedinin daha bulunduğu bir tabutun içine koyarak alır götürürler. Yaşanan bu olaylardan bir zaman sonra Nüzhet Ulvi, Nuriye'ye çarşıda rast gelir, durumlarını öğrenir ve onları evine alarak sahip çıkar (s. 101-116).

Yine bir başka roman olan, Saffet Nezihi'nin *Salon Köşelerinde* isimli romanında, on üç yaşında bir kız çocuğunun fuhuş yapmak üzere pazarlandığı görülmektedir. Şekip Bey, bir kış günü katıldığı davetten dönerken birisi arkasından yaklaşıp isterse kendisine bir kız ayarlayabileceğini, kızın henüz bakire olduğunu, daha önce kimseyle birlikte olmadığını söyler. Şekip Bey kızın henüz çocuk yaşta olduğunu duyunca çok etkilenir. Adamın teklifini kabul ederek kızı görmeye gider. Amacı kızı tanımaktan ibarettir. Eve vardığında karşısına “henüz başka kızlarla birlikte ipten sıçramak, bebek giydirmek arzularından bağıni kesememiş, daha çocukluktan kurtulmamış” on üç yaşında bir kız çocuğu getirirler. Şekip Bey, kızla bir baba gibi konuşarak kızın niçin burada olduğunu anlamaya çalışır. Kız iki kardeş olduklarını, kardeşinin çok hasta olduğunu, Alman hastanesinde yattığını, kardeşinin tedavisi için çok paraya ihtiyaç olduğunu, babasının hayatta olmadığını anlatır. Kız çaresiz kaldığı için işleri kadın pazarlamak olan Rum ailesinin yanına sığınmak, kendini onlara teslim etmek zorunda kaldığını ağlayarak anlatır. Şekip, kızın içinde bulunduğu durumdan çok etkilenir, onu kurtarmak için elinden bir şey gelmediği için üzülür. Bu kız için yapabileceği en iyi şeyin bir gece olsun onu rahat ettirmek olduğunu düşünerek ev sahibi kadına parasını öder, birkaç saat sonra geleceğini, bu süre zarfında kızın rahat ettirilmesini istediğini söyleyerek evden ayrılır, bir daha da eve dönmez (s. 61-70).

Kopuk adlı romanının konusu, gayrimeşru ilişki sonucu dünyaya gelen, babasız olarak büyüyen, annesinin de ölümü üzerine kendisine sahip çıkan kimse olmadığı için

sokaklarda yatıp kalkmaya başlayan, böylece tamamen yanlış yollara saparak adam öldüren, hırsızlık yapan ve hırsızlığıyla meşhur olan Ahmet'in hikâyesidir. Ahmet'in annesi, bir konakta hizmetçilik yaparken, konak sahibinin oğlu Feridun Bey'den hamile kalır. Feridun Bey'in babası Cehdi Paşa ise Gülsüm'e sahip çıkacağı yerde onu konaktan kovunca Ahmet hem gayrimeşru, hem de babasız birisi olarak dünyaya gelir. Bu durum, Ahmet'in zengin kişilerden nefret etmesine sebep olmuştur. Zaten sefalet içinde bir hayat sürmekte olan Ahmet'in sefilliği annesinin ölümüyle daha da artar.

Ahmet, annesinin ölümünden sonra küfecilik yapmaya, böylece kendi ihtiyaçlarını karşılamaya başlar. Kısa bir süre sonra komşuları olan Makbule'nin annesi ölür. Makbule'nin annesi ölmeden önce Ahmet'ten Makbule'ye sahip çıkmasını ister. Annesinin ölümünden sonra Makbule'nin üvey babası eve daha seyrek gelip gitmeye başlayınca Ahmet ve Makbule birlikte kalmaya başlarlar. Ahmet de küfecilik yapmayı bırakıp müşterilerin genellikle esrar içmeye geldikleri bir kahvehanede iyi bir ücretle garsonluk yapmaya başlar. Ahmet'in garsonluktan kazandığı para ikisinin de geçimini sağlamaya yetmektedir.

Ahmet, bir gün kahvehaneden geldiğinde Makbule'yi evde bulamaz. Üvey babası onu, bir konağa hizmetçi olarak vermiştir. Ahmet, bir gece eve gelirken Makbule'nin üvey babasına rastlar, ondan Makbule'nin yerini söylemesini ister. Adam Makbule'nin yerini söylemediği gibi bir de Ahmet'e küfredince Ahmet hayli sinirlenir, sarhoş halde olan adamın boğazını sıkarak adamı öldürür. Bundan sonra Ahmet evinin bulunduğu yangın yerinden kaçır, kendisi gibi başka evsiz çocukların da bulunduğu bir köprü altına sığınarak, oralardaki dubalarda yatıp kalkmaya başlar.

Ahmet, kendisi gibi köprü altındaki dubalarda yatıp kalkan diğer çocuklarla tanıştığında bu çocukların “kumpanya” dedikleri birileri adına evlere girerek hırsızlık, trenlere ve tramvaylara binerek yankesicilik yaptıklarını öğrenir. Artık gidecek hiçbir yeri olmayan

Ahmet, diğerk çocukların yanında kalmaya başlayınca o da diğerkleri gibi hırsızlık ve yankesicilik yapmaya başlar. Fakat Ahmet hırsızlık yaparken diğerkleri gibi davranmaz, muhtaç durumdaki kişilerin mallarına ve paralarına dokunmaz.

Mesela, bir gece arkadaşı Nuri ile hırsızlık için girdikleri bir evde hasta küçük bir çocuk ile annesini bulurlar. Nuri kadını ve çocuğı korkutarak evde bulduğı beş lirayı zorla alır. Kadın, o para için evdeki son eşyasını sattığını, çocuğunun çok hasta olduğunu, o parayla ilaç alacağını söyleyip ağlaması üzerine Ahmet Nuri'nin yakasına yapışarak zorla parayı alır ve kadına geri verir. Kadınla biraz konuşur, gitmeye hazırlanırken “oraya gelmezden evvel başka evlerden çalmış olduğı on, on beş lirayı kadına uzatarak: ‘– Alın hemşire hanım; bu para ile kopile süt alır; ilaç alır; oyuncak alırsınız. Ben gidiyorum, lâkin izin verirsiniz yine gelirim. Benim ne anam, ne de kız kardeşim var. Siz bana hem ana hem de kardeş olunuz. Söyledim ya, adım Ahmet! Bundan ötesini sormayın. Boşuna yüreğimi dağlarsınız.” deyip üzerinde olan paraların tamamını kadına verir. Bu olaydan sonra Ahmet, zamanla diğerk çocuklara kendi üstünlüğünü de kabul ettirerek reis olur, hırsızlık yaptığı evlerden çaldığı para, mücevher veya çeşitli malların çoğunu fakir kimselere dağıtmaya başlar. Ahmet'in bu yaptıkları İstanbul'da duyuldukça şöhreti de artar ve “Cin Ahmet” olarak tanınır.

Makbule'nin üvey babasını öldürdükten sonra Makbule'nin izini tamamen kaybetmiş olan Ahmet, senelerce onu arar, gittiğı her yerde onu bulmayı ümit eder. Yıllar sonra bir gece içki âlemi yaparlarken aralarına yeni bir kadın katılır. Kadın peçesini indirdiğinde bunun Makbule olduğunu anlayınca yıllar boyunca nerede olduğunu, kötü yollara niçin düştüğünü anlamak için Makbule'yi konuşturur. Ahmet'in hapse girdiğı sırada sığınacak bir yer bulamayan Makbule'yi bir süre yaşlı bir kadın evinde alıkoymuş, daha sonra da Ahmet'in babası olan Feridun Bey'in evine hizmetçi olarak vermiştir. Burada hizmetçilik yapan Makbule büyüdükçe Feridun Bey onu taciz etmeye başlar, sonunda evlilik vaadiyle kandırarak Makbule ile birlikte olur. Bu birliktelikten Makbule hamile kalınca da çocuğunu düşürmesi için baskı yapar. Makbule çocuğı düşürmeyi kabul

etmeyince de onu evden kovar. Çocuğunu tek başına doğuran Makbule, Feridun Bey'den frengi hastalığı kapmış olduğu için bebek bir hafta kadar yaşar ve ölür. Bundan sonra Makbule fahişelik yaparak para kazanmaya çalışır.

Makbule'nin bu hikâyesini öğrenen Ahmet, Feridun Bey'in kendi babası da olduğunu öğrenince Makbule'den adresi öğrenerek gece yarısı oraya gider. Zorla eve girerek Feridun Bey'i öldürür. Bu cinayetten sonra polislerle teslim olan Ahmet mahkemede yargılanır, zaten hırsızlığıyla meşhur olduğu gibi bir de cinayet işlediği için idam kararı verilir ve idam edilir.

Ateşten Gömlek romanında kendisine sahip çıkacak kimsesi olmadığı için orduya katılmak isteyen Kezban'ı görmekteyiz. Kezban, köyde kaldıkları süre içinde Peyami, İhsan ve Ayşe'ye yardım eder; onlar köyden ayrılacakları zaman da onlarla birlikte gitmek için İhsan'a yalvarır. Kezban, babasını gâvurların öldürdüğünü, annesinin ve dedesinin de olmadığını, köyde kimsesiz kaldığını, onlarla birlikte giderse her işi yapabileceğini söyleyerek ağlar. Fakat İhsan, Kezban'ın çok küçük olduğunu düşünerek onu yanlarında götürmez, köyde bırakır. Yüzbaşı İhsan'ın yanında götürmeyi reddettiği Kezban kimsesi olmadığı için ağabeyinin yanına sığınır, fakat ağabeyi de düşmanla savaşmak için çeteye katılınca yengesi onu fazla çalıştırır, döver, işleri iyi yapmadığı zaman da aç bırakır (s. 69-90).

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, romanlarda kurgulanarak anlatılmış olan olayların gerçek hayatla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Osmanlı toplumunda var olan besleme, ahretlik, evlatlık geleneği romanlarımıza da yansımıştır. Anne babası olmayan çocukların zengin ailelerin konaklarında besleme olarak koruma altına alınmaları romanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Fakat konaklara alınan besleme veya hizmetçilerin her zaman iyi muamele gördüklerini söylemek zordur. Bu çocukların

çoğunun konaklarda cinsel istismara maruz kaldığı, sonunda da kendilerine kimsenin sahip çıkmadığı görülmektedir.

Geleneksel kültürümüzde kimsesiz çocuklar aile içinde korumaya alındığı gibi romanlarda da birçok çocuğun geleneksel aile çerçevesinde himaye edildiği görülmektedir. Bu çocukların anne baba sevgisinden uzak kalsalar da tamamen de sevgiden mahrum kalmadıkları, kendilerini himaye eden akrabaları tarafından sevgi ve şefkat gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Romanlardaki kimsesiz çocukların en şanssız olanları, kendilerini himaye edecek kimsesi olmayanlardır. Bu tür çocuklar genellikle açlık ve sefalet içinde görülmektedir. Çocukların sokaklarda yatıp kalktıkları, karınlarını doyurabilmek için dilencilik, hırsızlık veya fuhuş yapmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

2.2.2 Hasta Çocuklar

Çocuklar, anne babaların hayatta en fazla değer verdikleri kişilerin başında gelir. Çocukların sevinci anne ve babaların sevinçlerinin, üzüntüsü de üzüntülerinin kaynağı olur. “Gerçekten bu ölümlü dünyada yaşamın tadı tuzu ve tek anlamıdır çocuklarımız. Ana babaların katıksız mutluluk nedeni, toplumun da geleceğidirler. Onlara sevgiyle yaklaşır, özenle büyütürüz. Sağlık ve başarılarından başka bir karşılık beklemeden yetiştirip yuvadan uçururuz. Özlemlerini çeker, sevinçlerini paylaşır, başarılarıyla övünürüz (Yörükoğlu 2000: 14-15).”

Bu saydıklarımız çocukların güzel yönleridir. Diğer yandan çocukların anne ve babalara verdiği sıkıntı, eziyet, üzüntü de söz konusudur. Evin neşesi olan çocuk, hiç

beklemediğimiz bir anda herkesi üzüntüye boğabilir. Çocuğun hastalığı, yaralanması, başına herhangi bir sıkıntının gelmesi anne ve babaları da sıkıntıya sokar, üzüntüye boğar. Çocukların sevinçleriyle sevinmek, üzüntüleriyle üzölmek anne ve babanın çocuğuna olan sevginin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Gerçek hayatta böylesine sevinçleri ve üzüntüleri anne ve babalara yaşatan çocukların, incelediğimiz romanlarda da benzer durumlarına rastlamaktayız.

Ercüment Ekrem'in *Gün Batarken* adlı romanında Gülsüm'ün küçük bir çocuğı vardır. Gülsüm'ün kocası askere gidince zor durumda kalırlar. Devletten aldıkları 30 kuruş maaş geçinmeleri için yetmez. Gülsüm, çocuğuna bakabilmek için her yere başvurursa da bir sonuç alamaz; hasta çocuğuna bakabilmek için mecburen evlere hizmetçiliğe, çamaşıra, temizliğe gider, ne iş bulursa yapmaya çalışır. Fakat Gülsüm'ün bu çırpınmaları bir fayda etmez ve hasta çocuğı yeteri kadar bakılamamaktan ölür. Onun ölümü, annesini çok büyük bir üzüntü içinde bırakır (s. 59-62).

Hakka Sığındık romanında ise hastalanan çocuk anne ve babaları olmadığı için ablalarına büyük üzüntüler ve sıkıntılar yaşatır. Huriye, Nuriye ve Mustafa anneleri ve babaları öldüğü, evleri de çıkan bir yangında tamamen yandığı için sokaklarda yaşamaya başlarlar. Üç kardeş, dilencilik yaparak karınlarını doyurmaya çalışırlar. Bir süre sonra en küçükleri olan Mustafa soğuktan ve gıdasızlıktan hastalanır. Çocukların en büyüğü olan Huriye, kardeşinin iyileşmesi için para bulmaya çalışır, ilaç almaya yetecek kadar parayı bulamayınca da namusunu satar. Huriye ve Nuriye'nin tüm çabalarına rağmen küçük Mustafa boğmaca hastalığı nedeniyle ölür (s. 107-116).

Mev'ut Hükmü romanında, roman başkışilerinden Kasım Şinasi'nin amcası Rıfat Bey'in çocuğı Hayri ansızın hastalanır. Kasım Şinasi doktor olduğu için çocuğı muayene eder, kızıl teşhisi koyar. Kasım Şinasi, Hayri'nin iyileşmesi için elinden gelen gayreti

gösterir. Annesi Behire de oğlunun bir hafta kadar süren hastalığı müddetince onun başucundan ayrılmaz. Hayri, bir hafta boyunca hastalıkla mücadele ederse de kurtulamayarak ölür (s. 24).

Çalikuşu romanında Munise, bir sabah hasta bir halde uyanır. Feride okula gitmek zorunda olduğundan ihtiyar komşusuna Munise'ye bakmasını rica ederek evden ayrılır. Hayrullah Bey'e uğrar fakat onun evde olmadığını, uzak bir köye gittiğini öğrenir. Akşam eve geldiğinde Munise'nin hastalığının ilerlemiş olduğunu görür. Munise'nin öksürüğü artmış, ateşi çıkmış, bademcikleri de iltihaplanmıştır.

Hayrullah Bey ertesi gün geldiğinde Munise'yi muayene eder, hastalığının ciddi olduğunu anlayınca iki doktor arkadaşını çağırır. Hayrullah Bey ve doktor arkadaşları Munise'nin iyileşmesi için ellerinden geleni yaparlarsa da Munise kısa süren hastalığına yenik düşerek ölür. Onun ölümü Feride'yi de çok etkiler, Feride on yedi gün süren bir beyin humması geçirir (s. 335-343).

Romanlarda çocuk karakterlerin hasta olduklarına çok fazla rastlanmaz. İncelediğimiz romanlar içinde hasta oldukları görülen birkaç çocuğun da hastalıklarının detaylarına girilmediği, hasta çocuk ile doktor ya da anne baba arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bilgi verilmediği görülmektedir.

2.2.3 Evlilik Dışı Doğan Çocuklar

Bir kadınla bir erkeğin, evlilik için gerekli olan resmî ya da dinî nikâh yapmaksızın bir arada yaşaması “yasak aşk, nikâhsız birliktelik” olarak adlandırılmaktadır (Uslucan 2003: 275). Bu tür ilişkilerin evlilikten tek farkı bireyler arasında yasal bir bağın

kurulmamasıdır. Nikâhsız birliktelikler ya da gayrimeşru ilişkiler arttıkça toplumun temel yapıtaşını oluşturan aile kurumu da sarsılmaya başlamıştır.

Gayrimeşru ilişki bireyler arasında her ne kadar varlığını devam ettirse de toplum bu tür ilişkileri normal karşılamamakta, bu tür ilişkiye giren bireyleri ayıplamakta, mümkün olduğu kadar toplum dışına itmektedir. Toplumun oluşturduğu bu baskı nedeniyle kişiler ilişkilerini gizli olarak yaşamaya zorlanmakta, ilişkilerinden çocuk sahibi olmamak için çaba sarf etmektedirler. Çünkü gayrimeşru ilişki sonucu dünyaya gelen çocuklar genellikle babası tarafından terk edilmekte, anne de çocuğuna sahip çıkıp yetiştirmekte büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, günlük hayatta, evlilik dışı doğan çocukların öldürülmesine, cami kapılarına ya da farklı yerlere terk edilmesine sıkça rastlamaktayız.

İncelediğimiz romanlarda da gayrimeşru ilişkilerden doğan çocukların istenmediğini, doğduklarında ise yaşamalarına imkân tanınmadığını, bu tür doğumların herkesten mümkün olduğunca gizlendiğini görmekteyiz.

Hayattan Sahifeler romanında Hacer'in on yedi yaşındaki kızı Hürmüz mahallelerindeki gençlerin çoğuyla gayrimeşru ilişkiye girer ve bunların birinden hamile kalır. Annesi Hacer, Hürmüz'ün hamile olduğunu anlayınca önce çocuğunu düşürtmek ister, fakat Hürmüz'ün hamileliği ilerlemiş olduğu için kızının da ölebileceğini düşünerek bu düşüncesinden vazgeçer. Hacer, bundan sonra Hürmüz'ü eve kapatır, dışarı çıkmasına izin vermez. Böylece hamilelik herkesten gizlenmiş olur. Bir gece vakti, Hürmüz'ün doğum sancıları başlayınca Hacer arkadaşı Sabire ile gizlice Hürmüz'e doğum yaptırırlar, doğumdan sonra da bu işi örtbas edebilmek için bebeğin ağzını bir bezle kapatarak bebeği öldürürler. Ardından da yakınlarında bulunan mezarlıkta boş bir lahdin içine atmalarıyla roman sona erer (s. 110-116).

Peyami Safa'nın işgal yıllarında İstanbul'un zengin kesiminin nasıl bir hayat sürdüklerini anlattığı *Sözde Kızlar* romanında, Behiç'le Belma gayrimeşru ilişki yaşamaya başlarlar, Belma Behiç'in metresi olur. Belma bu ilişkiden hamile kalır. Behiç, Belma'nın hamile olduğunu öğrendiğinde böyle bir ilişkiden bir çocuk istemediğini belirterek bebeği düşürmesi için Belma'ya baskı yapar. Fakat Belma, Behiç'ten doğacak olan çocuğu çok istediği için çocuğunu düşürmeyi kabul etmez. Bundan sonra Belma, hamileliğini herkesten gizler, kimsenin haberi olmasını istemez. Hamileliğinin ilerleyen zamanlarında tek başına bir eve taşınır. Bebek dünyaya geldiğinde ise bebeğin ve Belma'nın frengi hastası olduğu ortaya çıkar. Behiç, Viyana'da bulunduğu sırada mürebbiyesi Rejina'dan hastalık kapmış, tedavi olmasına rağmen tam olarak iyileşememiştir. Bu kabahatinin açığa çıkmasının da verdiği suçluluk duygusuyla Behiç önce Belma'yı teselli etmeye, frengi hastalığının tedavisi mümkün bir hastalık olduğuna inandırmaya çalışır.

Belma, hastalıklı olarak dünyaya gelen bu çocuğa karşı sevgi hissetmese de merhamet duyguları besler ve çocuğa acır, merhamet duygusunun da tesiriyle çocuğuna sahip çıkmaya çalışır. Behiç ise başından beri istemediği bu çocuktan kurtulmak, onu öldürmek için her fırsatta Belma'ya baskı yapar, “çocuğunun her ağlayışında” bağırarak: “Bu musibet yaşamamalı, istemiyorum, zorla değil a... Yaşamamalı...” sözlerini sarf eder. Belma, çocuğun ölmesini kesinlikle istemez ve Behiç'e şiddetle karşı çıkar.

Behiç, bir gece kaşları çatık bir vaziyette eve gelir, ağzından bir kelime çıkmadan, Belma'nın sorularına cevap vermeden evin içinde sinirli şekilde dolaşır, gezer; çocuğun banyosuyla uğraşmakta olan Belma'nın yanına gelerek: “– Dinle beni!.. Kararım kat'î, itiraz istemem: Bu piçi defedeceğiz.” der. Behiç'in bu kararına çok şaşırın Belma itiraz eder, onu vazgeçirmeye çalışırsa da başarılı olamaz. Behiç, kararını daha önceden vermiş, gündüzden koruluğun bir yerine bir çukur kazmıştır, bu kararını da kesin bir şekilde söyler:

– Gündüzden ben yerini hazırladım: Bir küçük çukur... Üstüne toprağı atınca, iki dakikada boğulur gider, onun canından ne olacak?

Yapmak istediğı şeyi gözümün önüne getirince, deli gibi oldum, çocuğı kucaklamak için salıncağı doğru yürüdüm, üstüme öyle bir atılış atıldı, saçlarımı öyle bir yakalayış yakaladı, beni yere öyle bir atış attı ki, kendimi toplayıp ayağı kalkıncaya kadar, çocuğı salıncaktan yakaladı, vıyaklata vıyaklata kucığına aldı, oda kapısına yürüdü, dışarıya çıktı, arkasından fırladım. Büyük adımlarıyla bahçeye atılmış, geriye hiç bakmadan koşuyordu... Ne kadar olsa erkek, karanlıkta gözleri iyi görüyor, ben ayaklarımı taşlara çarpıyor, bazen vücudumu ağaçlara vurarak sendeliyordum (s. 165).

Behiç, çocuğı alarak daha önceden hazırlamış olduğı çukura götürür, canlı bir halde oraya gömer. Ben anlatıcı çocuğun gömüldüğü, sesinin kesildiğı o anı okuyucuya şöyle aktarır:

Zaten, bayılacak gibiydim, büyük bir ağacın gövdesine yaslandım, birbirine vuran çenelerimin gürültüsü başımı uğuldatıyordu. Ne yapıyor diye ona baktım: Kulağını yerden hiç ayırmıyordu. Bilmem ne kadar öylece durdu: On saat mı, on dakika mı, on saniye mi, tahmin edememem... Sonra, bir sıçrayışta ayağı kalktı, hırıltıya benzeyen korkunç bir sesle fısıldadı: “Haydi, yürü, her şey bitti. Artık sesi çıkmıyor...” Elinde uzun ve siyah bir şey vardı, bir kazma, onu birkaç adım ötede, kuyu gibi bir yere attı. Ben yaşamıyor gibiydim, kalbimin üstünde, sanki... ağır bir gülle vardı, güç nefes alıyordum, korkulu rüyalarda olduğı gibi, çenem kilitlenmiş, göğsüm... böyle... sınıksız ezilmiş, sesim çıkmıyordu. Behiç kulağıma eğildi: “Budalalık etme... Büyük bir yükten kurtulduk, metin ol.” diyordu, amma, onun da sesinde titreme var, ayakları burkulur gibi oluyor, sendeliyordu. Ara sıra duruyor, her yere kulak veriyor, içini çekerek titriyordu... Hele... uzakta... o menhus köpek, acı acı, boğuk boğuk, birkaç kere daha uludu, uludu (s. 166-167).

Yaşanan bu olaydan sonra Belma Behiç’le bir süre daha birlikte olmaya devam eder, yaşananların unutulmaya yüz tutmasıyla birlikte Behiç Belma’yı tamamen terk eder. Belma da yaşadıklarına daha fazla tahammül edemez ve bir ilaç içerek intihar eder.

Polise yazdığı bir ihbar mektubuyla da Behiç'in cinayetini ayrıntılarıyla anlatır ve yapılan araştırma sonucu Behiç tutuklanır.

Hüseyin Rahmi'nin *Toraman* romanında, Servinaz fahişelik yaparak para kazanan bir kadındır. Servinaz'ın kızı Binnaz, gayrimeşru şekilde dünyaya gelmiştir ki Binnaz'ın babasının kim olduğunu Servinaz dahi bilmemektedir. Servinaz bu doğumu engellemek için birçok çareye başvurursa da çocuğu düşüremez ve Binnaz dünyaya gelir. Servinaz, Binnaz'ı başından savmak amacıyla doğumundan hemen sonra bir sütanneye verir. Binnaz dört yaşına gelinceye kadar bu sütannenin yanında büyür. Dört yaşına geldiğinde sütanne ölür ve Servinaz kızı Binnaz'ı yanına alır. Bundan sonra Binnaz, annesinin yanında gayrimeşru eğlencelerin içinde büyür. Servinaz eve gelen her erkeği Binnaz'a baba olarak tanıtır. Binnaz böylece birçok baba tanıyarak büyür (s. 52).

Kopuk romanında roman başkişilerinden Gülsüm, Cehdi Paşa'nın konağında hizmetçilik yaparken, paşanın oğlu Feridun'dan hamile kalır, olayın öğrenilmesi üzerine de konaktan kovulur. Feridun'un evlenme vadiyle kandırdığı Gülsüm'e kimse sahip çıkmaz ve Ahmet gayrimeşru bir ilişki sonucu dünyaya gelmiş olur. Ahmet, annesini kirlettiği halde sahip çıkmadığı için Cehdi Paşa ve oğlu Feridun Bey'e kin duyar, bu kini zamanla bütün zenginlere duyulan bir nefret şekline dönüşür.

Ahmet, on iki yaşlarındayken annesi ölünce yalnız başına kalır. Karnını doyurabilmek için küfecilik yapmaya başlar. Bu sırada tesadüfen Cehdi Paşa'nın ve dolayısıyla babasının evini öğrenir. Babasının ve dedesinin yaşadığı evi öğrenmek Ahmet'i hayli heyecanlandırır. Ahmet, konağa gitmeye karar verir. Oraya giderken de konakta iyi bir şekilde karşılanacağını, böylelikle sıkıntılardan kurtulacağını hayal eder; fakat Ahmet konakta hiç beklemediği şekilde karşılanır.

Ahmet konağa giderek kapıyı açan hizmetçiye kendisini tanıtır ve paşa ile görüşmek istediğini söyler. Uşağın Ahmet'in kim olduğunu anlayıp hemen kovmak için uğraştığı sırada Cehdi Paşa merdivende görünür ve “kendisini kemal-i tazim ile dinleyen kâhya efendiye bazı evamir tebliğ ettikten sonra aheste, şahane” yürüyüşüyle merdivenden inerek Ahmet'e doğru yürür ve “Ne istiyorsun çocuk?” der.

Konağa gelirken, hiçbir şey söylemeden dedesinin kucağına atılmayı planlayan Ahmet, bu soru karşısında şaşırır, boğazına düğümlenen hıçkırıklara engel olmaya çalışarak: “– Ben... Gülsüm... Hanım'ın o... o... oğluyum...” cevabını verir. Cehdi Paşa Ahmet'in bu cevabını anlamaz, ya da anlamak istemez, uşaklardan tarafa dönerek neler olduğunu anlamak istediğini belirten bakışlarını onlara yöneltir. Biraz önce Ahmet'e kapıyı açarak kim olduğunu soran uşak cevap verir:

– Efendim, dedi. Hani ya o Gülsüm karı yok muydu, haşa huzurunuzdan onun piçi imiş...

Bu piç sıfatı Ahmet'in izzet-i nefsinin fena halde kamçılardı. Kan başına çıktı, sefaletten sararmış zavallı çehresini bir pembelik bürüdü; gözlerinin yaşları fışkırdı. Ancak o, bu sıfatı redde kâdir olamadan, paşa hazretleri, karibü'l-vuku bir rezaletin önünü almak için, derhal elini cebine attı, cüzdanından iki lira çıkarıp Ahmet'e fırlattı ve ağaya hitaben de:

– Bir daha anlamadan dinlemeden böyle rast gele dilencileri yanıma sokmayın! dedi ve sokak kapısına doğru yürümeye başladı (s. 15-16).

Yine aynı romanın ilerleyen kısımlarında, Ahmet'in annesi Gülsüm'ü kandırarak hamile kalmasına neden olan Feridun Bey, yıllar sonra Ahmet'in sevdiği kız olan Makbule'yi de benzer şekilde kandırır, evlenme vaadiyle Makbule ile ilişki kurar, Makbule'nin hamile kaldığını öğrenince de çocuğunu düşürmesi için baskı yapar. Makbule çocuğunu düşürmeyi kabul etmeyince de eline bir miktar para vererek onu konaktan kovar. Feridun Bey, daha önceki gayrimeşru ilişkileri sırasında frengi hastalığını kapmış olduğu için Makbule'nin gayrimeşru bebeği hastalıklı olarak doğar, doğumundan hemen sonra da ölür (s. 142-143).

Selahattin Enis'in yazmış olduğu *Sara* romanında zengin bir ailenin oğlu olan Halet, güzelliğine tutulduğu Sara ile evlenir. Evlilikleri başlangıçta mutlu geçse de altı aydan sonra Halet'te kıskançlık başlar. Sara'nın teyzesinin oğlu Remzi'nin eve sık gelip gitmesi Halet'i şüpheyeye ve kıskançlığa sevk eder. Bir gece eve geldiğinde Sara'nın Remzi'yi evden uğurlarken öptüğünü görünce Halet karısına bir tokat vurur ve ertesi gün komutanlarına söyleyerek cepheye gider. İstanbul'dan ayrıldıktan dört yıl sonra tekrar İstanbul'a döner ve eve geldiğinde annesi bir oğlu olduğundan bahsederek çocuğunu getirir. Halet, Sara'dan bir oğlu olduğunu öğrenince, içinde çocuğun kendi çocuğu olduğuna dair birtakım şüpheler belirir:

Fakat ne fena bir şüphe... O kadar fena ki, bu şüphe, onu ve beni mezara kadar takip edecek, bu şüphe; 'Oğlum!' dediğim vakit 'Emin misin?' suali şeklinde ruhumun hafayasında bir aksiseda gibi daima baki kalacak... Babalarının günahını çeken çocuklar olduğu gibi annelerinin günahını tevarüs eden çocuklar da var (s. 43).

Halet, çocuğun kendisinden olduğundan şüphelense de onu reddetmez, kendi çocuğu olarak kabul eder ve öyle sevgi gösterir.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, gerçek hayatta babaları tarafından istenmeyen, annelerinin dünyaya getirmemek için her çareye başvurdıkları, doğduktan sonra ise toplum tarafından dışlanan evlilik dışı doğmuş çocukların romanlardaki durumları da gerçektekinden çok farklı değildir.

Romanlarda, gayrimeşru ilişkiden hamile kalan kadınlar çocuklarını doğurmak isteseler de erkeklerin böyle bir ilişkiden evlat sahibi olmaya hiçbir zaman sıcak bakmadıkları görülmektedir. Erkekler böyle bir evladı kendileri için kabul edilemez bir şey olarak kabul etmektedirler. Bu sebeple birlikte oldukları kadınlara çocuğu düşürmeleri veya

aldırmaları için baskı yapmakta, istediklerini kabul ettiremedikleri durumda da kadınları terk etme yolunu seçmektedirler. Evlilik dışı ilişkiden çocuk sahibi olan kadın, toplum tarafından da dışlanmakta, çocuğunu kendi başına büyütmek zorunda kalmaktadır.

2.2.4 Evlatlık Edinilen Çocuklar

Annesi ve babası olmayan kimsesiz çocukların korunmasında en etkili uygulama bu tür çocukların ailelere evlatlık olarak verilmesidir. Bilimsel araştırmalar çocuğun en iyi yetişme ortamının aile olduğunu, aile yanında yetişen çocukların gelişimlerinin daha sağlıklı olduğunu göstermektedir (Yörükoğlu 2000: 192). Evlat edinilen çocuk, yanında bulunduğu kişilerden sevgi gördükçe onları öz anne babası gibi sevmekte, onlara bağlanmaktadır.

Geleneklerimizde kimsesiz çocukların akrabalara veya aile dostu kişilerin yanına evlatlık verilmesi yaygın bir uygulamadır. Bu uygulamanın öncelikli amacı çocuğa barınacak, bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir ortam hazırlamaktır. Böylece çocuk, kendi anne babasından ayrı kalsa bile tamamen yalnız kalmamakta, toplum dışına itilmemektedir. Osmanlı toplumunda zengin ve orta halli ailelerin çoğunda görülen evlat edinme uygulamasının zamanla değiştiği, eve alınan çocuğun hizmetçi gibi kullanılarak çoğu haklarından mahrum edildiği görülmektedir (Yörükoğlu 2000: 196-198).

İslam hukukunda “tebennî” yani evlat edinme, önemli bir kurumdur. Çeşitli nedenler arasında muhtedi (Müslümanlığı kabul eden) çocuklar özellikle evlat edilir, evlat edilen kendini evlat edinenin mirasçısıdır, diğer yakınları bağlamaz. Osmanlı toplumunda bu tip evlat edinme yanında geniş bir ahretlik kurumu (hiçbir hakkı olmayan ve vazifeli olarak ev halkına dâhil edilen) çocuklar vardı (Ortaylı 2001: 116).

Osmanlı toplumunda, çok fakir olmadıkça orta sınıf halkın dahi evinde yardımcıları vardı. 19. Yüzyılda büyük şehirlerde veya küçük merkezlerde zengin ailelerin evlerinde görülen, civar köylerden ya da fakir Çerkes kabilelerden getirilen evlatlık kız çocuklarının hizmetçi olarak kullanılmasına, orta halli ailelerde dahi rastlanıyordu. Evlerde hizmetçi olarak kullanılan bu kızların bazı ailelerde iyi bir terbiye ve eğitimle yetiştirilerek efendilerin çocuklarıyla evlendiği de bilinmektedir. Fakat evlatlık (ahretlik) âdetinin şehir ailelerinde her zaman olumlu işlemediğini de belirtmek gerekir. Evlatlık kızlardan vakti gelince evlendirilenler olduğu gibi, nesiller boyu ailenin çocuklarına boğaz tokluğuna bakan ve sonunda ihtiyar halinde bir köşeye bırakılanlar veya hayır kurumunda çileyle ölümü bekleyenler çoktu (Ortaylı 2001: 129-130).

Tezimize konu olan romanları incelediğimizde fakir veya kimsesiz çocukların evlat edinilmesi olgusunun sanatçılar tarafından fazla işlenmediği anlaşılmaktadır. İncelediğimiz romanlar içinde evlat edinme motifine iki romanda yer verilmiştir.

Bu romanlardan birisi Reşat Nuri'nin yazmış olduğu *Çalılıkusu* romanıdır. Bu romanda Feride'nin Zeyniler köyünde Munise'yi evlatlık edindiği görülmektedir.

Munise, Feride'nin tanımıyla bembeyaz denecek kadar uçuk sarı saçlı, duru beyaz tenli, melek gibi güzel çehreli, lacivert gözlü, inci gibi dişleri olan bir kız çocuğudur. Munise'nin annesi önce köye gelen bir mülazımla kaçmış, sonra da mülazımın onu terk etmesiyle kötü yola düşer. Annesi kötü yola düşmüş olması sebebiyle Munise köylüler ve okuldaki çocuklar tarafından dışlanmıştır. Munise'nin çevresi tarafından yalnız bırakılmasının yanında “abam” dediği üvey annesi de ona eziyet etmekte, ev işleri yaptırmakta, yapmakta zorlanacağı işler vermekte, zaman zaman da dövmeektedir. Munise, evdeki işler sebebiyle okula düzenli devam edemez. Munise, Feride'nin okulda öğretmenliğe başlamasından birkaç gün sonra derse gelir, Feride Munise'yi tanıyınca

ondan çok etkilenir, onu çok sever. Munise, Feride'ye "karlar içine gömülmüş kuş yuvalarına düşen sarışın bir ışık parçası", "ılık bir ilkbahar güneşi gibi" tesir eder.

Okuldaki çocuklar, bir gün ders arasında Munise'yi bahçede bir köşeye sıkıştırarak üzerine su atarlar, eziyet edip ağlatırlar. Bahçede Munise'nin ağladığını işiten Feride çocukları azarlayarak Munise'yi alır ve eve çıkarır. Onunla ilgilenir, elbiselerinden bir tanesini Munise'ye uygun hale getirerek giydirir ve süsler. Bu olaydan birkaç ay sonra Munise evde bir kabahat işler, babası da dövme için üstüne yürüyünce evden kaçır. Karlı bir havada izini kaybettiren Munise birkaç gün görünmez. Köylüler onu ne kadar arasalar da bulamazlar. İkinci günün akşamında Munise okula gelerek Feride'nin kapısını çalar. Feride, Munise'yi böyle çaresiz görünce onu evlatlık edinme fikri doğır ve bu düşüncesini önce köyün eski öğretmeni Hatice Hanıma anlatır:

Munise'de neticesiz bir rüya uyandırmaktan korkar gibi yavaş bir sesle Hatice Hanım'a dedim ki:

– Mademki bu kızı evlerine istemiyorlar. Acaba ben onu kendime evlat edinmek istesem razı olurlar mı? Benim de kimsem yok. Vallahi bu çocuğa kendi evladım gibi bakarım. Acaba vermezler mi?

Bu çılgın arzum, Hatice Hanım'ın dudaklarından çıkacak kelimeye bağlıymış gibi, titreye titreye ellerimi uzatıyor, boynumu büküyordum.

İhtiyar kadın, gözlerini ocağa dikmiş, düşünüyordu. Ağır ağır başını salladı:

– Fena olmaz. Yarın muhtarla konuşalım. O "Peki!" derse babasını da razı ederiz. İyi olur, dedi.

Ben, ömrümde bu kadar güzel bir ümit sözü işittiğimi bilmiyorum. Cevap vermeden Munise'yi göğsüme çektim. Çocuk ellerimi öperek: "Anacığım, anacığım!" diye ağlamaya başladı (s. 193).

Hatice Hanım Feride'ye, Munise'yi evlatlık edinmesinin mümkün olabileceğini söyleyince Feride de çok sevinir. Feride bu sevincini hatıra defterine şöyle yazar:

Bu çocuğu, bana bırakırlarsa ne kadar mesut olacağım yarabbi! O vakit ne geceden, ne fırtınadan, ne sefaletten, hiçbir şeyden korkum kalmayacak. Onu, kendi elimle büyüteceğim, mesut edeceğim. Ben, bunu bir zamanlar başka küçükler için ümit etmek çılgınlığına kapılmışım, fakat onlar, bir akşamüstü kalbimde kucak kucağa öldüler (s. 193).

Ertesi gün Feride, Hatice Hanım'la birlikte muhtarın yanına giderek Munise'nin başına gelenleri anlatır ve onu evlat edinmek istediğini söyler. Muhtar böyle bir şey yapması durumunda sevap işlemiş olacağını, babasının öteki çocuklara bakmaktan âciz olduğu için verebileceğini, vermek istemezse de biraz para teklif ederek Munise'yi almalarının mümkün olacağını anlatır. Feride ile Hatice Hanım muhtarın yanından ayrıldıktan iki saat sonra da Munise'nin babası okula gelerek Munise'yi vermeyi kabul ettiğini belirtir.

Babası Munise'yi Feride'ye vermeyi kabul ettiği gün Feride ile Munise çok sevinirler, o günü bayram havası içinde geçirirler. Feride, kendi giymediği kırmızı renkli bir elbiseyi Munise'ye denk gelecek şekilde daraltıp kısaltarak güzel bir kostüm haline getirerek küçük kıza giydirir. Munise bu elbiseyi giyince “bir içim su, ağza alınınca eriyen fondan şekerleri gibi” bir kız olur (s. 195).

Bir gün önce başlamış olan karın hâlâ yağıyor olmasına aldırmayarak Feride Munise'yi bahçeye çıkarır. İkisi, akşam karanlığı iyice çökünceye kadar bahçede gezerler, birbirlerini kovalarlar, kartopu oynarlar. Hatice Hanım, üşüyüp hasta olmamaları için onları uyarınca Feride mutluluktan, üşümenin aklına bile gelmediğini söyler. Feride'nin hissettiklerini ben anlatıcı şöyle aktarır:

Üşümek mi? İnsanın içinde güneş yanarken üşümek mi? Bu akşam, gökyüzü bana, batıdan doğuya kadar dallarını uzatmış bir ağaç gibi göründü; yavaş yavaş sallandıkça, üstümüze beyaz çiçeklerini döken kocaman bir yasemin ağacı (s. 195-196)!

Feride ile Munise'nin bundan sonraki hayatları da aynı ilk günkü gibi mutlu bir şekilde devam eder. Munise üvey annesinin zorla yaptırdığı işlerden, dayak yemekten kurtulduğu, aynı zamanda da kendisini seven birisinin yanında olduğu için çok mutludur. Feride ile Munise canciğer olurlar, Feride derslerden arta kalan zamanlarında devamlı Munise ile meşgul olur, ona bildiği her şeyi öğretmek ister, her gün Fransızca dersi verir, resim yaptırır, “hatta ara sıra kapıları pencereleri kapatarak ona bir parça dans bile” öğretir (s. 196).

Munise, Feride'nin yanında rahata kavuşur, Feride'yi de çok sever. Feride de Munise'nin isteklerini isteyerek ve severek yerine getirir. Bir gün Munise, saçlarının Feride'nin saçları gibi olmasını istediğini belirterek saçını yapmasını rica eder. Munise'nin bu isteğini yerine getirmek Feride için de eğlenceli bir iştir, çünkü onunla oynamak Feride'nin en büyük zevklerinden birisidir. Feride, Munise'yi dizlerinin arasına alarak saçlarının bağına çözer ve onun istediği şekilde tekrar tarayarak saçlarına şekil verir (s. 198).

Feride Munise'yi evlat edinmesine rağmen Munise ona anne demez, “aba” demeyi tercih eder. Feride, eve geldiğinin ikinci gününde Munise'ye, kendisine “aba” yerine “anne” demesini istediğini söylediğinde Munise, “– Sen küçüksün abacığım, sana nasıl anne derim?” cevabını verir. Munise'nin bu sözünün Feride'yi şaşırttığı görülmektedir:

Bu sözü, adeta izzetinefsime dokundu, parmağımla onu tehdit ederek:

– Seni şeytan seni, dedim. Neden ben küçük olayım? Ben yirmi yaşını geçmiş koskoca kadını.

Munise, dilini dişlerinin arasına sıkıştırarak bana bakıyor, bir şey söylemeden gülüyordu.

– Yalan mı? Koskoca kadını, ya diye tekrar ettim.

– Sen, benden o kadar büyük değilsin ki abacığım, on dört, on beş yaşında.

Kendimi tutamayarak gülmeye başladım. Munise, yüz bulmuştu, utana utana:

– Sen daha gelin olacaksın abacığım. Ben, saçımın iki tarafına teller takacağım (s. 196-197)

Zeyniler köyündeki okulun kapanması sebebiyle Feride ile Munise köyden ayrılacakları zaman, Munise'nin annesi gizlice kızını görmeye gelir. Munise Feride'ye annesinin geldiğini söylemez, Feride ona niçin ağladığını söyleyince de annesiyle vedalaştığı için ağladığını söyler. Bunun üzerine Feride Munise'nin annesini çağırarak bir süre onunla görüşür, ona Munise'ye iyi bakacağına dair söz verir, daha sonra da Munise ile annesini daha rahat görüşebilmeleri için yalnız bırakır (s. 211-216).

Feride, Munise'yle birlikte olmaktan mutludur, çünkü Munise ona yalnızlığını unutturmaktadır. Feride ile Munise Zeyniler'den sonra B... iline giderler, Feride orada öğretmenlik yapar; oradan Ç... iline geçerler, bir süre de orada öğretmenlik yapar. Ç... ilinden sonra İzmir'e giderek Kuşadası ilçesinde öğretmenlik yapmaya başlar. Burada hayatlarını sürdürürken Munise kuşpalazı hastalığına yakalanır, doktorların tedavi etmelerine rağmen kurtulamaz ve ölür. Munise'nin ölümü Feride'yi çok etkiler, üzüntüden kendinden geçerek beyin hummasına yakalanır, hastalığı sebebiyle on yedi gün süren uzun bir uyku dönemi geçirir (s. 335-343).

Munise'nin annesinin hayat hikâyesi de bazı yönleriyle kızınıninkine benzemektedir. Munise'nin annesi, küçük yaşta hem annesini hem babasını kaybetmiş, kimsesiz kalınca da Bakırköy'de bir aileye evlatlık verilir. Munise'nin annesi burada evin çocuklarıyla birlikte büyür, hemen hemen bir küçükhanım muamelesi görür. On beş, on altı yaşlarına geldiğinde kendisine iyi kıismetler çıkmaya başlamasına rağmen o hiçbirini kabul etmez. Onun gönlünde Harbiye Mektebi'nde okuyan evin küçük beyi vardır. Nihayet, bir yaz tatilinde küçük bey ile Munise'nin annesi birlikte olmaya başlarlar. Bu olayın ortaya çıkması üzerine de beyefendi ve hanımefendi Munise'nin annesini Zeyniler'e yakın bir köydeki yaşlı bir kadının yanına vererek evden uzaklaştırırlar (s. 215).

Evlat edinmenin görüldüğü diğer roman Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* adlı romanıdır. Roman başkişilerinden Leyla doğumu sırasında annesini, iki yaşındayken de babasını kaybeder. Kimsesiz kalan Leyla'ya iki yaşına kadar bakmış olan Nefise Nine onu Rahmi Bey'e evlatlık olarak verir. Rahmi Bey'in karısı yeni öldüğü ve hiç çocuğu da olmadığı için Leyla'ya tam bir tutkuyla bağlanır.

Rahmi Bey, Leyla'ya hiçbir zaman evlatlık muamelesi yapmaz, gerçek kızı gibi sever. Leyla on beş, on altı yaşına gelinceye kadar evlatlık olduğunu dahi bilmez. Rahmi Bey Leyla'ya özel bir dadı ayarlar ve onun her ihtiyacıyla yakından ilgilenir. Okula gitme yaşı geldiğinde Leyla'ya özel hocalar tutarak onun iyi bir eğitim almasını sağlar. Leyla, Rahmi Bey'in öz babası olmadığını, kendisinin onu evlat edindiğini öğrendiğinde önce çok şaşırır, fakat daha sonra öz kızı olmadığı halde kendisine bu kadar iyi davrandığı için Rahmi Bey'e daha fazla bağlanır. Rahmi Bey, Leyla'yı evlilik çağı geldiğinde istediği bir erkekle de evlendirerek mutlu olması için elinden gelen her şeyi yapar.

Sonuç olarak, evlat edinmenin romanlarda fazla işlenmediğini söyleyebiliriz. Kimsesiz veya fakir çocukların evlat edinildiğinin incelediğimiz o kadar romanın arasından iki romanda görülmesi, çocukların genellikle evlat edinilmeden, hizmetçi veya halayık olarak çalıştırıldığını ortaya koymaktadır.

2.2.5 Esir / Halayık / Hizmetçi / Besleme Çocuklar

Cumhuriyet'ten önceki dönemlerde, zengin hatta orta halli ailelerin çoğunda evde hizmetçi bulundurma geleneği mevcuttu. Bu gelenekte, eve küçük yaşlarda alınan özellikle kız çocuklarının, her türlü ihtiyaçları karşılanır, bunun karşılığında da ondan

eve hizmet etmesi beklenirdi. Bu hizmetler, evin temizliğini yapmak, bulaşık, çamaşır yıkamak, yemek yapmak, çocuklara bakmak gibi çeşitli işler olarak görülmektedir. Böyle bir gelenek, iyi amaçlarla hayata geçirildiğinde kimsesiz çocukların hayata tutunabilmeleri için güzel bir yöntem olarak kabul edilse de evlerde hizmetçilik yapan çocukların çoğu zaman kötü muamele gördükleri, emeklerinin karşılığını tam olarak alamadıkları, kız çocuklarının cinsel istismarlarla karşı karşıya kaldıkları da bir gerçektir. Efendisinin insafından başka bir güvencesi olmayan çocukların, böyle durumlarla karşı karşıya kaldıklarında ise yapabilecekleri çok fazla bir şey olmadığı da ortadadır. Bu beslemelik geleneğinin romanlara yansımaları da genellikle olumsuz yönleriyle olmuştur.

İzzet Melih'in yazmış olduğu *Sermet* romanında Neyyire, sekiz yaşında iken bir esirci tarafından İstanbul'a getirilerek bir paşaya satılmış bir Çerkez kızıdır. Konağın sahibi Hüseyin Paşa ve hanımı, Neyyire'ye hiçbir zaman esir muamelesi yapmazlar. Tam tersine onun iyi yetişmesi için ellerinden geleni yapar, özel dersler aldırırlar. Küçük bir çocukken geldiği konakta büyüdükçe serpilip güzelleşmeye başlayan Neyyire paşanın oğlunun dikkatini çekmeye başlar. Evin küçük beyi ile aralarında önce masumane dokunuşlar ve okşamalarla başlayan cinsel temaslar, zaman geçtikçe farklı boyutlara ulaşır ve cinsel ilişkiye girerler.

Neyyire, kendisini tamamen teslim ettiği gence zamanla âşık da olur. Bundan sonra küçük bey Neyyire ile istediği zaman ilişkiye girmeye devam eder. Evdeki diğer hizmetçiler, Neyyire ile küçük beyin arasındaki ilişkinin farkına varırlarsa da hiçbir şey yapmazlar, Hüseyin Paşa ile hanımı da durumun farkına varamazlar. İki gencin arasındaki bu ilişki, paşanın oğlunun eğitimini tamamlamak amacıyla Avrupa'ya gitmesiyle son bulur (s. 26-30).

Kopuk romanında, Makbule'nin annesi ölünce, içki bağımlısı olan üvey babası Makbule'yi başından savabilmek için bir konağa hizmetçi olarak verir. Makbule kısa bir süre orada hizmetçilik yaptıktan sonra Ahmet, Makbule'nin nerede olduğunu öğrenince hemen gider ve Makbule'yi konaktan kaçırarak yaşadıkları yere getirir. İki çocuk burada Ahmet'in kazandığı para ile geçinmeye çalışırlar. Bu arada Makbule'nin hizmetçilik yaptığı konağın sahibi Ahmet'i hırsızlıkla suçlayınca Ahmet bir ay kadar hapiste kalır. Ahmet'in hapiste olduğu sırada üvey babasını da bulamayan Makbule yolda rastladığı yaşlı bir kadının evine sığınır.

Makbule'nin evine sığındığı kadın aradan bir iki hafta geçince bir gün, Makbule'ye eski bir çarşaf giydirir, alıp büyük bir konağa götürür. Gittikleri konakta kendilerini kalfalar kaşılar ve yaşlıca bir hanımefendinin karşısına çıkarırlar. Hanımefendi yaşlı kadına ve Makbule'ye iltifatlar eder, ayrıca kadına bir miktar para da verir. Makbule ile yaşlı kadın bir ara yalnız kalınca kadın durumu ona şöyle izah eder:

– Kızım! Ben senin annem! Fakat vakitler malum! Ben ayali yok, fakir bir kadınam. Sana istediğim gibi bakamam. Burası yabancı yer değildir. Allah uzun ömürler versin. Hanımefendiler olsun, kalfalar olsun beni pek severler. Sen burada kal büyük hanımefendi senden pek hazzetti. Sana adeta evlat muamelesi edeceğinden imanım gibi eminim. Rahat edersin, adam olursun, böyle kapı dostlar başına!

Bu sözler üzerine konağa hizmetçi olmak üzere getirildiğini anlayan Makbule şaşırır, kalmamak için kadına yalvarırsa da kadının: “– Sen bilirsin! İstersen, kimsesiz diye seni alır, hükümete teslim ederim, ne yaparsa yapsın! Benim kendimi besleyecek iktidarım yok.” sözleri üzerine istediği vakit konaktan kurtulabileceğini zannederek çaresiz boyun eğer, konakta kalır (s. 138).

Sığınacak bir yeri olmadığı için hizmetçilik yapmaya başlayan Makbule, sonunda cinsel istismara maruz kalır. Ev sahibi Ferdi Bey, evlenme vaat ederek Makbule ile ilişkiye

girmeye başlar. Bu birlikteliğin sonucunda Makbule hamile kalınca da Ferdi Bey onu evden kovar.

Çalığışu'nda Feride'nin evlatlık edindiği Munise'nin annesinin de evlatlık olarak yetiştirdiği görülmektedir. Munise'nin annesi, kızının Feride ile Zeyniler köyünden ayrılacağını öğrenince onu son defa görmeye gelir. Feride bu sırada Munise'nin annesiyle görüşür ve onun hayat hikâyesini öğrenir.

Munise'nin annesi, İstanbul'da Rumelikavağı'nda doğmuş, küçük bir memur olan babasıyla annesi birbiri arkasına ölünce Bakırköy'de kibar bir aileye evlatlık olarak verilmiştir. O, bu evde evin çocuklarıyla beraber büyümüş, hemen hemen bir küçükhanım muamelesi görmüştür. On beş on altı yaşlarına gelince, Harbiye Mektebi'ne giden evin en küçük oğluna âşık olur, bu yüzden de kendisiyle evlenmek isteyen taliplilerini hep geri çevirir. Aradan bir müddet geçtikten sonra Munise'nin annesi ile evin küçük oğlu birlikte olurlar. Bu olay ortaya çıkınca da ev sahipleri Munise'nin annesini ihtiyar bir kadının yanına göndererek evden uzaklaştırmışlardır (s. 215).

Hakka Sığındık romanında Huriye, Nuriye ve Mustafa, anneleri ve babaları öldükten sonra sokaklarda yatıp kalkmaya başlayınca Emine adında, kendileri gibi sokaklarda yatıp kalkan bir dilenci kızla tanışır. Emine, uzun zamandır sokaklarda yaşadığı için nasıl dilencilik yapılacağını, ne şekilde hırsızlık yapılabileceğini Huriye'ye anlatır, ona yol gösterir. Emine Huriye'ye, annesi babası öldükten sonra sokakta kaldığını, bir iki defa evlatlığa alındığını, fakat hem doyuncaya kadar yemek vermedikleri hem de dövdükleri için kaçtığını anlatır (s. 110).

Sözde Kızlar romanında babasını Yunan askerleri tutukladığı için Manisa'dan kaçarak İstanbul'a gelen, burada akrabası olan Nazmiye Hanım'ı bularak onların yanında

kalmaya başlayan Mebrure kendisini ahlâksız bir hayatın içinde bulur. Nazmiye Hanım, kızı Nevin ve oğlu Behiç ahlaksızlığı herkes tarafından bilinen bir hayat sürmektedirler. Böyle bir yaşam tarzından hoşlanmadığı halde birdenbire kendisini olayların içinde buluveren Mebrure'ye Nadir adında bir genç yardımcı olmaya, Yunanlar tarafından tutuklanan babasının akıbetini öğrenmek için Muhacirin İdaresi'ndeki işlerini takip etmeye çalışır. Nadir ve annesi birlikte kalmakta, evlerinde işlerini gören Perihan adında bir beslemeleri bulunmaktadır. Perihan'ın babası Zonguldak maden ocaklarında çalışmakta, kızına bakmaya imkânı olmadığı için Perihan, Nadir ve annesi Hayriye Hanım'ın yanında kalmaktadır. Hayriye Hanım, Perihan'ın her türlü ihtiyacını karşılamakta ve İstanbul'da kimsesi olmadığı için ona annelik etmektedir (s. 202-203).

İstanbul'un Bir Yüzü romanında, harp zamanında karşısına çıkan fırsatları değerlendirerek zengin olan Kâni'nin karısı Şâyan, Fikri Paşa'nın konağında hizmetçilik yaparak büyümüştür. Şâyan küçük bir çocukken sokakta kimsesiz bir halde bulunur. Zaptiyeler onu viraneler arasında bulduklarında, Türkçeyi dahi konuşamamaktadır, dolayısıyla nereden geldiği ve kimin nesi olduğu anlaşılamaz. Resmi makamlar kızı değişik kurumlara havale ederlerse de onun kalabileceği uygun yer bulunamaz. Kızın bu durumundan bir sohbet esnasında haberdar olan Fikri Paşa kızı iyilikte bulunur ve himayesi altına alır. Şâyan, bundan sonra Fikri Paşa'nın konağında büyür. Orada her ihtiyacı görülür, bunun karşılığında da konağa hizmetçilik yapar (s. 14). Fikri Paşa, evlilik çağı geldiğinde de çeyizini hazırlayarak onu Kâni ile evlendirir.

Romanlarda kimsesiz çocuklara, geleneksel Osmanlı toplumunda olduğu gibi, konaklarda hizmetçilik yapmaları şartıyla sahip çıkıldığı, onların yeme içme, barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılandığı görülmektedir. Bazı romanlarda, ev sahiplerinin, mecbur kaldıkları için hizmetçilik yapmak zorunda kalan çocuklara çok iyi davrandıkları, maddi ve manevi ihtiyaçlarını ellerinden geldiğince karşıladıkları ortaya çıkmakla beraber, bazılarında ise çocukların hizmetçilik yaptırıldıkları gibi dayak ve

cinsel istismara maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Ev sahiplerinin istismarına maruz kalan çocukların ise ellerinden hiçbir şey gelmemekte, onlar içinde bulundukları durumu çaresiz kabullenmektedirler.

2.2.6 Okul ve Çocuk

Okul, çocuğun ailesinden ve küçük arkadaş çevresinden sonra içine girdiği en büyük sosyal topluluktur. Çocuk, kendisine hayat boyu gerekli bilginin bir kısmını ailesinden edindikten sonra düzenli bir eğitim alabilmek için okula gitmeye başlar. Okulda sistemli bir şekilde öğrenme faaliyeti içine giren çocuk, aynı zamanda sosyal hayata da ilk adımlarını atmış olur. Okulun öncelikli hedefi çocuğa bilgi öğretmek olmakla birlikte çocuk okul sayesinde arkadaşlık ilişkilerini de geliştirir, gerçek hayata ilk adımını okulla birlikte atmış olur.

John Dewey'e göre okul, toplumun değer yargılarının ve kültürünün gelecek nesillere aktarıldığı yerdir. Dewey, bu konuda şöyle der:

Toplumun kendisi için meydana getirdiği bütün şeyler, onun her bir bireyine okul aracılığıyla kazandırılır. Toplum en güzel fikirlerinin, kendi geleceği için işte bu sayede gerçekleşeceğine inanır. Bireyselliği savunan anlayışla toplumsallığı savunan anlayış burada birleşir. Ancak kendisini oluşturan bütün fertlerin tam olarak olgunlaşması emeline sadık kalmakla toplum, başkaca herhangi bir ihtimalden çok, kendisine verdiği yönde okuldan daha değerli hiçbir şey yoktur (Dewey 2008: 23).

Sosyal bir kurum olarak okulun, bireyin sosyalleşmesi sürecinde iki önemli işlevi vardır. Bu işlevlerden birincisi, “kendi başına birtakım öğrenme tiplerini gerçekleştirme

sorumluluğu; ikincisiyse, diğer sosyal kurumların boşluğunu doldurma görevidir (Yavuzer 2008: 146).”

Okulun birinci işlevi herkes tarafından bilinen öğretim görevidir. Okul, bireylere iş hayatında veya bilim dünyasında ihtiyaç duyacağı sayısal sembol ve kavramlarla değerleri kazandırır. Okul, düşünme ve sorgulama alışkanlığıyla birlikte, uygulanan öğretim programlarıyla bilim kavramlarını öğretir.

Okulun ikinci işlevi ise, aile ve arkadaş çevresinin çocuğa kazandırdığı başka bireylerle oynama ve çalışma alışkanlığını toplumsal bir kurum olarak pekiştirmesi ve devam ettirmesidir. “İyi planlanmış bir okulun bu düzeydeki faaliyetleri, genellikle sosyo-ekonomik açıdan düşük düzeyde ve duygusal etkileşim açısından da yetersiz olan aile koşullarını telafi etme amacına yöneliktir.” Başka bir ifadeyle parçalanmış ya da çeşitli sebeplerle işlevlerini tam olarak yerine getiremeyen ailelerde yetişen çocuğun ailesinden göremediği sevgi ve ilgiyi okulun çocuğa vermesidir (Yavuzer 2008: 146-147).

Okul çocuğu nizamla alıştıırır; çocuğa hak, adalet ve kanun fikrini aşılır. Çocuk okulda, başkalarının haklı isteklerini tanımayı, bu suretle beraber yaşanan insanlarla iyi ilişkiler kurmayı öğrenir. Okul, müşterek hayat, oyunlar, gezintiler ve seyahatler sayesinde çocukta sosyal ruhun uyanmasına yardım eder. Okulun sağladığı başlıca faydalardan biri de çocuğu çalışmaya ve işe alıştırmaktır (Kanad 1969: 135-141)

Çocukların okul hayatının ele alındığı en önemli romanların başında Reşat Nuri’nin *Çalıkuşu* romanı gelmektedir. Bu romanda küçük yaşta annesini kaybeden Feride, dokuz yaşına kadar büyükannesinin konağında yaşamış, büyükannesi ölünce de babası onu yatılı olarak Dame de Sion okuluna vermiştir. Feride, bu okuldan mezun olduktan sonra da Anadolu’ya giderek farklı yerlerde öğretmenlik yapmıştır. Romanda hem

Feride'nin okul yılları, hem de öğretmenlik yaptığı yerler anlatılırken çocukların okuldaki durumlarıyla ilgili de ayrıntılar ortaya konmuştur.

Çalikuşu romanının girişi, Feride'nin okuldaki bir hatırasıyla başlamaktadır. Feride, sınıfta çok yaramazlık yaptığı, diğer öğrencileri de meşgul ettiği için öğretmenleri tarafından tek başına bir sıraya oturtulmuştur. Fakat Feride'nin burada da dersle pek ilgili olmadığı görülmektedir. O, dersi tamamen unutarak yanı başındaki direğe çakı ucuyla bir şeyler kazımakla, pencerenin panjurları arasından gökyüzünü seyretmekle meşgul olmaktadır (s. 5-8).

Feride'nin okula adım atışının da “bir kaza, bir yaramazlıkla başladığı” görülmektedir. Babası, okulun müdürüyle konuşurken Feride dolaşmaya, öteberiyi karıştırmaya başlar. Üzeri renkli resimlerle süslü bir vazo Feride'nin dikkatini çeker, ona dokunmaya çalışınca da vazo düşerek kırılır. Babası Feride'ye bu yaramazlık nedeniyle kızarsa da okul müdürü olayı gayet normal karşılayarak babasını yatıştırır (s. 19-20).

Öksüz olduğu için büyükannesinin konağında, bütün yaramazlıklarına göz yumulan Feride'nin okulda da yaramazlıklarına devam ettiği görülmektedir. Feride'nin bu yaramazlıkları, okulda ona *Çalikuşu* adının takılmasına da neden olmuştur. Kahraman anlatıcı bunu okuyucuya şöyle aktarır:

Sınıfta mütemadiyen gevezelik eder, oradan oraya dolaşırdım.

Herkes gibi merdivenlerden inip çıkmak benim için değildi. Mutlaka bir köşeye sinerek arkadaşlarımın inmesini bekler, sonra ata biner gibi tırazanın üzerine atlayarak kendimi yukarıdan aşağıya kapıp koyuverirdim. Yahut da ayaklarımı birbirine yapıştırarak zıplaya zıplaya basamakları atlardım.

Bahçede kuru bir ağaç vardı. Fırsat buldukça oraya tırmandığımı ve tehditlere kulak asmadan teneffüs sonuna kadar daldan dala atladığımı gören muallim, bir gün: “Bu çocuk, insan değil, çalikuşu” diye bağırmıştır.

İşte o günden sonra adım unutulmuş ve herkes beni “Çalıkuşu” diye çağırmaya başlamıştı (s. 20).

Feride’nin okuldaki yaramazlıkları bunlarla sınırlı değildir. Feride’nin, okulda ders veren hocaların taklitlerini yaparak diğer öğrencileri eğlendirdiği de görülür. Mesela, bir gün, ders sırasında, sınıfta ders anlatan papazın taklidini yaparak bütün öğrencileri güldürür. Feride, makasla saçlarından bir parça kesip zamlıkla çenesine yapıştırarak keçisakallı papazın taklidini yapmaya başlar. Hoca onun tarafına baktığı zaman çenesini avuçlarının içine saklar, o başını öte yana çevirince ellerini açıp sakalını sallayarak papazın taklidini yapar ve böylece bütün öğrencileri güldürür (s. 20-21).

Feride, bir başka gün, okulun yakınındaki sokak köpeklerine vermek için yemekhaneden ekmek çalarken yakalanır. Feride, çaldığı ekmekleri okulun bahçe duvarından aşarak gizlice köpeklere verir. Feride’nin yaramazlıkları arkadaşlarını güldürmek, dersin akışını bozmak veya okulun düzenine aykırı davranışlarda bulunmakla sınırlı değildir. O, fırsatını bulduğu zaman hocaların zayıf yönlerini kullanarak onlara türlü eziyetler de eder, onları öğrencilerin önünde gülünç durumlara düşürmeye çalışır.

Mesela, ihtiyar ve son derece mutaassıp bir musiki hocası olan Sör Matild duvardaki Meryem heykelinin önünde yaşlı gözlerle dua ederken, Feride heykelin etrafında uçuşan sinekleri hocaya göstererek sarf ettiği: “Ma Sör, aziz annemizi melekler ziyarete gelmiş!” gibi sözlerle hocayla alay eder.

Başka bir zaman ise, son derece temiz ve titiz olduğuna dikkat ettiği bir hoca yanından geçerken, kalemin iyi yazmamasından şikâyet ederek kalemi sallayarak hocanın bembeyaz elbisesine mürekkep sıçratır. Feride’nin başka bir hocaya yaptığı muzipliği ise kahraman anlatıcı okuyucuya şöyle aktarır:

Yine bir tanesi vardır ki, böceklerden pek korkardı. Kitaplardan birinde boyalı bir akrep resmi bularak makasla etrafını kestim, sonra bu kâğıt parçasını yemekhanede yakaladığım iri bir at sineğinin sırtına zamlı yapıştırdım ve akşam mütalaasında bir bahane ile hocamın yanına yaklaşılarak kürsünün üzerine bıraktım.

Ben Sör'ü lakırdıya tutarken sinek yürümeye başlamıştı. Zavallı kız, havagazı lambasının ışığında korkunç bir akrebin kısıkaçlarını, kuyruğunu titreterek kürsünün üzerinde yürüdüğünü görünce bir feryat kopardı. Yanında duran bir "T" cetvelini yakalayarak bir vuruşta sineği kürsünün üstüne yapıştırdı; sonra arkasını duvara dayayıp elini yüzüne kaparak küçük bir baygınlık geçirdi (s. 22-23).

Hüseyin Çelik'in de ifade ettiğı gibi Feride, Fransız Sörler Mektebi'nde gördüğü anlayışa, kurduğı samimi arkadaşlıklara rağmen bu okulu sıkıcı bulur. Müslüman bir ailenin kızı olan Feride'nin iyi bir İslâmî terbiye ve eğitim gördüğüne dair herhangi bir ipucu yoktur. Hiçbir peşin hüküm taşımayan Feride Hristiyan misyoner mektebi olan Dame de Sion'da kendilerinden gizlenen bir hayatın olduğunu da farkındadır. Onun bu farkındalığını "Ben de onları atlatarak bizden gizlemeye çalıştıkları hayatı seyreliyormuşum gibi bir şeyi bir atlatma bir intikam zevki duyardım (s. 6)." ifadesinden anlıyoruz. Ayrıca Feride okulun fizikî atmosferinden de memnun değildir. Burası her ne kadar bir din okulu olmasa da açılmayan panjurları, loş havasıyla Hristiyanlığın her tarafına sindiğı bir çeşit manastırı andırmaktadır (Çelik 2000: 38). Feride'nin tasvirine göre okul şöyledir: "Manastır terbiyesinin istediğı serin ve mağmum loşluğu temin için yapılmışa benzeyen ve pancurları hiç açılmayan" uzun pencereleri olan bir okuldur (s. 5). "Burası benim on sene kapalı kalacağım Sör mektebiydi (s. 18)."

Feride, İstanbul'da "Sörler Mektebi" dediğı okuldan mezun olduktan sonra Anadolu'ya giderek orada öğretmenlik yapmaya başlar. Feride'nin ilk öğretmenlik yaptığı yer Zeyniler köyüdür. Feride buraya geldiğinde İstanbul'daki okullardan çok farklı bir okul manzarasıyla karşılaşır.

Maarif müdürünün yenileştirildiğinden bahsettiği okul ahırdan bozma, altına tahta döşenmiş, pencereleri genişletilerek cam ve çevre takılmış bir sınıftan ibarettir. Okulda ders araç gereci olarak bir harita, bir iskelet levhası, bir çiftlik ve bir yılan resmi vardır. Sınıfın bir köşesinde, ahır zamanından kalma yemlik durmaktadır. Bu yemliğin üstüne bir kapak çakılmış, böylece yemlik içine malzeme konabilen bir dolap haline getirilmiştir. Bu dolabın bir işlevi de yaramazlık yapan çocukların içine kapatılarak cezalandırıldığı bir mahzen olmasıdır. Sınıfın son malzemeleri de bir köşeye kaldırılmış, kullanılmayan sıralardır (s. 169).

Feride, okulun ilk gününde öğrenciler gelmeden sınıfı düzenler, yeri temizler, kullanılmayarak kenara kaldırılmış olan sıraları yerleştirerek oraya bir okul havası vermeye çalışır. Okula gelen öğrenciler karşılarında Feride'yi görünce çok şaşırır, hatta ürkerler. Bu öğrencilerin çok çekingen, içlerine kapalı çocuklar olduğu anlaşılmaktadır. Durum Feride'nin ağzından şu şekilde aktarılır:

Çocuklar, beni görünce birdenbire ürkmüşlerdi. Utana utana kapıdan bakıyorlar, kendilerini çağırdığım zaman kollarıyla yüzlerini kapıyorlar yahut kapının arkasına saklanıyorlardı. O kadar ki, bazılarını bileklerinden tutarak yarı zorla sınıfa sokmaya mecbur oldum.

Yanıma geldikleri zaman gözlerini sınıksız yumarak öyle bir el öpüşleri vardı ki, gülmemek için kendimi zor zapt ediyordum.

Besbelli, köyün bir âdeti olan bu öpücüklerden her biri gülünç bir ahenkle şaklıyor ve elimin üzerinde hafif ıslaklık bırakıyordu. Yavrucukları kendime ısındırmak için her birine bir iki hoş kelime söylüyordum. Fakat onlara, mümkün olduğu kadar tatlı bir sesle sorduğum sualleri – insanı mahcup edecek kadar inatçı bir sükûnetle – cevapsız bırakıyorlar, yalnız birçok naz ve niyazdan sonra adlarını söylemeye razı oluyorlardı (s. 171).

Feride, Zeyniler köyünden sonra B...’deki Darülmuallimat’a Fransızca öğretmeni olarak tayin edilir. Bu okulun öğrencileri yaş olarak Feride’ye yakın, hatta bazıları

büyüktür. Feride'nin buradaki öğrencilerle olan ilişkisi daha çok bir abla kardeş ilişkisine benzer şekilde gelişir. Bu okulda, 19 Mayıs tarihinde derslerin sona erdiği, sınavların, okuldaki dersler tatil edildikten sonra yapıldığı görülmektedir. Şehirdeki tüm okulların öğrencileri dersler bittikten sonra şehre yakın bir dere kenarında öğretmenleriyle birlikte Mayıs Bayramı adı altında bir gezinti ve piknik yaparlar. Bu etkinlik, öğretmenlerle öğrencilerin birlikte vakit geçirmelerini sağlamakta, böylelikle öğrencilerle öğretmenlerin daha iyi bir iletişim kurabilmelerine imkân vermektedir (s. 248).

Çalılıkısu'nda Feride'nin öğretim gördüğü Sörler Mektebi'nde öğretmenler, öğrencilerle daha iyi bir iletişim kurabilmek, yatılı olarak kalan öğrencileri eğlendirebilmek için İstanbul'un mesire yerlerine gezmeye götürürler. Bu eğlenceli gezmelerin bazen akşam karanlığına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır (s. 41).

Okul, öğrencilerin hayatta gerekli olacak faydalı bilgiler öğrendikleri bir kurum olduğu gibi, gelişme çağındaki çocuk veya gençlerin birbirlerinden görerek olumsuz davranışlar edinip yanlış bilgiler ve davranışlar kazandıkları bir ortam da oluşturmaktadır. Çocukların okullarda arkadaşlarından, cinsellik ve benzeri konularda yaşlarından önce doğru veya yanlış çeşitli bilgiler öğrendikleri görülebilmektedir. Okulların bu tür ortamlara müsait olması ve çocukların bilginin dışında farklı şeyler de öğrenmelerine romanlarda da rastlamaktayız.

Son Arzu romanında ailesinin çok sevdiği, eğitimine ve öğretimine çok özen gösterdiği Nuriyezdan, daha küçük denilebilecek yaşta kadın erkek ilişkilerini okuldaki arkadaşlarından ve müstehcenliğe varan ifadelerle anlatan romanlardan okur, öğrenir (s. 24-27).

Yine bir başka roman olan M. Turhan Tan'ın yazdığı *Kadın Avcısı* romanında Nermin, “arkadaşlarına çirkin pusulalar yazmak, çantasında münasebetsiz resimler ve namına yazılmış mektuplar bulunmak, apteshane duvarlarına müstehcen vecizeler karalamak gibi suçlardan dolayı devam ettiği ilk mektebin son sınıfında” okuldan kovulur (s. 76-77).

Özet olarak söylemek gerekirse, çocukların okuldaki durumlarıyla ilgili en detaylı bilginin *Çalılıkusu* romanında verildiği görülmektedir. Bu romanda Feride'nin öğrenim gördüğü Sörler Mektebi'ndeki yabancı öğretmenlerin öğrencilere son derece müsamahakâr davrandıkları ortaya çıkmaktadır. Öğrencileri iyi birer Hristiyan olarak yetiştirmek isteyen öğretmenlerin son derece sabırlı kişiler oldukları anlaşılmaktadır. Okulla ilgili bilgilerin yer aldığı diğer iki romanda ise okul, çocuğun olumsuz davranışlar kazandığı ve yanlış bilgiler edindiği bir yer olarak gösterilmiştir.

2.2.7 Öğretmen ve Çocuk İlişkisi

Çocuğun hayatında aileden sonra gelen ikinci toplumsal kurum okuldur. Özellikle okul öncesi eğitimi ilkokul çocuğunun kişilik gelişiminde önemli yer tutar. Okulda onu etkileyen en önemli faktör öğretmendir. Çocuğun ruhsal gelişimi açısından özdeşleştiği kişi anne babasından sonra öğretmendir.

Planlı ve programlı bir eğitimde eğiten ve eğitilen kişi vardır. Eğitimin temel ögesi öğretmen ve öğrencidir. Öğrenme, öğrencinin kendisi tarafından gerçekleştirilir. Öğretmenin görevi, çeşitli öğretim teknik ve yöntemlerinden yararlanarak, çocuğun öğrenim yaşantısını düzenlemek ve istedik davranışların öğrenci tarafından kazanılıp kazanılmadığını değerlendirmektir (Kırkıncıoğlu 1995: 42).

Öğretmen öğrencide davranış değişikliği meydana getirecek kişidir. Zaten öğrenme de davranış değişikliğinin meydana gelmesidir. Okul ve öğretmen bu iş için görevlidir. Bu davranış değişikliğinin yalnız okul içinde değil okul dışında da kendiliğinden olması gerekir. İlgili bir öğretmen bunu sağlayan kişidir. Öğretmen eğitici tutum ve davranışlarını derslerde sergilediği gibi ders dışında da devam ettirmeli, davranışlarıyla öğrencileri etkileyeceğini düşünerek var olan olumsuz alışkanlıklarını öğrencilerin görebileceği ortamlarda yapmamalıdır.

İnsan hayatında önemli yeri olan okulun, çocuk tarafından sevilip cazip algılanmasında ya da çocuğun oradan nefret edip okul sendromu yaşamasında öğretmenin kişiliğinin büyük rolü vardır. Öğretmenin çocukla karşılaştığı ilk gün çok önemlidir. İyi bir öğretmen bu karşılaşmanın çocuk için ne denli önem taşıdığının bilincindedir. Onu bütün şefkati, güler yüzü ve cana yakınlığı ile kabul eder. Çocuğun gözünde öğretmen, her şeyi bilen, yapan, en bilgili örnek insandır (Kırkıncıoğlu 1995: 43-44).

Okul, öğrencilere okuma-yazma becerisinin kazandırıldığı ve farklı bilgilerin öğretildiği bir kurum olmasının yanında, karmaşık ve soyut sosyal bilgi ve becerilerin de bireylere kazandırıldığı, bu özelliğiyle herkesi bir şekilde ilgilendiren en yaygın toplumsal bir kurumdur (Tatar, 2009) .

Bu kurumu böylesine önemli yapan, her şeyi öğrenme çağındaki çocukların zamanlarının önemli bir kısmını burada geçirmeleridir. Öğretmenlerin öğrencilerle olan ilişkisi de okulda geçirilen zamanın kalitesini belirler. Öğretmenlerin öğrenciye yaklaşım biçimi, öğrencinin okulu sevmesinde rol oynayan en önemli etmendir. Öğretmen, sadece bilgi aktaran kişi olmayıp, öğrencilerin çoğu zaman model olarak belirlediği, davranışlarını taklit etmeye çalıştıkları, saygı duydukları örnek kişidir.

İncelediğimiz romanlarda öğretmen-öğrenci ilişkisinin yer aldığı tek eserin Hüseyin Rahmi'nin *Çalıkuşu* romanı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu romanda Feride, özel bir okul olan Fransız Sörler mektebinde yatılı olarak öğrenim görür. Feride, büyükannesinin yanında çok şımarık bir çocuk olarak yetiştiği için bu yaramaz tavırlarını okulda da devam ettirmektedir. Feride, çoğu zaman dersin akışını bozan tavırlar sergilemekte, dersle çok ilgilenmemekte, fırsatını buldukça öğretmenlerini alaya alan hareketler yapmaktan çekinmemektedir. Bu tür yaramazlıklardan başka okulun bahçesindeki ağaçlara çıkmak, merdiven korkuluklarından kayarak inmek, okulun bahçe duvarından atlayarak dışarı çıkmak onun için normal hareketlerdir. Feride'nin bütün bu yaramazlıklarına rağmen okuldaki öğretmenler, belki Feride öksüz ve yetim olduğu için, belki de özel bir okulun öğretmenleri oldukları için, ona devamlı hoşgörüyle yaklaşırlar, yaptıkları yaramazlıkları anlayışla karşılarlar. Feride bu durumu şöyle anlatır: “Bu Sörler ya hakikaten melek gibi sabırlı insanlardı yahut da benim hoş bir tarafım vardı. Yoksa başka türlü benim kahrımı çekmek mümkün değildi (s. 20).” Feride'nin okuldaki bu davranışları öğretmenlerin ona *Çalıkuşu* lakabını takmalarına sebep olmuş, Feride de daha sonradan bu lakabı benimseyerek aile içinde de kendisine *Çalıkuşu* denmesini normal karşılamıştır.

Feride, derslerde fırsat buldukça muziplikler yapar, öğretmenleri taklit eder, öğrencileri güldürmeye çalışır. Feride bir gün derste, ara sıra okula gelen keçisakallı ve gözlüklü bir papazın taklidini yapar. El işi makasıyla saçından kestiği bir parça saçı zamlıkla çenesine yapıştırır. Hoca onun tarafına baktığı zaman çenesini avuçlarının içine alarak saklar, başka tarafa döndüğünde ise ellerini açıp sakalını sallayarak papazın taklidini yaparak çocukları güldürür. Ders anlatmaya çalışan öğretmen, çocukların kahkahalarının sebebini anlayamayınca bağırarak öğrencileri susturmaya çalışır. Tam o sırada başını koridordaki pencereye çeviren Feride okulun müdiresi Sör Süperiyör ile göz göze gelir. Feride'nin ve okul müdürünün hareketlerini kahraman anlatıcı okuyucuya şöyle aktarır:

Şaşkınlıktan ne yapsam beğenirsiniz? Boynumu bükerek, parmağımı dudağıma götürerek “sus” işareti yaptım, sonra da parmaklarımla ona bir öpücük gönderdim.

Mektebin en büyüğü bu Sör Süperiyör’dü. En ihtiyar hocalara kadar herkes onu Allah gibi sayardı. Böyle odluğu halde kendisinden hocaya karşı suç ortaklığı rica etmem kadıncağızı neşelendirdi. Sınıfa girerse ciddiyetini muhafaza edememekten korkuyormuş gibi güler ve parmağıyla beni tehdit ederek koridorun karanlığında kayboldu (s. 20-21).

Feride’nin bu yaramazlığına bu şekilde göz yuman okul müdiresi bir başka gün Feride’yi yemek ve ekmek artıklarını toplarken yakalar. Sör, Feride’ye ne yaptığını sorunca Feride, çok masumane şekilde “Köpeklere yiyecek vermek fena mı Ma Sör?” diye cevap verir. Feride, yemekhaneden aldığı yemek ve ekmek artıklarını okulun yakınında bulunan viranede yaşayan sokak köpeklerine vermektedir. Bu işi yapabilmek için de giriş çıkışları kontrol altında olan okuldan çıkması gerekmektedir. Müdire, Feride’ye okuldan nasıl çıktığını sorunca, yaptığı işin yanlış olduğunu düşünmeyen Feride, hiç çekinmeden “– Çamaşırhanenin arkasındaki duvardan atladım.” cevabını verir.

Feride’nin bu cevabı Sör’ü çok şaşırtır, büyük bir felaket haberi almış gibi ellerini başına götürerek, Feride’ye duvardan atlamaya nasıl cesaret ettiğini sorar. Feride’nin, müdirenin bu sorusuna verdiği cevabı ve müdirenin tepkisini kahraman anlatıcı okuyucuya şu şekilde aktarır:

– Merak etmeyiniz Ma Sör... Duvar çok alçak... Hem nasıl istiyorsunuz ki kapıdan çıkayım?... Kapıcı beni bırakır mı hiç? Birinci defasında: “Ma Sör Terez seni çağırıyor!” diye aldattım da öyle kaçtım... Rica ederim siz de beni haber vermeyin... çünkü köpeklerin aç kalmaları tehlikesi var...

Sörler ne garip insanlardı. Zannederim ki başka bir mektepte bunu yapsam ya hapsedilir, yahut da bir başka ceza götürdüm.

O, benimle yüz yüze gelmemek için yere çömeldi:

– Küçük hayvanları korumak güzel şey, dedi. Fakat itaatsizlik etmek hiç öyle değil... Bırak sepeti bana... Ben kırıntıları kapıcı ile köpeklere gönderirim.

Hayatta kimse galiba bu kadın kadar beni sevmedi (s. 21-22).

Feride böylesine yaramazlıkları olan bir öğrenci olmasına rağmen öğretmenlerin devamlı hoşgörüsüyle yaklaşmaları, Feride'nin de ilerleyen yaşlarında insanlara hoşgörüsüyle yaklaşmasını sağladığı görülmektedir:

Sörlerin buna benzer hareketleri o zaman yelin kayaya tesiri gibi bir şeydi, haşarılığımıza, intizamsızlığımıza mani olacağına benzemezdi. Fakat zamanla gizli gizli içeriye işlemiş bu silinmez işler, bende şifasız bir zaaf ve rikkat tortusu bırakmış olmasından korkarım (s. 22).

Aradan zaman geçtikten sonra Feride, nişanlısı Kâmran'dan kaçarak Anadolu'da öğretmenlik yapmaya gitmek için karar verdiğini dadısına anlatırken çocuklara olan sevgisinden bahseder ve bir öğretmen olarak onlarla çok güzel ilgileneceğini anlatır: “Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime ‘abla’ dedirteceğim. Fakir olanlara, elimle siyah önlükler dikeceğim (s. 119).”

Feride Zeyniler köyüne öğretmen olarak gittiği zaman öğrenciler Feride'yi ilk gördüklerinde hayli çekingen davranırlar. Ben anlatıcı, çocukların bu halini okuyucuya şöyle anlatır:

Çocuklar, beni görünce birdenbire ürkmüşlerdi. Utana utana kapıdan bakıyorlar, kendilerini çağırdığım zaman kollarıyla yüzlerini kapıyorlar yahut kapının arkasına saklanıyorlardı. O kadar ki, bazılarını bileklerinden tutarak yarı zorla sınıfa sokmaya mecbur oldum.

Yanıma geldikleri zaman gözlerini sımsıkı yumarak öyle bir el öpüşleri vardı ki, gülmek için kendimi zor zapt ediyordum.

Besbelli, köyün bir âdeti olan bu öpücüklerden her biri gülünç bir ahenkle şaklıyor ve elimin üzerinde hafif bir ıslaklık bırakıyordu. Yavrucukları kendime ısındırmak için her birine bir iki hoş kelime söylüyordum. Fakat onlara, mümkün olduğu kadar tatlı bir sesle sorduğum sualleri – insanı mahcup edecek kadar inatçı bir sükûnetle – cevapsız bırakıyorlar, yalnız birçok naz ve niyazdan sonra adlarını söylemeye razı oluyorlardı (s. 171).

Feride, bu köyde öğrencilere sadece ders anlatmakla kalmaz, onlarla her yönden ilgilenir, onlara teneffüs zamanlarında eğlenceli, meraklı oyunlar öğretmeye çalışır. Bir gün öğrencilerin bir köşeye sıkıştırarak ağlattıkları Munise’yi onların elinden kurtarır. Eve götürerek onu teselli eder. Annesi, babası hakkında konuşurlar. Üvey annesinin bakmadığı Munise’yi “bebek oynar gibi seve seve, sevine sevine uğraşarak” süsler. Eski entarilerinden birini küçültüp diker ve Munise’ye giydirir (s. 177-184).

Zeyniler’de Feride’nin birçok olumsuzluklar içinde öğrencilere bir şeyler öğretmeye çalışması, şefkatle yaklaşması çocukların Feride’ye açıktan ifade etmedikleri bir sevgi ile bağlanmalarını sağlamıştır. İle yeni gelen maarif müdürünün teftiş için gelerek okulun eğitime çok da uygun olmayan şartlarını görerek okulu kapatması üzerine Feride’nin köyden ayrılması gerekince tatil günü olmasına rağmen haberi alan çocuklar okula gelerek Feride’nin elini öperler ve öğrencilerin ana babaları okulun kapanmasından duydukları üzüntüyü dile getirirler (s. 210).

“Feride, her ne kadar çocuksu bir aşk macerasından kaçsa bile, Reşat Nuri’nin sonraki romanlarında ortaya koyduğu idealist öğretmen tiplerinin başlangıcı sayılır. Nitekim o İzmir’de Sörler Mektebi’nde hocalık alma ile o zaman ıssız bir kasaba olan Kuşadası’na tayin edilme tercihiyle karşı karşıya kalınca Kuşadası’nı tercih eder (Çelik 2000: 27) “ ve İzmir yerine ıssız bir yeri tercih etmesini şöyle açıklar:

Bir tarafta rahat bir hayat vardı. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka bir tesellisi, başka bir cazibesi yok

muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış, kaba saba ellerde ziyan olmuş miniminileri geldi. Bu biçareler, açılmak için biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi. Bu şefkat, bu hareketi gösterenlere, gönüllerinin bütün minnet ve muhabbetini veriyorlardı. Her şeye rağmen, bu küçük sefilleri, derin derin sevmeye başladığımı anladım. Munise bile onlar arasından gelmemiş miydi (s. 314-315)?

“*Çalılıkı*’nın idealizminde muharrik güç herhangi bir ideoloji değil, kendisinin de çok tekrarladığı şefkat, muhabbet, sevmek kelimeleri ile özetlenebilecek duygulardır. Nitekim o öğretmenliğe başlayışı ile ilgili olarak (Çelik 2000: 27)” yukarıdaki ifadenin devamında şu ifadeyi kullanmaktadır:

Ben muallimliği aklıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek bir gün aklıktan öldürebilir. Fakat ne ziyanı var? Değimli ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek (s. 315).

Feride Zeyniler köyünden sonra B...’ de Darümuallimat’ta Fransızca öğretmenliği yapmaya başlar. Buradaki öğrenciler yaşça Feride’ye yakın oldukları için Feride’nin onlarla olan ilişkisi daha farklıdır. Feride okulda nöbetçi olduğu bir gün müdür muavini Şehnaz Hanım’la sınıfları dolaşırken Şehnaz Hanım Cemile adında bir öğrencinin yeni gelmiş mektubunu okumasına fırsat vermeden elinden alır. Şehnaz Hanım, bu mektubu Cemile’ye sevdiği gencin yolladığını anlayınca onu öğrencinin bir daha okumaması için sobaya atar. Feride Cemile’nin karşılaştığı bu durumdan etkilenir, geceleyin gizlice muavinin odasına girerek sobadan yanmamış mektubu alır ve Cemile’nin önlüğünün cebine koyar. Müdür muavini Şehnaz Hanım’ın öğrencilere karşı böyle sıkı tavırlar sergilediği halde Feride’nin daha anlayışla yaklaşması, onun yaş olarak öğrencilerle daha yakın olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, başkışısı bir öğretmen olan *Çalikuşu* romanı, o dönemin eğitim sistemi hakkında ipuçları barındırmakta, öğrenci ve öğretmen ilişkisini ayrıntılarıyla yansıtmaktadır. Romanda Feride karakteriyle okuyucunun zihninde “idealist öğretmen” portresi çizilmekte, gerek Feride’nin Dame de Sion’da öğrenci iken öğretmenlerle olan ilişkisiyle, gerekse öğretmenlik yaptığı okullarda öğretmen olarak öğrencilerle olan ilişkisiyle bu portrenin ayrıntıları ortaya konmaktadır. Kısacası, kendisi de bir öğretmen olan yazar, Feride karakteriyle “Nasıl iyi öğretmen olunur?”un cevabını vermeye çalışmıştır.²⁶

2.2.8 Çocukların Arkadaş Çevresi

Çocuğun ailesinden sonraki en yakın çevresi şüphesiz arkadaşlarıdır. İnsanın arkadaş duyduğu ihtiyaç bebeklik dönemine kadar uzanır. Ağlayan bebek, yanına bir başkasının yaklaştığını görünce susar. Çocukların arkadaşlığa duydukları ihtiyaç sadece doyum sağlamak değil, aynı zamanda deneyim kazanmak amacından da kaynaklanır. “Çocuklar diğerleriyle birlikte ola ola, grup isteklerini ve kabul edilen davranışı öğrenirler (Yavuzer 2008: 142).”

Çocuklar arkadaşlarıyla oynadıkları oyunlar sayesinde çok şeyler öğrenir, işbirliği yapmanın, paylaşmanın, bir şeyler başarmanın keyfini yaşar. Çocuklar, arkadaşlarıyla birlikte olduğu sürece topluluğun kararlarına uymanın, toplu şekilde hareket etmenin gerekliliğini daha iyi anlar. Hiç arkadaşı olmayan çocukların çoğu zaman bencil, uyumsuz bir kişilik sergiledikleri gözden kaçmayan bir durumdur.

²⁶ Reşat Nuri Güntekin’in *Çalikuşu* romanında çizdiği öğretmen profiline diğer romanlarında da rastlamak mümkündür. Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: AYDIN, Yahya. 2006. **Reşat Nuri Güntekin’in Çalikuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası Romanlarında Öğretmen Tipleri ve Toplumun Öğretmen Algılaması**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

İncelemiş olduğumuz romanlarda çocukların arkadaş çevreleriyle ve bu çevredeki davranış şekilleriyle ilgili çeşitli bulgulara rastlamaktayız. Bu bağlamda ele alınması gereken ilk roman Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanıdır. Bu romanda Feride, annesini küçükken kaybettiği için İstanbul'da büyükannesinin ve teyzelerinin yanında kalır. Feride'nin arkadaşı olarak ilk göze çarpan çocuklar akraba çocuklarıdır. Feride'nin teyze çocukları, Feride'ye göre daha sakin, annelerinin sözünden çıkmayan çocuklardır. Feride bu çocuklara göre daha hareketli, biraz da yaramaz bir çocuk olduğu için annelerinin sözünden çıkmayan teyze çocuklarından hoşlanmaz, bu nedenle de daha çok mahalledeki çocuklarla arkadaşlık eder. Zaman zaman onları teyzesinin bahçesine toplar, orada delicesine oyunlar oynarlar. Mahallenin çocuklarının yaptıkları gürültü ve yaramazlıklar nedeniyle köşkün bahçesinden kovuldukları zaman da Feride de onlarla birlikte dışarı kaçar, kırlarda, bahçe aralarında çocuklarla gezer, bahçelerin çitleri üzerinden aşarak yemiş çalar (s. 24-25).

Feride, büyükannesinin ölümünden sonra yatılı olarak Fransız mektebine başlayınca arkadaş çevresi değişir, okuldaki çocuklarla arkadaşlık yapmaya başlar. Feride'nin okul arkadaşlarıyla olan ilişkisi mahalle arkadaşlarından farklıdır. Çoğu zaman mahalledeki çocuklara liderlik eden Feride, yatılı okulda davranışları yüzünden çoğu zaman arkadaşları tarafından dışlanır, bahçede ve sınıfta tek başına kalır. Arkadaşları, Feride ağzında bakla ıslanmayan geveze bir kız olduğu için okuldaki hocalardan ziyade ondan çekinirler. Çünkü o, arkadaşlarından herhangi birisinin, mesela bir delikanlıyla çiçek alışverişi gibi bir sırrını öğrendiği zaman, okulun bahçesinde adeta tellal çağırır gibi herkese duyurur. Feride'nin bir arkadaşına yaptığı bir şaka kahraman anlatıcı tarafından şöyle aktarılır:

Hiç unutmam, bir kış akşamı mütalaahanede derse çalışıyorduk. Mişel isminde çalışkan bir kız, kalın kafalı bir arkadaşına Roma tarihini müzakere ettirmek için Sör'den müsaade almış, en arka sıraya çekilmişti. Mütalaahanenin sessizliği içinde birdenbire bir hıçkırık duyuldu. Sör başını kaldırdı:

– Ne o Mişel, sen ağlıyor musun? Niçin? dedi.

Mişel, elini gözyaşlarından sıırsıklam kesilmiş yüzüne kapadı.

Cevabı onun yerine ben verdim:

– Mişel Kartacalıların mağlubiyetine meraklandı, ona ağlıyor, dedim.

Sınıfta bir kakhaha koptu.

Hasılı arkadaşlarımla beni aralarına almamakta hakları vardı. Fakat herkesten ayrı kalmak, koskoca bir kız olduğum halde zevzek bir çocuk muamelesi görmek pek de hoş bir şey değildi (s. 28-29).

Feride, okulda arkadaşlarını rencide edici konuşmaları ve hareketleri yüzünden dışlanırsa da okul dışındaki ortamlarda hemen arkadaş bulabilen, çocukları çevresine toplayan birisi olarak okuyucunun karşısına çıkar. Mesela, Feride yaz tatilini geçirmek üzere Tekirdağ'da bulunan teyzesinin yanına gittiği zaman orada bulunan komşu çocuklarını etrafına toplamayı başarır. Çocuklar, onu görünce sevinirler, o da onları evin bahçesine toplar ve onlarla salıncağa biner (s. 76).

Feride, Zeyniler köyünde ders dışındaki zamanlarda çocuklara eğlenceli, meraklı oyunlar öğretmeye çalışır. Fakat çocuklar, Feride'nin öğrettiği bu oyunlardan hoşlanmazlar ve okulun eski hocası Hatice Hanım'dan öğrendikleri veya kendi bildikleri oyunları oynamaya devam ederler. Çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunlar, ölümü çağrıştıran, içinde “ölüm, tabut, teneşir, zebani, kabir gibi korkunç kelimelerle dolu ilahiler okumak”, bir tiyatro piyesi gibi oynanan cenaze oyununu oynamaktır. Çocukların “seslerini titrete titrete hep bir ağızdan” ilahi söyleyerek oynadıkları bir oyun tüyler ürperticidir. Onların oyun sırasında söyledikleri ilahinin sözleri şöyledir:

Haramiler gibi soyarlar seni,
Bir kuru tabuta koyarlar seni,
Zalim ölüm sana çare bulunmaz.

Çocukların en sevdikleri oyunlardan birisi de “cenaze oyunu”dur. Bu oyunu çocuklar genellikle uzun öğle teneffüslerinde, bir tiyatro piyesi gibi oynarlar. Oyunun başlıca oyuncularını Hafız Nuri ile Arap Cafer adlı öğrencilerdir. Kahraman anlatıcı, çocukların oynadıkları bu oyunun ayrıntılarını okuyucuya şöyle aktarır:

Cafer Ağa hastalanıyor; kız çocuklar, etrafına toplanarak Kuran okuyorlar, ağzına zenzem akıtıyorlar.

Küçük, akı çok gözlerini belirterek ruh teslim edince kızlar feryat ederek çenesini bağlıyorlar. Sonra Cafer Ağayı teneşirde yıkıyorlar.

Çocukların, kırık bir kapı tahtasını yeşil başörtülerle süsleyerek meydana getirdikleri tabutun korkunç bir sahici tabuttan farkı yok.

Hafız Nuri’nin dik, meşum bir sesle sela vermesi, ezan okuması, cenaze namazı kıldırması tüyler ürpertecek bir şey. Hele mezar başında: ‘Ya Cafer İbn-i Zehra!’ diye bir talkın verışı var ki, gece rüyalarım giriyor (s. 177-178).

Feride’nin Zeyniler’deki öğretmenliği okulun kapatılmasıyla sona erer. Buradan sonra Feride, B... ilindeki darülmualimatta Fransızca öğretmenliği yapmaya başlar. Bu okulun öğrencileri, yıl sonunda dersler bitince toplu olarak gezmeye giderler. Şehir merkezinden biraz uzaktaki bir dere kenarında piknik yapan öğrenci ve öğretmenlerin birlikte vakit geçirdikleri; özellikle genç hocalardan bazılarının öğrencilerle beraber ağaçlara kolan salıncağı kurarak salıncağa bindikleri; bazı öğrencilerin mızıka ile marş okudukları; genç kızlardan bazılarının itişe kakışa, çığlık çığlığa top yahut esir almaca oynadıkları; bir başka tarafta ise bazı öğrenci ve öğretmenlerin toplanarak “manzume okuyan yahut nutuk söyleyen bir çocuğu” alkışlayarak eğlendikleri görülmektedir (s. 248).

Refik Halit’in işgal yıllarının İstanbul’unu konu edinen *İstanbul’un Bir Yüzü* romanında, romanın başkişilerinden Kâni ile İsmet’in birbirlerini küçüklükten beri tanıdıkları, çocukluk arkadaşı oldukları görülür. Roman kişisi İsmet’in anlatmasına göre Kâni Soğukçeşme Rüştüyesi’ne giden, “pembe yanaklı, ablak çehreli, simsiyah üzüm

gözlü, biraz peltek ve bön bir çocuk”tur. Kendisi ise başında yemeni, kulaklarında, düşmesin diye arkadan ibrişimle birbirine bağlanmış çeyrek liradan küpeler, sakız çiğneye çiğneye sokaklarda gezen yaramaz bir kızdır. Çocuklar, yanaklarının renginden dolayı Kâni’ye “Elma Kâni”, çıtır pıtır olduğundan dolayı da İsmet’e “Yüksük İsmet” lakabını takmışlardır (s. 4).

Yine aynı romanda zengin paşa çocuklarının Avrupa’dan getirilmiş oyuncaklarla oynadıklarını, konaklardaki hizmetçi çocukların, orta halli ve fakir ailelerin çocuklarının ise kendi imkânlarını kullanarak “gece kandili artıklarından adam ve ayı şekilleri, gazete kâğıtlarından sandal ve yelkenli kayıklar yaparak” vakit geçirdiklerini görmekteyiz. Bu türden kendi yaptıkları oyuncaklarla oynamayı seven paşanın oğlu İhsan için Kâni ayrıca “kibrit çöplerinden yangın kulesi, çikolata kalaylarından ‘Bâb-ı Seraskerî’ dairesi” gibi çok farklı şeyler de yapmaktadır (s. 6).

Aynı romanda, İsmet, Kâni ile çocukluklarında zamanlarının çoğunu sokaklarda, bahçelerde birbirlerini “yenmeğe, yatırmağa çabalayarak, itişip dövüşerek, ısıra haykıra, koşuşa kovalaya, serin havaya kavuşmuş köpekler gibi keyifli, neşeli, serbest” bir halde geçirdiklerini de anlatmaktadır (s. 6).

Ercüment Ekrem’in *Kopuk* romanında Ahmet on dört, Makbule on yaşlarında iki arkadaşlırlar. Ahmet gayrimeşru bir ilişkiden dünyaya geldiği için babasızdır ve annesi de ölünce tamamen kimsesiz kalır. Makbule’nin de annesi hastadır ve üvey babası içki bağımlısıdır. Makbule’nin annesi, ölmeden önce Ahmet’i yanına çağırarak kızı Makbule’ye sahip çıkmasını ister. Bu olaydan sonra Ahmet’le Makbule’nin arkadaşlıkları daha da pekişir, zamanla da aşka dönüşür. Ahmet, Makbule’yi üvey babasının dayacağından kurtarmak isterse de henüz küçük denilebilecek bir çocuk olduğu için başarılı olamaz. Makbule’nin üvey babası, Makbule’yi bir konağa hizmetçi olarak verir, kendisi de ortadan kaybolur.

Ahmet, tesadüfen Makbule'nin nerede olduğunu öğrenince hiç vakit kaybetmeden konağa giderek Makbule'yi oradan kaçıırır. Bundan sonra, Ahmet ile Makbule, aynı evde kalmaya başlarlar. Ahmet, Makbule'nin ihtiyaçlarını karşılamayı kendine görev edinir, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için önce küfecilik yaparak para kazanmaya çalışır, daha sonra herkesin esrar içtiği bir kahvehanede günlüğü yarım liraya bir iş bulur ve çalışmaya başlar. Artık Ahmet Makbule'ye sahip çıkmakla Makbule'nin annesinin son isteğini yerine getirmiş olmaktan, Makbule de üvey babasının dayaağından kurtulmuş olmaktan dolayı çok mutludurlar. Fakat bu mutlulukları çok sürmez. Makbule'nin hizmetçilik yaptığı konağın sahibi Ahmet'i hırsızlık yaptığı gerekçesiyle şikâyet edince Ahmet bir ay kadar hapiste kalır, bu süre içinde gidecek kimsesi olmayan Makbule başka bir konağa hizmetçi olarak gider, bundan sonra Ahmet Makbule'nin izini kaybeder. Onu tekrar bulması, altı sene sonra mümkün olur ve birbirlerini bulduklarında artık eski arkadaşlıklarının kalmadığı görülür.

Halide Nusret'in yazdığı *Küller* romanında Nejat, Suzan'ın halasının oğludur ve çocuklukları beraber geçmiştir. Nejat, Suzan on iki yaşındayken onunla geçirdiği vakitleri ve birlikte at yarışları yaptıklarını hatırlar. Suzan at binmeyi ve silah kullanmayı on iki yaşındayken öğrenmiştir. Romanda, Suzan'ın küçük bir çocukken bile ne kadar merhametli olduğunu anlatabilmek için silah kullanmada çok iyi olmasına rağmen hiçbir canlı hedefe nişan almadığından da bahsedilir (s. 52).

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanında Kasım, çamaşırcı Ayşe Kadın'ın kontrolleri için gittiğinde yanında Atife'yi de götürür. Atife, Ayşe Kadın'ın oğlu Mehmet'le oynamayı çok sever. Atife, “mavi donlu Mehmet'le dut ağaçlı bahçede, kendi kibar arkadaşlarıyla oynayamadığı içtenlik ve çılgınlıkla” oyun oynar. Mehmet de Atife ile oynamaktan mutlu olur, onun peşini hiç bırakmaz. Kasım'ın işleri bitip de ayrılacakları zaman Mehmet bahçeden kopardığı şebboy çiçeğini Atife'ye vermeyi ihmal etmez (s. 67).

Çocuklar her zaman birbirlerinden güzel şeyler öğrenmezler, yaşlarına göre bilmemeleri gereken bilgileri de birbirlerinden öğrenirler. Mesela, Reşat Nuri'nin *Son Arzu* romanında Feyzullah Efendi, torunu Nuriyezdân'ın iyi bir eğitim görmesini ister, fakat okulda derslerin dışında 'yanlış' şeyler öğrenmesinden de korkar. Feyzullah Efendi'nin bu korkusu da gerçek olur. Nuriyezdân, okuldaki arkadaşlarından kendisine faydalı olacak derslerle ilgili bilgileri öğrenmek yerine, kadın erkek ilişkilerini öğrenir. Okuldaki kızlar, bu tür konularda birbirlerine bilmediklerini öğretir, öğrenmediklerini ise çeşitli kitaplardan okurlar.

Mesela, bir gün Nuriyezdân, yan yana oturduğu arkadaşı Rasime'nin ders dinlemediğini, "başını sıranın içine eğerek bir şey okumaya uğraştığını" görür. Rasime'nin ne okuduğunu merak ederek kitaba göz atar. Rasime'nin okumakta olduğu kitap "İlk Öpücük" adında bir çeviri romandır. Nuriyezdân bu romanda daha önce hiç okumadığı türden bir kitaptır ve kitabın konusu kadar cümleleri de çok ilgisini çeker. Hâkim anlatıcının ifadesiyle Nuriyezdân'ı etkileyen cümleler şunlardır:

Umutsuzluklarla tutuşmuş uzun özlemlerden, öldürücü ayrılıklardan sonra iki sevgili birbirinin kucağına düşüyorlardı. (Alber), üzerleri ter bıyıkla gölgelenmiş kırmızı dudaklarını sevgilisi (Jan)'ın turfanda şeftali pembe yanaklarına yapıştırıyor; birbirinin kolları içinde ikisi de bir süre kendilerini yitiriyorlar ve sonra oğlan, kıza şöyle diyordu:

'– Sevgine susamış dudaklarım, Tanrı'nın erkekler için yaratıp da sonra yasak ettiği Cennet meyvesinin doyulmaz tadına değinirken, gönlüm, senin o okşayıcı soluklarından, aşkın Tanrısal musikisiyle doluyor.'

Bunların ve daha böyle tümcelerinin ateşlerini ilk kez damarlarında duyuyor, nasıl olduğunu henüz bilmedikleri aşkın içyüzünü tanımak için gözleri altındaki satırları körpe dimağlarına içiriyorlar; o ana değin görmedikleri hülyalı ufuklar açan bu cümleleri birer içki gibi birbiri arkasına içiyorlardı (s. 27).

Rasime'nin okumakta olduğu bu kitap, Nuriyezdân'ın da hayli ilgisini çekince dersten sonra Rasime'ye kitabı nereden bulduğunu sorar. Rasime de Faika adlı arkadaşından

aldığını, onun da ağabeyinin kitaplığından çalmış olduğunu söyler. Nuriye'dan buna benzer başka kitap varsa kendisine verip veremeyeceğini sorar. Rasime de başka kitapların olduğunu, bunlardan özellikle para vererek aldığı “Gerdek Gecesi” adlı kitabın çok güzel olduğunu anlatır.

Bundan sonra kızlar birbirleriyle kitap alış verişine başlarlar. Zamanla birbirlerine her türlü kitabı ödünç alıp verirler ve “evlerde bunları gizli okumanın, saklamanın yollarını” öğretirler (s. 27).

Romanlarda görülen çocuk karakterlerin arkadaş çevreleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bazı romanlarda çocukların arkadaşlarıyla olan ilişkilerini öğrenebiliyoruz. Romanlarda çocuklar, genelde oyun amacıyla bir araya gelmekte, çeşitli oyunlar oynamaktadırlar. Çocukların zor durumda kaldıklarında birbirlerine sahip çıktıkları, yardım etmeye çalıştıkları; okula giden öğrencilerin de birbirlerinden olumsuz davranışlar edindikleri, zamanından önce cinsel bilgileri öğrenerek davranış bozuklukları yaşadıkları anlaşılmaktadır.

2.2.9 Çalışan Çocuklar

Hiçbir çocuk kendi isteğiyle çalışmaz. Buna rağmen çocukların küçük yaşlardan itibaren çalıştıkları, para kazanmak amacıyla çeşitli işleri yaptıkları görülmektedir. Çocuklar içinde bulundukları şartlar sebebiyle çalışmak zorunda kaldıkları için okula gidememekte, bu da onların zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Okula gitmeyip çalışmak zorunda kalan çocuğun becerileri gelişse dahi zekâ yönünden gelişimi geri kalmaktadır. Ayrıca, okula gitmeyip çalışmak zorunda kalan çocuk, ilerleyen yaşlarında da hep işçi olarak kalmaya mahkûm olmaktadır.

Ercüment Ekrem'in *Kopuk* adlı romanında, Ahmet, gayrimeşru şekilde dünyaya geldiği için babası yoktur, annesi de ölünce birkaç gün komşuların yardımıyla karnını doyurur. Daha sonra yaşayabilmek için çalışması gerektiğini düşünerek bir küfe temin eder ve küfecilik yapmaya başlar. Kısa bir süre küfecilik yapan Ahmet, buradan kazandığı para yetmeyince başka bir iş bulur. Yeni bulduğu iş, esrar içilen bir kahvehanedir. Ahmet burada günlüğü yarım lira yevmiye ile çalışmaya başlar. Ahmet, burada çalışmasının karşılığı olarak ilk yevmiyesini aldığı zaman sevinir, hatta kendisiyle gururlanır. Hâkim anlatıcı, Ahmet'in sevincini okuyucuya şöyle aktarır:

Şimdi, yolda hem gidiyor, hem tesadüf ettiği gelip geçene, biraz gururlu hatta muhkir nazarlarla bakıyordu. Herkese, kendisinin büyük adamlar gibi para kazandığını, bir ev geçindirecek kadar varidat sahibi olduğunu, vaktiyle Arap Feyzi'yi öldüren Nikoli'nin çırağı Ahmet'in, kendisinden başka kimse olmadığını bağıra bağıra söylemek, bu ifadatin, dinleyenlerde uyandıracığı hiss-i ihtiramı görüp ondan mütelezziz olmak istiyordu (s. 30).

Burada bir ay kadar çalıştıktan sonra hırsızlık şikâyetiyle yaklaşık bir buçuk ay hapiste kalır. Ahmet bu kadar uzun süre işe gitmeyince kahvehanenin sahibi Ahmet'in yerine başka birisini işe alır, böylece Ahmet işsiz kalır. Ahmet, buradan sonra da başka bir işte çalışmaz, hırsızlık yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya başlar.

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanında Ayşe Kadın, kocası Ahmet'in hastalanması ve ailesine bakamaması üzerine Küçük Mehmet'i okuldan almayı, ona küfecilik ettirmeyi düşünür. Ayşe Kadın, Kasım Şinasi'nin kendilerine sahip çıkarak Mehmet'i okula yazdırması üzerine bu düşüncesinden vazgeçer (s. 45).

Halide Edib'in *Yeni Turan* romanının başkişilerinden Oğuz babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Bu durum, Oğuz'un erken yaşta hayatın yükünü sırtlanmasını, evin

geçimine katkı sağlayabilmek için çalışmasını gerektirmiştir. Annesinin romatizma hastası olduğu için çalışamaması, Oğuz'un yükünü kat kat artırmıştır. O, küçük denilebilecek yaşlardan itibaren çalışmak zorunda olduğu için okula düzenli gidememiş, tam bir eğitim alamamıştır. Oğuz, arabacılık yaparak eşya taşır, kazandığı parayla annesinin ve evlerinin ihtiyaçlarını karşılar.

Oğuz, bir gün zengin bir paşanın konağına arabasıyla yük taşır. Paşa, Oğuz'la konuşarak onun hikâyesini öğrendiğinde onları yanına alarak annesine iş vermeyi, Oğuz'u da okula göndermeyi teklif eder. Fakat Oğuz, paşanın bu teklifini kabul etmez. O, annesinin bir ev hanımı olarak kalacağını, kendisi çalışarak annesine bakabilecek durumda olduğunu söyler (s. 110-111).

Ali Zeki'nin *Alev* adlı romanında, adadaki limanda Rum çocukların hamallık yaptıkları, vapurdan inen yolcuların yüklerini taşıdıkları görülür. Sedat da İstanbul'dan Ada'ya halasının yanına giderken, iskeleye indiğinde yanındaki bavulunu yük taşıyan çocuklardan birisine taşır (s. 9).

Sonuç olarak, incelediğimiz romanlarda çalışan, para kazanarak ailesini geçindirmek zorunda kalan çocuklara çok fazla rastlanmaz. Birkaç romanda karşımıza çıkan çocukların da, kendilerine bakacak, geçimlerini sağlayacak kimseleri olmadığı için çalışmak zorunda kaldıkları görülür. Çalışarak para kazanan çocukların okula gidemedikleri, gitseler de düzenli devam edemedikleri, bu yüzden eğitimleri yarım kaldığı ortaya çıkmaktadır.

2.2.10 Kardeş Çocuklar

Kardeş çocuklar, birbirleriyle fazlaca vakit geçirdikleri için birbirlerinden çok etkilenirler. Özellikle gelişme çağındaki çocukların kişilikleri birbirlerine paralellik göstermektedir. Mesela, Ercüment Ekrem'in yazdığı *Asrîler* romanında Süveyda ve Süheyla Abdülcabbar Paşa adında bir Osmanlı valisinin iki kızıdır. Babaları olan Cabbar Paşa işleri nedeniyle, anneleri Ruhniyaz Hanım ise fazla şefkatinden dolayı kızlarıyla fazla ilgilenemezler ve bu iki kızı çok nazlı bir şekilde yetiştirirler. Cabbar Paşa Kastamonu valiliğinden emekli olarak ayrılınca İstanbul'a yerleşince kızlarına daha iyi bir imkân sağlayabilmek için mürebbiye tutarlar; buldukları mürebbiye ahlâkî zaafları nedeniyle daha önceki işinden kovulmuş olan Madam Kleopatra'dır. Bununla birlikte bir de âdâb-ı muaşeret dersleri almaları için Melahat Hanım adında birisini bulurlar ki bu kadın da asrî bir hayata özenmektedir. Bu iki mürebbiyenin de etkisiyle kızlar kendi yaşantılarını beğenmezler ve babaları öldükten sonra İstanbul'un sefih gece hayatının müdavimleri olurlar.

Süveyda, amcazadesi Fadıl Bey'in metresi olur. Daha sonra bir fırsatını bulan Fadıl Süheyla'yı da tuzağına düşürür onunla da birlikte olmaya başlar. Süheyla ile birlikte olmaya başladıktan sonra Fadıl, bir hile ile Süveyda'yı sarhoş ederek arkadaşı Nurettin ile ikisini baş başa bırakır ve Süveyda ile Nurettin birlikte olurlar. Bu durumdan faydalanan Fadıl Nurettin'i Süveyda ile evlenmeye zorlar ve Süveyda ile Nurettin evlenirler. Daha sonra Fadıl Süheyla'yı da bırakarak Melahat ile evlenir. Süheyla da bir yabancıyla birlikte olmaya başlar. Kendince yabancıyla birlikte olarak Fadıl'dan intikam almaktadır.

Süveyda kocası Nurettin'den hamile kalır fakat kocasının izni olmadığı halde bebeğini aldırır. Bundan sonra aralarında bir iki kavga da geçen Nurettin Süveyda'yı boşar. Artık kendisine karışacak kimsesi de kalmayan Süveyda, Süheyla ve Süheyla'nın birlikte olduğu Fransız adam ile Fransa'ya gitmeye karar verirler. Annelerinden bir miktar para alarak Paris'e giderler. Orada kendilerine göre son derece güzel fakat gerçekte sefahat dolu bir hayat yaşamaya başlarlar. Aradan zaman geçince Süheyla'yı birlikte geldikleri

adam terk eder gider. Yalnız kalan iki kardeş fahişelik yaparak yaşamaya mecbur kalırlar. Daha sonra Süheyla vereme yakalanarak ölür. Süveyda da elçilik tarafından İstanbul'a gönderilir. İstanbul'a gelince Süveyda, Nurettin'i merak eder, onu bulur. Bu arada Nurettin evlenmiş ve bir kız çocuğu da dünyaya gelmiştir. Süveyda da geçmiş hayatından pişman olur. Gider Nurettin'den özür dileyerek kendisini affetmesini ister. Nurettin de onu affetmesinin bir hükmü olmadığını söyleyerek Süveyda'yı evinden kovar.

Hüseyin Rahmi'nin *Hayattan Sahifeler* romanında Huriye, Nuriye ve Mustafa anne ve babalarının ölmesiyle kimsesiz kaldıkları için sokaklarda yaşamak zorunda kalan üç kardeşdir. Bu çocukların en büyükleri olan Huriye henüz on bir, on iki yaşlarındadır. Huriye, annelerinin ölümünden sonra sokaklarda dilencilik yaparak kardeşlerine sahip çıkmaya, onların karınlarını doyurmaya çalışır. Bir gün dilencilik yaparken bir kadın Huriye'yi beğenir, ona evlatlık olmak isteyip istemediğini sorar. Huriye, kadına iki kardeşinin olduğunu, onlara bakacak kimse olmadığı için onları bırakamayacağını, eğer kardeşlerini de evine kabul ederse kadının evlatlığı olabileceğini söyler. Kadın da üç çocuğu fazla bularak Huriye'ye bir miktar para verir ve yanından uzaklaşır.

Huriye, kardeşlerine sahip çıkmak amacıyla evlatlık olmayı kabul etmediği gibi, onlara bakabilmek için dilencilik yapmanın yanında hırsızlık yapar, küçük kardeşi Mustafa boğmaca hastalığına yakalanınca ona ilaç alabilmek için namusunu da satar. Mustafa hastalık ve bakımsızlıktan öldükten bir zaman sonra Nuriye'yi dilencilik yaparken gören babasının arkadaşı Nüzhet Ulvi çocukları evine alarak bu hayattan kurtarır.

Halide Edib'in *Son Eseri* romanında Şevket ve Nerime Feridun Hikmet'in iki çocuğudur. İki çocuk romanda yardımcı kişiler olarak yer almaktadır, dolayısıyla eserde çocuklar hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bu iki kardeşin ilişkileri hakkında satır aralarında verilen bilgilerden Nerime'nin her işini ağabeyi Şevket'e gördürdüğü,

bunun karşılığında ona teşekkür yerine, çoğunlukla iyi yapmadığı için şikâyet ettiği anlaşılmaktadır (s. 60).

Romanlarda kardeş çocukların birbirleriyle ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgiye rastlanmamaktadır. Roman başkişilerinin iki kardeş olduğu *Asriler* romanında kızların zevk ve eğlencenin hedef haline getirildiği bir hayatı yaşamakta birbirlerine destek oldukları görülür. Bu eğlenceli hayat, onların da sonunu hazırlamıştır. *Hayattan Sahifeler* romanında da öksüz ve yetim kalan üç kardeşin en büyükleri kardeşlerine sahip çıkmaya çalışmaktadır. Kardeş çocuklar hakkında romanlarda verilen ayrıntılar bunlardan ibarettir.

2.2.11 Akraba Çocuklar

Aralarında kan bağı bulunan, ortak kültürü yaşayan akraba çocukları, birbirleriyle akraba olmayan çocuklara göre daha uyumlu, daha güzel bir arkadaş çevresi oluşturmaktadır. Ailelerin yetiştikleri ortamın aynı olması, akraba çocukların da kendi aralarında uyumlu olmasını sağlamakta; ailelerin akrabalık bağlarıyla yakınlıkları ve çıkar ilişkilerini ön plana çıkarmadan samimi ortam oluşturmaları çocukların da birbirlerine yakın olmalarını sağlamaktadır.

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanında, roman başkişilerinden Sara'nın kızı Atıfe, kendisiyle oynayacak arkadaşı olmadığı, annesi de hastalığı sebebiyle kendisiyle ilgilenemediği için, zaman zaman teyzesi Behire'nin yanında kalır. Atıfe burada kaldığı zamanlarda mutlu olmakta, neredeyse eve gitmek istememektedir. Çünkü burada Behire'nin oğlu Hayri vardır ve ikisi birlikte oyunlar oynamaktadırlar.

Atıfe, kendisiyle oyun oynayabileceği bir arkadaş bulduğu bu evi sever, fakat zaman zaman da hiç oyun bilmediği, üstünü kirletmemek için bildiği oyunları bile adamakıllı oynamadığı, güçlü olmadığı ve fazla konuşmadığı için Hayri'den de yakındır (s. 14).

Çocukların birbirleriyle olan ilişkisi, büyüklerin kendi çocuklarıyla akrabalarının çocuklarına gösterdiği ilgiye göre de değişebilmektedir. Suat Derviş'in *Hiçbiri* adlı romanında Cavide, anne ve babası küçük yaşta terk ettikleri için halasının yanında yetişir. Cavide'nin halasının kendi yaşlarında bir kızı vardır ve Cavide ile aynı çatı altında birlikte büyürler. Fakat halası Cavide'ye kızı Neriman'a gösterdiği ilgiyi göstermeyince Neriman ile Cavide arasında az da olsa bir soğukluk meydana gelir, çocuklar birbirlerine karşı lakayt davranırlar. Cavide, Neriman'dan çok fazla hoşlanmadığını her zaman hissettirir, iki kızın geçimsizlikleri evdeki herkes tarafından bilinir. Cavide ile Neriman, hemen hiç beraber oturmaz, otursalar da birbirleriyle konuşmazlar. Birbirleriyle konuştukları zaman ise sözleri mutlaka birbirlerini iğneleyici şekilde olur.

Cavide anne ve babasından da ayrı kaldığı için kişiliği de oldukça farklı gelişir, çoğu zaman Neriman'ı kıskanır. Bu kıskançlık iki çocuğun çoğu zaman anlaşmazlığa düşmesine sebep olmaktadır. Cavide ile Neriman arasındaki kıskançlığı, okuyucu hâkim anlatıcının şu ifadelerinden öğrenir:

Cavide'yle hemen hiç anlaşamıyorlardı. Beraber oynamaktan zevk almıyorlardı. Başladıkları her oyunun ortasında muhakkak aralarında ufak bir kavga çıkıyor ve oyun bozuluyordu. Mesela, Cavide muhakkak Neriman'ı:

– Amma da ağır yapıyorsun, Neriman! Biraz daha hafif olsana! diye azarlar. Veyahut Neriman:

– Ay ne oluyorsun ayol?.. Daha az gürültü edersen oynarım, diye oyundan çekilirdi. Neriman içinden Cavide'nin neşesine, küstah fütursuzluğuna gıpta eder, imrenirdi. Mesela yemiş ağaçları altında Neriman temiz elbisesini kirletmek, ütüsünü bozmak korkusuyla durup, dallarda yemişlere bakıncaya kadar; Cavide edilen tenbihata

hiç ehemmiyet vermeden, ağaca tırmanır, güzel bir dala yerleşip yemişleri yer; ve ara sıra da kendine bakan Neriman'a acıyarak, birkaç tane de ona atardı. Neriman'ın, Cavide'nin sayesinde yemiş yemek kadar gücüne giden hiçbir şey oktu. Bunun için, Cavide'nin attığı yemişleri ayağıyla iterek:

– Ben zaten yemeyecektim!.. der ve oradan uzaklaşırdı (s. 53-54).

Birbiriyle akraba olan kız ve erkek çocuklar birlikte vakit geçirdikleri, oyunlar oynadıkları için yaşları ilerledikçe birbirlerini sevmeleri, sonra da birbirleriyle evlenmeleri de karşılaşılan bir durumdur.

Bunun en güzel örneği Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu* romanında işlenmiştir. Feride ile Kâmrân, teyze çocuklarıdır ve çocukluk yılları birlikte geçer. Feride annesi ve babası olmadığı için babaannesi ve teyzesi tarafından nazlanan, her türlü yaramazlığına göz yumularak büyüyen bir çocuktur. Feride yaramazlıkları sebebiyle akraba çocuklarıyla bir türlü geçinemez, yaşça kendisinden büyük olanları bile yıldırır.

Feride'nin akraba çocukları arasında en çok çekindiği, aynı zamanda da uğraşmaktan zevk aldığı kişi teyzesinin oğlu Kâmrân'dır. Feride onu kızdırabilmek için elinden gelen her şeyi yapar. Bir gün deniz kenarında sepete koyarak taşıdığı bir kaya parçasını onun ayağının üstüne bırakır, taşın ağırlığından Kâmrân çılgılık atınca Feride de saklanmak için bahçedeki ağaca tırmanır, geç saatlere kadar ağaçtan inmez. Feride, fırsat buldukça Kâmrân'la uğraşır, onu kızdırabilmek için koşarken ayağı kaymış gibi yaparak üstüne düşer, kitaplarını yırtar, sudan bahanelerle kavga çıkartmaya çalışır; fakat Kâmrân her defasında Feride'ye sakin bir şekilde karşılık verir.

Feride ile Kâmrân'ın çocukçasına olan sevgileri zamanla aşka dönüşür. Feride yatılı okulda okurken Kâmrân, sık sık Feride'yi ziyaret eder, ona her defasında şekerleme ve çikolata türünden hediyeler verir. Feride'nin bir yaz tatilinde başka bir teyzesinin

çocuğu olan Müjgan'la konuşurken Kâmrân'ı sevdiğini söylemesiyle aralarındaki sevgi aile içinde duyulur ve Kâmrân ile Feride nişanlanırlar.²⁷

Mehmet Rauf'un *Ferdâ-yı Garâm* romanında Sermet'le Mâcit amca çocuklarıdır. Mâcit'in anne ve babası, babasının memuriyeti sebebiyle İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalınca Mâcit'in eğitiminin yarıda kalmaması için onu İstanbul'da bırakırlar. Mâcit, annesinden ayrılmak istemeyince babası, "Canım, orada Sermet de var, canı sıkılmaz (s. 15)." diyerek onun kendileriyle gitmesine izin vermez. Mâcit, bundan sonra anne babasından ayrı kalmasının sorumlusu olarak Sermet'i görür. Ona göre Sermet olmasa, o annesinden ve babasından ayrılmayacakmış gibi gelir. Bundan dolayı da her fırsatta Sermet'i üzer, onu ağlatır, onun canını sıkmak için her fırsatı değerlendirir. Mâcit'in Sermet'e karşı sergilediği bu tavırlar, Mâcit'in anne babasının İstanbul'a dönmelerine kadar devam eder.

Mâcit'in anne babasının İstanbul'a gelmesiyle Mâcit amcasının evinden ayrılır. Bu ayrılık, hem Mâcit'in hem de Sermet'in kendilerini yalnız hissetmelerine sebep olur. Bundan sonra geçmişini, çocukluk ve gençlik dönemlerini düşünen Mâcit, Sermet'i sevdiğini anlar. Mâcit hastalanarak küçük bir ameliyat geçirince Sermet onun yanından ayrılmaz. Bu arada ikisi de birbirlerine sevgilerini açıklarlar. Mâcit'le Sermet birlikte güzel vakit geçirmeye başlamalarına rağmen, her ikisi de "gelecek kaygısının etkisiyle uyum sağlayamadıkları dış dünya ile bütünleşme gücünden yoksun (Kanter 2009: 107)"

²⁷ Feride ile Kâmrân nişanlanmalarına rağmen evlenmeleri çok uzun zaman sonra gerçekleşir. Kâmrân ile Feride nişanlandıktan sonra Kâmrân memuriyetini yapmak üzere Avrupa'ya gider, Feride de Sör Mektebi'nde yatılı okuluna devam eder. Aradan dört sene gibi bir süre geçer ve düğünlerinin yapılması kararlaştırılır. Fakat düğüne üç gün kala eve bir kadın gelerek Kâmrân'ın Avrupa'da iken bir kadınla birlikte olduğunu ve onu sevdiğini söylemesi üzerine Feride evden kaçır, Anadolu'ya giderek çeşitli illerde öğretmenlik yapar. En son öğretmenlik yaptığı Kuşadası'nda Zeyniler köyünde tanıştıkları Hayrullah Bey'le evlenir. Hayrullah Bey ölmeden önce Feride'ye bir mektup bırakarak onu Kâmrân'a iletmesini ister. Hayrullah Bey'in ölümünden sonra Feride, uzun yıllar önce terk ettiği İstanbul'a giderek mektubu Kâmrân'a teslim eder. Hayrullah Bey Kâmrân'a Feride'nin romanın esasını oluşturan günlüğünü de göndermiştir. Kâmrân Feride'nin günlüğünü ve Hayrullah Bey'in mektubunu okuyunca durumu amcasına anlatır ve Feride ile Kâmrân'ın nikâhları kıyılarak evlendirilirler.

oldukları için “kaçış ve hayattan kopma arzusunun neticesinde (Kanter 2009: 108)” birlikte intihar ederler.

2.2.12 Çocuk ve Oyun

Bebekler, anaokulu çağı çocukları, erinler, ergenler ve yetişkinler oyun adı verilen esrarengiz eylemde bulunurlar. Her ne kadar oyunun niteliği, niceliği ve oyundaki düşünme yapıları yaşlara göre farklılık gösterse de tüm bireyler oyun oynarlar (Yawkey-Silvern 1980: 425).

Çocuğun dünyasında oyunun ayrı bir yeri vardır. Oyun çocuk için değerlidir, önemli ölçüde çocuğun düşünme yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Oyun, toplumsal, duygusal, zihinsel becerilerin ya da yalın matematik işlemlerin, kas kontrolünün, sosyal ilişki gibi özel becerilerin öğrenilmesini sağlar (Yawkey-Silvern 1980: 439).

Oyun, çocuğun kas sistemini geliştirdiği gibi, aynı zamanda çocukta biriken enerjinin atılmasını da sağlar. Bu enerji harcanmadığı zaman çocuğun nörotik, içe dönük ve alıngan bir yapıya sahip olmasına sebep olabilir. Oyun sayesinde çocuk, içinde biriken enerjiyi toplumun kabul ettiği yollarla boşaltma imkânına sahip olur. Bu sayede çocuğun en güçlü ve doğal dürtülerinden biri olan saldırganlık dürtüsü boşaltılmış olur.

Oyun, çocuk için eğitim açısından da değerlidir. Çünkü çocuk farklı biçim ve boyutlardaki oyun malzemeleriyle oynaya oynaya, renk, boyut ve objelerin anlamlarını kavrar. Oyun sayesinde çocuk içinde bulunduğu yaşamı kavrama, gerçek olanla olmayanı ayırt etme imkânına da sahip olur.

Çocuk arkadaşlarıyla oynayarak işbirliğini ve toplu yaşam için uyulması gereken kuralları öğrenir. Çocuk, oyun yoluyla sosyalleşmeye, “ben” ve “başkası” kavramlarının bilincine varmaya başlar; vermeyi ve almayı öğrenir.

Çocuğun toplum ve ahlak kurallarını öğrenip onlara uymasında da oyunun ayrı bir yeri vardır. Çocuk ev ve okul çevresinde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu görür. Fakat bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu oyun ortamında anlayabilir.

Çocuk oyunları son derece sosyal yapılardır. Çocuklar ahlak kurallarını yetişkinlerden öğrenirken, oyun kurallarını kendileri bulur ve kuşaktan kuşağa iletirler. Oyun dünyasında hâkim olanlar büyükler değil çocuklardır, dolayısıyla çocuklar yaşlıları dışında kimsenin bu dünyaya girmesine izin vermezler.

Çocuğun ailesinden edindiği eğitim türü, onun oyun içindeki davranış biçiminde önemli rol oynar. Aşırı hoşgörü ortamında yetişmiş çocukların oyun ortamına kolay uyum sağlayamadıkları gibi aşırı otoriter aile ortamından gelen çocukların da ya çok silik ya da saldırgan davranış örnekleri sergiledikleri görülmektedir (Yavuzer 2008: 176-177).

Çocuğun dünyasında önemli bir yer işgal eden oyuna, sanatçılarımız romanlarında çok az yer vermişlerdir. Çocukların hangi oyunları oynadıkları, vakitlerini nasıl geçirdiklerine dair birkaç romanda bazı bilgiler yer almaktadır.

Halide Edib’in *Son Eseri* romanında Feridun halasının kızı Münire’yi ve çocukları Şevket ile Nerime’yi alarak Suphi Paşa korusuna gezmeye götürür. Şevket ile Münire korulukta, ağaçların altında oyunlar oynarlar. Şevket, çakısıyla ağaçtan dal kesip onunla oynamaya çalışırken Nerime evcilik tarzı oyun oynayarak vakit geçirir. Hâkim anlatıcı, Nerime’nin oyununu okuyucuya şu cümlelerle aktarır:

Nerime hemen yerden yaprak topladı, büyük bir itina ile yalancı dolma doldurdu, büyücek bir yaprağın üstüne dizdi, sonra yapmacık bir nezaketle onu hayali misafirlere ikrama başladı: “Buyrun, Allah aşkına bir tane daha... Ne kadar az yiyorsunuz efendim, âdeta kuş gibi...” Sesi Mediha’nın misafirlik sesi, gözlerine aynı misafir varken anasının verdiği yapmacık nezaketi vermiş, aynı şekilde büzülmüş (s. 35-36)...

Romanda çocukların sadece kendi aralarında değil, büyüklerle de çeşitli oyunlar oynadıkları görülür. Feridun Hikmet’in kızı Nerime, babasının omuzlarına binerek onunla eğlenir; oğlu Şevket ise babasının beline ip dolayarak onu at gibi koşturur (s. 27-28). Bu tarz oyunlar çocukları mutlu etmektedir.

Başka bir gün Feridun Hikmet, oğlu Şevket’le trapeze binerek birlikte dönerler. Onların oyunları sırasında Nerime de yanlarına gelince trapezde dönmeyi bırakarak çamurdan çeşitli oyunlar oynarlar. Feridun Hikmet çocuklarına çamurdan bir kışla yapar, Şevket’in teneke askerlerini kışlanın önüne dizer, böylece onları eğlendirir (s. 45).

Aynı romanda çocuklarla oyun oynayan sadece Feridun Hikmet değildir. Feridun Hikmet’in binbaşı olan kardeşi İbrahim, Şevket’le askercilik oyunu oynar. İbrahim Şevket’in eline tüfek niyetine bir baston verir ve ona çeşitli komutlar vererek oyun oynatır (s. 116-117).

Halide Edib’in *Mev’ut Hüküm* romanında Behire ile Sara iki kardeştir. Behire’nin oğlu Hayri ile Sara’nın kızı Atife zaman zaman bir araya gelerek oyunlar oynarlar. Romanda iki çocuğun zaman zaman birlikte vakit geçirdikleri görülmekle birlikte ne tür oyunlar oynadıklarından bahsedilmez.

Çalığışu romanında Feride, teyzesinin konağında mahallenin çocuklarıyla oyunlar oynayarak vakit geçirir. Feride, teyzesinin kızı Necmiye ile fazla anlaşamaz, çünkü Necmiye Feride'nin aksine çok sakin bir kızdır. Feride, mahalledeki muhacir çocuklarıyla birlik olup bahçede oyun oynar. Bu oyunlarda Feride'nin lider konumunda olduğu görülmektedir. Mahallenin çocukları bahçıvan tarafından bahçeden kovulunca Feride de onlarla birlikte gider, "saatlerce kırlarda serserilik eder, bahçenin çitleri üzerinden aşarak yemiş çalar (s. 25)."

Feride yaz tatillerinden birinde Tekirdağ'daki teyzesinin yanına gider, tatilini orada geçirir. Teyzesinin evinin bahçesindeki ağaca kurulmuş olan salıncağa biner, köşkteki çocukları ve komşuların çocuklarını sırayla salıncağa bindirerek onları eğlendirir (s. 77-78).

Aynı romanda Zeyniler köyünde çocuklar teneffüslerde oyunlar oynar. Fakat onların oynadıkları oyunlar pek de eğlenceli türden oyunlar değildir. Okulun eski hocası Hatice Hanım çocuklara, içinde ölüm, kabir gibi kelimelerin bolca geçtiği cenaze oyununu öğretmiştir. Feride çocuklara yeni oyunlar öğretmek istese de onlar kendi bildikleri oyunları oynamaktan vazgeçmezler.

Feride, Zeyniler köyünde Munise'yi evlat edinir. Munise ile Feride birlikte olmaktan çok mutlu olurlar, fırsat buldukça birbirleriyle oyunlar oynarlar. Feride, Munise'yi evlat olarak aldığı gün bahçeye çıkarak kartopu oynarlar. Feride yaş olarak Munise'den hayli büyük olduğu için birlikte geçirdikleri vakitlerde oyundan çok eğitici faaliyetlerde bulundukları görülmektedir.

Refik Halit'in *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında, roman başkişilerinden Kâni'nin annesi Fikri Paşa'nın hanımının dalkavukluğunu yapar, paşaya kurulan işret sofrasında saz çalıp şarkı söyleyerek paşayı eğlendirir. Fikri Paşa, annesini ve Kâni'yi konağa yerleştirir. Böylece Kâni'nin çocukluğu Fikri Paşa'nın konağında geçer. Kâni, paşanın oğluyla oyunlar oynar, onu eğlendirir. Paşanın oğlunun Avrupa'dan getirilmiş oyuncakları olmasına rağmen, Kâni'nin yaptığı gece kandili artıklarından adam ve ayı şekilleri, gazete kâğıtlarından sandal ve yelkenli kayıklar, kibrit çöplerinden yangın kulesi, çikolata kalaylarından "Bab-ı seraskerî" dairesi gibi oyuncaklar daha çok hoşuna gitmekte, bunlarla oynamayı sevmektedir. Kâni de beyini hoşnut etmek için elinden geldiği kadar çeşitli oyuncaklar yapmaya gayret eder (s. 5).

Çocuğun dünyasında ayrı bir yeri olan oyunun romanlarda fazla işlenmediği görülmektedir. Romanlarda, çocukların hangi tür oyunlar oynadıkları, vakitlerini nasıl değerlendirdikleri hakkında çok az bilgi verilmektedir. Romanlarda var olan sınırlı bilgi değerlendirildiğinde çocukların oyuncak olarak kendi yaptıkları şeylerle oyunlar oynadıkları, ancak zengin ailelerin Avrupa'dan oyuncak getirme imkânına sahip olduğu, diğer çocukların ise günümüzdeki çocuklardan farklı oyunlar oynamadıkları anlaşılmaktadır.

2.2.13 Çocuk ve Şiddet

Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanında Makbule on yaşlarında annesi ağır hasta, babasından şiddet gören bir kızıdır. Makbule'nin alkol bağımlısı olan üvey babası onu sık sık dövmektedir.

Bir sabah Makbule ile komşu olan Ahmet evin önüne çıktığında Makbule'yi görür. Onunla konuşmaya başladığında kızın gözünün şişmiş ve morarmış olduğunu görünce

“Yoksa moruktan yine mi dayak yedin?” diye sorar. Makbule önce cevap vermek istemez, fakat Ahmet’in ısrarı üzerine anlatmaya başlar. Hâkim anlatıcı Makbule ile Ahmet arasında geçen konuşmayı ve onun nasıl dayak yediğini okuyucuya şöyle aktarır:

- Dövdü, dedi. Her tarafımı, hem de sopa ile dövdü.
- Yine sarhoş muydu?
- Sarhoştun ya! Sarhoş olmadığı zaman yok ki...
- Ne diye dövdü?
- Gece yarısı eve geldi. Beni rakı almak için uyandırıp bakkala yollamak istedi. Ben korktum, gitmem dedim. Kolumdan çekti, elindeki sopa ile vurdu, vurdu, vurdu...
- Vay ölüsünü (s. 5-6)...

Makbule ile Ahmet arasında geçen bu konuşmalardan üvey babasının Makbule’yi sık sık dövdüğü anlaşılmaktadır. Üvey babası Makbule’yi döverken onu koruyacak kimsesi de yoktur. Hasta olan annesi elini bile hareket ettirecek hali olmadığından kızının dayak yemesi karşısında elinden bir şey gelmemektedir.²⁸

Bir başka gün, üvey babası eve geç geldi diye Makbule’yi fena şekilde döver. Makbule eve gitmeden önce üvey babasını görür, korkmaya başlar. Ahmet, korkmasını gerektirecek bir şey olmadığını, kendisinin onu koruyacağını, üvey babasının o varken bir şey yapamayacağını söyler. Ahmet, Makbule’yi evine götürür ve kendisi de bitişikteki evine girer. O sırada üvey babası Makbule’yi dövmeye başlar. Makbule’nin dayak yemesini ve Ahmet’in bu duruma tepkisini hâkim anlatıcı şöyle aktarır:

Biraz sonra bitişikten dayak yiyen Makbule’nin acı acı feryatları geliyordu. Harabenin bir köşesinde kiler vasifesini gören boş ayakkabı

²⁸ Üvey babası sadece Makbule’yi dövmemekte, zaman zaman karısını da dövmektedir. Zaten hasta olan kadın, gidecek başka bir yeri olmadığı için çaresizce bu şiddete boyun eğmektedir. En sonunda bir gün kocası şiddetli bir şekilde döver, bu dayaktan sonra iyileşemeyen hasta kadın bir müddet sonra ölür (ss. 31-38).

kutusunun içinde bulduğu kuru ekmek parçasını yemekte olan Ahmet, kızın bu bağrımlarını duydu, sesin geldiği istikamete doğru iki yumruğunu birden sıkarak salladı ve söylendi:

– Senin hesabını yakında temizlerim, geçmişî kınalı (s. 23)!

Son Arzu romanında Nuriyezdân’la Rıdvân Sabih arasında mektup alışverişini sağlayan, zaman zaman da iki genci evine alarak buluşturan Marika, yaptığı yaramazlıktan dolayı oğlunu döver. Çocuk annesinin her vuruşunda “Rumca sövmeye benzer sözler” savurdukça annesi de dayanın şiddetini artırır. Çocuk da yediği dayaktan kurtulabilmek için annesinin bileğini ısırır. Çocuğun dayaktan kurtulması ancak Nuriyezdân’ın içeri girmesiyle mümkün olur (s. 108-109).

Zeyniler köyünün eski öğretmeni Hatice Hanım çocukları cezalandırmakta, yerine göre dövmektedir. Hatice Hanım öğrencilere ders okuturken değneklerini de yanından eksik etmez, derse girmeden önce okulun yanındaki mezarlıktan kestiği uzun değnekleri hazırlar, sınıfa girdiğinde bunları yanına koyar, sonra da sıra ile çocukları çağırmaya ve derslerini okutmaya başlar (s. 175).

Hatice Hanım, çocukları döverek eğitmeye çalışmakta, dayakla durduramadığı çocukları ise daha farklı cezalarla cezalandırmaktadır. Hatice Hanım, köy muhtarının Vehbi ismindeki oğlu çok yaramazlık yaptığı zaman, onu sınıfın ahır zamanından kalma, sonradan üzerine kapak çakılmış olan yemliğinin içine kapatır, o şekilde cezalandırır. Hatice Hanım’ın bu cezalandırma şekline ise babası da itiraz etmemektedir. Hatta babası, Vehbi’yi dolaba kapatarak cezalandırdığını öğrendiği zaman Hatice Hanım’a söylediği şu sözlerle memnuniyetini ifade eder: “Aferin sana Hatice Hanım. İyi ki aklıma getirdin. Bizim evde de bir dolap var. İnşallah, hınzırı yaramazlık ettiği zaman ben de onun içine kapatayım (s. 169).”

Reşat Nuri'nin *Çalılıkı* romanında Munise babasından ve üvey annesinden şiddet görür. Munise'nin annesi kötü yola düşmüş bir kadın olduğu için devamlı çevresindekilerin aşağılayıcı bakışlarıyla karşı karşıya kalmakta,²⁹ kimse kendisine acımamaktadır. Munise, yaşı küçük olmasına rağmen üç küçük üvey kardeşinin kahrını çekmekte, buna rağmen “aba” dediği üvey annesini memnun edememekte, her gün birkaç kere dayak yemektedir.

Bir gün bahçeye komşuların ineği girer. Munise bu ineği kovalamaya çalışırken en küçük kardeşi salıncaktan düşer. Bunun üzerine abası onu fena şekilde döver ve ahıra kapatır. İki gün boyunca küçük kıza kuru ekmek kırıntılarından başka bir şey vermez. Munise'nin yediği bu dayağın izleri bir hafta sonra bile belli olmakta, beyaz teninde mor lekeler, çürükler görünmektedir (s. 183-184).

Munise, üvey annesinin dayağından o derece korkar ki, dayak yememek için bir kış gecesi evden kaçarak aç susuz dışarıda kalmayı eve gitmeye tercih eder. Munise, iki gün boyunca eve gitmez, ikinci günün akşamında Feride'nin kapısını çalarak onun yanına sığınır. Munise'nin bu haline çok üzülen Feride ertesi gün muhtarla ve Munise'nin babasıyla konuşarak Munise'yi evlat edinir (s. 192-195).

Ateşten Gömlek romanında, Peyami ve İhsan Anadolu'da köylerden birinde Kezban'la karşılaşır. Kezban, küçük bir çocuk olmasına rağmen ısrarla orduya katılmak istediğini, tüfek kullanabileceğini söylerse de İhsan onu askerlerin arasına almaz. Kezban'ın babası düşman askerleri tarafından öldürülmüş, dedesi ve ninesi olmadığı için ağabeyinin yanına sığınmıştır. Fakat bir süre sonra ağabeyi savaşa katılmak üzere askere gidince Kezban yengesinin yanında kalır. Yengesi ise ona iyi davranmaz, ağır

²⁹ Munise sadece üvey annesinden ve babasından değil, arkadaşlarından da dayak yer. Bir gün okulun bahçesinde çocuklar Munise'yi köşeye sıkıştırır, yerde yuvarlayıp üzerine çamur ve su atarak ağlatırlar. Munise'yi bu durumdan küçük Vehbi kurtarmaya çalışır. Bu sırada Feride yetişerek Munise'yi diğer çocukların elinden kurtarır (s. 182).

işler yaptırmakla kalmadığı gibi dayak da atar. Kezban bu durumdan kurtulmanın çaresini İhsan’la birlikte gitmekte bulursa da İhsan onun bu isteğini kabul etmez ve köyüne geri gönderir (s. 68-90).

Cadı romanında Naşit Nefi Efendi’nin karısı Emine Binnaz ölünce Naşit Nefi Efendi iki çocuğuyla baş başa kalır. Naşit Nefi Efendi karısının ölümünden sonra tekrar evlenir; fakat karısı Emine Binnaz’ın dirilerek eve geldiği, geceleyin çocuklara sepet dolusu yemişler getirdiği, çocukları dövenleri cezalandırdığına dair söylentiler yayılmaya başlar. Bu söylentiler dolayısıyla Naşit Nefi Efendi’nin oğlu ve kızı hayli şımarık birer çocuk olup çıkarlar. İki çocuk da annelerinin kendilerine türlü meyve ve yemişler getirdiğini, kendilerini dövenleri “cadı” annelerinin cezalandırdığını gördükçe kimsenin sözünü dinlemez olurlar.

Naşit Nefi Efendi’nin evlendiği kadınlardan birisi olan Şükriye Hanım, babasının tavsiyesi üzerine konakta oynanan “cadı” oyununun iç yüzünü açığa çıkarmaya karar verir. Bunu yapabilmenin yolu da “cadı”yı ortaya çıkarmaktır. Şükriye Hanım, “cadı”nın çocukları dövenleri cezalandırdığını bildiği için onu ortaya çıkarmanın yolunun çocukları dövmek olduğunu düşünür. Zaten uzun zamandır yaptıkları yaramazlıklarla Şükriye Hanım’ı hayli sinirlendirmiş olan çocukları bir gün evin içinde yaramazlık yaparken yakalar. Şükriye Hanım’ın üvey oğlu, minderlerin üzerinde fiskiye oyunu oynamakta, her tarafı ıslatmaktadır. Bunu gören Şükriye Hanım çocuğu yerlere çarparak kötü bir şekilde döver. Ağabeyinin dayak yediğini gören kız kardeşi de oradan kaçarak bir tarafa saklanır (s. 147).

Sonuç olarak romanlarda çocukların şiddete maruz kalması, büyükleri tarafından dövülmesi sık olmasa da görülen bir durumdur. Şiddet gören çocuklara bakıldığında hepsinin eğitimsiz çocuklar olduğu, anne babalarının gelir ve eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Zengin ailelerin çocuklarına şiddet uyguladığına romanlarda hiç

rastlanmamaktadır. Ayrıca, *Son Arzu* romanı haricindeki romanlarda çocuklara şiddet uygulayanların üvey anne veya üvey baba olduğu da dikkati çeken bir durumdur. Öz çocuğunu döven tek anne *Son Arzu* romanındaki Rum kadın Marika'dır. Bunun dışında hiçbir romanda öz anne veya babanın kendi çocuğunu dövdüğü veya ona eziyet ettiği görülmez.

2.2.14 Çocuk ve Suç

Çocuklar, toplumun geleceğini temin eden başlıca dinamiklerden birisidir. Çocukların duygusal, sosyal, bedensel ve zekâ sağlıklarının yerinde olması toplumun geleceğinin sağlıklı olmasını sağlar. “Hiçbir çocuk dünyaya suçlu olarak gelmez. Çocuğun başka insanlara, toplumsal değerlere, kurallara ve kurumlara tavrının nasıl olacağı, toplumsallaşmanın temelinin atıldığı ilk çocukluk yaşantılarına kadar inmektedir. Birlikte yaşadığı ailesi, arkadaşları, okulu ve böylece giderek genişleyen çevresiyle ve bu çevrede bulunan kurumlarla sürekli ve karşılıklı etkileşimi onun nasıl bir toplumsallaşma sürecinden geçeceğini belirler (Kaner 1991: 169).

Haluk Yavuzer'in de belirttiği gibi “suçlu çocuk yoktur, suça itilmiş çocuk vardır (Yavuzer 1982: 19).” Toplum, çocuğun gelişimine katkıda bulunduğu gibi, yaşı ilerledikçe çocuk da topluma katkıda bulunmaya başlar. Topluma katkıda başarılı olmadıklarında, yıkıcı veya sömürücü olmaya başladıklarında, toplumda var olan düzene ve yasalara aykırı davrandıklarında hem çocuk, hem de toplum zarar görmeye başlayacaktır. Bu sebeple çocuğu suça iten nedenlerin iyi bir şekilde araştırılarak onun topluma zararsız bir birey olması için çalışmalar yapılmalıdır.

İncelediğimiz romanlar içerisinde Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanı haricindeki romanlarda çocukların suç işledikleri, toplumun yerleşik düzenine veya yasalara aykırı

hareket ettikleri görülmemektedir. Bu romanda Ahmet gayrimeşru bir ilişki sonucu dünyaya gelir. Annesi oğluna elinden geldiği kadar sahip çıkarsa da onun eğitim almasını sağlayamaz. Ahmet hiçbir okula gitmemiş, sokaklarda korumasız bir şekilde büyümüştür. Yetiştği ortamın da etkisiyle Ahmet'in ağızından küfür eksik olmadığı görülmektedir. Ahmet, ilk suçunu Makbule'nin üvey babasını öldürerek işler. Üvey babası Makbule'yi ve annesini sık sık dövdüğü için Ahmet ona kin beslemektedir. Annesinin ölümünden sonra üvey babasının Makbule'yi götürüp bir konağa hizmetçi olarak vermesi bardağı taşıran son damla olur. Ahmet, bir gece evine dönerken Makbule'nin üvey babasına rastlar. Son derece sarhoş olan adama Makbule'yi nereye götürdüğünü sorar, fakat adam Ahmet'e küfürle karşılık verir. Bunun üzerine çok sinirlenen Ahmet adamın boğazına sarılarak tüm gücüyle sıkmaya başlar. Zaten sarhoş olan adam ona karşı koyamaz ve oracıkta can verir. İşlediği suçun farkına varan Ahmet artık evine gitmez, mahallesinden uzak bir yere gider, bir köprü altına sığınarak geceyi orada geçirir (s. 68-70).

Ertesi gün, mahalledeki durumu öğrenmek üzere oraya gider, komşuları ona Makbule'nin babasının sarhoş halde eve gelirken yolda düşüp öldüğünü söyleyince Ahmet rahat bir nefes alır. Evine geldiğinde ise zaten harabe olan yere başka birilerinin yerleşmiş olduğunu görür, yapacak bir şey olmadığını anlar ve orayı tamamen terk eder.

Bundan sonra Ahmet köprü altındaki dubalarda yatıp kalkmaya başlar. Orada Ahmet gibi başka kimsesiz çocuklar da vardır. Çocukların kumpanya dedikleri birkaç kişi bu çocuklara hırsızlık yaptırmakta, çaldıkları mal ve paralardan çocuklara bir miktar komisyon vermektedir. Ahmet önce hırsızlık yaparak bu suça ortak olmak istemez, fakat zamanla o da çocuklarla birlikte hırsızlık yapmaya başlar.

Ahmet, hırsızlık yaparken diğer çocuklardan farklı davranmakta, ihtiyacından fazla bir şey çalmamakta, zenginlerin haricindeki evlerden hırsızlık yapmamaktadır. Bu şekilde

çevresindeki çocuklarla bir süre hırsızlığa devam eden Ahmet zamanla diğer çocuklara sözünü geçirmeye, onları kendine bağlı hareket ettirmeye başlar. Artık Ahmet diğer çocukların lideri konumundadır.

Ahmet, bir gün hırsızlık için girdiği evde genç bir kadın ve hasta bir çocuğunu görür, onların durumuna acır, diğer çocukların evden bir şey çalmasına izin vermediği gibi başka bir evden çalmış olduğu paraları da kadına vererek hasta çocuğuna ilaç ve yiyecek almasını söyler. Bu olaydan sonra Ahmet zenginlerin evlerinden çaldığı paraları fakir kimselere dağıtmaya başlar. Zamanla Ahmet'in ünü bütün İstanbul'a Cin Ahmet olarak yayılır. Ahmet on üç, on dört yaşlarından başlayarak on dokuz, yirmi yaşlarına kadar İstanbul'da namı herkesçe bilinen bir kabadayı olur (s. 95-135).

Ahmet bir gece düzenlediği eğlencede çocukluk arkadaşı Makbule'ye rast gelir. Yıllardır onu aradığı halde karşısına bir fahişe olarak çıkan Makbule'nin senelerce nerede olduğunu, bu duruma nasıl düştüğünü sorar ve öğrenir. Makbule bir konağa hizmetçi olarak girmiş, yıllarca burada hizmet etmiştir. Fakat daha sonra evin beyi Makbule'yi kandırarak onunla ilişkiye girmeye başlar. Bunun sonucunda Makbule hamile kalınca da adam onu evden kovar. Gidecek bir yeri olmayan Makbule de kötü yola düşerek fahişelik yapmaya başlar.

Ahmet Makbule'yi bu duruma düşüren adamın kendi babası olan Cehdi Paşa'nın oğlu Feridun Bey olduğunu öğrenince daha fazla dayanamaz. Feridun Bey'in evinin adresini Makbule'den öğrenir ve doğruca oraya gider. Feridun Bey'i orada bıçaklayarak öldürür. Bundan sonra eve gelen zabıtlere teslim olur. Mahkemeye çıkarılan Ahmet suçlu bulunarak idam edilir (s. 140-164).

Bu romandan başka romanlarda çocukların suç işledikleri, kanunlara aykırı hareket ettikleri görülmemektedir. Bu roman da konu olarak toplumun kendisine sahip

çıkmadığı bir çocuğun kötü yollara düşerek neler yapabileceğini anlatmaktadır. Sonuç olarak, Millî Edebiyat dönemindeki romanlarda çocuklar suçsuz, masum kişilikleriyle ön plana çıkmaktadır.

2.2.15 Çocuğun Cinsel İstismarı

Reşat Nuri'nin *Çalikuşu* romanında Feride'nin evlatlık edindiği Munise'nin annesi öksüz ve yetim kalınca Bakırköy'de bir aileye evlatlık verilmiş, orada evin çocuklarıyla beraber büyümüştür. On beş, on altı yaşına geldiğinde kendisine iyi kismetler çıkmasına rağmen o hiçbirini kabul etmez. Kız, evin oğluna âşık olmuştur. Harbiye mektebinde okuyan evin oğlu yaz tatili için eve geldiğinde ikisi birlikte olurlar. Ailenin bu olanlardan haberi olunca da kızı evden kovarak Zeyniler'e yakın bir köydeki yaşlı bir kadının yanına gönderirler (s. 215).

Zengin ailelerin konaklarında hizmetçilik yapan kızların cinsel istismara uğradığı romanlardan birisi de Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanıdır. Bu romanda roman başkışilerinden Ahmet'in hem annesi Gülsüm, hem de sevdiği kız Makbule Cehdi Paşa'nın oğlu Feridun Bey'in cinsel istismarına uğrar.

Ahmet'in annesi Gülsüm, kimsesiz kalınca Cehdi Paşa'nın konağına hizmetçi olarak verilir. Burada hizmetçilik yaparken evin oğlu Feridun Bey'in ilgisini çekmeye başlar. Feridun Bey, evlenme vaadiyle kandırarak Gülsüm'le cinsel ilişkiye girer. Uzun süre devam eden bu ilişkiden, Gülsüm'ün hamile kalmasıyla Cehdi Paşa'nın haberi olur. Paşa Gülsüm'e sahip çıkmak yerine onu konaktan kovarak sokağa atar. Gülsüm, çocuğunu tek başına doğurur ve yoksulluk içinde büyötmeye çalışır. Ahmet, on üç yaşına geldiğinde annesi ölür. Gülsüm ölmeden önce başından geçen bu olayı ve babasının, dedesinin kim olduğunu anlatır (s. 7-11).

Ahmet'in komşusu Makbule on yaşlarında bir kızdır. Ahmet ve Makbule, henüz çocuk yaşta olmalarına rağmen birbirlerini sevmektedirler. Annesinin ölümü üzerine üvey babası onu alarak bir konağa hizmetçi olarak verir. Ahmet, birkaç ay sonra Makbule'nin hizmetçilik yaptığı konağı bulur, onu evine getirir. Fakat konak sahibinin polise şikâyeti üzerine Ahmet bir ay kadar hapiste kalır. Bu zaman içinde gidecek bir yeri olmayan Makbule yaşlı bir kadının yanına sığınır. Yaşlı kadın, Makbule'ye iki üç hafta kadar baktıktan sonra onu götürür ve bir konağa hizmetçi olarak verir.

Makbule'nin hizmetçilik yapmaya başladığı konak Cehdi Paşa'nın oğlu, Ahmet'in babası Feridun Bey'in oğludur. Makbule, bu konakta felçli bir hasta olan evin hanımının hizmetini görmektedir. Konakta uzun süre hizmetçilik yapan Makbule günden güne gelişip güzelleşince Feridun Bey'in dikkatini çekmeye başlar. Feridun Bey, türlü vaatlerle Makbule'yi kandırır ve onunla cinsel ilişkiye girer. İkisnin ilişkisi altı ay kadar devam eder. Makbule bu ilişkiden hamile kalınca Feridun Bey, ondan çocuğunu düşürmesini ister. Makbule Feridun Bey'in bu isteğini kabul etmeyince de onu konaktan kovar (s. 138-144).

Saffet Nezihi'nin *Salon Köşelerinde* romanında Şekip bir gece evine dönerken bir adam yoluna çıkar ve ona evinde henüz bozulmamış bir kız olduğunu, isterse kendisine ayarlayabileceğini söyler. Şekip, merakını yenemeyerek adamın teklifini kabul eder, kızı görmeye gider. İstanbul'un kenar mahallelerinde ara sokaklardan geçerek bir eve varırlar. Bu ev Rum bir karı kocanın evidir ve bu karı koca kızları ve kadınları erkeklere para karşılığında pazarlamaktadırlar.

Şekip eve geldiğinde onu güzel süslenmiş bir odaya alırlar, biraz sonra odaya küçük bir kız çocuğu gelir. Şekip kızla konuşarak onun nereden geldiğini, bu eve nasıl düştüğünü anlamaya çalışır. Kız, anne ve babasının öldüğünü, kendilerine sahip çıkacak kimsenin olmadığını, hasta bir kardeşinin olduğunu ve Alman Hastanesi'nde yattığını anlatır. Kız,

kardeşini tedavi ettirebilmek için başka çaresi kalmadığı için bu Rum ailenin yanına geldiğini, para karşılığında erkeklere satılmaya razı olduğunu da anlatır.

Şekip, kızın bu haline çok üzülür, fakat o anda o kızı kurtarabilmek için hiçbir çaresinin olmadığını anlar. Bunun üzerine, kıza yapabileceği en büyük iyiliğin, parasını vererek o evden uzaklaşmak, kızın da kısa bir süre de olsa rahat etmesini sağlamak olduğunu düşünür, Rum kadına parayı öder, birkaç saat sonra geri döneceğini, bu arada kızın dinlenmesini ve rahat ettirilmesini tembihleyerek hızla evden uzaklaşır (s. 61-70).

Hüseyin Rahmi'nin *Hakka Sığındık* romanında Huriye, Nuriye ve Mustafa babaları ve anneleri ölünce kimsesiz sokak ortasında kalırlar. Gidecek yerleri olmayan üç kardeş cami avlularında, viranelik yerlerde yatıp kalkmaya, dilencilik yaparak karınlarını doyurmaya başlarlar. Bunların en küçükleri Mustafa soğuktan ve iyi beslenememekten hastalanınca Huriye, kardeşine ilaç alabilmek için para bulmaya çalışır. Huriye'nin zor durumda kaldığını anlayan ve ne zamandır arkasında dolaşan Bekir adında genç bir çocuk Huriye'nin kendisiyle cinsel ilişkiye girmesi karşılığında otuz kuruş verebileceğini söyler. Huriye, kardeşinin iyileşmesi için mutlaka ilaç alması gerektiğini düşünerek çaresiz bir şekilde Bekir'in teklifini kabul eder ve onunla ilişkiye girer. Bekir'den otuz kuruşu alan Huriye, kardeşi Mustafa için gerekli ilaçları alsa da onu kurtaramaz, küçük Mustafa ölür. Bu olaylardan sonra Huriye, kaybedecek daha fazla bir şeyi olmadığını düşünerek para karşılığında erkeklerle birlikte olmaya başlar. İki kız kardeşi bu durumdan uzaktan aile dostları olan Nüzhet Ulvi kurtarır (s. 101-116).

Hüseyin Rahmi'nin başka bir romanı olan *Toraman*'da Binnaz, İstanbul'un tanınmış fahişelerinden biri olan Servinaz'ın kızıdır. Servinaz gayrimeşru ilişkilerinden birinde hamile kalınca çocuğu düşürmek için çabalarsa da başaramaz ve Binnaz dünyaya gelir. Servinaz, kızını doğumundan hemen sonra yaşlı bir kadının yanına verir ve kendi hayatına devam eder. Binnaz dört beş yaşlarına geldiğinde süttnesi ölünce Servinaz

ister istemez kızını yanına alır. Bundan sonra Binnaz'ın hayatı içki ve fuhuş âlemlerinde geçmeye başlar. Servinaz, evine gelen erkeklerin karşısına çıkararak kızına dans ettirir, şarkılar söyler. Böyle bir hayatın içinde büyüyen Binnaz, büyüdüğünde annesi gibi bir fahişe olur çıkar (s. 51-54).

İzzet Melih'in *Sermet* romanının başkişilerinden Sermet, küçük yaşta kaçırılarak İstanbul'a getirilmiş, orada da bir konağa evlatlık olarak satılmıştır. Konağın sahipleri Sermet'e iyi davranır, onu rahat ettirmek için gayret ederler. Zamanı gelince de ona özel hocalar tutarak iyi bir eğitim almasını sağlarlar. Fakat kız büyüüp güzelleştikçe evin oğlu Sermet'e yaklaşmaya başlar. İlk başta Sermet'in "kardeşçe" zannettiği okşayışları "gittikçe daha mebzul, gittikçe daha hararetli" olmaya başlar. Evin oğlunun bu okşayışları Sermet'te şehvanî duyguları harekete geçirir ve en sonunda ikisi ilişkiye girerler. Evin oğlu, bir buçuk sene kadar Sermet'le ilişkisine devam eder. İkisinin ilişkisi gencin Avrupa'ya gitmesiyle son bulur (s. 29-31).

Sonuç olarak, kimsesi olmadığı için konaklarda hizmetçilik yapmak zorunda kalan, ya da zengin ailelere evlatlık verilen kız çocuklarının, yetişkinlik çağına geldiklerinde evin beyleri veya çocukları tarafından cinsel yönden istismar edildikleri, erkeklerin bu kızları cinsî arzularını tatmin etmek için kullandıkları görülmektedir. Bu tür olaylara maruz kalan kızlara ise genellikle sahip çıkılmamakta, evlerden uzaklaştırılmaktadır. Başlarına gelen bu tür olaylardan sonra bazı kızların tamamen fuhuş batağına saplandıkları görülmektedir.

2.3 ÇOCUK EĞİTİMİ

Toplumların amaçları arasında olan kültürünü korumak ve geliştirerek gelecek nesillere aktarmak, yeni yetişen kuşağın eğitim ve öğretimiyle gerçekleşir. Eğitim çocuğun doğmasıyla birlikte ailede başlar, okul içinde ve dışında yapılan eğitim ve öğretimle yaşam boyu devam eder. “Geniş anlamıyla eğitim ve öğretim bireye, aileden, bütün insanlığa ve evrene doğru yayılıp gelişen sevgi ve bilgiyi aktarır.” Eğitimin amacı ise, seven, sayan, güvenli, bilgili, başarılı, verimli ve doyurucu bir yaşam sürecektir kişiler yetiştirmektir (Yavuzer, 1982: 244).

Eğitimin en karakteristik yönlerinden birisi, toplumsal yönüdür. Her ülkede eğitim, o ülkenin zeminine, yani toplumun temel özelliklerine bağlıdır. Bir toplum, medeniyet bakımından hangi seviyede bulunursa bulunsun, kendi devamını sağlamak için insanlarını yetiştirmek durumundadır. Onun sağlıklı bir hayat yaşaması, kavgasız, nizasız ve ahenkli bir birlik teşkil etmesi, insanların eğitilmesine bağlıdır. Yani toplum devamlı olmak, bu devamlı yaşayış içerisinde mutlu bir hayat sürmek için fertlerini yetiştirmek mecburiyetindedir. Çünkü fertlerin sosyalleşmesi aracılığıyla toplum kendisini yenilemekte, olgun hale gelmektedir. Onun için bazı eğitimciler okulu, toplum hayatının tohumu, nüvesi, çekirdeği şeklinde değerlendiriyorlar (Akyüz 1991: 29).

Bireyi hayat boyu yönlendirecek “en etkili ve kalıcı eğitim aileden alınır. Aile bireylerinin sağlıklı ilişkileri başarıyı artırır. Çocuk karakterinin ana temelleri 0–3 yaşları arasında oluşur. Bu dönem çocuğun aileye en fazla bağımlı olduğu yaşlardır.” Çocukta sağlıklı bir beden ve ruh yapısının oluşması aile hayatının planlı, düzenli ve sağlıklı olmasıyla sağlanabilir. Düzenli aile ilişkileriyle okul öncesi dönemde gerekli eğitimi sağlanan çocuk için okulda uygulanan eğitim aile içinde verilen eğitimin tamamlayıcısı ve devamı niteliğindedir (Özkanlı 2009).

Çocuğun kişilik gelişiminin başladığı yer aile olmakla birlikte aile dışındaki etmenler de kişiliği etkileyen önemli faktörlerdir:

Şahsiyetin başlangıcı ile, şahsiyetin kazanılması en önemli hususlardır. Bu görev ilkin aileye aittir. Aile, devlet ve aile ile devlet

arasındaki kuruluşlar çocuğun gelişmesine yardımcı olacaklardır. Çocuk özel ilgi ister. Bu ilginin derecesi toplumu sosyal, kültürel ve pedagojik ve ekonomik gelişmesi ile doğru orantılı olarak gelişir. Küçük yaşta olmak, fizikî olgunluğa erişmekle büyüklüğe dönüşüm gösterir. Bu olgunluğun yaşı, kanun deyimi ile “rüşd yaşı”dır. Medeni Kanun’un 11. maddesi “Rüşd, on sekiz yaşın ikmaliyle (tamamlanması ile) başlar. Evlenme kişiyi reşit kılar.” demektedir. Bana göre çocuk, devlet, millet ve ailenin birleştiği yerde şahsiyetini bulur (Nirun 1994: 327).

Çocuğun yetişmesinde rol alan üç öge vardır: sevgi, eğitim ve özgürlük. Bu üç öge bir arada olduğu zaman çocuğun kişiliği istenilen şekilde gelişir. Bu üç ögenin oluşturduğu temele oturmamış bir eğitim amacına tam olarak ulaşamaz. Sevgisiz yetişen bir çocuk ruhsal bakımdan doyumsuz, davranış yönünden uyumsuz olur. Eğitim sevgi ile birleştiği zaman çocuğun yetenekleri en iyi biçimde işlenir, çocuk güven duygusu kazanır, topluma uyumlu bir birey olur.

Çocuk eğitiminde özgürlük de önemli bir yer tutmaktadır. “Özgürlüğün olmadığı yerde sevgi de eğitim de güdük kalır.” Özgürlüğe yer vermeyen eğitim kişiyi bağımlı kılar, ilişkilerini sınırlar, topluma açılmasını engeller. Özgürlük olmadan uygulanan eğitim kalıpcı ve tutucudur, denemeye ve araştırmaya imkân tanımaz (Yörükoğlu 1979: 245).

Osmanlı toplumunda bireyin değişen bir dünya ve çevrenin içinde, çevresi ile hesaplaşan bir öge olduğunun bilincine ulaşılması; 19. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Yani Osmanlı insanı değişen bir dünyada kendisinin de değişmesi gerektiğini ve bu nedenle de ön planda çocuğun eğitimine eğilmek gerektiğini tam olarak 19. Yüzyılda anlamıştır. Bu sorun muhafazakârlar kadar, modern İslamcılar, Batıcıları hemen her görüşe mensup aydınları meşgul etmiştir. Gene çocuğa yönelik risalelerin giderek çocuk dergisi ve gazetelerinin yayın hayatına girdiği gözlemlenmektedir. 19. Yüzyıl; Avrupa’ya kıyasla geç de olsa Türkiye’de bu sorunun anlaşılıp ele alındığı bir dönemdir (Ortaylı 2001: 108).

2.3.1 Çocukların Eğitimi

19. Yüzyılda üzerinde durulmaya başlanan çocukların eğitimi konusunda 20. Yüzyılda da aynı hassasiyetin gösterildiği, eğitim ve öğretime önem verildiği görülmektedir. Çocukların eğitimine verilen önemi tezimizin konusunu oluşturan Millî Edebiyat Dönemi romanlarında da görmemiz mümkündür. Bu dönemin romanlarında çocukların eğitimlerine dikkat edildiği, mümkün olduğu durumlarda mutlaka okula gönderildikleri ortaya çıkmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde genel olarak eğitim öğretime önem verilmesine rağmen şartlar yeterli seviyeye ulaşamamıştır. O dönemde imparatorluk sınırlarında 10 yüksek, 46 orta, 1450 ilkokul bulunduğu, bunların hepsinde 62 bin dolayında Türk çocuğunun okuyabildiği, Ermenilerin, Rumların devlet denetimi görmeyen 6 bin okullarının bulunduğu ve bu okullara devam eden öğrencilerin yüzde 60'ının Türk ve Müslüman olduğu kayıtlarda yer alan bilgilerdir (Sakaoğlu 1991: 130).

Osmanlı'nın son dönemlerinde Batılı tarzda eğitim yapan okullar açılmış olmakla beraber bunlar, ne yabancı okullar ne de ülkedeki gayr-i Müslimlerin açtıkları okullar kadar iyi eğitim verebilmektedir. İşin içinde bir de iyi yabancı dil öğrenme hedefi olunca, hali vakti yerinde olan birçok Müslüman türk aile çocuklarını sözkonusu yabancı okullara göndermiştir (Çelik 2000: 38).

Ülkemizde yabancılar tarafından açılan ilk özel okul 1863'te Amerikalıların açtığı Robert Koleji'dir. Amerikalı misyoner Cristopher Robert tarafından Bebek'te açılan okul, başlangıçta Amerikan Koleji adıyla Türk ve yabancı öğrencilere eğitim vermiş, 1878 yılında Cristopher Robert'in ölmesiyle adını değiştirerek Robert Koleji olmuştur (Koçer 1991: 71).

Amerikalıların açtığı bu okuldan sonra İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Fransız ve Almanlar da çok sayıda özel okul açmışlardır. Almanların açtıkları okullardan bazıları şunlardır: Beyoğlu Alman Okulu, Boğaziçi-Bebek Alman Okulu, Yedikule Alman Okulu, Haydarpaşa Alman Okulu. Fransızların açtıkları okulların başında ise Saint Georges Fransız Okulu, Saint-Louis Dil Oğlanları Koleji, Saint-Pierre Fransız Okulu, Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi, Saint Pulcherie Fransız Okulu, Saint-Joseph Fransız Koleji, Saint-Esprit Fransız Okulu, İmmaculee Conception Fransız Okulu, Saint-Benoît Fransız Okulu gibi okullar gelmektedir (Haydaroğlu 1990: 110-123, 159-161).

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde açılan çok sayıdaki yabancı okullara Batı kültüründen etkilenmeye başlayan Türk toplumunun rağbeti fazla olmuştur. Yabancıların okullarına gösterilen rağbetin izlerini Servet-i Fünun romanlarından itibaren görmemiz mümkündür.³⁰ Servet-i Fünun romancıları, roman kahramanlarının batılı tarzda eğitim ve öğretim görmelerine özen göstermişlerdir (Kavcar 1985: 50). Servet-i Fünun romancılarında başlayan bu özenin Millî Edebiyat döneminde de devam ettiği, bu dönemin romancılarının da roman kahramanlarının batılı tarzda eğitim ve öğretim görmelerine dikkat ettikleri görülmektedir.³¹

³⁰ Yazarlarımızın çoğu yabancı okullara rağbet gösterse de, tepki verenleri de yok değildir. Yabancı okullara ilk ciddi tepkiyi Mizancı Murat *Turfanda Mı Yoksa Turfa mı?* adlı eserinde vermiştir (Enginün 1992: 242).

³¹ Osmanlı'da çocukların eğitim yöntemleri ve okullarıyla ilgili detaylı bilgi için bakınız: YAVUZTÜRK, Ş. Pınar. 2008. "Mahallede Bir Tören: Amin Alayı ve İlk Ders". **Kültür (Osmanlı'da Çocuk Özel Sayısı)**. Sonbahar, S. 12, ss.18-21; KARA, İsmail. 2008. "Mahalle Mektebi Dünyası ve Hatıralarına Dair". **Kültür (Osmanlı'da Çocuk Özel Sayısı)**. Sonbahar, S. 12, ss.8-17; KARA, İsmail - BİRİNCİ, Ali. 2005. **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri, Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler**. İstanbul: Dergah Yayınları; DOĞAN, Osman. 2007. **Osmanlı Mektepleri**. İstanbul: Çamlıca Yayınları; KOÇER, Hasan Ali. 1991. **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**. İstanbul: MEB Yayınları; KAFADAR, Osman. 1997. **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**. Ankara: Vadi Yayınları.

2.3.1.1 Türk Okullarında Eğitim

Osmanlı Devleti, Tanzimat’la birlikte eğitimde Batılılaşma gayreti içine girmiş, eskiden beri devam eden medrese eğitiminin yanında modern yöntemlerle öğretim yapan okulları açmaya başlamıştır. O dönemden başlayarak II. Meşrutiyet Dönemi’nde de devam eden Osmanlı eğitim sisteminde altı-yedi yaşındaki çocukların on bir-on iki yaşlarına kadar sıbyan mekteplerine gitmeleri zorunlu idi. Bu mektepler bugünkü ilköğretimin birinci kademesine (eski sistemdeki ilkokul) karşılık gelmekteydi.

Buradan mezun olan öğrenciler sıbyan mekteplerinin daha iyi eğitim veren üst sınıfları olarak düşünülerek açılmış olan rüştiyelere devam ederlerdi. Bu okullar, şu andaki ilköğretim okullarının ikinci kademesine (eski sistemdeki ortaokul) karşılık gelmektedir.

Günümüzdeki ortaöğretim kurumlarının en üst sınıfları olan liseler ayarındaki okullar ise idadîlerdi. Bu okullarda Müslüman ve gayrimüslim çocuklar birlikte öğrenim görmektedirler.

İdadîlerde verilen öğretimin yeterli olmadığı, yüksek öğretime devam eden öğrencilerin çok eksiklerle bu okullardan mezun olduğu ortaya çıkınca 1868 yılında Fransızların desteğiyle tamamen Batılı tarzda bir öğretim yapan sultanîler açıldı. Bu okulların öğretim süresi beş yıldır ve modeli Fransız liselerinden alınmıştı.

Tanzimat’tan sonra bu şekilde düzenlenmiş olan Osmanlı eğitim sistemi II. Meşrutiyet Döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. Bu dönemde, yukarıda saydığımız okulların yanında kızlar ve erkekler için bazı teknik okullar da açılmış, böylece öğretim sisteminde yeni arayışlara girilmiştir (Akyüz 2008: s. 265-314, Saydam 1999: s. 457-463)

Mev'ut Hüküm romanında Kasım Şinasi'nin hastalarından Arabacı Ahmet'in Mehmet isimli bir oğlu vardır. Arabacı Ahmet çalışamayacak kadar ağır hasta olduğu için evin geçimini karısı Ayşe zenginlerin konaklarında çamaşır yıkayıp temizlik yaparak sağlamaktadır. Kasım Şinasi kocası hasta olduğu için çok zor durumda olan Ayşe Kadın ve oğlu Mehmet'e sahip çıkar. Ayşe Kadının oğlunu okula gönderme imkânı olmadığı için Kasım Şinasi Mehmet'in eğitim masraflarını üstlenerek onu Galatasaray Lisesi'ne³² kaydettirir (s. 67). Mehmet, Kasım Şinasi'nin bu iyiliğine karşılık, her pazar annesiyle birlikte onu ziyaret edip elini öper (s. 81).

Feride'nin Anadolu'da ilk olarak öğretmenlik yaptığı Zeyniler köyünde, köydeki çocukların hemen hepsi okula gitmektedir. Köydeki erkek çocuklar, on iki yaşına kadar köydeki kızlarla aynı yerde, bu yaştan sonra ise, bir saat yürüme mesafesindeki Garipler köyünde bulunan erkek mektebine devam etmektedirler (s. 170).

İstanbul'un Bir Yüzü romanının başkişilerinden Kâni, fakir bir ailenin çocuğudur ve Soğukçeşme Rüştüyesi'nde öğrenim görmüştür (s. 4).

Yine bu romanda Fikri Paşa'nın konağında hizmetçilik yapan kadınlardan birinin kızı olan İsmet, paşanın da desteğiyle iyi bir öğrenim görmüş, Darülmuallimat'tan (kız öğretmen okulu) mezun olmuştur. Okuldan mezun olduğu sene, diplomasını konağa götürünce, konağın sahibi Fikri Paşa, kendisine bir altın kalem hediye ederek onu ödüllendirir (s. 43-44).

³² Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî), 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in izniyle açılmış, Batılı tarzda eğitim veren tam bir "Tanzimat Okulu"dur. Bu okul, din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasına açık bir okul olmasıyla bir anlamda Osmanlıcılık ideolojisini temsil etmektedir. Okul eğitimine 1 Eylül 1868 yılında dört yüz dokuz öğrenci ile başlamış, ilk mezunlarını 1871 yılında vermiştir. Okulun mezunlarına Fransız liselerine denk bir diploma verilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: TEKELİ, İlhan. 1985. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler". **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 2, ss. 465-470; ŞİŞMAN, Adnan. 1989. **Galatasaray Mekteb-i Sultanî'si'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871)**. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi; ENGİN, Vahdettin. 2003. **Mekteb-i Sultanî**. İstanbul: Galatasaraylılar Derneği.

Yeni Turan romanında Oğuz, suikast sonucu yaralandıktan sonra hastanede yatarken çocukluk günlerini hatırlar, o zamanlarda almış olduğu eğitimden bahseder. Oğuz, altı yaşında mahalle okuluna gitmeye başlamıştır. Okulda gördükleri dersler ise ilmihal ve okuma cüzleridir. Eve gelince de annesi derslerini çalışmasına yardım eder. Hatta okuldaki öğretmenin okulu bazı günlerde açmaması, bazen de çocukları dövmesi üzerine Oğuz’un annesi bir öğretmen gibi çocuklarına okulda öğretilen bilgileri öğretmeye, eğitimlerini tamamlamaya çalışır: “Kışın o, makinesi başında çalışırken, minderleri üstüne Meryem, Ayşe, Abdullah, Sungur ve ben sallana sallana tebareke cüzünü ezberlerdik. İlköğrenimini Kur’an, ilmühal ve biraz da kıraat, hep bunu annemden öğrendik. Parmakları ile iyi hesap yapardı. Fakat yazı ile başa çıkamazdı (s. 110).”

Buna benzer bir durum Hüseyin Rahmi’nin *Son Arzu* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Nuriyezdân’ın büyükbabası Feyzullah Efendi, Nuriyezdân’ı bilgisiz bırakmak istemez, “fakat büsbütün alafranga bir eğitimle yetiştirmekten de” korkmaktadır. Feyzullah Efendi’ye göre “yurdumuzun öğretim kurumları, her isteği ve her bilimsel gereksinmeyi, gönül doyuracak bir biçimde, yerine getirecek çoklukta ve çeşitte” değildir. Nuriyezdân, “kızlar için açılmış birkaç okuldan birine gidecekti”, fakat Feyzullah Efendi, torununun “buralarda bilgiden çok, kadınlık terbiyesine uymayacak şeyler öğrenmesinden” korkar. Ona göre okullar amaçlarına tam olarak hizmet etmemektedir:

Çok kez, sınıflardaki günlük bayağı öğretim, kapılarının üzerlerine asılı pohpohlu, iddialı sözlerin tersinedir. Bu aldatıcı parlak büyük sözlerle düzenlenmiş adlara hiç uymayan eski, biçimsiz konakların yıkık dökük odalarına kurulmuş düzme okulların ne çeşit öğrenci yetiştirdiklerini Efendi bilmiyor değildi.

Okuldan evlerine dönmek için Kalpakçılarbaşı’ndan geçen yeldirmeli, başörtülü, yetişme çağında öğrenci kızları, kimi kez gözleri yaşlı, göğüsleri ahlî sevda vurgunlarının izlediklerini görmüştü. Feyzullah Efendi, torununun, sevgi mektubu yazan kızlardan olmasını istemezdi; hele bunu, kendisinin okula göndererek öğrettirmiş olmasından korkardı. Mektup yazılacağı herhangi bir öğrenim ile de olabilirdi.

İmla ve kuruluş bakımından yanlışsız dört satırı bir araya getiremeyen kızların, birkaç delikanlıyı birbirine düşürerek ne büyük kepezeliklere, ne kötü olaylara sebep olduklarını işitmişti. Bir kızın eline kalem vermezden önce, onu tehlikelerden, kötülük ocaklarından koruyacak derecede ahlakça güçlendirmek gerekti. Bu nasıl olabilirdi? Kızlara vergi bu yatkınlıkları kötüye kullanarak birçok suçsuzları berbat eden oğlanlar da yok muydu? Bu evrende, kötüye kullanınca hangi yararlı şeyler zararlı olmazdı?

Kızlar, çağımız erkeklerinin evlenme ülkülerine göre eğitileceklerdi. Şimdiki gençler, okuma yazma bilmez, hamhalat bir kızla hayatlarını birleştirmeyi küçüklük sayıyorlardı. Kızın mutluluğu için çağın gidişine uymak zorundaydı (s. 24).

Nuriyezdan'ın büyükbabası Feyzullah Efendi, okullar hakkındaki böylesine olumsuz düşüncelerine rağmen Nuriyezdan'ı birkaç okulda okutur. Fakat her zaman dikkatli davranır, “lalsız, dadısız evden bir karış ayırmaz. Çocuğun okul çantasını sık sık karıştırır, ders dışında okuyacağı kitapları hep kendi seçer. (s. 24).”

2.3.1.2 Yabancı Okullarda Eğitim

Servet-i Fünun romancılarının özel okullara gösterdikleri rağbet, Millî Edebiyat dönemi romancılarında da görülmektedir. Bu dönemin romancılarının çoğu, romanlarındaki karakterlerin özel okullarda okumuş olmalarına dikkat etmişlerdir.³³

Çocukların eğitimi konusunda üzerinde durulması gereken ilk roman Reşat Nuri'nin *Çalılıkuşu* romanıdır. Romanın kahramanı Feride özel bir Fransız okulunda, Dame de Sion'da öğretim görmüştür. Feride annesi o küçükken öldüğü için dokuz yaşına kadar anneannesinin yanında kalır, büyükannesi ölünce babası onu Dame de Sion'a yatılı

³³ Yabancı okulların romanlarımızdaki yeri ile ilgili olarak İnci Enginün, “Romanımızda Yabancı Okullar” başlıklı yazısında bu meseleyi incelemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: ENGİNÜN, İnci. 1992. **Mukayeseli Edebiyat**. İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 241-246.

verir. Feride'nin bu yatılı okulda on yedi – on sekiz yaşlarına kadar öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.

Feride'nin İstanbul'dan B... 'nin merkez rüştiyesine coğrafya ve resim öğretmeni olarak tayini yapılır. Feride B... 'ye geldiğinde okuldaki tayin işlemleri sonuçlanıncaya kadar oradaki bir otelde kalır. Otelin hademesi yaşlıca bir Ermeni olan Hacı Kalfa'nın bir kız bir oğlan iki çocuğu vardır. Ermeni Hacı Kalfa kendisi okuryazar olmadığı halde çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenir, onların iyi bir öğrenim görmeleri için çabalar. Hacı Kalfa'ya göre insan her şeyi bilmeli, öğrenmek için gayret göstermelidir. Hacı Kalfa'nın oğlu Mirat iki sene kadar Ermeni okuluna gittikten sonra iki senedir de Osmanlı okuluna devam etmektedir. Hacı Kalfa, iki senede bir çocuğun okulunu değiştirmeyi planlamakta, böylece yirmi yaşına gelinceye kadar Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca'yı mükemmel öğreneceğini hesaplamaktadır (s. 146).

Hacı Kalfa, kızı Hayganuş'un eğitimine de dikkat etmektedir. Hayganuş Ermeni Katolik okulunda öğrenim görmektedir. Hacı Kalfa kızı Hayganuş'un nasıl bir öğrenim gördüğünü göstermek için Feride'den onu imtihan etmesini ister:

Dünyada bundan daha gülünç manzara olamazdı... Hacı Kalfa, kızcağızın kitaplarını, defterlerini zorla dizlerimin üzerine koyuyor:

– Haydi bakalım, Hayganuş, hocanıma karşı yüzümü kara çıkarırsan yedirdiğim ekmek burunlarından gelsin, diyordu.

Bir iki zarp, taksim ameliyesinden sonra resimli bir “Peygamberler Tarihi” açtım, İsa ve vaftize dair bir parça tesadüf etti. Kızcağız, vaftizi anlatırken saçma sapan bir şeyler söyledi. Mektepten kulağım dolu olduğu için tashih ettim, vaftize dair bazı sade malumat verdim (s. 147).

Halide Edib'in yazmış olduğu romanlarda çocukların eğitimine önem verildiği, okul olarak genellikle yabancı okullar tercih edildiği görülmektedir. Mesela, *Mev'ut Hüküm* adlı romanda Doktor Kasım Şinasi, yengesinin kız kardeşi Sara'yı tedavisiyle

ilgilenirken, Atıfe'nin özel öğretmenlerden gördüğü derslerin baştan savma olduğunu fark eder. Kasım Şinasi, Atıfe'nin babasına kızının eğitiminin özel öğretmenlerle tam verimli olamayacağını söyleyerek Atıfe'yi bir okula vermesini tavsiye eder. Aradan zaman geçmesine rağmen babası Atıfe'yi herhangi bir okula kaydettirmeyince Kasım Şinasi Atıfe'nin eğitimiyle kendisi ilgilenmeye başlar ve Atıfe'yi Amerikan Koleji'ne yatılı olarak kaydettirir. Atıfe, annesini özlemesi dışında okulda çok mutludur. (s. 80-83).³⁴

Halide Edib'in başka romanı olan *Son Eseri*'nde Kâmuran Fransız okulu olan "Dame de Sion"da öğrenim görmüştür. Kâmuran bu okulda üç yıl öğrenim görür. Okuldaki öğretmenlerden Hemşire Terez adında genç bir öğretmen onunla özellikle ilgilenir, Kâmuran'ın ağabeyi Asım'a duyduğu özlemi biraz unutturur, yaş farkı olmasına rağmen aralarında bir dostluk gelişir. Orada Hemşire Terez'le geçirdiği üç senede çok şeyler öğrenir. Özellikle resim ve musikide hayli ilerleme kaydeder. Güçlü bir Katolik olan Hemşire Terez, okuldaki süre zarfında Kâmuran'ı Hristiyan yapmaya çalışırsa da başarılı olamaz. Onun bu çabası Kâmuran'da güçlü bir din hissi uyandırır ve Kâmuran Dame de Sion'dan güçlü bir Müslüman olarak mezun olur, Hemşire Terez'in etkisiyle Kâmuran'ın kadın kahramanları "Allah'a âşık olanlar, insaniyete ömrünü adayanlardır." Ayrıca Kâmuran'ın kafasını ve kalbini ders, musiki, resim, kıldığı beş vakit namaz ve Hemşire Terez doldurur (s. 94).

İzzet Melih'in yazmış olduğu *Tezat* romanında Behire, varlıklı bir ailenin kızıdır ve babası kızını Notre Dame de Sion mektebinde okutur. Behire'nin nişanlısı Naşit ise askeri okulda okumuş, okulu bitirdikten sonra da subay olarak göreve başlamıştır (s. 30-31).

³⁴ Halide Edib, babasının kararıyla Amerikan Koleji'nde eğitim görmüş, çocuklarını da aynı kolejde okutmuştur. Halide Edib'in Amerikan Kolej'ini eserlerinde olumlu yönleriyle göstermesinde bu durumun etkisi vardır (ERDAL 2005: 233-236). Diğer sanatçıların Amerikan Koleji hakkındaki görüşleri için bakınız: ARSLAN, Nur Gürani. 2002. **Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı, s. 167.

Güzide Sabri'nin *Nedret* romanında Nedret henüz bebekken önce annesini, sonra da babasını kaybeder. Babası ölmeden önce kâhyası Veysel Efendi'ye kızı Nedret'e iyi bakmasını, sahip çıkmasını ister. Veysel Efendi Nedret'e sekiz yaşına kadar Suat adında bir kadın bakar. Onun da ölmesi üzerine Veysel Efendi Nedret'i yatılı olarak Bebek'teki Amerikan mektebine verir, Nedret öğrenimini orada tamamlar (s. 6-7).

Sözde Kızlar romanında Manisa'da Yunanların babasını esir aldığı ve mağazasını yağmaladığı için gidecek bir yer bulamayarak İstanbul'daki akrabası olan Nazmiye Hanım'ın yanına gelen Mebrure, İzmir Amerikan Mektebi'nde altı sene öğrenim görmüş bir kızdır. İstanbul Beşiktaş'ta doğmuş olan Mebrure'nin annesi ölünce babası İhsan Bey tekrar evlenmek istemez ve Manisa'ya bir mağaza açarak oraya yerleşir. İhsan Bey, tek evladı olan on bir yaşındaki kızı Mebrure'nin iyi bir öğrenim görmesini, iyi terbiye edilmesini istediği için onu yatılı olarak İzmir Amerikan Mektebi'ne yatılı olarak verir, ayrıca da Türkçeyi iyi öğrenebilmesi için özel hoca tutar (s. 17, 66).

Ali Zeki'nin *Alev* romanında Neyyire dokuz yaşına kadar evde özel hocadan ders alır. Dokuz yaşına geldiğinde annesinin ölümü üzerine babası Neyyire'nin özel hocası olan Matmazel Otlet'in işine son vererek kızını özel bir okul olan Saint Esprit Fransız Koleji'ne yatılı olarak verir. Neyyire burada "Türkçe ve Fransızca'yı hakiki manasıyla tahsil ettikten maada İngilizceyi" de öğrenmiştir. Neyyire bu lisanların haricinde "küçük yaştan beri kendisine hizmet eden bir Rum kızından da Rumca'yı bile biraz öğrenmiş"tir. Neyyire okulda ve okuldan sonra Mösyö Selvelli'den özel dersler alarak "piyanoyu bir konserde dinlenecek kadar" çalabilir hale gelmiştir. "Bununla beraber Neyyire'nin musikideki vukufu bildiğimiz beş on üstadın isimlerini tanımaktan ve onların beş on eserini muvaffakiyetle çalabilmekten ibaret değildi. Neyyire, içinde ağlayan bir musiki aşkını sezmiş, feryadını dinlemiş ve bunun aks-i sadasını hangi kalbin sesinde işitmiş ise, kendisi de o kalbi ve o kalbin ifade ettiği elemi sevmişti (s. 38)."

Acı Güllüş romanında Kenan’la evlenen, fakat kocasının fahişe bir kadına âşık olarak kendisini aldatması sebebiyle Kenan’dan boşanan Ragıbe Mülkiye memurluğundan emekli Kâşif Efendi’nin kızıdır. Kâşif Efendi, kızının “tahsiline ve terbiyesine” elinden geldiği kadar özenmiş, onu yabancı okullarda okutmuş, ayrıca da çeşitli mürebbiyeler tutarak iyi bir şekilde yetişmesini sağlamıştır. Ragıbe mürebbiyelerinden ve gittiği okullardan aldığı eğitimle “modern” bir kadın olup çıkar, etrafında olan hiçbir şeyi ve hiç kimseyi beğenmez birisi haline gelir (s. 111).

Özetle şunu ifade etmek gerekir ki, incelediğimiz romanlarda çocukların çoğunluğu yabancı okullarda eğitim öğretim görmektedir. Yabancı okulların imkânlarının daha iyi olması, öğretmenlerin öğrencilerle yakından ilgilenmeleri, bu okullarda çocukların iyi derecede yabancı dil öğrenebilmeleri çocukların oralara gönderilmesinde etkili olmuştur.³⁵

³⁵ Romanlarımızda çocukların eğitimi için genellikle yabancı okullar tercih edilmekle birlikte, bu okulların tenkit edildiği romanlar da yok değildir. Mesela Hüseyin Rahmi’nin *Cadı* romanında Naşit Nef’i Efendi’nin ağzından Rumelihisarı civarında yapılan Robert Koleji eleştirilir. Naşit Nefi Efendi, okul inşaatının uzun zamandır devam ettiğini, bu inşaatın ne zaman biteceğini kimsenin bilmediğini söyleyerek bu inşaat dolayısıyla Robert Koleji’nden ve diğer yabancı okullardan şöyle şikâyet eder: “Robert Kolej yöneticileri de, bu yerin tarihsel ergisinden yararlanarak bir okul yeri ele geçirdikten sonra ilk alışın metre karelerini yılların sayısı ile çarparak tepeye yayıldıkça yayılıyor. Bugün o alanda ortaya çıkan yapılar nitelik ve nicelik bakımından çürük, kararmış tahta evlerden kurulan birkaç Rumelihisarı köyüne, değerce üstün bir duruma gelmiştir. İşte buna ‘konket pasifik’ yani barışçı yollarla fetih derler. Bu süre içinde bize, yani bu yurdun sahiplerine ilişkin rüştiyelerin, sultanîyelerin, hemen bütün okulların -Meşrutîyet çocuğu bazı eğitim bakanlarının yeniliksever çabalarıyla- yalnız adları değiştirilmiş; başkaca binalarının birer karış genişlememiş olduğuna şaşalım mı, acıalım mı?

Bu tepedeki okul, bir Türk öğretim yuvası olsaydı mezarlığın önüne iskele yapılmasına Evkaf itiraz eder; Belediye izin vermezdi. Mezarlık yakınına yapılan bu helâ için acaba neler söylenmez, ne lânetler yağdırılmazdı? Bu memlekette üstün ve başarılı yaşamak için Türk’ten başka bir şey olmak gerekiyor. Yurdumuzda Alman, İngiliz, Fransız, Rus üstünlüğü, her şeye söz geçirmesi her gün bizi biraz daha kaplayarak boğuyor. Her birimiz, pek nedenini bilmeyerek bu yabancı uluslardan birinin tarafını tutar, bilgisizce övücüsü olur, dediklerinin yerine gelmesine istekli bulunuruz. Onların ise, pek su götüren iyilikseverlikleri, amaçları, elde etmek istedikleri hemen birbirinin aynıdır (ss. 77-78).”

2.3.1.3 Evde Özel Hocalar Eşliğinde Eğitim

Osmanlı toplumunda zengin kişilerin çocuklarını okula göndermeyerek eğitimlerini evde almalarını sağladıkları bilinmektedir. Bu durum bazı romanlarımıza da yansımış, roman kişileri özel hocalardan eğitim görmüşlerdir.

Handan romanında Cemal Bey kendi üç kızı ve Handan için özel hocalar tutar ve onlara evde özel dersler aldırarak eğitimlerini tamamlamaya uğraşır. Handan, okumaya gösterdiği merakla gayretli çalışması sonucu seviye olarak Cemal Bey'in kızlarından daha ileri gidince, Cemal Bey onun eğitiminin üzerine yoğunlaşır ve ona ders vermesi için Nazım'ı getirir.³⁶ Cemal Bey'e göre Handan kabiliyetli bir kız olduğu için özel program uygulanması gerekmektedir. Handan'ın özel programına göre Handan her sabah erkenden kalkacak, önce bir saat tarih ve edebiyatla uğraşacak, sonra bir buçuk saat piyano çalışması yapacak, yemekten sonra bir saat istirahat edecek; öğleden sonraki programda ise birer saat sosyoloji ve felsefe dersleri gördükten sonra günü tatil edecektir. Handan'ın bütün bu derslerini Nazım vermekte, sadece musiki dersi için Don Pedrelli adında bir müzik hocası gelmektedir (s. 53-54).

Suat Derviş'in *Hiçbiri* romanında Ali, kızı Cavide'yi halasının yanına bırakıp giderken onun yetiştirilmesi ve eğitimi ile ilgili tembihlerde de bulunur. Ali her ne kadar kızını bıraksa da onun iyi bir eğitim almasını, özellikle iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmesini Cavide'nin halası Suzan Hanım'dan ister: "Cavide artık büyümüştü. Türkçe dersleri için bir hoca tutulacak ve her zaman bakmak için bir matmazel getirilecekti. Ali'nin Suzan'dan bir ricası, Cavide'yi iyi yetiştirmesiydi. Onun, çılgınlık derecesinde olan, fazla neşesinin ve afacanlığının önüne geçilecek, iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmesine gayret edilecekti (s. 45)."

³⁶ İnci Enginün'ün tespitine göre romanda Handan'ın eğitimi üzerinde önemle durulmasının sebebi "erkeklerle tahsilde ve düşüncede eşit kadın yetiştirmekle ilgilidir." Bakınız: ENGİNÜN, İnci. 2004. **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 417.

Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* romanında Leyla'yı evlat edinen Rahmi Bey, onun iyi bir eğitim almasını ister, bu maksatla konağa özel hocalar getirtir. Leyla, “en muktedir” hocalardan okuyup yazmayı, piyano ve ud çalmayı öğrenir, güzel bir eğitim alır.

Ercüment Ekrem'in *Asrîler* romanında Cabbar Paşa valilik göreviyle Anadolu'nun ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde görev yapar. Göreve gittiği yerlere ailesini de götürür. Bu durum Cabbar Paşa'nın kızları olan Süveyda ve Süheyla'nın düzenli bir eğitim almalarını engeller:

Cabbar Paşa, ömrünün fasl-ı âhirinde yetişmiş olan bu iki nahl-i fevaidini yanından ayıramadı; bir vilayetten diğerine birlikte sürükledi durdu. Bu sebepten tahsilleri yarım kalmış, vali paşaya hoş görünmek için çocukları sıkmaktan ihtiraz eden muhtelif taşra hocalarından öğrenilmiş yarım yamalak bir kıraatle imlasız bir yazıdan başka, ilim dağarcıklarına bir şey girmemişti (s. 9-10).

Cabbar Paşa, emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşince kızlarının yarım kalmış eğitimlerini tamamlamaya karar verir. Kızları okula gitme yaşını da geçirmiş olduklarından Süheyla ve Süveyda'ya çeşitli dersleri vermesi için özel hoca tutmaya karar verirler:

Kızlarının yakın bir atide evlenmek için, lazım gelen manevi evsaftan hiçbirine malik olmadıklarını düşündü bilhassa, on yedisine giren Süveyda'ya biraz piyano, lisan öğretmeyi, kendisine zaman-ı hazırın, en kibar İstanbul ailelerinin âdab-ı muaşeretini talim ettirmeyi tensip eyledi. Süveyda, mektebe gitmek için çok büyüktü. Karı koca baş başa vererek, biraz fedakârlık ihtiyarıyla, eve bir mürebbiye getirmeye karar verdiler (s. 23).

Bu karardan sonra Cabbar Paşa ve Ruhniyaz Hanım, kızlarının iyi bir Türkçe ve âdâb-ı muaşeret öğrenebilmeleri için eve gelerek kızları Süveyda ve Süheyla'ya özel ders vermek üzere Melahat Hanım'la anlaşır. Fakat özel ders vermesi için anlaştıkları

Melahat Hanım, ahlakı bozuk birisidir. Derslerde ilk zamanlarda ciddiyetini koruyan Melahat Hanım, Süveyda ve Süheyla'nın ders dışındaki konulara olan ilgilerini fark edince kızlarla ders haricinde her türlü konuda konuşmalar yapmaya, onlara ahlak dışı konularda bilgiler vererek kızların ahlakını bozmaya başlar:

Ders bahanesiyle odaya kapandıkları vakit, ansızın bir yabancıнын içeriye dalıvermesi ihtimaline mebni masanın üzerinde açık bulundukları kitaplara, defterlere hiç atf-ı nazar etmeden, dedikoduya başlarlar, açık saçık hikâyeler, fıkralar, masallar söyleşirlerdi. Bu meclislere alelekser Fazıl Bey de iştirak eder, onun huzuru, küçük hanımların hayasını zerre kadar rencide etmezdi; bilakis, Melahat Hanım anlattıkça, müstehcen, galiz imalarda bulundukça delikanlının yüzüne bakar, kahkaha ile güler, Fazıl'ın:

– Ne kadar sipiritüelsiniz Melahat Hanım!

cümle-i takdirkâranesini beklerdi (s. 32).

Cabbar Paşa'nın, Melahat Hanım'dan başka yabancı dil, musiki gibi dersleri vermesi için Matmazel Kleopatra adında bir hoca daha tutarlar. Süveyda ve Süheyla için ayarladıkları bu özel hoca, daha önceden başka bir yerde mürebbiyelik yaparken, evin kızlarına ahlaksızlığıyla kötü örnek olduğu için evden kovulmuş genç bir kadındır (s. 23).

Süveyda ve Süheyla'ya özel dersler veren, mürebbiyelik yapan Kleopatra, bir Roman kızıdır. Babası fakirliği nedeniyle kızına gerekli olan çeyiz parasını hazırlayamayacağını bildiği için kızını okutmaya karar vermiş ve böylece çeyiz parası yerine kızını ilim ve terbiye ile donatmayı düşünmüştür. Babası kızını on dört yaşındayken Fransız rahibelerinin idaresinde bulunan özel bir okula verir ve Kleopatra orada dört sene öğretim görür (s. 14).

Refik Halit'in yazmış olduğu *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının başkişilerinden Kâni, harp sırasında karşısına çıkan fırsatları değerlendirerek hatırı sayılır derecede zengin

olmuştur. Evlendikten sonra Kâni'nin bir kızı olur ve Kâni kızını okula göndermeyip evine getirttiği özel hocalardan ders aldırır. Kâni, kızının ne kadar akıllı ve çalışkan olduğunu, derslerinde başarılı olduğunu İsmet'e şu sözlerle anlatır: “Görsen ama, ne de akıllı! Keman, İngilizce, resim, piyano neler de neler? Hepsine yetiştiriyor, hocaları, kadınlı erkekli parmak ısırtıyorlar (s. 28).”

Romanlarda okulların eksiklikleri, eğitim öğretim programının hatalarından da yerine göre bahsedilmektedir. Mesela Müfide Ferid'in yazmış olduğu *Aydemir* romanının kahramanı Hazin'e göre “bizdeki kız mekteplerinin hemen hepsinin hedefi muallimeler yetiştirmekti. Hâlbuki cemiyetin yalnız muallime suretindeki mürebbiyeye değil, her terakki sahasında, her günkü yaşayışında, kadın irşadına ihtiyacı vardı (s. 66).”

Romanlarda, yeterli maddi imkânlarla sahip kişilerin çocuklarını okula göndermenin yanında özel hocalar tutarak çocuklarına ayrıca özel dersler aldirdıkları görülmektedir. Hiçbir okula gitmeden, bütün eğitimini tamamen özel hocalardan alan çocuk sayısının oldukça az olduğu, genel uygulamanın çocuklara hem okulda, hem de özel hocalarla eğitim verilmesi şeklinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3.1.4 Yurt Dışında Eğitim

Romanlarda yurt dışında eğitim gören çocuk yoktur. Fakat çocuk olmayan roman kişilerinden bazılarının yurt dışında eğitim aldıkları görülmektedir.

Müfide Ferid'in yazmış olduğu *Aydemir* romanında Hazin ve Nevin'in babaları Nedim Paşa, kızlarını iyi bir eğitimle yetiştirmek isteyen idealist bir babadır. Nedim Paşa, bu düşüncesini hayata geçirebilmek için büyük kızı Hazin'e tıp tahsil ettirmek ister, fakat

Hazin tıp eğitimi yerine musiki eğitimi almak istediği için bu arzusu gerçekleşmez. Nedim Paşa daha sonra küçük kızı Nevin'i tıp tahsili için Paris'e gönderir (s. 17).

Ercüment Ekrem'in *Sabir Efendi'nin Gelini* romanının başkişilerinden Belkıs'ın, babası Paris büyükelçiliğinde görevli olduğu için eğitimini Paris'te aldığı görülmektedir.

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanının başkişilerinden Kasım Şinasi de Paris'te tıp tahsili almış birisidir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, dönem romancıları, çocukların eğitiminde ağırlık olarak özel okul ve özel hocaları tercih etmişlerdir. Romanlardaki çocukların eğitimlerinde Türk okulları çok az yer tutmaktadır. Ayrıca, romanlarda iyi özellikleriyle ön plana çıkarılan yetişkin karakterlerin çoğunun yabancı okullarda veya yurt dışında öğrenim gördükleri de dikkati çekmektedir.

2.3.2 Çocuk Kitapları

Düzenli bir eğitim, ancak okul, öğretmen, kitap ve ders araç gereçlerinin sağlanmasıyla yerine getirilir. Eğitim ve öğretimde okul ve öğretmen gerekli olmakla birlikte eğitimin olmazlarından birisi de kitaplardır. Öğretmen çocuğa kazandırmak istediği eğitimi, vermek istediği bilgileri belirli bir sisteme göre hazırlanmış olan kitaptan faydalanarak hazırlar.

Kitap ve eğitim, ferdin toplumsal bir varlık haline gelmesinde rol oynayan en önemli araçlardır. İnsanın toplumsal bir kimlik kazanmasında ve kültürünü öğrenerek ait

olduğu toplumun devamlılığını sağlamasında okullar ve okuldaki eğitimin tamamlayıcısı olan kitaplar vazgeçilmez öğelerdir. Okullarda öğrencilere ders kitabı olarak okutulan kitaplar, nasıl bir toplum isteniyorsa ona göre düzenlenir ki böylece toplumun varlığı sağlanmış olur.

Tezimize konu olan romanlar incelendiğinde çocukların eğitimleri, okulları ile ilgili bazı bilgiler ve ipuçları bulunmasına rağmen, kitaplarla ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Çocukların hangi tür kitaplardan ders gördüklerine dair bir bilgiye Halide Edib'in *Yeni Turan* romanında rastlanır. Romanda Oğuz, hastanede yatarken çocukluğundan bahseder. Oğuz'un konuşmasından okulda dinî dersler ağırlıkta olan bir eğitim gördüğü, bu eğitimin kitaplarının ise ilmühal kitabı, okuma cüzleri, Kur'an olduğu anlaşılmaktadır. Oğuz, okulda tam öğrenemediği dersleri çalışırken annesinin yardım ettiğini, onlara cüzlerini okuttuğunu da anlatmaktadır (s. 110).

Çalıkuşu romanında Feride Fransız okulu olan Dame de Sion'da eğitim görür. Feride'nin bu okulda okurken hangi tür ders kitapları olduğundan bahsedilmez. Fakat Feride'nin ders kitaplarından birinde renkli bir akrep resmi bulup onunla hocalardan birisini korkutmasından okulda o zamana göre kaliteli ve renkli baskılarla hazırlanmış kitaplardan ders gördükleri anlaşılmaktadır.

Feride'nin öğretmenlik yaptığı Zeyniler köyünde sınıftaki ders araç gereçlerinden bahsedilir. Zeyniler'de öğrencilere faydalı olabileceği düşünülen ders araç gereçleri "tepe aşağı takılmış bir harita ile bir iskelet levhası, bir çiftlik ve bir yılan resmi"nden ibarettir (s. 196).

Tezimizde inceleme konusu olan diğer romanlarda çocukların okulda gördükleri derslerden bazı bilgiler verilmiş olmasına rağmen bu derslerde hangi tür kitapları

okudukları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamakta, ders dışındaki vakitlerde de kitap okudukları görülmemektedir.

2.3.3 Çocuk ve Aile İçi Eğitim

Aile, toplumun devamında önemli rol oynayan birçok fonksiyona sahip olduğu gibi bu fonksiyonların en önemlisi ailenin eğitici bir özelliğe sahip olmasıdır. Ailenin eğitici fonksiyonu, çocuğu dünyaya getirme, beslenmesi, büyütülmesi ve korunmasıyla bağlantılıdır. Aile uyumlu ve toplumla barışık, toplumdaki çeşitli gelişmeler ailenin yapısını bozmamışsa çocuk için mükemmel bir eğitim yuvası haline gelir.

Aile, geçici bir zevk ve arzuların tatmini için değil, insanların birbirlerini tamamlayarak eksiklerini gidermek, birbirlerine yardımcı olmak suretiyle daha iyi bir hayat sürebilmek için kurdukları bir birliktir. Aile, dengesi bozulmadığı sürece ortak hayatın en içten duygularla örüldüğü bir yuva halini alır. Aile içinde meydana getirilen maddi ve manevi değerlerin aile fertleri aracılığıyla toplumun çeşitli kesimlerine ulaştırılmasıyla kültürel bir etkileşim de meydana gelmiş olur. Böylece aile üretici ve yetiştirici olmanın yanında kültürel ve ekonomik işlevlerin de yerine getirildiği merkezi bir organ konumuna geçmektedir.

Ailenin eğitici özellikleri barındıran sosyal çevresi, anne, baba ve çocukları değişik hak ve sorumluluklarla birbirine bağlayan mükemmel bir eğitim ortamıdır. Bu yönüyle aile, çocuğun sosyalleşmesini sağlayacak bütün imkânlarla sahiptir. “Ailedeki büyüklerin, çocukların eğitilmesinde büyük bir payı bulunmaktadır. Bu bakımdan aile, toplumsallaşma eğitimi veren bir kurumdur (Uslucan 2005: 188).” Çocuk aile edindiği kazanımlar sayesinde “ferdî”likten sıyrılarak “sosyal varlık” olmanın özelliklerini kazanmaya başlar. Çocuğun sosyal varlık olmasında doğuştan getirdiği özellikler

önemli rol oynasa da bu özelliklerin ortaya çıkabilmesi için belli şartları taşıyan ortama ihtiyaç vardır. Bu ortamın çocuğa sunulduğu en ideal ortamı ise aile hazırlamaktadır.

Çocuğun ideal bir ortamda yetişmesini sağlayabilmek için ailenin taşıması gereken özelliklerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Çocuk, yaratılış itibarıyla zayıf bir varlık olduğu için sürekli bakıma, korunmaya ihtiyacı vardır. Çocuğun iyi bir beden ve ruh gelişimi için iyi bir şekilde bakılması ve beslenmesi gerekmektedir.³⁷
2. 0-3 yaş dönemi çocuğun fikrî, duygusal ve sosyal kişiliğinin şekillenmeye başladığı bir dönemdir. Çocuk bu devrede yürümeye, konuşmaya, düşünmeye, düşündüklerini ifade etmeye, kısacası sosyal olmaya başlar. Bu sebeple ailenin, insan şahsiyetinin ana ilkelerini kazanmaya başlayan 0-3 yaş aralığındaki çocuğun yetişmesinde daha dikkatli davranması gerekmektedir.
3. Aile, toplumun kültür özelliklerinin işlenerek muhafaza edildiği, yaşatılarak çocuğa aktarıldığı bir topluluktur. Toplumda geçerli olan kültür özellikleri, öğüt, telkin, örnekleme gibi yöntemlerle çocuğa aktarılmaya çalışılır. Dolayısıyla yaşanan kültürün çocuğa benimsetilmesinde ailenin sahip olduğu inanç ve değerlerin etkisi büyüktür.
4. Aile hayatı, belli kurallar çerçevesinde yürüyen bir düzene sahiptir. Ailedeki her fert üstlenmiş olduğu sosyal statüyü devam ettirerek aile düzeninin devam etmesinde önemli rol oynar. Çocuk, ailedeki fertlerin sosyal statülerine bakarak onları örnek alır, böylece ileride topluma katılacak olan çocuk toplumun çeşitli emir ve yasaklarını

³⁷ İyi bakım ve beslenmenin ailenin maddi imkânlarıyla doğru orantılı olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla ailenin sahip olduğu maddi imkânlar ve bilgi düzeyi, çocuğun yetiştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

öğrenmeye, kural ve kanun fikrini kabullenmeye başlayarak vatandaşlık eğitiminin temellerini kazanmış olur.

5. Aile çocuk için bir okul öncesi eğitim kurumudur. Çocuk bedeni, zihni ve duygusal bakımdan belli bir olgunluğa erişerek okula hazırlanır. Genelde ailenin eğitici, okulun öğretici bir özelliği olmasına rağmen okulun öğretici özelliğinin başarıya ulaşmasında ailenin eğitici yönü önemli rol oynar. Okuldaki öğretim faaliyetleri içinde yer alan eğitici etki, ailenin tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Aile, çocuğun okulda edindiği yanlış davranışları da düzeltmekle yükümlüdür.

6. Ailenin çocuk üzerindeki önemli fonksiyonlarından birisi de koruyuculuk özelliğidir. Anne ve babalar çocuğu koruyabilmek, onun daha iyi yetişmesini sağlayabilmek için bütün imkânlarını kullanmaktan kaçınmazlar.

Ailenin, çocuk için her türlü fedakârlığa katlanarak onu yetiştirme çabalarının belli bir düzen içinde bilinçli olarak ortaya konması gerekmektedir. Aile, çocuğu yetiştirirken yanlış yöntemler uyguladığında ortaya olumsuz sonuçlar çıkması kaçınılmazdır. Ailenin çocuk eğitiminde dikkat etmesi gereken hususları şöyle sıralayabiliriz:

1. Çocuğun dengeli bir kişilik gelişimini sağlayabilmek için, aile büyükleri, çocuk tarafından istismar edilebileceğini düşünerek çocuğa gösterdikleri sevginin dozunu çok iyi ayarlamalı, çocuğun her istediğini yapmamalı, duygu ile mantık arasında bir denge kurmalıdır.

2. Çocuğun birçok iyi ve kötü alışkanlıkları ailede kazandığı gerçeği göz ardı edilmemeli, anne ve babalar çocuğun düzenli ve tertipli olması için onda düzen fikrinin

uyanmasında yardımcı olmalıdır. Çocuğa yeme, içme, giyim ve tuvalet alışkanlıklarını kazanmada yardımcı olurken telkin ve teşviklerle onu yönlendirmelidir.

3. Aile büyükleri verdikleri karar ve sergiledikleri davranışlarda tutarlı ve uyumlu davranmalı, birbirleriyle çelişkiye düşmemelidir.

4. Çocukta sorumluluk duygusunun gelişmesi için çocuğa bazı küçük işler yaptırılmalıdır. Çocuğa onun yapabileceği işlerin sorumluluğunu vermekle temel güven duygusu, güçlükleri mücadele ile aşma, iş yapmanın sevinç ve mutluluğunu yaşama, sorumluluk taşıma, başkalarıyla işbirliği içine girme, toplumsallaşma gibi hususlarda aile üstüne düşeni yerine getirebilir.

5. Çocuk eğitiminde önemli rol oynayan oyun, çocukların bedenî ve ruhî gelişimlerini sağladığı gibi kural ve düzen fikrinin gelişmesinde de etkilidir. Bu nedenle aile, çocuğun eğitici, çeşitli alışkanlıkları kazanmasına yardımcı oyunlar oynaması noktasında dikkatli davranmalıdır (Akyüz 1991: 238-246).

Çocuğun eğitiminde önemli bir yere sahip olan ailenin, romanlara yansıyan eğitici rollerini görmek mümkündür. Romanlardaki aile içi eğitimin bazen doğru, bazen yanlış uygulamalarla karşımıza çıktığı görülmektedir. Mesela Peyami Safa'nın *Şimşek* romanında av meraklısı olan Sacid'in babasının, bu merakını oğlu Sacid ve torunu Müfid'e de aşlamak istediği ve bu amaçla onları da ava giderken yanında götürdüğü görülür. Sacid'in babası kendi meraklarını çocuklarına ve torunlarına aşlamaya çalışmakla kalmaz, aynı zamanda fikirlerini de benimsetmeye gayret eder. Ava gittikleri bir gün dönüş esnasında önlerine bir kurbağa çıkar ve Sacid'in babası torunu Müfid'den kurbağanın üzerine basarak onu öldürmesini ister. Paşanın torunu Müfid böyle bir hareketi yaparak kurbağayı öldürmekten kaçınınca Sacid hızla atılır ve kurbağayı ezer. Paşa Müfid'i azarladıktan sonra Sacid'e dönerek söylediği, “–Aferin! Merd olmalı.

Kanun menetmeseydi ben adam öldürmek bile isterdim.” sözleriyle onu bu olumsuz davranışında tebrik ettiği gibi, daha şiddetli davranışları da normal göstermeye çalışır (s. 17).

Bir başka gün, Sacid’in babası oğluna her türlü olumsuz davranışı ve bencil bir yaşam tarzını güzel göstermeye çalışan şöyle bir nasihatte bulunur:

Oğlum! Kimseye acıma, kimseye kızma, kimseye dost ve düşman olma. Sana biraz irad bırakıyorum, bunları iyi kullan ve parasız kalma. Para ya kadında, ya kumarda yenir; kumar oynama, onun yerine ava merak et; av hem kumar kadar meraklı, hem faydalıdır. İyi bir çapkın olmak istiyorsan kadına para yedirme! Kadınlar fedakârlık ettikleri erkekleri severler; onlar sana yedirsınler. Mahkemeye ve zindana düşmeden istediğini yap. Aleyhinde söyleyen ne kadar çok olursa o kadar iyi yaşarsın. Sen sevme, seni sevmelerine izin ver. Bil ki dünyada iki zevk ve bir eğlence vardır. İki zevk: yemek ve kadın; bir eğlence: av. Üst tarafı kuruntudur. Paranı iyi kullanırsan itibar, kadın ve istirahat senindir. Bu dünyada başka şey arayanların da zahmetlerine acırım (s. 17-18).

Yine aynı romanda Pervin’in ailesinden eğitim ve terbiye olarak çok fazla bir şey öğrenemediği görülmektedir. Pervin, annesinden babasının aile geçimsizliği, büyük dargınlıkları, ihanet maceraları, kavga gürültü kopararak ayrılmaları ve boşanmalarını görerek büyümüştür. Pervin’in babası rahat durmayan, kumarbaz ve çapkın bir adamdır. Annesi de bir zaman kocasını düzelterek ailesini kurtarmaya çalışırsa da bunda başarılı olamayınca kendi havasına gider. Bundan dolayı Pervin’in çocukluk hatıraları hep anne ve babasının mücadelesiyle doludur. Pervin’in anne babası defalarca ayrılmışlar, tekrar barışmışlar, hatta boşanmışlar, tekrar evlenmişlerdir. Pervin böylesine huzursuz bir aile ortamında çocukluğunu ve genç kızlığını yaşadığı için kendisine de dikkat eden, düzenli bir eğitim öğretim veren kimse olmamıştır. Pervin’in okul hayatı da üç sene iptidâî mektepte, iki sene de Fransız mektebinde okumaktan ibarettir. Onun arkadaşları başlarından çok şey geçmiş olan gayrimeşru bir hayatın müdavimleri olduğu için

“Pervin bir kadının bilmesi lazım gelmeyen pek çok şey bilir, bilmesi lazım gelen pek az şey bilir (s. 44).”

Yakup Kadri’in *Kıralık Konak* romanında Servet Bey, “her şeyde hür fikirli” bir baba olmasına rağmen oğlunun gece eve gelmemesine razı olmaz:

– Ben demiyorum ki, gezmesin, eğlenmesin, diyordu. Gençtir, “tamperaman” sahibidir. Asrî, modern hayata göre yetişmiştir. Tabii bu hayatın her türlü safahatını görecektir. Bu hayatın her türlü safahatını yaşayacaktır. Fakat bu yaşayış, hiçbir zaman sıhhatini ihlal edecek bir dereceye varmamalıdır. Ben demiyorum ki, İstanbul halkı gibi akşam gurup ile beraber evine sokulsun ve yemeğini yer yemez uysun. Hayır, hayır... Hiç değilse gece yarısı ve kabil olmadığı takdirde sabaha karşı mutlaka evinde bulunmalı ve mutlaka yatağına girmiş olmalıdır (s. 11).

Yakup Kadri’nin başka romanı olan *Bir Sürgün*’de ise Doktor Hikmet, “hayatın her sahasında acemi kalmış” bir kişidir. Yaşının 27 olmasına rağmen, çekingenliğini üzerinden atamamış, her ortamda kendine güvenemeyen birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi de Doktor Hikmet’in “İstanbul’un kibar ve devlet düşkünü bir ailesi içinde, çocuklarına lüzumundan fazla şefkatli bir ana baba elinde, bin türlü naz ve nevazişle” büyümesi, “mekteple ev arasında daima bir lalanın refakatinde gidip gelmeye” alışkın olması, “akranlarıyla münasebetlerinde her zaman sıkı bir ahlâk ve seviye kontrolüne tâbi” tutulması gösterilmektedir. Bunlardan başka, Doktor Hikmet’in babası Ruşeni Bey, Sultan Murad mensuplarından olduğu için 28-29 yıl göz hapsinde yaşamış, evinden hiç dışarı çıkmayan, yakın hısımları haricinde kimseyle görüşmeyen birisidir. Bu yüzden Doktor Hikmet’in “çocukluğu ve ilk gençlik yılları da aynı uzlet ve tecerrüt içinde” geçmiştir. Doktor Hikmet’in geçirdiği bu çocukluk hayatı onu kendine güvenemeyen, çekingen birisi haline getirmiştir (s. 26).

Ailenin çocuğu olumsuz yetiştirmesine bir örnek de Ercüment Ekrem'in *Asriler* romanıdır. Roman, çok rahat şekilde yetiştirildikleri için gayrimeşru hayata özenen iki kız kardeşin, Süveyda ve Süheyla'nın maceralarını konu edinmektedir. Anadolu'da uzun yıllar valilik yapan Cabbar Paşa, hanımı ölünce yalnızlığa dayanamayarak yaşının ilerlemiş olmasına rağmen tekrar evlenir. Paşanın bu evliliğinden iki kızı olunca Paşa ihtiyarlık zamanında dünyaya gelen bu iki kızını yanından ayırmayarak Anadolu'da valilik yaptığı yerlere götürür. Cabbar Paşa görevi sebebiyle il il dolaştığı için kızların eğitimleri yarım kalmış, valiye hoş görünmek için kızları sıkılmaktan kaçınan öğretmenlerden öğrendikleri “yarım yamalak bir kıratla imlasız bir yazıdan başka ilim dağarcıklarına bir şey” girmemiştir.

Süveyda ve Süheyla, anneleri hasta olduğu için ev işleriyle fazla ilgilenemediğinden “kadınlık hususunda” da fazla bir şey öğrenememişlerdir. Öte yandan, ihtiyar olduğu için kızlarına karşı zaaf içinde olan Paşa çocuklarını fazla şımartmış, anneleri Ruhniyaz Hanım da kocasına uygun hareket etmek için kızların her yaptıklarını hoş karşılamıştır.

Yaptıkları her şey anne ve babası tarafından hoşgörüyle karşılanan Süveyda çarşıfa girinceye (on üç – on dört yaşlarına gelinceye) kadar selamlıktaki uşaklarla haşır neşir olmuş, bu yüzden de “daha küçük yaşında ebeveyninden gizli olarak mesela sigara içmeye alıştığı gibi, kendinden büyük erkek çocukların bile bilmemeleri lazım gelen bazı şeyleri dahi” öğrenmiştir (s. 9-10).³⁸

Hüseyin Rahmi'nin *Son Arzu* romanında Nuriyezdin, büyüklere karşı hürmetkâr bir şekilde büyütülür. Ailede, ona her gün büyüklerin ellerinin öpülmesi, hatırlarının sorulması gerektiği öğretilir. Nuriyezdin da “en küçük yaştan beri her sabah büyükbabasına bir öpücük borçlu olduğunu bilir ve pek hoş bir incelikle öder (s. 40).”

³⁸ Tam bir aile eğitimi almayan bu iki kız kardeş hakkında detaylı bilgi “Kardeş Çocuklar” bölümünde verilmiştir.

Çalılık romanında büyükannesinin konağında büyüyen Feride, yetim olduğu için yaramazlıklarına çoğu zaman göz yumulur, yaptıklarının cezası olarak en fazla oda hapsi verildiği görülür. Feride büyüklerini yaramazlıklarıyla çok bunalttığı zamanlarda teyzesinin çocuklarıyla kıyaslaması yapılarak Feride'den de diğer çocuklar gibi uslu olması istenir. Fakat başka çocuklarla kıyaslanmak Feride'nin hiç hoşuna gitmez. Feride'nin, teyzesinin çocuklarıyla kıyaslanmak istemediğini ben anlatıcı okuyucuya şöyle aktarır:

Geceye doğru güneşten yüzümüzün derileri pul pul olmuş, yaralı ellerimle eteklerimin yırtıklarını kapatmaya çalışarak içeri girince teyzem, saçını başını yolar, bir kucak parlak yüz yığını altında ara sıra pembe ağzını açarak esneyen ve o haliyle alık ve tembel Van kedilerine benzeyen Necmiye'yi bana misal gösterirdi. Usluluğu, okumuşluğu, nazikliği, terbiyesi ve daha bilmem neleri ikide birde başıma kakılanlardan biri de Kâmrân'dı.

Necmiye, neyse ne... İşin nihayetinde o, annesinin dizi dibinde büyümüş, yumuşacık, sıcak bir külkedisiydi. Zaten kız kısmının da böyle olması lazım geldiğini içimden tasdik etmez değildim.

Fakat o yirmi yaşına yaklaşan ve sivri uçlu incecik dudakları üstünde incecik bıyıkları çıkmaya başlayan koskocaman Kâmrân'a ne oluyordu? Kız ayağı gibi küçücük ayaklarında beyaz podösüet iskarpinleri, ipek çorapları, yürürken ince bir dal gibi sallanıyor zannedilen narin vücudu, sadakor gömleğinin açık yakasından çıkan uzun beyaz boynu ile erkekten ziyade kıza benzeyen bu çocuğa son derece içerledim (s. 25).

Son Eseri romanında Feridun Hikmet'in kardeşi İbrahim çocukları bir ülkenin geleceği olarak görür ve o şekilde yetiştirilmelerini ister. İbrahim'e göre "bize yepyeni insanlar, hiçbir şeyden korkmayan insanlar gerek"mektedir. Bu düşünceye sahip İbrahim ağabeyi Feridun Hikmet'in evine geldikçe çocuklarla ilgilenir, onlarla saatlerce vakit geçirir (s. 114).

Hüseyin Rahmi'nin *Sevda Peşinde* romanında annesinin kararıyla Nezihi ile evlenen fakat bu evliliğinde mutluluğu bulamayan, yıllar sonra, okul zamanından uzaktan

tanılarak âşık olduğu gence tesadüf ederek onunla görüşmeye başlayan, sonra da yasak aşkının duyulması üzerine intihar eden Aynınur, babasını küçük yaşta kaybetmiş, annesi de kızını baskı altında yetiştirmiştir. Aynınur'un daha çocukluğunda herkesin “Ah ne güzel kız!” sözlerine annesi: “Allah kazasından saklasın. Şu kızı elemsiz, kedersiz büyütüp de bir helâl süt emmiş bularak al emanetini diye verip kurtulsam...” cümleleriyle karşılık verir.

Aynınur'un annesinin tek korkusu kızının başına bir iş gelerek kızlığını kaybetmesidir. Onun için her sabah kızını okula gönderirken alından öperek “Allah kazasından saklasın!” sözünü tekrarlar. On yaşına geldiğinde annesi kızını “büyük kadınlara mahsus kılıklara” sokar. Kızına “göğsü sımsıkı ilikli topuklarına kadar uzun, kırmaz, harçsız koyu ketenden bir yeldirme” giydirir, her sabah okula giderken kalın başörtüsünü birkaç yerinden kendi eliyle iğneler, saçlarını, kaşlarını dikkatle kapatır ve şu tembihte bulunur: “Sokakta gidip gelirken önüne bak. Yanındaki kızlarla konuşma. Gülüşme. Sakın ha fingirdeşme. Sonra karga bana haber verir.”

Annesi, Aynınur'u okula tek başına göndermez, gider gelirken ihtiyar lalası onu mutlaka takip eder. Ayrıca okula her gidiş gelişinde annesi “kıdemli bir gümrük arayıcısı dikkatiyle” çantasını açar, “en ufak kâğıt parçasına kadar her şeyi muayene eder, sayfa aralarını bile” arar, kızının ceplerine, koynuna varıncaya kadar kontrol eder.

Annesinin bu kadar sıkı takibi altında okula gidip gelen Aynınur, bir gün okul dönüşü bir caminin önünde on beş, on altı yaşlarında çok yakışıklı bir gence rast gelir, ikisi birbirleriyle bakışırlar. Daha sonraki günlerde bu bakışmalar devam edince ikisinin arasında bir aşk başlar. Aynınur'un bu hali annesinin kulağına gidince annesi okulun bitmesine bir buçuk yıl kala okuldan kaydını sildirir ve kızını evden dışarı çıkarmaz. Bundan sonra Aynınur için evleneceği güne kadar sıkıntılı bir hayat başlar:

Artık bu tarihten sonra benim için bir cehennem hayatı başladı. Gezme yok, ahabap yok, hamamdan başka sokak yok. Hiçbir eğlence yok. Sanırım ki disiplini en sıkı olan manastırlarda bile hayat böylesine sınırlandırılmaz (s. 112).

Annesi, kızını bu şekilde eve kapattıktan sonra, zamanı geldiğinde kendince uygun gördüğü, görücülerden biri olan Nezihi Bey ile evlendirir.

Halide Edib'in *Yeni Turan* romanında Oğuz'un annesi oğluna küçük yaşlardan itibaren bazı sorumluluklar vermiş, kendi başına kararlar vererek kendini geliştirmesini sağlamıştır. Annesi, on bir yaşından itibaren hayatlarıyla ilgili kararları Oğuz'un vermesini sağlamıştır (s. 113). Bu durum, Oğuz'un sorumluluk duygularının gelişmesinde etkili olmuştur.

Sonuç olarak, romanlarda çocukların aile içi eğitimlerinin anne babanın hayata bakış açısına göre şekillendiği görülmektedir. Anne babalar, çocuklarını kendi değer yargılarına göre yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca, kendilerine aşırı ihtimam gösterilen ve hiçbir sorumluluk verilmeyen çocukların ileride birtakım sorunlar yaşadıkları gibi; aile içinde kendisine değer verilmeden büyüyen çocukların da ilerleyen yaşlarında sorunlarla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır.

2.3.4 Bakıcılar / Dadılar Elinde Yetişen Çocuklar

Osmanlı'nın son zamanlarına kadar Türk toplumunun aile yapısı geniş bir çerçeve oluşturmaktadır. O zamanın ailesinde büyükbaba, büyükanne, amca, dayı, hala, teyze gibi birinci veya ikinci dereceden akrabalarından başka ailenin imkânları doğrultusunda, aile çok fakir olmadığı müddetçe, evlerde yardımcıları, bakıcılar, dadılar bulunmaktadır. 19. Yüzyılda büyük şehirler başta olmak üzere küçük merkezlerin çoğunda dahi orta

halli aileler civar köylerden veya Çerkes kabilelerden getirilen kız çocuklarını hizmetçi, dadı olarak kullanmaktadır (Ortaylı 2001: 129-130). O dönemin sosyal hayatında görülen bu durum romanlara da yansıdığı görülmekte, romanlarda işlenen zengin ve orta halli aile çevrelerinde evlere hizmetçilik, çocuklara dadılık yapan karakterlere rastlanmaktadır.

Çalıkuşu romanında, annesi hasta olduğu için Feride'yle ilgilenemeyince köylerden birinden Fatma adında kimsesiz bir Arap kadın bulurlar. Fatma, kendi çocuğu yeni öldüğü için bütün sevgisini Feride'ye vermiş, onun her ihtiyacıyla ilgilenmiştir. Fatma, Feride'yi bohça gibi sırtına bağlar, kızgın güneş altında dolaştırır, hurma ağaçlarının tepesine çıkarır, çeşitli oyunlar oynatır. Feride dört yaşına kadar Fatma'nın yanında kalır, Fatma'ya bir kısmet çıkıp evlenince de ayrılmak zorunda kalır. Fatma'dan ayrılmak Feride'yi çok üzer, günlerce ağlar, "büyük adam gibi açlık grevi" yapar.

Fatma'nın evlenmesinden sonra onun yerini babasının emir eri Hüseyin alır. Hüseyin, Feride'ye dadısı Fatma'dan ayrılmasının acısını unutturur. Eğitim esnasında attan düşerek sakat kalmış bir asker olan Hüseyin, Feride'ye sevgi gösterince Feride de onu sevmeye başlar. Feride'nin sabah uyanır uyanmaz ilk işi Hüseyin'in odasına koşmak, ata biner gibi göğsüne oturarak parmaklarıyla gözkapaklarını açmaya çalışmak olur.

"Fatma'nın bahçesine, kırlarına bedel" Hüseyin Feride'yi kışlaya, askerlere alıştırır. Hüseyin, icat ettiği bazıları tehlikeli olabilecek heyecanlı oyunlarla Feride'yi oynatır, lastik top gibi havaya fırlatıp tutar, kalpağının üstüne oturtup ayaklarından tutarak sıçratır, fırl fırl çevirir.

Hüseyin'in icat ettiği bu oyunları oynarken Feride ile aralarında oyun sırasında canı yanarsa ağlamaması, kimseye şikâyet etmemesi için sıkı bir anlaşma yaparlar. Feride,

şikâyet etmesi durumunda Hüseyin'in bir daha kendisiyle oynamamasından korktuğu için sözünde durur, Hüseyin'le aralarında geçenleri sır olarak saklar.

Hüseyin'le Feride bir ara babasının atını gizlice çalarak saatlerce kırlarda dolaşmaya alıştırlarsa da bu eğlenceleri çok uzun sürmez. Aşçı kadının şikâyeti üzerine Hüseyin Feride'nin babası Binbaşı Nizamettin Bey'den dayak yiyince bu eğlencelerinden vazgeçerler.

Feride ile Hüseyin'in muhabbetleri arada kavga ve küslüklere de sahne olur. Feride, Hüseyin'e küstüğü zaman odanın bir köşesinde yere çömelir, yüzünü duvara çevirir ve onunla konuşmaz. Bir süre Feride'yi kendi haline bırakan Hüseyin daha sonra zorla küçük kızı yerinden kaldırır, kucağına alır; bir müddet de Hüseyin'in kucağında suratını asmaya devam ettikten sonra Feride Hüseyin'in çenesinden öper ve böylece barışmış olurlar.

Binbaşı Nizamettin Bey'in emir eri Hüseyin'le iki sene birlikte olduktan sonra Feride'yi babası İstanbul'a büyükannesinin yanına gönderir. Feride büyükannesinin konağına geldikten sonra, Hüseyin'den ayrılacağını anlayınca son gece yatağından gizlice kaçarak bahçıvan odasında yatmakta olan Hüseyin'in yanına gider. Geceyi Hüseyin'in koinunda geçirdikten sonra sabahleyin ayrılık vakti geldiğinde ikisinin birbirinden ayrılması hayli zor olur: "Hüseyin, kapının yanına çömelmiş, koskoca bıyıklarıyla utanmadan ağlıyordu; ben Bağdat'ta, Suriye'de Arap dilencilerinden öğrendiğim dualarla büyükannemin, teyzelerimin eteklerini öpüyordum (s. 16)."

Hüseyin Rahmi'nin *Son Arzu* romanında Nuriye'dan babasını küçük yaşta iken kaybettiği için büyükbabasının ve büyükannesinin himayesinde büyümüştür. Nuriye'dan'ın büyükbabası torununun üzerine titrer, onun her türlü kötülükten uzak kalması için her tedbiri alır. Nuriye'dan, Zişan ve Vicdan ile sık görüşen arkadaşlar

olmalarına rağmen Nuriyezdan'ın büyükbabası bu üç kız arkadaşı kontrol altında tutmak ister. Kızlar çarşıya veya başka bir yere gezmeye gitmek istedikleri zaman yanlarında mutlaka Nuriyezdan'ın dadısı Hoşkadem'i de gönderir, çarşıda pazarda kızların başına bir iş gelmesine engel olmaya çalışır. Nuriyezdan'ın büyükbabasının böyle bir tedbire başvurması boş yere değildir, çünkü bu üç kız arkadaş çarşıya çıktıklarında güzellikleriyle herkesin dikkatini çekmekte ve bazı erkeklerin laf atmalarına ve sataşmalarına maruz kalmaktadırlar. Hoşkadem, kızlarla birlikte gidince bu türden çirkin olayların yaşanmasına müsaade etmemektedir (s. 17-22).

Hüseyin Rahmi'nin *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* romanında, roman başkişilerinden Feriha lalasının elinde büyümüştür. Feriha'nın lalasının onun her türlü işiyle ilgilendiği görülür (s. 62).

Hüseyin Rahmi'nin *Sevda Peşinde* romanında Aynınur, babası küçük yaşta ölünde annesinin sıkı kontrolü altında yetişmiştir. Annesi Aynınur'u o kadar sıkı takip eder ki okula bile tek başına göndermez, yanında mutlaka dadısı bulunur. Aynınur hem annesi, hem dadısının terbiyesiyle yetişir.

Halide Edib'in *Bir Sürgün* romanında Doktor Hikmet'in çocukluğu ailesinin "sıkı bir ahlâk ve seviye kontrolü" altında geçmiş, anne babasından gereğinden fazla "naz ve nevazış" görmüş, her işinde lalasından yardım almış bir karakterdir. Anne babasının Doktor Hikmet üzerindeki kontrolü o derecedir ki okula bile dadısı eşliğinde gönderirler (s. 26).

Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* romanında doğumu sırasında annesini, iki yaşındayken de babasını kaybeden Leyla'yı Rahmi Bey evlat edinir. İki yaşında küçük bir çocuk olarak Rahmi Bey'in konağına gelen Leyla'ya Rahmi Bey'in cariyelerinden Mahınur Kalfa annelik yapar. İyi kalpli bir kadın olan Mahınur Kalfa Leyla'yı kendi kızı gibi sever, her zaman kollar, koruyup gözetir.

Sonuç olarak, o dönemin aile yapısında görülen bakıcı ve dadıların romanlarda da var oldukları anlaşılmaktadır. Romanlardaki dadı veya bakıcı karakterler her zaman çocukların yanında bulunmakta, onların her işini yapmaktadırlar. Bazı durumlarda dadıların çocuklarla annelerinden daha fazla ilgilendikleri de görülmektedir.

2.3.5 Yabancı Bakıcıların Çocuklar Üzerinde Etkisi

“Batılı tarzda öğretim yapan ve yabancı dil öğrenen gençlerin sosyal hayatta başarı sağlaması ve rağbet görmesi, zengin Türk ailelerini çocuklarına daha küçük yaşta yabancı dil öğretmeye, yabancı mürebbiye tutmaya sevk etmiş ve bu durum, kısa sürede, adeta bir moda haline gelmiştir. Böylece o zamana kadar Avrupalılara kapalı olan Osmanlı ailesinin içine musiki hocaları, yabancı dil öğretmenleri, mürebbiyeler ve hatta dadılar girmeye başlamıştır (Kerman 1980: 299’dan aktaran Sınar 1997: 135).”

Yakup Kadri’nin *Kıralık Konak* romanında Naim Efendi’nin damadı Servet Bey, kayınvalidesi öldükten sonra evin idaresini eline alır. Naim Bey, ilk iş olarak konaktaki Nefise Hanım tarafından alınmış olan hizmetçilere yol vererek “evin içini Beyoğlu’ndan gelmiş beyaz önlüklü, başı topuzlu hizmetçilerle” doldurur ve bütün işlerin “idaresini çocuklarına mürebbiyelik eden Lehistanlı bir kadına” verir. Naim Efendi bu yabancı mürebbiye’nin çocuklara verdiği terbiyeyi beğenmez ve bu konuda Servet Bey’i uyarır:

– Yavrum, çocuklarının ahval ve harekâtını hiç beğenmiyorum. Bu Lehli kadın zannederim ki bunlara yanlış bir terbiye verdi. Seniha on sekizine bastı, fakat hala sekiz yaşında bir çocuk gibi hoppa ve yaramazdır. Cemil daha yirmisine girmedir. Fakat otuz yaşında bir gencin hayatını sürüyor. O yemekten sonra sizin önünüzde ayak ayak üstüne atıp sigara içmeler nedir? O eve istediği saatte girip çıkmalar nedir? Ne babasını dinliyor, ne seni... Ben ise doğrusu her şeyi görmemezlikten geliyorum. Ne kıza, ne oğlana ağzımı açıp bir kelime

söylemiyorum; maazallah, bana karşı da bir itaatsizlik ederler, bir ters cevap verirler diye korkuyorum (s. 13)...

Halide Edib'in *Son Eseri* romanında Kâmuran ve Asım, annelerini küçük yaşta kaybetmiş, babaları da elçilik göreviyle yurt dışında olduğu için iki kardeş halalarının yanında büyümüşlerdir. Babaları çocuklarıyla ilgilenmesi için Avrupa'dan "ince belli güzel bir Fransız mürebbiyesi" gönderir. Resim yapabilen, iyi piyano çalan bu mürebbiyeden Kâmuran da resim yapmayı ve piyano çalmayı öğrenir (s. 92-93).

Kızı için yurt dışından özel mürebbiye göndermekle yetinmeyen babası, iyi bir eğitim alması için Kâmuran'ı yatılı olarak Fransız okulu Dame de Sion'a gönderir. Okuldaki hocalardan Hemşire Terez, Kâmuran'la yakından ilgilenir, içten içe onu Hristiyan yapmaya uğraşır. Fakat Hemşire Terez'in bu çabası Kâmuran'da tersine bir etki yapar ve Kâmuran okuldan güçlü bir Müslüman olarak çıkar (s. 94).

Halide Edib'in diğer romanı *Handan*'da Handan'ın babası Cemal Bey, kızlarını İngiliz bir mürebbiye tutarak yetiştirir. Handan bu mürebbiye sayesinde iyi derecede İngilizce konuşabilmektedir.

Ercüment Ekrem'in *Asrîler* romanında Ferdi Bey, kızına Fransızca öğretmesi ve gezmelerde refakat etmesi için Kleopatra'yı aylığı beş lira ücretle tutar. Matmazel Kleopatra, "Papazköprüsü"nde ikamet edip kafeşantnlarda keman çalan bir Roman'ın biricik kızı"dır. Babası, Kleopatra'yı on dört yaşına geldiğinde, iyi bir geleceğe hazırlamak ve hazırlayamayacağı çeyiz parası yerine ilim ve terbiye öğretmiş olmak için Fransız rahibelerinin idaresinde bulunan Sörlük mektebine yatılı olarak vermiş, Kleopatra da orada dört sene öğretim görmüştür. Kleopatra 18 yaşına geldiğinde babasının ölmesi üzerine okulu bırakmak zorunda kalmış, bir zaman evde annesinin dikiş parasıyla geçinmeye çalışarak kendisine bir talip çıkmasını beklemiştir. Yaşı yirmiyeye geldiği halde evlenemeyince de çalışmak için bir iş bulmaya karar vermiştir.

Kleopatra Ferdi Bey'in kızı Perizad'a mürebbiyelik yapmayı başka bir iş bulamadığı için kabul etmiştir. İlk başlarda Ferdi Bey'in evinde güzelliği, uysallığı, ağırbaşlılığıyla kendini kabul ettirmiş, herkesin güvenini kazanmıştır. Fakat Kleopatra günün her saati birlikte olduğu, hatta geceleri de aynı odada yattığı Perizad'a Hıristiyanlığa ait ibadet ve dua şekillerini öğretmekte, küçük kızı etkilemeye çalışmaktadır.

Kleopatra'nın böyle bir çaba içerisinde olduğunu izinli olarak gittiği bir gün Perizad'ın odasında yatan Arap Beyza Bacı fark eder. “Çocuğa o gecelik refakat eden Beyza Bacı, Perizad'ın yatmadan evvel, yatağının ayakucuna diz çöküp başını da eğerek bir şeyler mırıldandığını ve sonra sağ elinin baş, şehadet ve orta parmaklarını birleştirip evvela alınına, badehu göğsüne ve sol ve sağ omuzlarına götürdüğünü” görür ve küçük kıza ne yaptığını sorar. O da dua ettiğini söyleyince, bu duayı kimden öğrendiğini sorar. Perizad da Kleopatra'nın böyle dua ettiğini, kendisine de öğrettiğini söyler. Ertesi gün Beyza Bacı Ferdi Bey'e durumu anlatır, fakat Ferdi Bey'den hiç beklemediği bir cevap alır:

– Beis yok. Sinn terakki ettikçe bugün taklit ettiği şeyin butlanını anlar vazgeçer. Böyle tıflâne korkularla Perizad'ın tahsil-i medenisini inkıtaa uğratamam. Matmazel Kleopatra vazifesinin bihakkın ehli. Çocuk, kendisinden tamam istifadeye başladığı sırada, bu nimetten mahrum edilemez (s. 17).

Bu olayın üzerinden iki buçuk yıl geçtikten sonra, Perizad büyümüş, yaşından evvel güzelleşmiş ve ergenlik çağına girmiş, aynı zamanda da mürebbiyesi Kleopatra'ya olan bağlılığı daha da artmıştır. Perizad bir ara hastalanır, iştahı kesilir, zayıflamaya başlar. Kızlarının sağlığından endişe duyan annesi bir doktor çağırarak kızlarını muayene etmesini ister. Doktor, kızı muayene ettikten sonra bazı sorular sorar, çocuğun bütün vaktini mürebbiyesiyle geçirdiğini öğrenince Kleopatra'yı da çağırarak ona da bazı sorular yöneltir. Bundan sonra doktor kızın annesine Perizad ile mürebbiyesi arasında duygusal bir ilişki bulunduğunu, işin sonunun ahlaksızlığa varabileceğini, bu sebeple ikisini asla baş başa bırakmamalarını, yanlarında mutlaka üçüncü bir kişi

bulundurmalarını, özellikle aynı odada yatırmamalarını, mümkünse mürebbiyeyi işten çıkarmalarını tavsiye eder. Annesi doktorun bu tavsiyesini kocası Ferdi Bey'e anlatınca Ferdi Bey de Kleopatra'yı konaktan göndererek Perizad'la olan bağıını keser (s. 14-22).

Ferdi Bey'in konağından gönderilen Kleopatra, çok geçmeden, o sıralarda İstanbul'a yeni gelmiş olan Cabbar Paşa'nın kızları Süveyda ve Süheyla'ya Fransızca, piyano öğretmeye bunlarla birlikte "asrî bir terbiye vermeye memur" edilir. Kleopatra haftanın dört günü konağa sabahları gelip akşama kadar kalacak ve kızlara öğretebileceği her şeyi öğretecektir. İki kız kardeş, rahatça gezip tozmalarına engel olacağı için ilk başta Kleopatra'ya soğuk davransalar da zamanla alışırlar. Kleopatra, kızların eğlenceye, hovardalığa düşkünlüklerini fark edince onları o tarafa yönlendirmeye başlar.

Konağa sık sık gelip gitmeye başlayan Cabbar Paşa'nın yeğeni Fazıl'ın ve Kleopatra'nın tesiriyle iki kız kardeş uzaktan uzağa bilgi sahibi oldukları İstanbul'un zevk ve safa dünyasına hayran olurlar. Babaları Cabbar Paşa öldükten sonra tamamen serbest kalan kızlar geri dönüşü olmayan bir yola girerler, türlü ahlaksızlıkların yaşandığı bir ortamda çeşitli erkeklerin metresi olup çıkarlar.

Ferdâ-yı Garam romanında Miss Morgan elli yaşlarında bir İngiliz kadındır. Sermed'in mürebbiyesidir. Küçükken Sermed'i etkileyerek onun İngiliz zevki ile yetişmesine sebep olmuştur (Özbalcı 1997: 60). Mehmed Rauf'un "eserlerinde adı ve milliyeti de belirtilen en önemli mürebbiye tipi, Ferdâ-yı Garam'daki Miss Morgan'dır. Bu İngiliz kızı, küçükken Sermed'e uzun yıllar mürebbiyelik yapmıştır. Genç kızın İngiliz zevki ile yetişmesi, Fransız modasına karşı İngiliz modasını tercih etmesi, tamamen Miss Morgan'ın verdiği terbiyeden, büyük etkisinden kaynaklanır. Sermed'in okuyup incelediği resimli moda gazete ve dergilerinin seçiminde, İngiliz modellerini Fransız zevkine üstün tutmasında mürebbiyenin büyük etkisi görülür. Aynı romandaki Macid, en ideal mürebbiyelerin Fransız olduğu inancını taşır. Bundan dolayı Sermed'e merakla:

‘Niçin bir Fransız değil de İngiliz mürebbiye?’ (Ferdâ-yı Garâm: 9) diye sorar, hatta onu kızdırmaya çalışır (Kavcar 1985: 187).’’

Sözde Kızlar romanında ahlâksız bir hayat süren Behiç’in Viyana’ya gittiği, orada Rejina isminde bir mürebbiyesinin olduğu görülmektedir. Behiç, mürebbiyesi ile cinsel ilişkiye girmiş, bu ilişkiden frengi hastalığı kapmıştır. Behiç bu hastalığını tedavi ettirmiş olsa da tam iyileşmemiş olduğu için metresi Belma’ya da bulaştırmış, ondan doğan çocuğun da hastalıklı olarak doğmasına sebep olmuştur (s. 161-162).

Sonuç olarak, yabancı bakıcıların Halide Edib’in romanları haricindeki romanlarda, çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu anlaşılmaktadır.³⁹ Avrupa’dan getirilen Hristiyan mürebbiyelerin çocuklara resim, piyano ve yabancı dil öğretmenin yanında kendi kültürlerini aşlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bazı romanlarda ise çocukların mürebbiyelerinden cinsellikle ilgili bilgiler öğrendikleri, hatta onlarla cinsel ilişkiye girdikleri anlaşılmaktadır. Bütün bunlar, mürebbiyelerin çocuklara kötü birer örnek olduklarını göstermektedir.

2.3.6 Çocuklara Uygulanan Okul Müfredatı

II. Meşrutiyet döneminde eğitim alanında yeni düzenlemelere gidilmiş, okullarda okutulan dersler ve bu derslerin içerikleri yenilenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde

³⁹ Kelime Erdal’ın tespitine göre, “*Halide Edib’in eserlerinde mürebbiyeler, çocukları eğitirken onları kendi kültürlerinden uzaklaştırmak gibi bir çaba içine girmezler. Çocuk, Batılı bir mürebbiyeden ders alsa da gideceği yolu belirlemekte özgürdür* (Erdal 2005: 250).” Nazan Güntürkün, Halide Edib’in romanlarındaki mürebbiyeleri olumsuz karakterler olarak göstermemesinin sebebini çocukluk dönemi izlenimlerine bağlar: “*Küçük Halide, yabancı mürebbiyelere alışkındır. Bunlar, onun çocuk dünyasından kalemine geçecek; hatta bir süre gittiği çocuk yurdundaki öğretmen Kiria Eleni, romanlarında da en çok görülen mürebbiye-arkadaş tipi olacaktır* (Güntürkün 2005: 8’den aktaran Erdal 2005: 250).”

yapılan düzenlemelerin romanlarımıza yansması çok sınırlı olmuştur. İncelemiş olduğumuz romanlarda çocukların eğitime önem verildiği görülmekle birlikte okuldaki program ve ders içerikleri hakkında çok fazla bilgiye ulaşamamaktadır. Romanlardan çıkarılabilen bilgiler, ders isimleri ve okulların izin veya tatil zamanlarıyla sınırlı kalmaktadır.

Okulda öğrencilerin gördükleri dersler hakkında Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu* romanında bazı bilgiler bulunmaktadır. Feride özel bir Fransız okulu olan Dame de Sion'da, diğer adıyla Sörler Mektebi'nde öğrenim görür. Bu okulda, öğrencilerin çoğunun yabancı olduğu, bu sebeple öğrencilerin Katolik inançlara göre yetiştirilmeye çalışıldığı, onlar için dinî programlar ve törenler düzenlendiği görülmektedir (s. 28). Okul, yaz döneminde tatile girer, ayrıca okul Paskalya yortusu gibi Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen günlerde de tatil edilmektedir (s. 30).

Yine bu romandan, kız ve erkek öğrencilerin on bir - on iki yaşlarına kadar karışık, bu yaşlardan sonra ise ayrı okullarda öğretim gördükleri, okulların düzenli olmasa da ara ara müfettişler tarafından denetlendiği anlaşılmaktadır. Feride'nin Fransızca öğretmenliği yaptığı B... ilindeki Darülmuallimat'ta öğrencilerin Fransızca, coğrafya, yazı, musiki ve din dersleri gördükleri ortaya çıkmaktadır (s. 238).

Halide Edib'in *Handan* romanında Handan'ın eğitimiyle Nazım ilgilenir. Selim Bey, Cemal Bey ve Nazım bir araya gelerek Handan'ın eğitimiyle ilgili görüşürler ve onu özel olarak yetiştirmeye karar verirler. Handan, kendisine uygulanacak olan eğitim programını şöyle anlatır:

Sabahleyin erken kalkacaktım, önce bir saat tarih ve edebiyatla uğraşacaktım, sonra bir buçuk saat piyanoda etüt yapacaktım, yemekten sonra bir saat dinlenme, sonra bir saat sosyoloji ve felsefe okuyacaktım ve ondan sonra, günü tatil edecektim.

Nazım burada bulunduğu sürece her gün, fakat eve gittikten sonra haftada iki gece muntazaman bize gelecekmiş. Bunların hepsini okutacak yalnız musiki için Don Pedrelli gelecekmiş (s. 53-54).

Halide edib'in Yeni Turan romanında Kaya, Erzurum'da Yeni Turan okulları açar. Kaya'nın açtığı bu okul sayesinde ünü tüm yurda yayılır. Bu okulda “pratik olarak ziraat, çocuklara gerekecek kadar ilk bilgiler ve en çok sağlık ve sağlığın gerekliliği üzerine kurulmuş öğretim, Cuma günleri sinematografla çocuklara ve köylü kadınlara en ilkel sağlık ve uygulamalı tarım konferansları” verilmektedir (s. 20-21)

Sonuç olarak, romanlarda çocukların okulda gördükleri dersler ve bu derslerin içerikleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye rastlanmamaktadır. Yalnız iki romanda var olan birkaç cümleden çocuklara nasıl bir okul müfredatı uygulandığı hakkında bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamaktadır.

SONUÇ

Edebiyatımızda sosyal meselelerin ve bu meselelerin odağında yer alan “insan”ın konumuyla ilgili yapılan çalışmalar son zamanlarda artmaktadır. Bütün sosyal problemlerin kaynağı olan insan, aynı zamanda problemlerin çözümünde de âmil durumdadır. İnsanların iyi yetişmesi amacıyla yapılan her çalışma sorunun çözümü için atılan bir adım olacaktır. İnsanın iyi bir şekilde yetişmesinin başlangıç noktası çocukluktur. Çocuk ve çocukluk dönemi iyi incelenir, iyi tahlil edilirse, buradan çıkarılacak sonuçlar gelecek nesillerin daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

Gerçek hayatta önemli bir yeri olan çocuklar, aynı konumlarına romanlarda da sahip olmuşlar, aile içindeki konumlarıyla, sosyal çevreleriyle, eğitim yöntemleriyle yazarların malzemesi olmuşlardır. Millî Edebiyat Dönemi yazarlarının romanlarında yer verdiği çocuklar, gerçek hayattaki çocuklarla birebir örtüşür, o çocuklara her evde, her sokakta, her okulda rastlamak mümkündür. Bu noktadan hareketle çalışmamızdan çıkardığımız sonuçların başka alanlardaki çalışmalara da kaynaklık edebileceğini düşünmekteyiz.

Çocuk, Millî Edebiyat Dönemi romanlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemin romanlarındaki çocuklar kurmaca olmaktan çok gerçekliğe yakındırlar. Romanlarda çocuklar özlenen birer varlık olarak karşımıza çıkmakta, onların varlığı anne babalara mutluluk kaynağı olmaktadır. Roman kişileri gerek kendi çocukları olsun, gerekse başkalarının çocukları olsun hepsine sevgi ve şefkat göstermekte, *Handan* romanında olduğu gibi bazı romanlardaki roman kişileri çocuklarının olmamasını bir eksiklik olarak görmektedirler.

Romanlarda bazı kişiler, evlilik dışı cinsel ilişkiye girmeyi modernliğin gerekliliği sayarken, bu ilişki sonucu dünyaya gelen çocukları ise istememektedirler. Romanlardaki hiçbir baba, büyükbaba ve büyükanne gayrimeşru ilişkiden doğan çocuğu istememekte, böyle durumla karşılaştıklarında da bu çocukların annesi olan kadınlara sahip

çıkılmamaktadırlar. Anneler ise çocuklarına, evlilik dışı dünyaya gelmiş olsalar dahi onları benimsemekte ve kollamakta, onları yaşatmak için her türlü gayreti sarf etmektedirler. Sadece *Kopuk* romanında Süveyda, çocuğu meşru olduğu halde eğlencesine engel olacağı, güzelliğini bozacağı düşüncesiyle çocuğunu doğurmak istemez ve kürtaj yoluyla aldırır. Süveyda'nın bu hareketi kocası Nurettin'in onu boşamasına sebep olur.

Romanlarda çocuklara ad verilirken neye göre verildiği üzerinde fazla durulmamıştır. *Çete* ve *Yaban Gülü* romanlarında çocuklara tarihten esinlenerek isim verilmiş; *Sisli Geceler*, *Handan* ve *Alev* romanlarında çocuklara aile büyüklerinin isimleri verilmiş; *Asrîler* romanında ise anne babanın duygularından hareketle çocuğa isim verilmiştir.

Romanlardaki çocuk kişiler, büyüklerinin özellikle de anne babalarının sevgisine ve şefkatine muhtaç olduklarını hissettirmektedirler. Çocuklar büyüklerin kendilerine gösterdikleri sevgiyi karşılıksız bırakmamakta, kendilerine gösterilen sevgi nispetinde onları sevmektedirler. Çocuk sevgisi, romanlardaki yetişkin karakterlerin de mutlu olmalarını sağlamaktadır.

Romanlardaki büyükler, özellikle de anne babalar çocuklarıyla oyunlar oynarlar, onlarla vakit geçirmekten hoşlanırlar. Çocuklarla geçirilen vakit hem çocuklar hem de büyükler için mutluluk vasıtasıdır. Etraflarındaki kişilerden ilgi görmeyen, çevresinden kopuk yaşayan çocukların içine kapanık bir kişilik sergiledikleri ve mutsuz oldukları dikkat çekmektedir.

Romanlardaki çocuk karakterler anne babalarına karşılıksız bir sevgiyle bağlanılmaktadırlar. Fakat çocuklar, anne babalarına olan sevgilerini kendilerine gösterilen sevgi nispetinde belli etmektedirler. Anne babanın çocuğuna yeteri kadar

sevgi göstermediği durumlarda çocuklarda kişilik bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Bu durum, çocuğun sevgiyle büyüyeceği yargısını desteklemektedir.

Çocukların aileyi bir arada tutma özelliği romanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Çocuğu olmayan eşlerin birbirlerinden ayrılması daha kolay olmaktadır. Fakat *Nur Baba*, *Sevda Peşinde*, *Hiçbiri* romanlarında çocuklar annelerinin aşkları uğruna yuvalarını terk etmelerini de engelleyememektedirler. Bu romanlarda koca dışındaki bir erkeğe duyulan aşk, çocuklara duyulan sevginin önüne geçmektedir.

Romanlarda anne babasından ayrı büyüyen, dolayısıyla onların sevgi ve şefkatinden mahrum kalan çocuklar da vardır. Romanlardaki bu çocuklar sorunlu birer kişilik sergilemekte, çevrelerindeki insanlarla iletişim bozuklukları yaşamaktadırlar. Ebeveynin, özellikle de annenin sevgisinden mahrum kalmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır.

Romanlarda var olan öksüz, yetim veya kimsesiz çocukların bir kısmı, özellikle kız çocukları Osmanlı toplumunda devam eden besleme, ahretlik, evlatlık geleneğine uygun olarak zengin ailelerin yanında koruma altına alınmışlardır. Fakat ailelerin bu çocukları koruması genellikle cinsel istismarla sonuçlanmaktadır. Romanlardaki hizmetçi, besleme veya evlatlık kız çocuklarının büyük çoğunluğu yaşları ilerlediğinde evin beyi ya da oğlunun cinsel istismarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu kızlar girdikleri ilişkidenden hamile kaldıklarında ise kendilerine sahip çıkılmadığı, hizmetçilik yaptıkları evden kovularak sokağa atıldıkları görülmektedir.

Romanlardaki öksüz, yetim, kimsesiz çocukların en şanslı olanları herhangi bir akraba ya da yakınlarının himayesi altına girebilenlerdir. Bu çocuklar anne baba sevgisinden mahrum kalsalar, bazı durumlarda yaşadıkları evin sahibi olan akrabalarından sevgi görmeseler dahi herhangi bir kötü durumla karşılaşmamışlardır.

Kimsesiz çocukların en talihsiz olanları ise kendilerini koruyacak kimsesi olmayanlardır. Bu çocuklar sokaklarda yatıp kalkmakta, dilencilik, hırsızlık, bazen de fuhuş yaparak karınlarını doyurmak zorunda kalmaktadırlar. Romanlarda bu çocukların korumasını sağlayan herhangi bir devlet kuruluşunun olmadığı da dikkati çekmektedir.

Romanlardaki çocukların büyüklerden şiddet görmesi sık rastlanan bir hadise değildir. Özellikle kendi çocuğunu döven anne veya babaya sadece *Son Arzu* romanında rastlanmaktadır. Bunun dışında hiçbir romanda anne baba kendi çocuğunu dövmemekte, onlara şiddet uygulamamakta, herhangi bir cezalandırma yöntemine başvurmamaktadırlar. Çocuklara şiddet uygulayanlar hep üvey anne ya da üvey baba olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların suç işlemesi romanlarda görülen bir durum değildir. Sadece Ercüment Ekrem'in *Kopuk* romanında Ahmet, sokaklarda büyümüş, kendisine sahip çıkacak kimsesi olmayınca köprü altlarında yatıp kalkmaya başlamış, oradaki başka kimsesiz çocukların yönlendirmesiyle hırsızlık yapmaya başlamıştır. Ahmet'in hırsız olmasının yanı sıra iki kişiyi de öldürdüğü görülür. Bu roman dışındaki hiçbir romanda çocuklar herhangi bir suç işlemezler.

Romanlarda çocukların eğitimi üzerinde önemle durulmuştur. 1900'lü yıllarda görülmeye başlayan özel okulda çocuk okutma modası romanlara da aynen yansımakta, çocukların eğitim için genellikle yabancı okullara gönderildiği görülmektedir. Bu romanlarda Türk okullarında eğitim gören çocuk sayısı beşi geçmez. Bunun yanında özel okullarda veya Avrupa'da okuyan çocukların sayısı on beşe yaklaşır. Bunlardan başka birkaç çocuk da evde özel hocalardan ders alır.

Osmanlı geleneğinde maddi durumu iyi olan ailelerin evlerinde çocuklara bakmaları için dadı bulundurulması yaygındır. Bu gelenek, romanlarda da kendini göstermektedir. Romanların çoğunda çocuklara bakan, annelerine yardımcı olan dadılar vardır. Bu dadılar onların her türlü hizmetini görmektedirler. Batılılaşma çabaları ilerledikçe evlere girmeye başlayan yabancı mürebbiyeler ise çok olmamakla birlikte bu dönemin romanlarında da vardır.

Kıralık Konak, Son Eseri, Ferdâ-yı Garam, Handan, Asrîler, Sözde Kızlar romanlarında var olan yabancı mürebbiyelerin çocuklar üzerinde olumsuz etkileri görülmektedir. Bu mürebbiyelerin çocuklara sadece Batı kültürünü aşlamakla kalmadığı, çocukları ahlaksızlığa da sürükledikleri görülür.

Özetle ifade etmek gerekirse, 1912-1923 yılları arasında Türk toplumundaki çocukların durumlarını, bu dönemin sosyal hayatını ele alan araştırmaların verdiği bilgilere göre; çocuğun sosyal hayattaki yerinin ve durumunun hemen hemen aynının incelenen romanlara da yansıdığı görülmektedir. Bu, dönem romancılarının iyi bir gözlemci olmalarının yanında, gözlemlerini realist bir şekilde eserlerinde kullandıklarını da göstermektedir. Yaptığımız bu çalışmaya benzer başka çalışmaların yapılmasıyla o dönemin toplumsal yapısı ayrıntılarıyla ortaya konacak, bunların sonuçlarını günümüzle karşılaştırmak suretiyle de o günden günümüze kazandığımız/kaybettiğimiz değerleri daha iyi anlama imkânını elde edeceğiz. Bu çalışma bu yolda atılmış adımlardan bir tanesidir, bundan sonra yapılacak çalışmalara yöntem ve bulgularıyla yol göstereceğini ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

1. İncelenen Romanlar

ADIVAR, Halide Edib, (Tarihsiz). **Yeni Turan**, İstanbul: Atlas Yayınevi, 6. Baskı.

_____, 1984. **Handan**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1988. **Son Eseri**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1992. **Ateşten Gömlek**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1968. **Mev'ut Hüküm**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

Ali Zeki, 1921. **Alev**, İstanbul: Hilal Matbaası.

ATABEYOĞLU, Selahattin Enis, 1339. **Sara**, İstanbul: Orhaniye Matbaası.

AYGÜN, Güzide Sabri, (Tarihsiz). **Nedret**, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

_____, (Tarihsiz). **Yaban Gülü**, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

BARANER, Suat Derviş, 2004. **Hiçbiri**, İstanbul: Doğan Kitap.

DEVRİM, İzzet Melih, 1918. **Sermed**, İstanbul: Sabah Matbaası.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, 1997. **Çalıkuşu**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, 1972. **Son Arzu**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1973. **Hakka Sığındık**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1971. **Cadı**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1940. **Hayattan Sahifeler**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

_____, 1969. **Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, (Tarihsiz). **Sevda Peşinde**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1967. **Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

_____, 1948. **Toraman**, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 1970. **Kiralık Konak**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____, 1987. **Nur Baba**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- _____, 2001. **Bir Sürgün**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KARAY, Refik Halit. 2005. **İstanbul'un Bir Yüzü**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- _____, (Tarihsiz). **Çete**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, Üçüncü Baskı.
- Mehmet Rauf. 1329. **Ferdâ-yı Garâm**, İstanbul: Muhtar Halit Kütüphanesi.
- SAFA, Peyami. 1997. **Şimşek**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____, 2000. **Sözde Kızlar**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Saffeti Ziya. 2004. **Salon Köşelerinde**, İstanbul: Klas Yayınları.
- TALU, Ercüment Ekrem. 1922. **Kopuk**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- _____, 1927. **Asrîler**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- _____, 1939. **Gün Batarken**, İstanbul: Gayret Kitabevi.
- _____, 1922. **Sabir Efendi'nin Gelini**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- TEK, Müfide Ferid. 1918. **Aydemir**, İstanbul: Halk Kütüphanesi Neşriyatı.
- ZORLUTUNA, Halide Nusret. 1921. **Küller**, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- _____, 1943. **Sisli Geceler**, İstanbul: İkbâl Kitabevi.

2. Kullanılan Diğer Kaynaklar

2.1. Tezler

AKPINAR, Soner, 2002. **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarının Yapı ve Muhteva Bakımından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

ARIK, Şahmurat, 2001. **Cumhuriyete Kadarki Türk Romanında Değerler Çatışması**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).

AYDIN, Yahya, 2006. **Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası Romanlarında Öğretmen Tipleri ve Toplumun Öğretmen Algılaması**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

AYTEKİN, Hakan, 2006. **1914–1924 Yılları Arasında Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ENSAR, Yılmaz, 1996. **Yakup Kadri'nin Romanlarında Toplumsal Değişme**, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ERDAL, Kelime, 2005. **Halide Edib Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim**, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).

ESEN, Nüket, 1990. **Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

- GÜNEŞ, Zeliha, 1997. **Millî Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- KARACA, Şahika, 2004: **Güzide Sabri Aygün (Hayatı, Sanatı ve Türk Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bir Araştırma-İnceleme)**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KARATAY, Abdullah, 2007. **Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu**, İstanbul: Marmara Üniversitesi S.B.E. (Basılmamış Doktora Tezi).
- ÖZÇELİK, Nalan, 2002. **Güzide Sabri'nin Romanlarında Kadın ve Aile**, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZHER, Sema, 2001. **Hikaye ve Romanlarıyla Güzide Sabri**, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- POLAT, Müge Sucu, 2000. **Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Şiirlerinde Çocuk Teması**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- USLUCAN, Fikret, 2003. **Orhan Kemal'in Romanlarında Aile Olgusu**, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).

2.2. Kitaplar

- AKÇAM, Dursun, 1964. **Analar ve Çocuklar**, İstanbul: Varlık Yayınları.
- AKDEMİR, Hasan, 1996. **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara: Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu Yayınları.

- AKYÜZ, Hüseyin, 1991. **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: MEB Yayınları.
- AKYÜZ, Kenan, 1995. **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- AKYÜZ, Yahya, 2008. **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- ALÂETTİN, İbrahim, 1931. **Çocuk Ruhü**, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.
- ARSLAN, Nur Gürani, 2002. **Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı.
- AYDIN, Mustafa, 1997. **Kurumlar Sosyolojisi (Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma)**, Konya: Vadi Yayınları.
- BAKIRCIOĞLU, N. Ziya, 2001. **Başlangıcından Günümüze Türk Romanı**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, 1939. **Sosyoloji Nedir?**, İstanbul: Sebat Basımevi.
- BANARLI, Nihat Sami, 1997. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: MEB Basımevi.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya Ali, 1996. **Lutfiyye-i Vehbî**, İstanbul: Cihan Neşriyat.
- CELKAN, Hikmet Yıldırım, 1990. **Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi**, İstanbul: MEB Yayınları.
- COLE, Luella – MORGAN, John J. B., 1968. **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev: VASSAF, Belkıs Halim. İstanbul: MEB Yayınları.
- ÇELİK, Hüseyin, 2000. **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail - ÇETİN, Nurullah - DOĞAN, Abide - GÜR, Alim - DEMİR, Şenol - KARATAŞ, Cengiz, 2007. **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları.

- DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun, ÜST, Sibel, 2007. **Ebâ Müslim-nâme**, Ankara: Destan Yayınları.
- DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun, 2006. **Battal Gazi Destanı**, Ankara: Hece Yayınları.
- _____, 2007. **Hazret-i Ali Cenkleri**, Ankara: Destan Yayınları.
- _____, 2007. **Saltık Gazi Destanı**, Ankara: Destan Yayınları.
- DEWEY, John, 2008. **Okul ve Toplum**, Çev: H. Avni BAŞMAN. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- DOĞAN, Osman, 2007. **Osmanlı Mektepleri**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- DÖNMEZER, Sulhi, 1990. **Sosyoloji**, İstanbul: Beta Yayınları.
- DRUCKER, Peter F., 1996. **Yeni Gerçekler**, Çev. Birtane Karanakçı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- EMİL, Birol, 1989. **Reşat Nuri Güntekin**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ENGİN, Vahdettin, 2003. **Mekteb-i Sultani**, İstanbul: Galatasaraylılar Derneği.
- ENGİNÜN, İnci, 1992. **Mukayeseli Edebiyat**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- _____, 1989. **Halide Edib Adivar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____, 2004. **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- _____, 2006. **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimattan Cumhuriyete (1839-1923)**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERDEM, Mehmet Dursun, 2007. **Müseyyeb-nâme**, Ankara: Hece Yayınları
- ERGİN, Muharrem, 1995. **Dede Korkut Kitabı**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGÜN, Mustafa, 2009a. **Eğitim Sosyolojisi**, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>
- ERKAL, Mustafa, 1995. **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, İstanbul: Der Yayınları.

- FICHTER, Joseph, 1992. **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün ÇELEBİ. Konya: S. Ü. Fen-Ed. Fak. Yayınları.
- GÖÇGÜN, Önder, 1990. **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜNDÜZ, Osman, 1997. **Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema**, İstanbul: MEB Yayınları. C. 1-2.
- GÜNEY, Eflatun Cem, 1997. **Masallar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol, 1997. **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNTÜRKÜN, Nazan, 2005. **Halide Edip İle Adım Adım**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÜREL, Zeki, 1988. **Halide Nusret Zorlutuna**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat, 1990. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İŞİK, İhsan, 1998. **Yazarlar Sözlüğü**, İstanbul: Risale Yayınları.
- KAFADAR, Osman, 1997. **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara: Vadi Yayınları.
- KANAD, Halil Fikret, 1969. **Ailede Çocuk Terbiyesi**, İstanbul: MEB Yay.
- KAPLAN, Mehmet, 1992. **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARA, İsmail - BİRİNCİ, Ali, 2005. **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri, Hatıralar-Yorumlar-Tetkikler**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KAVCAR, Cahit, 1985. **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KIRKINCIOĞLU, Meliha, 1995. **Çocuk Ruh Sağlığı**, İstanbul: Esin Yayınevi.

- KOÇER, Hasan Ali, 1991. **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul: MEB Yayınları.
- KÜR, İsmet, 1991. **Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, 1964. **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MORAN, Berna, 1990. **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- NACİ, Fethi, 1995. **Reşat Nuri’nin Romancılığı**, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- NİRÜN, Nihat, 1994. **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Tarih ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- OĞUZKAN, A. Ferhan, 1977. **Yerli ve Yabancı Yazarlardan Örneklerle Çocuk Edebiyatı**, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- OKAY, Orhan, 2005. **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ONUR, Bekir, 2007. **Toplumsal Tarihte Çocuk (Sempozyum 23–24 Nisan 1993)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ORTAYLI, İlber, 2001. **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- OZANKAYA, Özer, 1975. **Toplumbilime Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ÖRNEK, S. Veyis, 1979. **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZBALCI, Mustafa, 2000. **Kültür Köprüsü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____, 1997. **Mehmet Rauf’un Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, İstanbul: MEB Yayınları.

- PARLATIR, İsmail, 1987. **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SAKAOĞLU, Necdet, 1991. **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim, 1998. **Dede Korkut Kitabı**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı.
- SAYDAM, Abdullah, 1999. **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon: Derya Kitabevi.
- SAYIN, Önal, 1989. **Aile Sosyolojisi (Ailenin Toplumdaki Yeri)**, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- SAYIN, Önal, 1994. **Sosyolojiye Giriş**, İzmir: Üniversite Kitapları.
- ŞİŞMAN, Adnan, 1989. **Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868–1871)**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 1998. **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TEKİN, Arslan, 1995. **Edebiyatımızda İsimler ve Terimler**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TEZCAN, Mahmut, 2000. **Türk Ailesi Antropolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- TEZEL, Naki, 1997. **Türk Masalları I-II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin, 2001. **Sosyoloji**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, 2002. **Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, 1967. **Eğitim Felsefesi**, İstanbul: MEB Yayınları.
- ÜST, Sibel, USLUCAN, Fikret, ERDEM, Mehmet Dursun, 2009. **Şâh-Mârân Hikâyesi**, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- YAVUZER, Haluk, 2008. **Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- _____, 1982. **Çocuk ve Suç**, Altın Kitaplar Yayınevi.

- YILDIRIM, Nuran, 1996. **İstanbul Darülaceze Müessesesi**, İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayını.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, 1989. **Çocuk Ruh Sağlığı**, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- _____, 2000. **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, İstanbul: Özgür Yayınları.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, 1964. **Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

2.3. Makaleler

- AYDIN, Ertuğrul, 2002. “1872-2002 Yılları Arasında Yazılan Türk Romanları Bibliyografyası”, **Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)**, S. 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz. ss. 816-841.
- ÇİFTÇİ, Cafer, 2008. “Osmanlı Devleti’nde Yetim Keseleri”, **Kültür (Osmanlı’da Çocuk Özel Sayısı)**, Sonbahar, S. 12, ss.46-51.
- DUYMAZ, Ali, 2000. “Dede Korkut Kitabında Alpların Eğitimi ve Geçiş Törenleri”, **Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999, Ankara)**, Ankara, ss. 109-122.
- ERCİLASUN, A. Bican, 1985. “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri”, **Büyük Türk Klasikleri**, Ankara: Ötüken Neşriyat, 3-180.
- ERGÜN, Mustafa, 2009b, “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme”, <http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun3.htm>, 15.08.2009 (Makalenin ilk yayın yeri: “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme”, **Yeni Türkiye**, S. 32, 2000, ss. 735-753).
- FİKRET, Tevfik, 1900. “Musâhabe-i Edebiyye”, **Servet-i Fünun**, C. XIX, S. 476.

- GÜRKAN, Ülker, 1974. “Evlat Edinme ve Beslemelerin Hukuki Durumu”, **Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler**, Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yay.
- KAHRAMAN, Alim, 2002. “İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Romanı”, **Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)**, S. 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz, ss. 53-57.
- KANER, Sema, 1991. “Suçlu Çocuklara/Gençlere ve Sorunlarına Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 1, ss. 169-186.
- KANTER, Beyhan, 2009. “Aşk ve İntihar Bağlamında Ferdâ-yı Garâm Romanı”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, S. 2, Temmuz-Aralık, ss. 101-109.
- KARA, İsmail, 2008. “Mahalle Mektebi Dünyası ve Hatıralarına Dair”, **Kültür (Osmanlı’da Çocuk Özel Sayısı)**, Sonbahar, S. 12, ss.8-17.
- KARATAŞ, Zeki, 2009. “Osmanlı Devleti’nde Çocuk Koruma Sistemi”, http://www.manevisosyalhizmet.com/?page_id=225, 01.07.2009.
- KAVCAR, Cahit, 1980. “Batı Uygarlığı Karşısında Servet-i Fünun”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 1, ss. 397-405.
- OĞUZKAN, A. Ferhan, 1979. “Dünyada ve Bizde Çocuk Yazınının Gelişmesine Toplu Bir Bakış”, **Türk Dili (Çocuk Yazını)**, Nisan, S. 331, ss. 261-283.
- ÖZDEMİR, Emin, 1981. “Gerçekçilik Üzerine Yargılar”, **Türk Dili (Yazın Akımları Özel Sayısı)**, C. XLII, S. 349, ss.97-138.
- ÖZKANLI, Ali, 2009. “Aile”, <http://somuncubaba.net/pdf/95/aile.pdf>, 13.07.2009.
- SAKİN, Orhan, 2008. “Osmanlı Devleti’nde Çocuklara Yönelik Bilinmeyen Bir Uygulama”, **Kültür (Osmanlı’da Çocuk Özel Sayısı)**, Sonbahar, S. 12, ss. 66-69.
- SMITH, Peter K, TAKHVAR, Mehri, GORE, Neil, VOLLSTEDT, Ralph, 1994. “Küçük Çocuklarda Oyun Tanımlama, Sınıflama ve Ölçme Sorunları”, Çev. BAĞLI,

- Melike Türkân, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 27, S. 2, ss. 975-987.
- ŞAFAK, Nurdan, 2008. "I. Dünya Savaşı Yıllarında Yetim Çocuklar (1914-1918)", **Kültür (I. Dünya Savaşı Özel Sayısı)**, Bahar, S. 10, ss.146-149.
- TAN, Mine, 2007. "Çocukluk: Dün ve Bugün", **Toplumsal Tarihte Çocuk (Sempozyum 23-24 Nisan 1993)**, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TATAR, Mustafa, 2009. "Etkili Öğretmen", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi**, Aralık, Cilt: 1, Sayı: 2, http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_1/mustafa_tatar.doc, 14.08.2009.
- TEKELİ, İlhan, 1985. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 2, ss. 465-470.
- TEZCAN, Mahmut, 1979. "Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolüne Sosyolojik Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 1.
- USLUCAN, Fikret, 2007. "Edebiyat Tarihimizin Unuttuğu Bir İsim: Ali Zeki Bey ve Bir İmlâ Eleştirisi", **Turkish Studies**, Volume 2/2, Spring, ss.690-696.
- _____, 2005. "Modern Hayatın Götüremedikleri Yahut Yanağımızda Sakladığımız Dedelerimizin Sakal İzleri", **Hüseyin Su Kitabı**, İstanbul: Nehir Yayınları, ss.186-197.
- _____, 2006. "Orhan Kemal'in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri Unsuru Olarak Din", **Turkish Studies**, C. 1, S. 2, Ekim-Kasım-Aralık, ss. 101-128.
- YAVUZTÜRK, Ş. Pınar, 2008. "Mahallede Bir Tören: Amin Alayı ve İlk Ders", **Kültür (Osmanlı'da Çocuk Özel Sayısı)**, Sonbahar, S. 12, ss.18-21.
- YAWKEY, T. D., SILVERN, S. T., 1980. "Çocuğun Okul ve Aile Çevresinde Yaşamboyu Süreci Olarak Oyun", Çev.: ÖZYÜREK, Mehmet. **Ankara**

Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 13, S. 1, Ankara, ss. 425-442.

YAZICI, Nesimi, 2008. “Niş Islahhanesinden Haber Var!”, **Kültür (Osmanlı’da Çocuk Özel Sayısı)**, Sonbahar, S. 12, ss. 26-31.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, 1979. “Eğitim ve Özgürlük”, **Türk Dili (Çocuk Yazını)**, Nisan, S. 331, ss. 245-249.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hüsrev AKIN

Doğum Yeri ve Tarihi : 11.08.1974

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Etkinlikleri : Servet-i Fünun Nazmında Vezin, Şekil ve Kafiye (Yüksek Lisans Tezi)

İş Deneyimi

Uygulamalar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Görevlisi (1999-2002), Bafra Altınkaya Dershanesi, Bafra Sınav Dershanesi, Erzincan Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı

İletişim

E-Posta Adresi : husrevakin@yahoo.com

Telefon : 505 709 57 37

İş : 446 226 66 66

Ev : 505 588 73 32

Tarih : 23.11.2009